

MONOGRAFIES DEL MONTSENY / 34

AMICS DEL MONTSENY

MONOGRAFIES DEL MONTSENY / 34

Han col·laborat en l'edició d'aquestes monografies:

LIQUATS VEGETALS

En els altres actes que organitza l'Associació col·laboren:

DIPUTACIÓ DE GIRONA

SERVEI DE PARCS NATURALS DE
LA DIPUTACIÓ DE BARCELONA

AJUNTAMENT DE VILADRAU

AJUNTAMENT DE SANT ESTEVE DE
PALAUTORDERA

MONOGRAFIES DEL MONTSENY

34

AMICS DEL MONTSENY
2019

Edita: AMICS DEL MONTSENY

Direcció: OSCAR FARRERONS VIDAL

Consell de Redacció: ANNA ÀVILA, JORDI BOADAS, AROLA CAMPAÑÀ, JOAN CAMPAÑÀ, JULIÀ GUILLAMON, HIGINI HERRERO, JOSEP M. PANAREDA, ANDREU PUJOL MAS, ANTONI PLADEVALL.

Il·lustració de coberta: Aiguafreda de Dalt, font de l'Abadessa. Dibuix de Xavier Framis

Drets reservats: AMICS DEL MONTSENY
Avinguda Montseny, 43.
17405 Viladrau.

Primera edició: Maig 2019

ISBN: 978-84-9165-225-0

Dipòsit legal: B – 14213-2019

Editat per: CENTRE DE PASTORAL LITÚRGICA
Nàpols, 346, 1. 08025 Barcelona

Impressió: ULZAMA

Índex

NOTA BIOGRÀFICA.....	9
PRÒLEG	15
Oscar Farrerons Vidal	
LA VESPA ASIÀTICA (<i>VESPA VELUTINA NIGRITHORAX</i>) AL MONTSENY	19
Antoni Armengol	
LA CONTAMINACIÓ ATMOSFÈRICA AL MONTSENY: EL CAS DE LA DEPOSICIÓ DE SOFRE	31
Anna Àvila Castells	
L'EXCURSIONISME CIENTÍFIC EN EL MONTSENY DURANT LA PRESIDÈNCIA DE L'AGRUPACIÓ EXCURSIONISTA DE GRANOLLERS D'ANTONI JONCH (1944-1957)	39
Miquel Carandell Baruzzi	
L'ORFEÓ DE LA FALDA DEL MONTSENY.....	51
Xavier Cateura i Valls	
ELS LLIBRES PARROQUIALS DE BAPTISMES D'ARBÚCIES, UNA FONT PEL CONEIXEMENT DE LA SOCIETAT EN ÈPOCA MODERNA	69
Joan Illa Colomer / Gemma Font Valentí	

DUES EXCURSIONS CIENTÍFIQUES AL MONTSENY (1880).....	85
Carola Duran Tort	
ASMARATS I LES FONTS D'AIGUAFREDA.....	101
Oscar Farrerons Vidal	
EL MONTSENY: TERRA DE FONTS, FONTS DE BRIÒFITS.....	113
Marcos Fernández-Martínez, Jordi Corbera	
PROJECTE D'INSTAL·LACIÓ D'UNA VIA DECAUVILLE DE CAMPINS A SANT CELONI.....	123
Nemesio Galea	
VILADRAU I LA POSTAL ANTIGA.....	129
Xavier Jordi Majem	
RAIMON CAMPRUBÍ, EL FOTÒGRAF DISCRET.....	135
Joan López Cortijo	
ITINERARIS ROMÀNICS PELS VOLTANTS DEL MONTSENY - IV.....	141
Josep Pagès i Rovira	
HISTÒRIES DELS ARBRES SINGULARS DEL MONTSENY.....	151
Josep M. Panareda Clopés, Josep Masnou Clopés	
MÉS SOBRE SANT SEGIMON.....	163
Antoni Pladevall i Font	
LA COSTA DEL MONTSENY I SANTA SUSANNA. DOS EXEMPLES DE L'EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ AL MONTSENY DES DE MITJAN SEGLE XIX FINS AVUI.....	171
Joan Portals Martí	
HISTÒRIA D'UNA EXPERIÈNCIA AL PEU DEL MONTSENY: LA GALERIA TAU.....	185
Joaquim Reberté Ferran, Eduard Doménech Turiella, Jaume Grau Xena, Joan Muntasell Serret	

LA TERRA DE PARAIRE DE VILADRAU.....	197
Francesc Roma, Ferran Cardona, Jordi Vilallonga	
XXXVIè PREMI MONTSENY. CERTAMEN POÈTIC.....	209
Cases i Mas, Jaume. La pell de fang.	
Pla Planas, Jordi. Un silenci turgent.	
Teresa Serramià i Samsó. Escala de cargol	
ÍNDIX D'AUTORS DE LES MONOGRAFIES	
DEL MONTSENY(1986-2019)	227

Nota biogràfica

ANTONI ARMENGOL (SANT CELONI, 1966)

Des de fa 10 anys tècnic en control de plagues a ANURA MONTSENY, empresa homologada pel departament de sanitat de la Generalitat de Catalunya. Des del principi centrant tots els esforços al Baix Montseny, per motius de coneixement, d'eficiència i sostenibilitat operativa. La prioritat principal és la prevenció, sensibilització i preservació del medi. Des de fa més de tres anys, portem estudis personalitzats de la *Vespa velutina* per a tenir-ne millor coneixement del comportament, millorar mètodes de control o trampes, col·laborar amb d'altres empreses, equips de robòtica, apicultors, bombers, i fent formació.

ANNA AVILA (BARCELONA, 1956)

És doctora en Biologia per la Universitat de Barcelona. Ha estat professora d'ecologia la UAB i des de 1994 és investigadora del CREAF. La seva recerca se centra en l'estudi biogeoquímic de boscos mediterranis i en el transport i deposició de nutrients i contaminants. Ha coordinat diferents investigacions realitzades a l'Estació Biològica de la Castanya (Montseny) que han permès la detecció de pautes de canvi decadal associades al canvi global, les quals difícilment són observables en estudis de curta durada. Des de l'any 2008 coordina el doctorat d'Ecologia Terrestre de la Universitat Autònoma de Barcelona.

MIQUEL CARANDELL BARUZZI (BARCELONA, 1981)

És llicenciat en Biologia per la UdG i màster i doctor en Història de la Ciència per la UAB amb una tesi sobre la controvèrsia de l'Home d'Orce. Ha publicat el llibre *Barcelona, ciència i coneixement* (2017) i dirigeix "Històries de Ciència" (www.historiesdeciencia.cat) una iniciativa des d'on s'ofereixen rutes culturals i científiques. Ha catalogat els arxius personals del paleontòleg Josep Gibert i Clols, a l'Institut Català de Paleontologia de Sabadell, i el de l'antic director del Zoo Antoni Jonch, allotjat a l'Arxiu Municipal de Granollers, sobre el que va publicar un segon llibre: *De les gàbies als espais oberts. Història i futur del Zoo de Barcelona* (2018). Actualment treballa al Museu de Ciències Naturals de Granollers.

FERRAN CARDONA (BARCELONA, 1953)

Llicenciat en Geologia. Dedicat de sempre a l'espeleologia, ha publicat diversos articles i llibres sobre aquesta disciplina, entre ells Grans cavitats de Catalunya. Bon coneixedor del Montseny occidental, actualment resideix a Aiguafreda.

XAVIER CATEURA I VALLS (MATARÓ, 1949)

Va cursar Humanitats i va fer estudis d'Història i Literatura. Durant vint-i-cinc anys, va treballar en el sector editorial. Col·laborador de la premsa escrita i de revistes especialitzades en continguts històrics i culturals, és responsable de l'edició de diferents dietaris personals sobre la Guerra Civil Espanyola (1936-1939). Des de fa anys viu al Montseny, d'on ha realitzat diverses recerques històriques que ha publicat en treballs i articles. És autor del llibre *Una història poc coneguda del Montseny*. Farell editors. 2013. També ha comissariat i col·laborat en diverses exposicions i participat en diverses gravacions i reportatges sobre temes històrics i culturals.

JORDI CORBERA (BARCELONA, 1955)

Naturalista i il·lustrador científic i la seva recerca s'ha centrat en la taxonomia i ecologia d'un grup poc conegut de crustacis marins, els cumacis. Porta més de 10 anys col·laborant en el programa de seguiment de les papallones diürnes de Catalunya (CBMS) i durant el Projecte Fonts ha aprofundit en el coneixement dels briòfits. Forma part del ICHN - Delegació de la Serralada Litoral Central, Mataró.

CAROLA DURAN TORT (BARCELONA, 1937)

Bibliotecària per l'Escola de Barcelona (1957) i llicenciada en Filologia Catalana per la Universitat de Barcelona (1990). Doctora cum laude per la mateixa universitat (1999) amb la tesi *La Renaixença, primera empresa editorial catalana* (PAM 2001). Dedicada a la cultura de finals del segle XIX ha publicat entre d'altres els llibres *Pere Aldavert, una vida al servei de l'ideal*, (PAM 2006), *El Bruc en la literatura catalana del vuit-cents* (Ajuntament del Bruc 2008), *Correspondència entre Àngel Guimerà i Jaume Ramon i Vidales* (Punctum 2016) amés a més de nombrosos articles en les revistes especialitzades.

OSCAR FARRERONS VIDAL (BARCELONA, 1967)

Arquitecte, doctor en Enginyeria Multimèdia. Professor de la Universitat Politècnica de Catalunya, sotsdirector del departament EGE-UPC. Fundador "*Amics Fonts de Viladrau*", cofundador "*Projecte fonts del Montseny*". Ha publicat els llibres "*El paradís del Montseny*", "*El Montseny, 51 passejades per descobrir*", "*Matagalls, la Muntanya i l'Aplec*", "*Collserola en transport públic*" i "*Racons del Montseny amb aigua*". Al 2014 rep el guardó *Castanyer de Plata* de l'Ajuntament de Viladrau. Ha publicat una trentena d'articles a revistes i congressos. Membre de la Junta de les associacions Amics Aplec de Matagalls i Amics del Montseny, del comitè científic del International Conference on Water and Sustainability, i del grup de recerca d'enginyeria de projectes, aigua i sostenibilitat.

MARCOS FERNÁNDEZ-MARTÍNEZ (MATARÓ, 1987)

Doctor en Ecologia per la Universitat Autònoma de Barcelona, naturalista, mataroní i apassionat del Montseny. Ha sigut guardonat amb el premi Extraordinari de Doctorat (2018), premi de l'Institut d'Estudis Catalans d'ecologia Ramón Margalef (2018) i el premi Ciutat de Barcelona (2019) en la categoria de ciències de la Terra i medi ambient. Forma part del ICHN - Delegació de la Serralada Litoral Central, Mataró. Participa al Centre d'Excel·lència PLECO (Plants and Ecosystems), Departament de Biologia, Universitat d'Anvers, 2610 Wilrijk, Bèlgica i a ICHN - Delegació de la Serralada Litoral Central, Mataró.

GEMMA FONT VALENTÍ (GIRONA, 1970)

Llicenciada en Història Medieval (UAB), postgrau en Arqueologia i Ceràmica Medieval (UB) i llicenciada en Informació i Documentació (UOC), treballa al Museu Etnològic del Montseny com a responsable de l'Àrea de Documentació i és autora de diverses publicacions en l'àmbit del Montseny, especialment sobre temàtica etnològica i en recerca sobre patrimoni cultural. Forma part de l'equip d'investigació del Museu Etnològic del Montseny sobre el castell de Montsoriu.

NEMESIO GALEA APOLO (BADAJOZ, 1970)

Aficionat a l'història. A l'any 1994 publica el llibre *Retalls Històrics de Campins*. Col·laborador amb *Monografies del Montseny* amb diversos articles: "El Cement de Campins" *Monografies del Montseny* núm. 17 (2002), "Construcció i Funcionament dels forns de ciment de Campins". *Monografies del Montseny* núm. 28 (2013), "El sot de les mines -Campins-" núm. 30 a l'any 2014.

JOAN ILLA COLOMER (ARBÚCIES, 1947)

Col·laborador habitual del Museu Etnològic del Montseny, autor del llibre *Arbúcies, del feudalisme a l'Edat Moderna* (2003) i coautor del treball *Toponímia de la Vall d'Arbúcies, segles IX-XXI*, ha publicat els seus treballs sobre l'evolució urbana i la història d'Arbúcies bàsicament en la revista *Aixa* del Museu Etnològic del Montseny i diversos articles en les *Monografies del Montseny* i en la secció d'història de la revista *Pexada*, de la qual també fou membre del Consell de Redacció.

XAVIER JORDI MAJEM (BARCELONA, 1946)

Enginyer Tècnic, graduat en Màrqueting UCLA (Los Angeles). 7 anys director a USA de "Montesa", director comercial a diverses empreses a Barcelona. Membre de la Junta de l'Associació Amics del Montseny.

JOAN LÓPEZ CORTIJO (BARCELONA, 1961)

Llicenciat en Biologia. Dirigeix, a Campins, l'empresa *Guies del Montseny*, des d'on fa tasques de guia de muntanya i de cartògraf. Ha publicat diverses guies i mapes excursionistes del Montseny, com també alguns articles de divulgació relacionats amb la serralada.

JOSEP MASNOU CLOPÉS (MONTSENY, 1947)

És fill de pagès, ha fet i fa de pagès, ara més que mai. Té un especial interès per la botànica i per la recerca de la història d'aquests "ribastos", en especial en relació amb les feines del bosc, del camp i dels ramats.

JOSEP PAGÈS I ROVIRA (GUALBA, 1943)

Va cursar Humanitats a la Universitat de Girona, dintre del programa de Formació Sènior+50 de l'UdG, on hi estudià Història de l'Art Antic i Medieval, es autor del llibre *Com conèixer l'arquitectura romànica religiosa de Catalunya*, llibre editat en format digital-electrònic per la Universitat de Girona, també hi ha una edició en format paper editada pel mateix autor. Col·labora amb la publicació de les "*MONOGRAFIES DEL MONTSENY*", aportant escrits sobre el coneixement del patrimoni romànic del Montseny, descrivint itineraris romànics per les seves contrades.

JOSEP M. PANAREDA CLOPÉS (SANTA MARIA DE PALAUTORDERA, 1945)

És geògraf per la Universitat de Barcelona, on ha impartit docències de biogeografia, paisatge i cartografia. Va realitzar les tesis de llicenciatura i de doctorat sobre el paisatge del Montseny. És membre de l'Institut d'Estudis Catalans. Actualment es dedica a tasques de divulgació geogràfica mitjançant cursos i guiatges de camp, i segueix estudiant el Montseny.

ANTONI PLADEVALL I FONT (TARADELL, 1934)

Sacerdot i historiador. Exdirector general de Patrimoni Artístic de la Generalitat de Catalunya. És autor de molts llibres i treballs sobre història monàstica, art, poblacions i temes diversos. Col·labora i dirigeix obres de la Fundació Enciclopèdia Catalana. És membre de l'Institut d'Estudis Catalans, de la Reial Acadèmia de les Bones Lletres i de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts Sant Jordi. Ha estat guardonat amb la Creu de Sant Jordi i la Medalla d'Or de la Generalitat.

JOAN PORTALS MARTÍ (BARCELONA, 1942)

Advocat i llicenciat en Geografia i Història. Amb el treball "*El Montseny, primers testimonis escrits*" va guanyar l'any 1991 el Premi Narcís Sagué, de Vallgorguina. Ha publicat: *El Montnegre, una història de mil anys* (1998); *La Costa del Montseny: entre el Turó de l'Home i la Tordera* (2000); *Montseny: història d'un poble* (2004); *Vallgorguina. La Vall, la parròquia, el poble. Una llarga història* (2011) i *Viure i escriure*. Obra completa d'un escriptor catalanista: Joan Portals Presas (2014). És coautor de *Gualba, la vall de les aigües blanques* (2000) i *Sant Celoni, 1925-1935. De la Dictadura a la República* (2005). Col·laborador de les Monografies del Montseny des de 1994, ho és també de revistes locals com "*La Vall*" o "*L'Aulet*".

JOAQUIM REBERTÉ I FERRAN (VERGES, 1949)

Membre fundador de Galeria TAU, del grup NADAR, Mostra de l'Audiovisual a Catalunya, col·lectiu FOTOSFERA, Agrupació Fotògrafs de Natura, Associació Orquidològica, Grup Orquidològic de Catalunya i Societat Catalana de Fotògrafs de Natura. 30 exposicions individuals i col·lectives. Realitzador de 30 programes multivisió. Col·laborador en publicacions, llibres, revistes i diaris, ha obtingut diversos guardons nacionals i internacionals en fotografia individual i en diaporames. Imparteix en més de 25 tallers periòdics. La seva obra es caracteritza per la polivalència. En la actualitat s'ha centrat en la ampliació del seu fons d'imatge. Des de 1997 a 2010 s'ha dedicat al coneixement de les orquídiades silvestres de Catalunya, amb una exposició itinerant, i un llibre-guia en fase de finalitzar.

FRANCESC ROMA (SANT MARTÍ DE CENTELLES, 1963)

Doctor en geografia, autor de diversos llibres i guies excursionistes. És membre del Patronat d'Estudis Osonencs i del Centre d'Estudis de Granollers i Comarca.

JORDI VILALLONGA

Aficionat a la geologia en el vessant mineralògic i petrològic i a l'arqueologia, especialment medieval. Membre d'una entitat excursionista, amant de les curses de muntanya, preparació d'excursions per la muntanya i especialment pel massís del Montseny i entorn adjacent.

Pròleg

Oscar Farrerons Vidal

Fa 50 anys els meus pares i avis em van portar per primer cop al Montseny. Seguint una vella tradició, com havien fet el doctor Carulla o el doctor Ariet cent anys abans, el doctor Arnau els havia recomanat de pujar al Montseny per a respirar aire pur i beure de les seves aigües cristal·lines. El lloc escollit fou Viladrau, de manera que tot just vaig aprendre a caminar a la sorra de la plaça Carulla amb els seus gronxadors. El primer any vam estar tot l'agost a l'hotel Bofill; per dinar els hostatjats portaven la seva ampolla amb aigua de la font de Miquel, de les Paitides o del Ferro. Al segon any ja ens hi vàrem instal·lar i formar part de la colònia. Tots els caps de setmana, el Nadal, Setmana Santa, i tres mesos d'estiu, des que acabava el curs escolar fins a mitjans de setembre, estàvem a Viladrau. Vaig aprendre a anar en bicicleta per les pistes terreres cap a la Vila, al Castanyer de les Nou Branques, a Molins... i ens banyàvem a la Riera Major i al molí de Rosquelles. De joves pujàvem a Matagalls, a les Agudes i al Turó de l'Home, i per la nit ballàvem a Fox-Trot i a Roc 34.

Estudiant a la universitat vaig deixar de pensar amb el Montseny, i el meu horitzó es va escampar en viatges per països ben llunyans. Però al formar una família, amb la meua dona vàrem tornar a gaudir del Montseny; i va néixer en Joan i férem excursions per la Calma i pujàrem al Puig Drau; i l'Erola amb que redescobrírem l'ermita de la patrona de Viladrau i Sant Segimon; i la Nina amb qui ascendirem a Morou i passejàrem per Sant Fe; i en Marçal que ens va ensenyar a fruir al recollir castanyes i caçar bolets. I amb tota la colla d'amics hem anat delectar-nos aquests anys de la llum

del Montseny, de les seves boirines, dels seus caminois, dels seus gorgs i de tots els encants.

El Montseny és per mi un lloc privilegiat. Centenars de persones m'han ensenyat a gaudir-lo: els avis amb les seves històries, els caminadors amb aquelles excursions inversemblants, els fotògrafs i els pintors que saben immortalitzar allò que a vegades no valorem perquè sempre anem massa ràpid, els pocs que encara llauren la terra i tots els que hi treballen en una cosa o altra.

El Montseny és per recrear-se i per viure, però cal que sapiguem guardar tot això per a les properes generacions. No es tracta de reconstruir sense sentit, ni intentar parar el temps. Moltes de les activitats tradicionals que es portaven a terme al Montseny ja no ho faran mai més. El món canvia, i el Montseny també, però hem d'aconseguir preservar la seva integritat, evitar la contaminació, l'obertura de noves pistes, la pressió del vehicle particular, l'assetjament urbanístic, la contaminació de les seves fonts.

Durant més de trenta anys les Monografies del Montseny han recollit part de la història d'aquest massís Reserva de la Biosfera. S'hi ha escrit de naturalesa i llegendes, de fonts i romànic, de pintors i poetes, de guerres i bandolers, de misses i taumatúrgies, de sants i revolucionaris, de rat-penats, serps, salamandres i tritons, d'amor i de guerra, de famílies importants i de personatges banals, de senyorius i emprius, històries romàntiques i narracions tristes, de castells i d'aplecs... Quantes vegades he llegit un article a les Monografies per sortir corrents a viure en directe el que acabava de llegir! Continuem escrivint durant molts anys les Monografies del Montseny, però que no quedi sols en un record, hem d'aconseguir mantenir viu el Montseny, no com un parc d'atraccions, sinó com un massís que batega i és respectat. Que tots en puguem gaudir des de petits, de joves i de grans.

No podia imaginar que algun dia tindria l'honor de coordinar l'edició de les Monografies del Montseny, sense altre mèrit que el compromís de dedicació i bona voluntat. És molta responsabilitat continuar la tasca de Josep Maria Panareda, Joan Campañà, Mossèn Antoni Pladevall, Roser Bofill, Ramon Bofill, Salvador Millet i Alexandre Novellas. Espero que entre tots els autors, amb el nou Consell de Redacció, puguem tirar endavant les Monografies, pel bé del Montseny, i en homenatge a tantes persones que el van estimar abans que nosaltres.

Vull trametre als autors dels treballs que podeu llegir aquí un efusiu agraïment per la seva col·laboració desinteressada. Altres articles no s'han pogut publicar per falta d'espai a l'actual edició, però ho farem als propers anys. Les Monografies del Montseny han estat sempre un treball laboriós

però gratificant, un treball de divulgació seriós i de referència al Montseny. Que continuï així! Recordeu que a més de llegir aquest volum en paper també podeu consultar tota la bibliografia publicada dels darrers 34 anys en la seva versió electrònica a www.amicsdelmontseny.cat.

Viladrau, març 2019.

La vespa asiàtica (*Vespa velutina nigrithorax*) al Montseny

ANTONI ARMENGOL

Cada vegada mes espècies exòtiques invasores apareixen al nostre territori, algunes amb efectes importants i d'altres no tant. Aquí vull presentar un resum de la tasca de seguiment que estem fent de la *vespa velutina* en una àrea del Montseny. La intenció és exposar-vos, com és i com es comporta, descriure les problemàtiques que l'envolten, mostrar la seva gran capacitat d'adaptació i de creixement, i en tot cas que ens puguem fer moltes preguntes al respecte.

Amb el pas dels segles, el massís del Montseny ha anat experimentant constants canvis, tant a nivell paisatgístic com de fauna i flora, produïts en gran part per l'activitat humana. En els darrers 100 anys, l'abandonament de molts conreus ha fet que el bosc guanyi terreny, i la reducció d'espais oberts ha comportat una pèrdua de biodiversitat. Però la biodiversitat també resulta afectada pel canvi climàtic que pot repercutir directament a curt termini sobretot en alguns petits hàbitats molt fràgils del nostre massís. Un altre agent que també afecta la biodiversitat en diferent mesura és la introducció d'espècies exòtiques invasores. Una espècie exòtica invasora és aquella que s'introdueix i estableix en un ecosistema, hàbitat natural o seminatural, i un cop establerta, amenaça la diversitat biològica nativa, ja sigui pel seu comportament invasor o pel risc de contaminació genètica. A nivell mundial, la introducció d'espècies invasores constitueix una de les principals causes de pèrdua de biodiversitat, sobretot en els ecosistemes més fràgils.

La introducció d'aquestes espècies invasores també afecta a interessos socio-econòmics ja que pot suposar pèrdues en la producció ramadera, agrícola i forestal, i fins i tot en alguns casos com el de les vespes asiàtiques, problemes de salut pública.

A Espanya, el Reial Decret RD630/2013 del 2 d'agost estableix el catàleg d'espècies invasores al territori nacional. Una d'aquestes espècies catalogades com a exòtiques invasores, es la *Vespa velutina nigrithorax*, per mi mal anomenada en molts mitjans com a vespa assassina o vespa asiàtica... Jo prefereixo anomenar-la per el seu nom científic (*Vespa velutina nigrithorax*), per diversos motius pràctics: lo d'assassina ja ho veurem mes endavant, i asiàtica tampoc m'agrada, tot i que procedeix del sud est d'Àsia, ja que la *vespa velutina* té 13 subespècies. Si d'aquí a un temps n'apareix un altra subespècie? com les anomenarem?

Sovint, de forma inconscient, es comenta que la vespa "ha vingut per quedar-se"...Però segurament per si mateixa no ho hauria aconseguit mai; de fet l'hem portat els humans, com tantes d'altres espècies, dins de contenidors de mercaderies. Tot plegat un despropòsit d'aquest consumisme i globalització mal entesos i que dona prioritat a la velocitat en que les mercaderies van per tot el món al control i seguretat dels enviaments.

Per entendre una mica millor com es comporta la *Vespa velutina nigrithorax* al Montseny, es bàsic recollir el màxim de dades. El primer que cal fer és censar els nius, cosa que implica una gran quantitat d'hores de feina de camp. Per aquest motiu ens hem limitat a una àrea determinada, que en gran part coincideix amb el nostre àmbit de treball, i que agafa una triangulació que va des Sant Marçal- Cànoves i Samalús- Llinars- Riells i Viabrea- Sant Marçal. El motiu no es altre que poder ajudar en un aspecte que considerem molt important: la detecció dels nius actius, sobretot abans de que l'abandonin les futures reines al final de l'hivern.

CONEIXEM UNA MICA MÉS COM ÉS I ACTUA LA VESPA VELUTINA NIGRITHORAX

Les vespes no hi entenen de calendaris, i en funció sobretot de les temperatures durant el dia, i de la mínima diürna, aquest cicle es pot avançar o endarrerir, dies, setmanes, o fins i tot algun mes. Aquest hivern mateix hem constatat la mort total d'un niu de *vespa velutina* el 20 de Febrer del 2019 i s'ha capturat una reina que ha deixat ja la hivernació el 22 de febrer del 2019.

El cicle comença a principis de març quan es desperten les femelles fecundades la tardor anterior i que han hivernat (dins una soca, sota l'escorça d'un arbre, en un forat al terra, sota una teula...). Llavors passen a ser reines d'una futura colònia que cada una començarà a construir tota sola. A partir d'aquest moment comença una feïnada frenètica, i de molt risc; de fet aproximadament un 96% fracassen en l'intent. Primer de tot la vespa ha de cercar un lloc al raser sobretot de la pluja per a començar el niu que anomenem embrionari i que normalment es situa en ràfecs de cases,

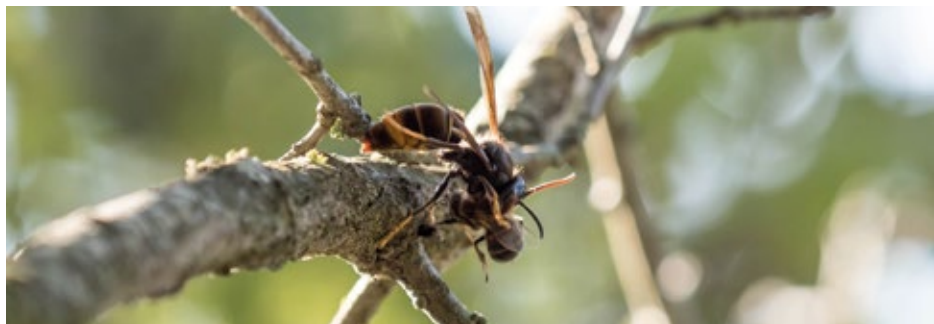
Esquema del cicle biològic de la *vespa velutina* Q. Rome -MNHN.

coberts, casetes de gossos, caixes niu, soques d'arbres...etc. Aquest niu embrionari és extremadament dèbil i no aguantaria gaire les inclemències del temps. Un cop aquesta reina ha localitzat un lloc més idoni, comença la veritable feina. Primer ha de cercar el material de construcció, necessita cel·lulosa, que la obtindrà de l'escorça d'arbres, fulles, molses, fusteria de cases o tanques, sempre amb cert grau de degradació. Esmicola aquest material amb les mandíbules fins convertir-lo en trossets molt petits, que passa a una pasta amb forma de bola de uns 0,20 grams de pes i que s'assembla als conglomerats de fusta. Aleshores, va fent files i desenvolupant aquestes boles. Comença per fer l'ancoratge, construeix una mica de visera i com a prioritat ja mira de fer les primeres cel·les, on posarà els primers ous. L'objectiu de la reina sempre és completar el cicle, per tal d'assegurar noves generacions i per tant la continuïtat de l'espècie. Un cop ha fet la posta del primer ou, comença la tasca de incubar-lo, una tasca que li comporta un temps determinat i molt variable: si les temperatures diürnes baixen haurà de dedicar més temps a incubació cosa que repercutirà en el ritme de construcció del niu i de noves postes i comportarà un endarreriment al ritme de creixement. En aquest moment la prioritat és completar una capa de protecció del niu, deixant només una petita obertura a la part inferior, i seguir amb la incorporació de noves capes a fi de aïllar-lo millor i poder mantenir una temperatura més estable a l'interior.

Fotografies 1 i 2. Inici del niu embrionari, amb la reina incubant els ous, i niu embrionari ja amb obreres, larves i pupes (fotografies d'Antoni Armengol Març-Maig del 2018).

Als 13 dies de la primera posta naixerà la primera larva, el que constitueix una nova feina per a la Reina. Ara, a més de recollir material de construcció, aigua, alimentar-se ella, vigilar el niu, i incubar ous, també ha de cercar proteïna per a les larves. Això vol dir prendre més riscos i destinar temps, per caçar insectes o localitzar algun animal mort. En cas de caçar una abella, volarà uns pocs metres i reposarà en alguna branca on traurà totes les extremitats per quedar-se sols amb el tòrax i així no carregar pes innecessari i optimitzar l'energia al viatge de tornada. Un cop amb la proteïna dins el niu, ha de preparar aquesta perquè sigui digerible per a la larva, cosa que també li comporta un cert temps. Segons observacions que hem pogut fer, aquesta preparació li pot representar de 4 fins a 13 minuts de feina addicional en funció del tipus de captura. Quan han passat 16 dies del naixement de la primera larva, aquesta passa a la fase de pupa que durarà 19 dies més abans de la metamorfosi que la convertirà en una vespa. Si el procés no fracassa en cap fase, la reina ja tindrà una obrera als 48 dies de la primera posta, aquesta obrera de mica en mica anirà incorporant-se a les tasques del niu trigarà 3 dies a fer el primer vol fora per ajudar amb el material de construcció i la caça. Un cop la reina ja té mitja dotzena de obreres al niu, deixa de fer tasques fora, així no correrà tant de risc i es centrarà en l'organització de les tasques i postes d'ous.

Fotografia 3. Obrera depredant una abella (fotografia d'Oscar Aldama, Octubre del 2017, Sant Celoni).

El niu va creixent en mida i nombre de vespes, i ha passat de ser un niu embrionari a ser un niu primari. Per els voltants de juny- juliol la presència de *vespa velutina* als apiaris comença a ser freqüent i ja provoca que les abelles tinguin por de sortir de les arnes. En aquest moment, les vespes poden prendre la decisió de traslladar-se a un lloc on el niu tingui molta més capacitat de creixement. Aquesta ubicació serà majoritàriament a les capçades dels arbres. Aquest és un altre moment crític per a la reina, ja que requereix dedicar recursos al nou niu, resta vigilància al niu primari, i també ella haurà de traslladar-se. A partir d'aquest moment el creixement és molt més evident i ràpid: a l'agost- setembre ja son centenars les obreres que no paren de fer tasques d'ampliació del niu poden aparèixer els primers mascles. Als apiaris les abelles minven força l'activitat degut a la depredació per la *Vespa velutina*.

La màxima capacitat la tindrà entre principis d'octubre-novembre, on ja tindrem l'aparellament dels mascles i amb femelles que seran les futures reines. Aquestes hauran d'acumular reserves de greixos per a la hivernació. Aquestes femelles fecundades es creu que abandonen el niu per hivernar (Villemant et al., 2008), entre mitjans d'octubre i finals de desembre.

El final del cicle del niu es produeix en el moment en què la reina deixa de fer postes d'ous fèrtils o simplement deixa de fer postes, cosa que ocorre entre finals de novembre-finals de desembre, moment en què van morint tant la reina fundadora com els mascles i les obreres, i s'extingeix la colònia, tot i que a dins del niu poden quedar-ne larves que es moriran amb el pas dels dies i pupes que poden evolucionar, de manera que pot quedar una activitat residual al niu durant unes setmanes més. Durant aquest procés quan el niu ja quasi no disposa de vespes ni reina i les larves deixen d'estar ateses en les seves necessitats alimentàries, aquestes comencen a gratar les parets de les cel·les amb les mandíbules. Aquest soroll serveix de reclam, sobretot per a un petit ocell molt comú al Montseny, la Mallerenga

Fotografies 4 i 5. Niu en un marge al costat de la font de sant Marçal, i niu dalt un roure a Gualba (fotografies d'Antoni Armengol, Novembre del 2018).

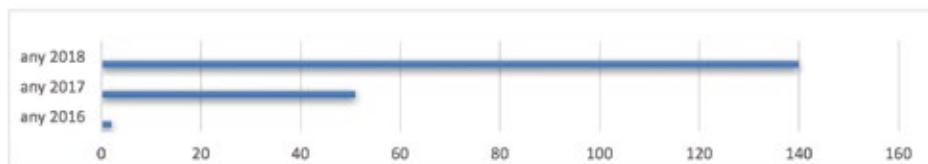
carbonera (*Parus major*), que ràpidament començarà a fer forats al niu per alimentar-se de les larves i pupes que hi queden, una aportació extra de proteïna molt ben rebuda quan comença el fred intens i de carotens per potenciar el color del plomatge. He pogut constatar aquest fenomen en un centenar de nius de la zona, depredats per la mallerenga carbonera (*Parus major*), la garsa (*Pica pica*) en un cas i en dos casos pel pica-soques blau (*Sitta europaea*). Per tant, quan veiem un niu parcialment o totalment foradat ja sabem que la vespa hi ha deixat de tenir activitat.

Els nius tenen un cicle anual; un cop finalitzat aquest, no són reutilitzats per un altra reina i, amb el pas del temps, l'aigua i el vent contribuiran a la seva degradació i es desfaran del tot. Hauran estat un element efímer més del paisatge del Montseny.

Tot aquest cicle es susceptible de variar en funció de diversos aspectes. El primer és la data d'inici del niu, ja que no totes les reines es comporten igual. No se sap del cert la causa però les reines poden despertar-se de la hibernació en dates molt diferents: podria ser per un rellotge biològic diferent entre nius/reines per evitar la depredació entre elles i així evitar la usurpació de nius, o també podria influenciar el moment en què varen poder començar la hibernació, i les reserves que tenen per a superar-la, junt amb les temperatures d'una zona del territori en concret.

COM VA APARÈIXER A EUROPA I SITUACIÓ AL MONTSENY

La primera vespa *velutina* va aparèixer concretament a Bordeus el 2004, (Haxaire *et al.*, 2006) possiblement transportada dins un contenidor de material ceràmic per a jardineria procedent del sud est d'Àsia. Era una reina hivernant, cosa que va ajudar a que superés el viatge. Un cop aquí va despertar i va començar el cicle. Ja durant l'any es van detectar obreres, tot i que va passar un temps fins que es va identificar l'espècie. No va ser possible la localització del niu i aquest va completar el cicle. Des de llavors, l'espècie ha colonitzat mitja Europa. A la península va entrar primer per Navarra a la població de Amaiur (Castro & Pagola-Carte, 2010). A Catalunya va ser detectada el 2012 a la comarca de l'Alt Empordà, fins aparèixer un niu el 2016 a la llera del riu Pertegàs a tocar del nucli urbà de Sant Celoni i un niu entre el municipi de Gualba i el Parc Mediambiental al bell mig de la riera.

Nius que hem identificat i fotografiat - a l'àrea entre Sant Marçal-Cànoves i Samalús-Llinars-Riells i Viabrea-Sant Marçal.

Any 2018 Ubicació	Alçada en metres	Percentatge en %	
Vegetació	<1	6	Romegueres, Arbusts,
Frondoses	<15	30	Roures, Alzines, Verns, Oms, pollancre, Plàtans
Frondoses	>15	43	Roures, plàtans, Pollancre, Oms
Resinoses	<15	4	Pins, avets
Resinoses	>15	2	avets
Fruiters	<4	2	Cirerer, Caqui
Marges	<2	2	Al costat de camins transitats
Terra		1	Enterrats al mateix terra
Construccions		10	Cases, Ponts, Antenes de comunicacions, coberts.

Situació general dels nius en l'àrea d'estudi.

PRINCIPALS PROBLEMÀTIQUES I EFECTES DIRECTES I INDIRECTES DE LA *VESPA VELUTINA NIGRITHORAX*

Gestió de la plaga

De moment, s’han redactat alguns protocols, com el del Ministerio de Agricultura, Alimentación y Medio Ambiente, o els de la Generalitat de Catalunya, però si no van acompanyats d’una voluntat d’acció i de partides pressupostàries, no hi ha resultats. S’han de fer actuacions simultànies i coordinades a tot el país. Fins ara, el que s’ha proposat ha estat del tot insuficient, hem vist un cúmul de despropòsits. Finalment, tot recau en els ajuntaments, que tenen criteris diferents de que han fer, i així és totalment impossible el mínim control sobre la *Vespa velutina*.

Apicultura

El primer col·lectiu greument afectat i el que s’ha mobilitzat més a tot arreu on apareix la *Vespa velutina* és el de l’apicultura. Les abelles de la mel, en sentir-se atacades per un nombre fix de velutines davant l’arna, redueixen progressivament l’activitat recol·lectora fins de posar-se a consumir els recursos alimentaris de la caixa. Sense prou aliment, es debiliten i moren per falta d’aliment, per malalties i per les baixes directes per la predació de la vespa. Només amb una bona defensa dels apiaris i amb arnes molt potents les abelles podran superar la temporada. I tant mateix, en cas de sobreviure, sempre hi haurà una minva important de la producció de mel i es perdrà alguna caixa. En el cas que no es faci res per protegir els apiaris, de ben segur que les abelles no sobreviuran.

Per a la defensa dels apiaris actualment, i gràcies a la investigació en gran part del sector apícola, es disposa de diversos mètodes protectors. Per exemple, les arpes elèctriques, que combinades amb dos mètodes de protecció de l'entrada de l'arna, treuen pressió a les abelles i faciliten que segueixen sortint a recol·lectar. No obstant, això representa un sobre cost en material, temps i reducció de la producció.

Una de les cerques que intentem fer, a la zona del Montseny, i un dels motius pels que mirem d'identificar tots els nius, és contrastar la presència dels nius amb les característiques de l'entorn, com fonts d'aigua, apiaris, granges, tipus de vegetació.... Si hi ha una correlació podem ajudar en la localització activa dels nius, el trampeig de reines a la primavera-tardor, i també entendre millor la relació entre l'expansió a nous territoris i l'existència d'aquests elements, sobretot els petits apiaris dispersos pel massís i les granges. Aquestes dades podrien ajudar a l'apicultura. Però, malauradament, hem detectat la reticència de molts apicultors amb els que hem pogut parlar a dir-nos el lloc on tenen els apiaris. Per tant, tenim una manca d'informació bàsica per poder treure bones conclusions.

Fruita, vi, horta

La producció hortícola i fructícola pot resultar afectada de diverses maneres. Per exemple, degut a la predació de la vespa sobre els insectes pol·linitzadors, podem tenir una minva en la pol·linització quedant afectada la quantitat i qualitat de producció. També podem tenir danys directes ja que les obreres s'alimenten de sucres i, en xuclar qualsevol fruita madura, la poden deixar inservible per a la venda.

Xarxes tròfiques

Les preses de la *vespa velutina* poden ser abelles mel·líferes, abelles solitàries, vespes, altres himenòpters com formigues, o dípters com les mosques, tots ells interactuant en xarxes tròfiques i cadenes alimentàries dels petits ecosistemes del Montseny. Aquest equilibri es pot veure afectat degut a la predació per part de la velutina. A diferència de l'abella de la mel, les altres espècies estan poc estudiades, quantificades i protegides, i podrien resultar molt afectades reduint part de la biodiversitat. D'altra banda, per un efecte en cadena se'n poden veure afectades, tant espècies vegetals, com animals, insectes, petits mamífers, i ocells entre d'altres.

Contaminació d'aqüífers i espais naturals

La manca de resposta de l'administració i escassa gestió endegada per controlar la *vespa velutina* ha propiciat que algunes persones, amb bones intencions però sense pensar en les conseqüències que poden

tenir les seves actuacions, de forma voluntària i autònoma, i algunes per iniciativa conjunta amb algun ajuntament, hagin fet actuacions sobre els nius amb productes no autoritzats i sense els permisos reglamentaris. La desesperació, i precipitació d'algunes persones per controlar la plaga, ha fet que per tot arreu del territori i el parc del Montseny no n'està exclòs, es facin actuacions sense registrar informació de l'actuació, sense personal qualificat, ni format. A Galícia, on van per davant en l'expansió i control de la vespa, ja tenen zones on son visibles els efectes d'aquestes pràctiques.

Salut pública

S'han escrit moltes coses d'aquesta Vespa. Els mitjans la descriuen com la Vespa assassina, denominació que funciona per vendre minuts de TV o premsa escrita però no ajuda a conèixer millor aquest insecte ni explica la veritat. Assassina perquè mata abelles..., però això és llei de vida i ho fan moltes vespes. Cert que causa molts més danys que d'altres espècies, sobretot afectant interessos dels productors de mel, però és tan assassina com molts altres insectes. També se la podria denominar assassina perquè ha matat persones... Aquest any (2018) han mort tres persones per picada de *Vespa velutina*, les tres al·lèrgiques al verí de la vespa, i les tres han atacat accidentalment un niu. Però les mitjans són esbiaixats i de les morts per picada d'abella o vespa comuna no se'n diu res, probablement perquè no ven minuts de TV ni premsa.

Respecte a una picada per experiència pròpia vull explicar varies coses:

La primera, es que quan la vespa està a la cerca d'aigua, sucres, proteïna, cel·lulosa, no és gens agressiva, ans al contrari, evita les persones. En aquestes condicions si les molestem molt o arribem a agafar-ne una podrien fer una picada de defensa, molt ràpida i dolorosa, i a vegades sense verí per a que la deixem marxar.

La segona, no ens podem acostar mai a menys de 5 metres d'un niu ni molts menys molestar-lo. La Vespa el defensa aferrissadament. Si decideix atacar, ho fa amb decisió. En aquesta picada d'atac, la vespa sol quedar-se enganxada i descarrega tot el verí que porta. Així doncs, és una picada dolorosa i amb efectes imprevisibles sobre la persona i que depenen de la quantitat de vespes que piquin i de si la persona afectada té al·lèrgia al verí de la vespa.

Treballs al bosc i al camp

Al Montseny, els treballadors de bosc i d'algunes feines de camp hauran d'incorporar una tasca que fins ara no havien hagut de contemplar: la vigilància de la vespa.

Cal vigilar si veiem un niu a la capçada d'un arbre que hem de talar. En serrar-lo, el soroll i vibracions que fem pot provocar que les vespes es defensin i ens vinguin a picar, igual que si talem un arbre i en tombar-se toca amb un altra arbre que té un niu. Per tant, també cal vigilar també els arbres de la zona dels voltants afectada pel que tallem.

En netejar un camp abandonat i ple de romegueres, cas que veiem entrar vespes dins dels masses de matolls i romegueres, cal vigilar si hi van pel fruit o si tenen un niu amagat dins.

També cal la vigilància de marges, o d'espais amb vegetació molt tancats.

En resum, hem d'incorporar i adaptar la vista al vol de la *vespa velutina* i conèixer una mica el seu comportament, per mirar de avançar-nos a un possible incident. En particular, recomanem a les empreses que es dediquen a fer tasques al bosc, que facin formacions de prevenció al personal respecte la biologia de la *vespa velutina*.

Depredadors de la *Vespa velutina* al Montseny

El depredador més important de la *vespa velutina* a la nostra contrada és l'Aligot vesper (*Pernis apivorus*) però aquest aligot migra a finals d'estiu, i per tant el seu control de la velutina no és gaire significatiu, es pot considerar quasi anecdòtic. A França, la depredació per l'aligot vesper també sembla ser poc important. Un altra espècie que no és depredador especialitzat, però que li agrada alimentar-se de *Vespa velutina*, és l'abellerol (*Merops apiaster*). En observacions fetes amb la col·laboració de diversos apicultors de la zona, hem constatat que quan els abellerols estan a prop d'apiaris els atacs de *Vespa velutina* es redueixen considerablement.

CONCLUSIÓ

La *vespa velutina*, ha trobat al Montseny un hàbitat perfecte per al seu assentament i creixement. Els mètodes de control actuals no són suficients sinó es porten a terme de manera totalment generalitzada i coordinada, per tot el país, amb ajut de tots els ajuntaments i experts. En quant a l'afectació, caldrà estudis per a poder determinar quins canvis exerceix sobre les xarxes alimentàries, les interaccions tròfiques i la biodiversitat al massís. Creiem que el Montseny pot ser una oportunitat perquè un equip multidisciplinari miri de fer-ne un bon estudi i intent de control a la zona. No perdem de vista l'origen del problema, el consumisme i una globalització mal entesa que genera milers de contenidors diaris que van sense control d'un continent a l'altra, i si no hi fem res, ens tindrem que plantejar, si podem, o quina ha de ser la nostra intervenció al medi per intentar evitar-ne canvis.

BIBLIOGRAFIA

CASTRO & PAGOLA-CARTE, 2010 "*Vespa velutina lepeletier* Hymenoptera: Vespidae, recolectada en la península Ibérica " Heteropterus revista de entomología

Generalitat de Catalunya Departament de Territori i sostenibilitat Direcció general de polítiques Ambientals i Medi Natural. Protocol d'actuacions que es duen a terme per minimitzar els danys causats per la vespa asiàtica (*Vespa velutina*) envers l'apicultura, la biodiversitat i la salut de les persones (2018).

HAXAIRE J, BOUGUET JP, TAMISIER JP. 2006. *Vespa velutina* Lepeletier, 1836, "une redoutable nouveauté pour la faune de France" (Hym., Vespidae). Bulletin de la Société Entomologique de France 111(2): 194.

Ministerio de Agricultura, Alimentación y Medio Ambiente. Estrategia de gestion, control y posible erradicación del Avispón Asiático o Avispa negra (*Vespa velutina* spp. *Nigrithorax*) en España

Q. ROME –MNHN-INPN <http://frelonasiatique.mnhn.fr/>

La contaminació atmosfèrica al Montseny: el cas de la deposició de sofre

ANNA ÀVILA CASTELLS

RESUM

Les dades que mostrem en aquest article posen de manifest la forta interrelació entre l'atmosfera i la biosfera, i exemplifiquen un cas en què la reducció de les emissions a l'atmosfera d'un contaminant (el diòxid de sofre) han tingut repercussions efectives i ràpides en els ecosistemes receptors, estudiats al Montseny.

INTRODUCCIÓ

La superfície terrestre està envoltada per una capa altament fluida i dinàmica, l'atmosfera, la qual acull, barreja, transporta i fa reaccionar els gasos i partícules que s'emeten des de la superfície de la terra. Fins fa uns 200 anys, la composició de l'atmosfera venia determinada pels cicles naturals d'emissió i deposició. Per exemple, s'injectaven de forma natural a l'atmosfera els gasos i partícules emesos pels volcans o els incendis. Però, a partir de la revolució industrial, s'hi han afegit les emissions degudes a les activitats humanes, les quals han augmentat exponencialment en les darreres dècades i han modificat els cicles naturals. És ben conegut el cas de l'augment de les emissions de diòxid de carboni per l'acció humana i com això està afectant al clima del planeta (<https://www.ipcc.ch/report/sr15>). També les emissions d'altres gasos han provocat efectes importants en el planeta. En aquest treball volem centrar-nos en les emissions d'un dels principals gasos que provoca la pluja àcida, el diòxid de sofre (SO₂).

El diòxid de sofre emès a l'atmosfera prové principalment de la combustió de combustibles fòssils (carbó, fuel) rics en sofre. A partir de mitjans del segle XX va créixer de forma molt acusada l'ús de combustibles fòssils per a la generació elèctrica, el transport, la indústria i la climatització dels habitatges. El diòxid de sofre emès a l'atmosfera, quan s'incorpora a les gotes de pluja es converteix en àcid sulfúric i, si no és neutralitzat per substàncies bàsiques, genera pluja àcida (pluja amb un pH per sota de 5,6).

Durant els anys setanta i vuitanta, la pluja àcida va causar l'acidificació d'ecosistemes terrestres i aquàtics en extenses zones de l'hemisferi nord, provocant la desaparició de peixos, invertebrats i altres espècies en nombrosos llacs i rius, mentre que l'acidificació de boscos va portar al decaïment forestal en moltes zones d'Europa i Nord-amèrica. Per combatre aquests efectes nocius es van posar en marxa uns importants acords internacionals sota la ombrel·la de les Nacions Unides (https://www.unece.org/env/lrtap/status/lrtap_s.html). Amb la creació de la Convenció LRTAP (Long-Range Transport of Atmospheric Pollutants) es van impulsar una sèrie de protocols internacionals per a la reducció de les emissions de diòxid de sofre (i d'altres contaminants dels que no parlarem aquí). Els resultats d'aquest acords i protocols de reducció d'emissions han estat molt positius, ja que l'acidificació de llacs i boscos s'ha revertit en molts llocs del planeta (Skeljvale et al. 2005; Stoddard et al., 1999). Aquí analitzarem les repercussions de la reducció de les emissions de diòxid de sofre en la composició química de la pluja del Montseny i en els alzinars del massís, utilitzant la química de les riera com a indicador del què passa a la seva conca.

VARIACIÓ DE LES EMISSIONS DE DIÒXID DE SOFRE I COM AFECTA A LA PLUJA

L'atmosfera és molt fluida i en ella s'hi dona un transport i intercanvi de gasos i aerosols a través dels vents. Per tant, la deposició que rep una localitat determinada es veu afectada per emissions produïdes en llocs distants, a més de les emissions locals. Per tant, en avaluar el que passa en una localitat determinada s'ha de considerar també el transport a mitja (centenars de kilòmetres) i llarga distància (milers de kilòmetres). Així, el que passa al Montseny pot estar afectat per les emissions en països veïns. En aquest sentit, a la Figura 1 hem tingut en compte l'evolució de les emissions de diòxid de sofre entre 1980 i 2016 a Espanya i als seus països veïns. A la gràfica s'observa una disminució molt acusada de les emissions de SO₂, amb una davallada molt important a França i a Itàlia (del 95%) que s'inicia ja a la dècada dels 80. A Espanya la disminució va una mica més lenta, però assoleix percentatges similars (91%) en els anys finals. Pel conjunt dels 28 països de la Unió Europea, la disminució ha estat del 90%.

Veiem doncs, que en el període mencionat, les emissions es van reduir molt fortament, un èxit en la lluita contra la contaminació atmosfèrica propiciada per l'ús de noves tecnologies en la generació d'energia que han facilitat el compliment de les restriccions d'emissió acordades en els Protocols esmentats.

Sabem que els gasos i aerosols s'incorporen a les gotes de pluja. I ens preguntem, com ha afectat aquesta reducció tan dràstica a la composició de la pluja?

Al Montseny, podem respondre a aquesta pregunta amb els resultats de l'anàlisi de la composició química de la pluja recollida en sengles estacions de control de la qualitat de l'aire situades, una a la vall de La Castanya, i l'altra a Santa Maria de Palautordera. A La Castanya (Foto 1) es recull una mostra de pluja, amb periodicitat aproximadament setmanal, des de 1983 fins a l'actualitat (però sense dades del 2000 al 2002). A Santa Maria de Palautordera (Foto 2), la pluja s'ha mostrejat, també setmanalment des de 1996 fins a l'actualitat. La pluja es recull i analitza seguint estrictes protocols i les dades passen per un filtre de qualitat analítica. Aquests estudis han estat finançats per diversos projectes nacionals (MINECO) i per la Direcció General de Qualitat Ambiental de la Generalitat Catalunya.

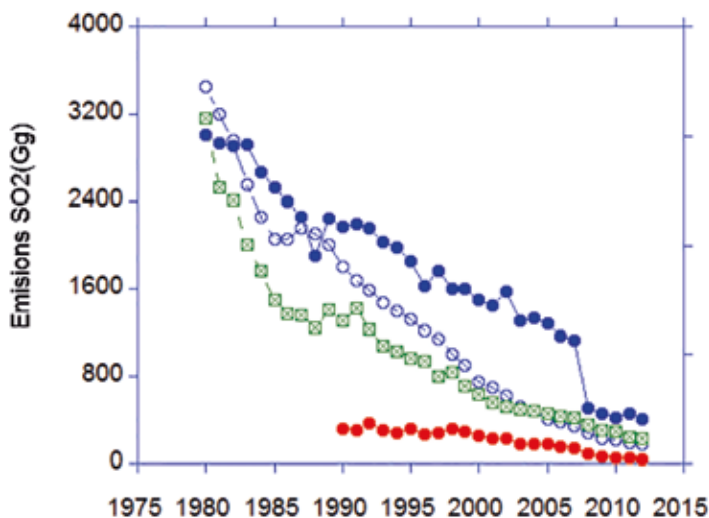

Figura 1. Evolució de les emissions de diòxid de sofre (en Gigagrams) entre 1980 i 2013. Els cercles plens en blau indiquen emissions a Espanya, els cercles buits en blau, les de França, els quadrats verds les d'Itàlia i els cercles en vermell, les de Portugal.

Foto 1. Estació de mesura de la qualitat de l'aire a La Castanya. El col·lector de pluja és l'instrument blanc del primer pla. Consta d'una tapa que es mou per deixar descobert el cubell on es recollirà la pluja. ©Anna Avila

Foto 2. Col·lector de pluja del tipus situat a Santa Maria de Palautordera. Consta d'una cúpula semicircular que s'obre en començar a ploure. La pluja es vehicula cap a un bidó a l'interior del col·lector. ©Anna Avila

Els resultats de les anàlisis de les pluges ens mostren que el contingut de sulfat ha disminuït significativament (en un 54%) des de principis dels anys 80 fins l'actualitat (Figura 2) i demostren l'estreta correspondència entre les emissions i la composició química de la pluja.

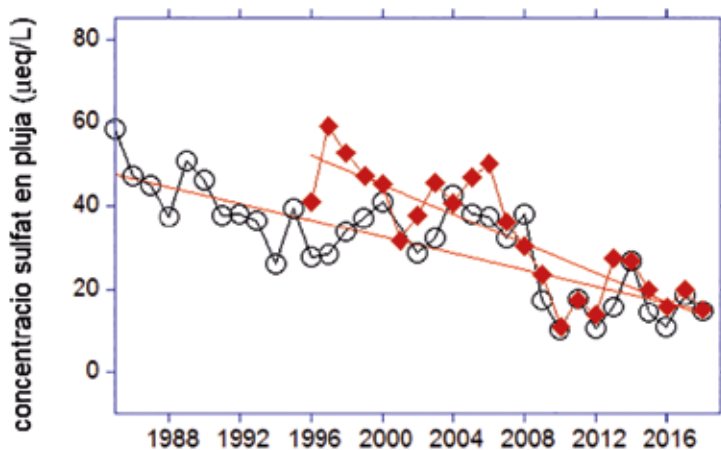

Figura 2. Evolució de les concentracions de sulfat en pluja (en microequivalents/litre) entre 1985 i 2018. Els cercles buits en negre indiquen les concentracions a la pluja de La Castanya, els rombes en vermell, les de la pluja a Santa Maria de Palautordera.

En disminuir el sulfat, un dels principals components acidificadors de la pluja, també ha disminuït la seva acidesa (o el que és el mateix, ha augmentat el pH de l'aigua de la pluja). Malgrat que al Montseny el promig anual de la pluja no és àcid (l'acidesa es defineix per un pH per sota de 5,6), el fet de reduir un dels components que aporta acidesa a la pluja encara confereix menys acidesa a la mateixa. Així, veiem que el promig del pH dels darrers 5 anys a l'estació de La Castanya ha estat entre 6.9 mentre que el dels primers 5 anys fou de 6.0, una diferència important tenint en compte que el pH s'expressa en escala logarítmica

EFFECTES A LES AIGÜES DE DRENATGE

A continuació ens interessa determinar si aquesta disminució de la deposició de sulfat per mitjà de la pluja ha afectat els ecosistemes receptors. Per respondre aquesta qüestió analitzarem les aigües que drenen algunes àrees forestals del Montseny amb poca intervenció humana. Es tracta de conques de litologia silicatada, composta principalment per esquists que no contenen sulfats en quantitats apreciables. Per tant, assumirem que la composició en sulfat de aigües de les rieres reflecteix la de la pluja que les alimenta i no està influïda per fonts dins la conca.

En un estudi realitzat l'any 2012 vam comparar la composició química de 16 rieres de les parts altes Montseny mostrejades en el lapse de 25 anys que va del 1984 al 2007 (Avila i Rodà 2012). Els resultats van indicar una disminució del sulfat a la majoria de rieres d'alzinar, amb una disminució

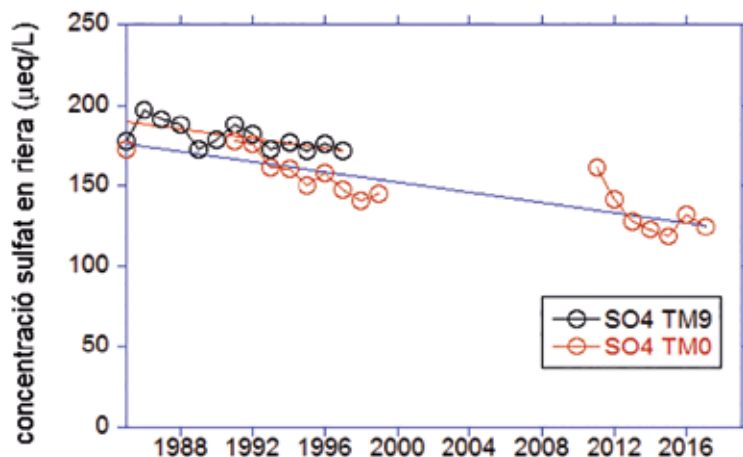

Figura 3. Evolució de les concentracions de sulfat en aigua de riera (en microequivalents/litre) entre 1985 i 2018. Els cercles buits en negre indiquen les concentracions a la riera de TM9 i els vermells, les concentracions a la riera de TM0.

Foto 3. Panoràmica de la conca del Torrent de la Mina, a la vall de La Castanya. S'hi han mostrejat dues rieres, anomenades TM9 i TM0. ©Anna Àvila

mitjana del 31%. D'altra banda, s'ha fet un seguiment dels cabals i la composició química de dues rieres del Torrent de la Mina. Es tracta de les rieres que anomenem TM9 (superfície de 6 hectàrees i que drena una conca d'alzinar) i TM0 (de 200 hectàrees, amb un 55% d'alzinar, 15% de fageda i 33% de landes) a la vall de La Castanya (Foto 3). El seguiment cobreix el període des del 1983 fins l'actualitat, amb un període d'interrupció als anys 2000 a TM0 i la finalització del mostreig el 1999 a TM9. La tendència de les dues sèries també mostra una disminució, que en el cas de TM0 és del 31%, essent la variació de les dues rieres molt paral·lela (Figura 3) .

En resum, aquestes dades mostren la forta interrelació entre l'atmosfera i la biosfera, i indiquen com la presa de decisions respecte de les emissions tenen repercussions efectives i ràpides en els sistemes receptors. Aquest és un resultat que ens hauria d'encoratjar a prendre mesures per reduir altres contaminants ambientals.

En el cas del Montseny, a diferència de moltes zones del centre i nord d'Europa, no hi havia problemes previs de pluja àcida ni d'acidificació de les aigües i dels boscos. Però com a conseqüència de les reduccions de les emissions dels precursors de la pluja àcida, el pH de la pluja ha augmentat i el contingut de sulfat de la pluja i les rieres ha disminuït, i probablement està arribant a un nou estat d'equilibri prop dels valors que hi deuria haver fa 200 anys, en el període anterior a la revolució industrial.

BIBLIOGRAFIA

- AVILA, A. i RODÀ, F. (2012). Changes in atmospheric deposition and streamwater chemistry over 25 years in undisturbed catchments in a Mediterranean environment. *The Science of Total Environment*, 434: 18-27.
- SKJELKVALE, BL, i 14 autors, (2005). Regional scale evidence for improvements in surface water chemistry 1990-2001. *Environmental Pollution* 137, 165-176.
- STODDARD, J,L, i 22 autors, (1999). Regional trends in aquatic recovery from acidification in North America and Europe. *Nature* 401, 575-578.

L'excursionisme científic en el Montseny durant la presidència de l'Agrupació Excursionista de Granollers d'Antoni Jonch (1944-1957)

MIQUEL CARANDELL BARUZZI

«Des de molt jove he practicat l'excursionisme, enquadrat dins l'Agrupació Excursionista de Granollers. [...] Guiat per la mà de Salvador Llobet, vaig practicar "ciència montsenyenca".»

Antoni Jonch i Cuspinera, *Memòries del Zoo*, 1995.

Després del sotrac de la Guerra Civil Espanyola, l'excursionisme català s'estava "esportivitzant". Es reduïen cada cop més les activitats científiques o d'estudi de les agrupacions i augmentaven les esportives. L'any 1944, Antoni Jonch i Cuspinera va ser nomenat president de l'Agrupació Excursionista de Granollers (AEG). Amb el suport de Salvador Llobet, Jonch va liderar un espai de resistència a aquesta tendència amb la promoció d'un excursionisme científic i d'iniciatives de divulgació i investigació en els anys de postguerra. El Montseny va tenir un paper cabdal com l'escenari d'aquestes activitats, centrades especialment en les ciències naturals i la geografia, que es van concretar en la publicació de treballs científics.

LES CONCEPCIONS D'EXCURSIONISME EN EL GRANOLLERS D'ABANS DE LA GUERRA CIVIL

Tradicionalment, l'excursionisme a Catalunya ha estat lligat al moviment catalanista, el catolicisme i a la investigació científica. L'exemple més destacat de la darrera connexió és el de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques, fundada l'any 1876 i que acabà formant part del Centre Excursionista de Catalunya. Tal com destaca Francesc Roma i Casanovas en la seva *Història social de l'excursionisme català*, a l'inici del segle XX va sorgir una tensió dins el moviment entre la vessant científica i la vessant esportiva, que es trobava en un progressiu creixement.¹

L'any 1928, un grup de joves va fundar l'Agrupació Excursionista de Granollers (AEG). Entre aquests joves hi havia Salvador Llobet i Reverter (1908-1991), que va ser el primer president. Llobet no serà el protagonista principal d'aquest article, ja que existeixen diversos treballs sobre la seva relació amb el Montseny, però ens servirà per mostrar com l'AEG promovia un excursionisme que: «ha d'esser en la seva part principal científic o històric», segons les paraules de Llobet.² També afirmava que aquells joves de l'Agrupació no eren “especialistes ni en història ni en ciències naturals... ens agrada una mica tot,[...] estudiem la geografia, [...] recollim plantes i pedres [...] som aficionats a la prehistòria i a la geologia...”³

L'AEG, i a partir de 1930 la seva “Secció d'Estudis”, va promoure excavacions arqueològiques, va crear col·leccions pròpies d'història natural, minerals i fòssils que els socis trobaven en les seves sortides, va obrir una biblioteca, va recollir dades meteorològiques, va organitzar cursos de geografia, topografia i va començar a publicar un butlletí on es deixava constància de les seves activitats.⁴ Aquestes eren, “aparte de las excursiones de cada semana [...] un buen número de actos culturales y artísticos: conferencias, exposiciones, visitas colectivas, campamentos, festivales deportivos...”⁵

Per la seva banda, Antoni Jonch i Cuspinera (1916-1992) va coincidir amb Llobet cursant el batxillerat, quan va iniciar-se en l'excursionisme i en l'estudi del medi natural.⁶ L'any 1935, Jonch va decidir anar a Madrid a estudiar farmàcia, una carrera relacionada amb la botànica. Durant el primer any de carrera, Jonch va assistir a les classes de botànica del prestigiós professor Josep Cuatrecasas, amb qui va desenvolupar un acurat

1 Roma 2008.

2 Sobre Llobet veure Roma i Perramon 2000, la cita és d'aquest mateix llibre, p.27.

3 Roma i Perramon 2000, p. 23.

4 Sobre Llobet veure Roma i Perramon 2000, la cita és d'aquest mateix llibre, p.27.

5 Butlletí de l'Agrupació Excursionista de Granollers 4, octubre 1940.

6 A Jonch 1990, p.9, aquest reconeix l'excursionisme a l'AEG com l'iniciador de la seva afició pel món natural.

coneixement de la botànica ibèrica. Amb Cuatrecasas, Jonch va elaborar un gran herbari, molt més extens del mínim que es demanava, que encara es conserva al Museu de Ciències Naturals de Granollers. L'estiu següent, Jonch va tornar de vacances a Granollers quan va esclatar la Guerra Civil Espanyola. Va allistar-se a l'exèrcit republicà i com a estudiant de farmàcia va ser incorporat als "Servicios Auxiliares". Malgrat no va anar al front en cap moment, Jonch va viure un autèntic periple durant la Guerra: va veure el Granollers bombardejat; va ser mobilitzat per retirar-se cap a l'Empordà amb l'exèrcit, on va tornar a ser bombardejat; va passar la frontera per viure la brutalitat del Camp d'Argelers, i va tornar a entrar a Espanya per ser empresonat pels nacionals i portat a una presó provisional a Barcelona, d'on va sortir pocs dies després.⁷

UN EXCURSIONISME CONTROLAT I «ESPORTIVITZAT» EN LA IMMEDIATA POSTGUERRA

Donat el seu actiu component catalanista, les agrupacions i centres excursionistes van patir una forta repressió per part del règim franquista. Com explica Roma, la dictadura no va voler acabar totalment amb l'excursionisme, però va intentar controlar el moviment.⁸ Així, les autoritats franquistes nombraren directament els dirigents de les agrupacions, als que se'ls feia un informe sociopolític. A l'inici dels anys quaranta, l'excursionisme, passat pels filtres franquistes, poc a poc va anar recuperant el terreny perdut.

Després de que s'aturessin les activitats durant la Guerra, el juliol de 1940 el butlletí de l'AEG es tornava a publicar. Es tractava d'un petit pamflet de només quatre pàgines que s'iniciava amb una declaració d'intencions totalment en sintonia amb el marcat caràcter nacional-catòlic del règim:

«Con un profundo sentido del momento espiritual de nuestra Patria, con más fe, con más ansias, quizás con más amor que antaño, la Agrupación Excursionista de Granollers vuelve a sus actividades. Y al hacer promesa de fidelidad a los ideales que nos animan, con voz sobría, impregnada de juventud, lanzamos al viento nuestro grito deseoso de superación. Llevamos en el alma tres anhelos de plenitud: ESPAÑA, CULTURA, DEPORTE.»⁹

Més enllà de l'esperat seguiment de les línies del règim i del control de les activitats, aquest primer butlletí altre cop mostra la tensió que existia entre esport i ciència dins l'Agrupació. Per l'espai que ocupen en els butlletins de immediata postguerra, les activitats esportives reprenen l'activitat abans i remunten la situació de guerra de forma més efectiva. Així, tal com afirma Roma en el seu llibre, el franquisme a Catalunya suposa una progressiva

7 Sobre Jonch veure Jonch 1995 i Carandell 2018.

8 Roma 2008.

9 Butlletí...1, juliol 1940.

“esportivització” de l’excursionisme, que abandona en bona part les seves ocupacions científiques.

Malgrat tot, el Montseny, com a ric espai natural proper a Granollers, es va mantenir com el lloc on l’AEG desenvolupava les seves activitats excursionistes. És significatiu, per exemple, que en aquest butlletí, tres de les quatre excursions anunciades eren al Montseny: “excursión” a Tagamanent i Pla de la Calma, “excursión familiar” per la riera de Vallforners, i un “campamento” en el poble de Montseny. De fet en els primers deu butlletins, fins maig de 1941, de la quarantena d’excursions que organitza l’AEG, més de la meitat es realitzen en l’entorn del Montseny.

A més, després de que els següents butlletins estiguessin dedicats a la religió, a les normes d’acampada, a l’aniversari de l’AEG, a l’atletisme, i la meteorologia, el vuitè butlletí va aparèixer amb una portada dedicada a “Vallfornés”, i a la “frondosidad de estos lugares y su intrincada vegetación, propicia a que asiente sus crías el jabalí”.¹⁰ Es tracta de notes breus, més breus que, per exemple, les dedicades als trofeus d’atletisme o a qüestions religioses, però que indiquen que dins l’organització hi havia una creixent sensibilitat per aquesta visió científica.

L’any 1944 Jonch va ser nomenat president de l’Agrupació, i Llobet, vocal de la “sección de estudio”. La conjunció de Jonch i Llobet en càrrecs de responsabilitat va fer que les activitats científiques i d’estudi de l’AEG agafessin més volada que en els primers anys de postguerra. Un bon exemple d’aquesta afirmació és que sota el mandat de Jonch, el nombre d’excursions al Montseny es manté però es redueixen notablement els apartats del butlletí, que va créixer en nombre de pàgines, dedicades a l’atletisme. Mentre l’esport només apareix en relació als trofeus importants, augmenten les notes sobre qüestions històriques, geogràfiques i naturalistes de Granollers i les seves rodalies. Aquestes notes són molt més llargues que abans, arribant a ser petits articles d’unes tres pàgines, fet que no s’havia produït en els primers números després de la guerra.

LA PRESIDÈNCIA DE JONCH I ELS RESULTATS DE L’EXCURSIONISME CIENTÍFIC AL MONTSENY

Com havia fet abans de la guerra, durant aquests primers anys de postguerra, Llobet continuava fent campanya per un excursionisme basat en la investigació científica i no en l’esport. En un article de desembre de 1946 deia que “hemos tratado de defender la acepción de estudio y admiración de nuestras bellezas naturales y artísticas, coexistiendo con el placer deportivo y muscular”. Llobet es situava a si mateix en la controvèrsia

¹⁰ Butlletí...8, febrer 1941.

sobre el tipus de excursionisme davant d'altres que defensaven una visió oposada. Reconeixia que el seu excursionisme estava, d'alguna manera, passat de moda, i l'anomenava "excursionismo antiguo" o "excursionismo clásico", però d'aquesta manera el transformava en una activitat romàntica, molt més interessant que la "simple" pràctica esportiva, que era vista, això sí, com una activitat més actual: "en cambio para otros es este placer deportivo casi el único interés del excursionismo verdaderamente "moderno"". ¹¹

Com Llobet, potser des d'una posició més transcendental, Jonch també va promocionar activament la vessant científica de l'excursionisme i sempre el va reivindicar com el moviment que el va portar a l'afició per les ciències naturals. En l'anuari de 1947, Jonch reflexionava sobre com l'excursionisme havia estat i podia ser en un futur una iniciador de vocacions, un espai on, potser sense promocionar-ho explícitament, molts joves poden entrar per primera vegada en contacte amb la pràctica científica: "¿Cuántos naturalistas, geógrafos y arqueólogos no habrán iniciado su carrera inconscientes, como simples miembros de un conjunto excursionista dominguero?". L'excursionisme era doncs, segons Jonch, l'únic esport que "sabe armonizar" "el desarrollo físico" i "la lectura en el libro que la Naturaleza tiene abierto para todo aquel que sea capaz de observar, meditar y obtener elevadas consecuencias". ¹²

El debat sobre les modalitats d'excursionisme devia ser viu a l'AEG. En motiu del vint-i-cinquè aniversari de l'Agrupació, Jonch afirmava que les finalitats d'una agrupació excursionista no podien mai semblar-se a les d'un club esportiu. Segons Jonch, l'objectiu d'aquests era millorar les marques o guanyar competicions, cosa que no podien ser els "factores que importen fundamentalmente a nuestra vida social". La visió de Jonch per l'Agrupació era una altra:

«El excursionismo no entiende de clasificaciones, ni de nerviosismos. No es una competición. Su práctica se basa en el cultivo de relaciones entre el hombre y la naturaleza, no anteponiendo nunca el vigor físico al goce anímico. Es la medicina maravillosa que logra devolvernos el placer de sentirnos, plena e íntimamente, hijos de lo simple y eterno: del mundo natural.» ¹³

A la vegada que promocionaven aquesta forma d'excursionisme, tan Llobet com Jonch van divulgar activament la seva recerca a nivell local sota l'auspici de l'AEG. Llobet, per exemple, a més d'articles a tot tipus de revistes, va realitzar conferències amb títols com *Geografía Histórica*

¹¹ Butlletí...32, desembre 1946.

¹² Anuari de l'Agrupació Excursionista de Granollers, 1947.

¹³ Butlletí...50, gener-febrer 1953.

de Granollers o *El paisaje en el Montseny, a la luz de la geografía*.¹⁴ Jonch també va impartir diverses xerrades relacionades amb les ciències naturals organitzades per l'Agrupació amb títols com *La vida animal en el agua* o *La fauna del Vallès*.¹⁵

El butlletí era de fet un mitjà de divulgació per l'Agrupació. A partir d'octubre de 1946, la "sección de estudios" impulsà la publicació a cada butlletí d'una "ficha de arqueología", un petit escrit sobre els diferents jaciments arqueològics trobats a la zona de Granollers pels membres de l'AEG. Aquestes fitxes havien de "cumplir con una obligación, cuando menos moral, que tienen todos los que a esa ciencia dedican sus entusiasmos, ya por pura afición, ya por afán coleccionista, de dar publicidad a todos los datos posibles".¹⁶ És a dir, l'objectiu de l'Agrupació, la seva intenció, era la de divulgar les investigacions que, de forma amateur, la secció d'estudis practicava des de la seva reactivació després de la guerra. Es van arribar a publicar més de quaranta fitxes arqueològiques que incloïen dòlmens, poblats ibers o restes romanes, i es centraven, sobretot, en la zona de Céllecs.

Seguint el mateix estil, a partir de maig de 1949 es va publicar una "nueva sección del boletín" amb el títol "Flora y Fauna del Vallés", que havia de servir per "dar a conocer, lo más característico del paisaje vallesano en cuanto a su Flora y Fauna se refiere". Les fitxes havien de ser "del agrado y utilidad de nuestros excursionistas, puesto que nada puede interesar tanto, cuando nos encontramos en pleno campo entregados a la muda admiración de la Naturaleza, como el conocimiento exacto de todos los seres y objetos que la componen". La intenció divulgativa de les fitxes anava dirigida específicament als excursionistes que, amb la seva ajuda, a partir d'aquest moment, seguint les idees de Llobet i Jonch, podrien practicar un excursionisme on el coneixement del medi natural hi tindria un paper preponderant. Eren doncs una mena de fitxes de camp per excursionistes. Segons aquesta nota inicial, les fitxes estaran basades "en las principales obras de nuestros naturalistas y especialmente en la *Flora del Vallés* de Juan Cadevall", "siendo dirigidas y adaptadas" per Antoni Jonch, "gran conocedor e investigador de las bellezas naturales del Vallés".¹⁷ Joan Cadevall (1846-1921) va ser un botànic català de finals del segle XIX i inicis del XX reconegut per les seves publicacions, com aquesta *Flora del Vallés*, publicada l'any 1897, el llibret de *Botànica Popular* de

14 Butlletí...10, abril-maig 1941 i Butlletí...20, juny 1945.

15 Notes sobre aquestes i d'altres xerrades de Jonch es conserven en el Fons Jonch a l'Arxiu Municipal de Granollers (AMGr).

16 Butlletí...30, octubre 1946.

17 Butlletí...41, maig-setembre 1949.

1907, que apropiava a la població de forma divulgativa aquesta ciència i la seva pràctica, i, especialment, la gran enciclopèdia *Flora de Catalunya* de sis volums, i que es va començar a publicar l'any 1913, però va ser acabada pel botànic Pius Font i Quer (1888-1964) un cop mort Cadevall. Cadevall també va elaborar un gran herbari de més de vuit-mil plecs que encara es conserva a l'Institut Botànic de Barcelona. L'any 1956, quan Jonch abandonà la presidència de l'AEG, s'havien publicat gairebé vint fitxes de ciències naturals que tractaven plantes com el boix grèvol o la sàlvia, i animals com la perdiu, l'oriol o la geneta.

Més enllà de la divulgació, la recerca efectuada pels membres de la secció d'estudis també va fructificar en publicacions científiques. Des de 1940, Llobet s'havia desplaçat primer a Saragossa on va estudiar Filosofia i Lletres, per després ser un dels primers doctors en Geografia de l'Estat. A principis de 1945, s'anunciava en el butlletí que Llobet "habia obtenido un brillante éxito al ser otorgada la nota de sobresaliente a su tesis doctoral sobre el Montseny". El butlletí destacava que la tesi era "una completa monografía de nuestra querida montaña y constituye una notable aportación a los modernos estudios geográficos en nuestra patria".¹⁸ Poc després, l'any 1947, el treball de Llobet es va publicar com un llibre sota el títol de *El Medio y la Vida en el Montseny*.¹⁹ En una nota en el butlletí de l'AEG Jonch afirmava que el treball era resultat de "la labor paciente de un auténtico excursionista con madurez de geógrafo".²⁰ Com ja hem indicat, no aprofundirem en el treball de Llobet però cal destacar que la publicació de la seva tesi, de ben segur, va beure de les activitats, excursions i conferències, organitzades per l'Agrupació Excursionista de Granollers.²¹

Pel que fa a Antoni Jonch, després de la guerra es va dedicar a acabar la carrera de Farmàcia, aquest cop a Barcelona. Un cop llicenciat i després d'intentar regentar una farmàcia, va entrar com a professor al mateix institut de secundària on treballava Llobet. Com a encarregat de la secció de ciències naturals, Jonch va esdevenir membre de la Junta Directiva del Museu de Granollers, de la que ja formava part Llobet en condició de vocal de la "Sección de Estudios" de l'Agrupació, cosa que ens mostra la importància que l'AEG tenia en el mapa cultural dels Granollers de l'època.

L'any 1990, Jonch va elaborar un informe mecanografiat que va anomenar *Petita Història entorn del Parc Natural del Montseny* en el que explicava la

18 Butlletí...16, gener 1945.

19 Llobet 1947.

20 Butlletí...37, octubre 1947. A Jonch 1990, Jonch també unia l'activitat excursionista de Llobet amb la seva tesi.

21 Roma i Perramon 2000.

seva experiència en relació al Montseny, que qualificava de “centre destacat de les nostres preferències”. En aquesta monografia, Jonch afirmava que la secció d’estudi de l’AEG “aplegava diferents neguits d’observació del paisatge natural, traduïts després en articles, conferències i mostres de col·leccionisme pedagògic», per afegir que «cada excursió esdevenia una lliçó agradable i formativa”.²²

La culminació de la feina de Jonch al Montseny en els anys que va ser president de l’AEG va ser la publicació d’un llibret anomenat *El Montseny, Parque Natural*, editat pel Centro de Iniciativa y Turismo del Valles Oriental. En el pròleg, Llobet destacava el “afán de naturalista” de Jonch i classificava el Montseny de l’escenari de “nuestras aficiones científicas”. En el llibret, Jonch afirmava que l’ésser humà s’havia desnaturalitzat i calia que tornés a la natura. Per aquest propòsit, el parc natural era essencial. Alguna de les referències que va utilitzar van ser els parcs de Yellowstone o Yosemite als Estats Units, el de Gran Paradiso a Itàlia, i el de Kruger a Sudàfrica.

A partir d’aquí, Jonch descrivia primer el Massís del Montseny: situació, vies de comunicació, interès turístic, interès excursionista, interès social i interès científic, apartat molt més llarg que els altres i en el que descrivia especialment la flora. Després, Jonch presentava el seu pla pel Parc Natural, els seus límits, les vies d’accés, les funcions de cadascuna de les zones en que es dividiria. En el parc no es podria caçar, inclouria zones vegetals a l’estil dels jardins botànics, zones d’acampada pels excursionistes i un museu que explicaria tan la flora i fauna com la història del parc i la seva gent. Potser el més sorprenent del text, considerant l’actual parc, però que s’enten coneixent el personatge, era la proposta d’incloure zones amb animals en “semilibertad”, “limitados por barreras naturales”. Jonch proposava fer una mena de grans espais “adecuados al medio de vida de las especies” on el visitant podria veure d’aprop la fauna local, però també la resta de fauna de la península, com els ossos, el linx o els llops, i, fins i tot, animals d’altres parts del món que es puguin adaptar bé al clima local.²³

Jonch va enviar còpies d’aquest llibret a diferents personalitats del món de les ciències naturals, entre les que destaca Pius Font i Quer. En la seva carta en català a Font i Quer, Jonch definia la seva proposta de Parc com “una cosa mixta entre parc natural [...] escola vivent de ciències naturals, [...] y parc zoològic”.²⁴

22 Jonch 1990, p.9.

23 Jonch 1953. Aquesta idea seria repetida posteriorment en publicacions relacionades amb el Zoo.

24 Carta de Jonch a Font i Quer, novembre 1953, Fons Jonch, AMGr.

Entre finals de 1954 i inicis de 1955 Jonch es va sotmetre a un procés d'oposicions per accedir al càrrec de conservador del Parc Zoològic de Barcelona, que finalment guanyà. Poc després, va ser nomenat director. A partir d'aquest moment, l'activitat científica o "d'estudis" de l'Agrupació, es veu afectada no només per la marxa de Jonch, sinó per la creixent activitat acadèmica i professional d'altres personatges rellevants d'aquesta història com el mateix Llobet, quedant relegada a un segon pla per darrera de la vessant esportiva.

Tot i que la seva activitat es va centrar en el Zoo, Jonch no va perdre el contacte amb el Montseny. L'any 1958, la Diputació Provincial de Barcelona li va encarregar l'elaboració d'un projecte d'una "zona de ensayo para la creación del Parque Natural del Montseny ubicada en "Can Pla de Font Martina".²⁵ Jonch va tornar a proposar un espai amb "animales en semilibertad", "rotulación botánica", "museo del Montseny", "zona de acampada"... En aquesta època, Jonch va participar en la creació del Parc Natural Montseny, quan va entrar en el Patronat del Montseny, mentre també va escriure nombrosos articles sobre la muntanya i la necessitat de crear una figura de protecció. Amb l'arribada de la democràcia, Jonch va promoure la creació d'escoles de natura i la creació del Museu de Ciències Naturals de Granollers, que des de finals dels anys vuitanta acull el Centre de Documentació del Montseny.²⁶

CONCLUSIONS

Malgrat la progressiva "esportivització" a la que estava sotmès l'excursionisme català, després de la guerra, la història de l'Agrupació Excursionista de Granollers ens mostra, la voluntat expressa de promocionar activitats, divulgació i vocacions científiques en aquest mateix període. Des de ben al principi de la seva història, aquestes activitats "d'estudi" de l'Agrupació es veuen vinculades clarament al Montseny. Encara que veiem una forta voluntat divulgadora, aquesta vinculació es reforça en les figures de Salvador Llobet i Antoni Jonch, que concreten la seva relació amb el Montseny en treballs destinats a lectors especialitzats.

Així doncs, en certa manera, en el període de postguerra, Llobet i Jonch representaren una petita resistència al canvi que estava experimentant l'excursionisme. En el cas de Granollers, la Guerra Civil Espanyola suposà una interrupció de l'activitat i un canvi en l'aparent filosofia darrera l'excursionisme, però no va suposar l'eliminació total de la vessant científica.

²⁵ Fons Jonch, AMGr.

²⁶ Més informació sobre les activitats posteriors de Jonch a Jonch 1995 i Carandell 2018.

Com a fundador i expresident de l'Agrupació, com a promotor de l'excursionisme "científic", com a investigador de primer nivell i divulgador d'aquesta activitat científica, Llobet s'erigeix com una figura clau per entendre com l'AEG va mantenir l'orientació científica i d'estudi. En aquest mateix sentit, l'arribada a la presidència de l'AEG d'Antoni Jonch i la seva recerca i

Fotografia d'una excursió a Sant Segimon de data desconeguda. Suposem que l'autor és Antoni Jonch. Font: Arxiu Antoni Jonch, AMGr.

divulgació en ciències naturals van ser claus per tal d'incentivar aquestes activitats de l'Agrupació, sovint en l'àmbit del Montseny, amb el que Jonch va mantenir al llarg dels anys una estreta relació científica, divulgativa i proteccionista.

Així doncs, va ser potser la presència propera de l'imponent del massís del Montseny, la voluntat de conèixer els seus racons, flora, fauna, geologia, vida humana o història, o la voluntat de preservar legalment la muntanya, el que va portar els membres de la secció d'estudis de l'AEG a continuar la seva activitat malgrat l'entorn hostil del règim franquista.

BIBLIOGRAFIA

- CARANDELL, M. (2018). *De les gàbies als espais oberts. Història i futur de Zoo de Barcelona*. Granollers: Editorial Alpina.
- JONCH, A. (1953). *El Montseny, Parque Natural*. Granollers: Centro de iniciativas y turismo del Vallés Oriental.
- JONCH, A. (1990). *Petita història entorn del Parc Natural del Montseny*. Dossier mecanografiat i fotocòpies que es troben a la Biblioteca del Museu de Ciències Naturals de Granollers. Granollers.
- JONCH, A. (1995). *Memòries del Zoo. Entre l'anècdota i la història conviuen homes i animals*. Barcelona: Editorial Proa.
- Llobet, S. (1947). *El medio y la vida en el Montseny. Estudio geográfico*. Barcelona: Instituto Juan Sebastián Elcano i Estación de Estudios Pirenaicos.
- ROMA, F. (2008). *Història social de l'excursionisme català: el franquisme*. Valls: Cossetània.

L'Orfeó de la falda del Montseny

XAVIER CATEURA I VALLS

Cap a la segona meitat del segle XIX, i començaments del XX, van sorgir al llarg de la geografia de Catalunya diverses entitats corals que esdevindrien un dels símbols més destacats de la nostra cultura i una gran mostra de l'esperit associatiu dels catalans.

Va ser sobretot amb la creació dels Cors de Clavé,¹ fundats el 1850, amb un fort component obrer, quan es va plantar la llavor de l'associacionisme coral als pobles i viles. Més endavant, el 1891, naixia l'Orfeó Català,² que va ajudar a escampar la llavor encara amb més força, fent que molts veïns s'ajuntessin i formessin petits grups de cantaires, molt sovint sota l'aixopluc de la parròquia del poble i el control del seu rector que, més tard, s'anirien organitzant com a un orfeó més dels que anaven brotant aquí i allà. Unes entitats, en principi només formada per homes i nois, fins que, més endavant, no s'hi van poder sumar les veus femenines.

Com tantes iniciatives i realitats culturals del nostre país, la formació d'aquelles entitats corals molt sovint patien algun tipus d'entrebanc en la seva vida associativa per la política del moment que condicionava, quan no prohibia directament, algun repertori de les seves vetllades. Cal

1 Josep Anselm Clavé i Camps (Barcelona, 1824-1874).

2 Fundat per Lluís Millet i Pagès (El Masnou, 1867-Barcelona, 1941) i Amadeu Vives i Roig (Collbató, 1871-Madrid, 1932).

pensar només en les lletres d'algunes de les cançons habituals en les actuacions dels orfeons dels anys més "moguts".³

El poble de Seva no va quedar al marge d'aquell moviment coral que s'anava escampant i, ben aviat, a la primeria del segle xx, va veure néixer el seu orfeó. I quin va ser el nom escollit per representar arreu la seva nova associació i el caràcter rural dels seus cantaires? Doncs el que els donava la personalitat de les muntanyes que vetllen la vida del seu poble: el Montseny.

LA FUNDACIÓ

L'Orfeó de Seva –que en la seva constitució és anomenat Orfeó de la falda del Montseny– va ser fundat a finals d'octubre de 1904.

L'article primer dels seus estatuts diu que: «L'Orfeó de la falda del Montseny és una associació que té per objecte lo foment de l'art del cant catòlic y la honesta diversió dels seus socis». I també que «la llengua catalana presidirà tots els seus actes», salvant –com ha anat passant per desgràcia al llarg de generacions i com a greuge a la nostra llengua– la correspondència oficial.

En aquella època era força normal que aquestes entitats naixessin a redós de l'església local i estiguessin formades exclusivament per homes. El rector de cada poble era qui controlava el repertori i les actuacions, així com la moral dels seus components i la vida social de l'entitat. Es pot dir que el rector era l'autoritat espiritual i sobretot moral dels pobles, i qui finalment

Estendard de l'Orfeó de Seva, envers (foto X. Cateura).

3 «Amb caliu catalanista i amb el suport de les entitats vigatanes, entre les quals Catalunya Vella, el dia 8 d'octubre [1921] es celebrà a Vic el Festival de Germanor dels Orfeons de la Comarca, amb assistència del mestre Lluís Millet, que dirigí davant l'Ajuntament com a primer acte l'Himne dels Orfeons. A la tarda hi hagué un festival a la plaça de toros amb la participació de sis orfeons, amb un total de 675 cantaires. Al llarg de la jornada es produïren diferents incidents: al matí uns militars, oficials i subalterns, pretengueren arrancar els llacets catalans que molts cantaires portaven a la solapa. [...] A la tarda, en acabar el concert a la plaça de toros, el públic demanava el cant d'Els Segadors. Diferents militars entraren a la plaça, desembeinaren els sabres i fins i tot algun tragué la pistola. [...] Els aldarulls es repetiren a l'estació del tren quan s'acomiadaven els orfeonistes i fins i tot un cotxe que passava davant la caserna cantant Els Segadors fou tirotejat». YLLA-CATALÀ I GENÍS, Miquel. *Catalunya Vella 1902-1936. Una societat catalanista del nou-cents*. Patronat d'Estudis Osonencs. Vic, 2013, p.105.

Estendard de l'Orfeó de Seva, revers
(foto X. Cateura).

“tallava el bacallà” al llarg de la vida de l'entitat, no endebades ell n'era també el president honorífic. També tenia una gran influència en el govern polític del municipi.

En un dels tres quaderns on es recullen els estatuts, reglaments i actes de les sessions de la junta, hi hem pogut llegir que el dia 30 d'octubre de 1904 va tenir lloc la primera trobada de cantaires amb el seu director artístic, que va aprovar les veus dels il·lusionats en formar part de la nova coral. En la fundació van participar-hi cinquanta persones que van aportar 0'15 cèntims de pesseta cada una.

Pocs dies més tard, el 6 de novembre, tots els socis fundadors van elegir la junta i es distribuïren els càrrecs, que quedaren repartits d'aquesta manera: Joan Rovira, com a president, Antoni Parés, que feia les funcions de secretari,

Josep Clavell, com a tresorer i Jaume Ginesta, com a comptador. També formaven part de la junta, Jaume Vilasis, com auxiliar, Lluís Aguilar, com a vocal primer, Adjutori Arumí, com a vocal segon. Van quedar pendants per nomenar, un segon auxiliar i el bibliotecari. Més tard, el 7 de gener de 1905, Josep Rovira, àlies Móra, ocupa la plaça de conserge de l'entitat.

Els primers estatuts que va aprovar la junta general, porten la data del 13 de novembre de 1904. Reproduïm en un annex final, els articles aprovats en aquella data.⁴ Els socis honoraris de l'associació van ésser, Antoni Montanyà i Lacot, Jaume Portet i Portet, Esteve de Figuerolas i Montellà, Joaquim Pineda i Serrabardina, Josep Molins i Prat, Josep Bagués i Ferret,

4 Uns anys després aquells estatuts van ser ampliat. Veiem una carta que fa referència a aquella ampliació de deures i drets. Es tracta d'una carta d'Alexandre Mª Pons a Josep Pressaguer, aleshores secretari de l'entitat coral, que porta la data del 16 de gener de 1907.

«Sr. D. Joseph Pressaguer. Seva. Molt Sr. Meu y amich: He tingut molt gust en rebre la seva estimada carta junt ab lo projecte de Estatuts per l'Orfeó. Los he examinat ab tot deteniment y me semblan molt bé. Lo unich que hi trobo es que son massa llarchs, es dir que volen preveure tot lo que pugui succeir y aixó acostuma á ser contraproduent. Avuy la practica que se segueix, es de ferho tot lo mes reduït possible.

Saludi á tots los amichs y mani á son amich y servidor. Alexandre M. Pons.»

Pere Portet, així com els mossens de la parròquia de Santa Maria de Seva, Martí Sanglas i Alsina,⁵ Josep Ruaix i Garriga,⁶ a més del president honorari que era el rector, mossèn Miquel Soler i Buscallà.⁷ Dos dels benefactors principals d'aquella institució eren Alexandre M. Pons i Serra i Josep Nuri. Més endavant altres "senyors de Barcelona", que estiuejaven al poble, es van afegir a la llista de benefactors. Aquests eren: Francisco Margenat, Bertomeu Terradas, Joan Soler, Joan Par, Alfonso Casanovas i Josep Cortada.

Al final d'aquest escrit hem relacionat els noms dels socis. Els primers que hi van ingressar, el 6 de novembre de 1904, van ser cinquanta-sis, als que més tard se n'hi anirien afegint, fins arribar, segons la relació que hem trobat, vint-i-un més, el que fa un total de vuitanta-quatre associats, dels quals cinquanta-tres treballaven a pagès. No tots eren de Seva, atès que en la relació hi figuren catorze socis que són del Brull. Pagaven una quota de vint-i-cinc cèntims de pesseta a la setmana. Entre els inscrits hi havia tretze nois, menors d'edat, que d'entrada no abonaven cap quota.

Les llistes de socis d'altres anys ens informen que el nombre d'aquests oscil·lava d'un any a l'altre, amb una mitjana, aproximadament, de quaranta-vuit socis estables, que suposem que principalment eren els que formaven el cor. La seu de l'orfeó era al Centre Catòlic del poble. Malgrat això es reunien en una casa del poble on tenien llogada una sala per als assajos i per al qual pagaven cinquanta cèntims al mes a la seva propietària.

DE LES ACTES DE LES SESSIONS DE LA JUNTA

El febrer de 1905, la junta va distribuir entre els socis la insígnia de l'orfeó, que havia estat elaborada en el taller de "Hijo de B. Castells", del carrer d'Escudellers 17, de Barcelona. Se'n van fer un centenar, quantitat mínima que els va obligar a fer el taller, per un preu d'una pesseta cada una.⁸

El 25 de març, es va celebrar una junta general per acordar què s'havia de fer amb el que es recaptaria en l'actuació prevista per la Pasqua de resurrecció, si s'havia de repartir entre els socis o bé que quedés com a dipòsit per l'associació; i es va acordar això segon.

Dos dies abans, la junta redactà un parell d'acords que quedaren incorporats a la disposicions generals. Eren els que fan referència a l'article 32è que parla de l'atenció als socis malalts i a les possibles defuncions, com també a l'entrada de socis menors de 15 anys.

5 Martí Sanglas i Alsina (Manlleu, 1875-Barcelona, 1944).

6 Josep Ruaix i Garriga, (Seva, 1870). Va ser assassinat durant la guerra civil, el 25 de juliol de 1936, a la carretera d'Avinyó, sent rector de Relat.

7 Miquel Soler i Buscallà (Prats de Lluçanès, 1837-Seva, 1914).

8 Les cent pessetes de la comanda es van pagar el 31 d'agost de 1905.

Així s'acorda que: «Qualsevol soci que caygue malalt y tingué necessitat de ser auxiliat per vetllar-lo, després que els vehins ó les cases de costum hagin ja passat son turnó, la Junta demanarà socis voluntaris, y ab acord de la família y permís del sr. metge, que a la casa serveixi per si segons enfermedats necessita uns ó altres vetlladors, dels quals aniran dos á vetllar-lo, cada nit o sempre que sian necessaris, d'aqueixos preferits que la Junta tindrà en llista que ja seran avisats per la mateixa».

També acordà que seran voluntaris els que assisteixin a les honres fúnebres que se celebrin per la mort d'un soci, «qual com germans de l'Associació la Junta espera de tots quants pugan l'assistència». Per les actes coneixem que quan va morir el soci Lluís Aguilar, les atxes van costar 11'55 pessetes i la cinta negra per adornar l'estendard de l'orfeó, 9 pessetes.⁹

El mateix dia es va aprovar que: «Per poder atendre ab més conveniència els socis del terme del Brull, nombrar encarregat dels mateixos al Sr. Josep Farrés, àlies Pepet».

Dins el mateix any 1905, però ja sent president de l'entitat Esteve Ginesta, la junta va aprovar un darrer article, el 35è, el qual recull que es disposarà d'un fons de socors per als socis que emmalalteixin, que cobrarien vint pessetes cada deu dies, amb un màxim de seixanta pessetes. També disposava un acord amb la farmàcia de Jaume Serrat de Taradell i la de J. Casanovas, de Tona, per adquirir-hi les medecines necessàries. Cap el mes d'agost, aplicant aquell article del seu reglament, la junta decideix socórrer a un parell de socis malalts, en Joan Pressaguer i en Segimon Gallifa. Mentre, els altres cantaires es preparen per a la festa del 15 i 16 d'agost, festa major de la població.

S'acordà també nomenar cinc socis per formar una comissió, la finalitat de la qual seria que cada quatre mesos revisessin el llibre de comptes de l'entitat. En el redactat es demana que siguin escollides les persones més aptes per aquesta finalitat, intel·ligents i de tota confiança. Foren escollits: Josep Ferrer i Aniceto, Lluís Roquer, Ramon Bigas, Segimon Tortadés i Segimon Gallifa.

El 16 de setembre de 1906, Josep Presseguer pren el relleu d'Antoni Parés i esdevé el nou secretari de l'entitat coral. El 13 de novembre, Esteve Ginesta adreça un escrit al secretari, on presenta la seva dimissió per "a la fredor y desagrado ab que alguns socis efectuen les meves ordres". Per aquest motiu, l'1 de desembre, és nomenat nou president i és elegit Josep Farrés.

El 7 d'abril de 1907, "per conflictes sobrevinguts", en una assemblea general, tota la junta presenta la seva dimissió. Al cap de set dies, davant

9 Mort ocorreguda el 16 de febrer de 1907.

el mossèn consiliari de l'associació, es constitueix una nova junta, i queda constituïda pels següents individus: President, Lluís Creus, tresorer, Lluís Roquer, secretari, Josep Pressaguer, comptador, Jaume Parés, vicepresident, Josep Rifà, vicepresident segon, Pere Rovira, bibliotecari, Josep Cuadrada, conserges Francisco Colom i Josep Comerma, i caixer, Adjutori Arumí.

Pel que fa a la qüestió econòmica, només un parell de xifres que poden donar una idea de les finances de l'entitat. Les despeses de la festa major de 1906, van pujar a 624'80 pts. –només l'orquestra ja va costar 250 pts.– Els ingressos van ser de 639'80 pts.

A finals de l'any 1905, l'associació decideix comprar una làmina, o paper d'Estat, per valor de tres-centes noranta-vuit pessetes i noranta-cinc cèntims, que l'agost de 1907, va permetre ingressar a la caixa de l'orfeó, 410 pessetes.

Una de les fonts d'ingressos de l'orfeó, eren les visites que es feien a les cases importants del municipi, en motiu del sant del propietari o en alguna altra ocasió especial, sempre durant els mesos d'estiu. Així sabem que el dia de sant Jaume de 1905 van anar a Sobrevia, on van rebre un obsequi de 100 pts.

O quan el mes següent van anar a cantar a la Casademunt, el dia de la festa de la Mare de Déu de les Neus, on van rebre 200 pts.

ACTIVITATS ARTÍSTIQUES

Els assajos de la coral van començar el mateix dia 6 de novembre de 1904, amb la *Missa* de Boissière. La peça s'estrenà el dia de Nadal a l'església parroquial del poble. I ja dins l'any següent, els cantaires assajaren *El toc de l'Ave Maria*, *Lo Somni d'un infant* i *La Filadora*.

Els dies 22 i 23 d'abril de 1905, l'orfeó fa la primera sortida per felicitar les autoritats i propietaris del terme i "al poble en general". A finals del mateix mes, es comença a assajar la *Missa* de Perosi.¹⁰ I l'1 de juny, amb motiu de la festa de la Verge, san Lluís i santa Filomena, es torna a cantar la *Missa* de Boissière.

El 12 del mateix mes, comencen els assajos de la cançó d'Anselm Clavé, *Los Pescadors*. Més endavant els assajos escometen obres com: *Els tres tambors*, *Lo rossinyol*, *Els veremadors*, o la sardana *Noies de l'Empordà*, etc. Les partitures es compraven a la Casa Guàrdia, de la Rambla de Sant Josep, 29 i Portal de l'Àngel, 1 i 3 de Barcelona.¹¹

¹⁰ Lorenzo Perosi (1872-1956). Sacerdot italià, compositor de música sacra.

¹¹ La Casa Guàrdia va ser fundada el 1880 per Rafael Guàrdia, al costat de la Virreina. El 1915 va ser traspasada a Lluís Jordà, que va canviar-li el nom per l'actual de Casa

El director artístic era Miquel Rovira,¹² que aleshores encara no havia estat ordenat sacerdot. Cobrava pels assajos que s'haguessin fet, més una quantitat segons les sortides fetes per anar a cantar a algun lloc. Quan hi havia assaig, que solien fer-se els diumenges, se l'havia d'anar a buscar a l'estació de Balenyà.

Cap al mes de setembre de 1905, l'orfeó contracta un nou director, Miquel Puigsech,¹³ al que també s'ha d'anar a buscar a l'estació de Balenyà cada diumenge i quan hi ha una festa extraordinària. D'aquesta tasca, que se subhastà, s'encarregà per un any a en Lluís Creus, que per aquesta feina cobrava seixanta pessetes anuals, més dues pessetes per les festes extres.

Però el 21 de gener de 1906 hi ha un altre canvi de director artístic, i comencen a assajar i actuar sota la batuta del vigatà Cintet Sala,¹⁴ un jove músic que aleshores tenia dinou anys, i que dirigeix, per exemple, el *Te Deum Laudamus*, també del mestre Perosi. Llavors l'encarregat d'anar a buscar el director a l'estació del tren, era en Josep Rifà, de Pibatlle, que ho feia amb la seva tartana. Per aquesta feina cobrava 56 pessetes al mig any.

La memòria de l'activitat artística de l'orfeó va esmentant les sortides que fan per a felicitar els prohoms que estiuegen a la població. Com el senyor Bartomeu Terradas, la família Casanovas, don Alexandre M. Pons, Esteve de Figuerolas, etc.

El 15 d'abril es fa un concert per als socis protectors, i el 22 els orfeonistes van tornar la visita que la societat coral La Dàlia Tonense, els havia fet per la festa major de l'any anterior, i es van desplaçar a la població veïna de Tona.

El 22 de juliol, l'Orfeó de Seva comença a repartir a tots els socis protectors les invitacions i el programa per a la "festa de la magnífica senyera". També es va preparar un àlbum amb les signatures de tots els socis, director i protectors, junt amb l'escut de l'orfeó, que s'havia de regalar a don Alexandre M. Pons, consoci d'honor de l'entitat. La festa s'havia de celebrar a la seva residència d'estiu, a la Casademunt del Brull.

Beethoven, que més tard va passar a Jaume Doncós. Avui la casa té el número de La Rambla 97, però aquella històrica botiga de partitures, com tants negocis centenaris de la capital, ha sucumbit a la guerra immobiliària i avui ja és història.

12 Miquel Rovira i Serrabassa (Vic, 1882-1957). Prevere, ordenat el 1907. Va ser xantre de la catedral de Vic, i el 1924 nomenat mestre de capella i professor de cant gregorià. Va ser premiat en diverses ocasions. Dirigió l'Orfeó de Sant Lluís de les Congregacions Marianes, fundat el 1902, i que el 1915 passà a denominar-se Orfeó Vigatà. La seva senyera és del mateix any.

13 Mossèn Miquel Puigsech i Pla (Vic, 1884-1961). Aleshores tenia 25 anys i vivia al carrer de Gurb número 98, de Vic. Va ser ordenat prevere el 1909.

14 Jacint Sala i Puigdessens. Que vivia al carrer de Sant Pere número 4 de Vic.

ACTE SOLEMNE A LA CASADEMUNT.

Va ser el diumenge 29 de juliol de l'any 1906 quan l'Orfeó de la falda del Montseny va fer una gran festa. Es tractava de rebre un regal molt especial: el seu estendard. La senyera, que seria el distintiu de la nova societat coral arreu on anessin a cantar i el que els donaria personalitat pròpia.

Els membres de l'orfeó pujaren, doncs, al Brull per recollir l'estendard, però abans calia fer la seva solemne benedicció. L'acte es va fer a la Casademunt, propietat de don Alexandre Maria Pons i Serra,¹⁵ acompanyat de la seva esposa, Maria Bofill de Compte, i els seus fills. La bandera l'havia brodada amb fil d'or, la filla gran, Dolors Pons i Bofill. A l'acte hi assistiren també amics dels propietaris i altres persones, entre socis i protectors de l'orfeó, veïns de Seva i El Brull que no es volien perdre la festa en una propietat com aquella. No hi podia faltar tampoc tot el clero d'aquelles dues poblacions i d'alguns vinguts de Vic.

La festa va començar amb el lliurament per part del secretari de l'entitat, de la insígnia de l'orfeó i l'àlbum amb la signatura de tots els socis al propietari de Casademunt. A continuació es procedí a la benedicció de la nova ensenya —una verdadera obra d'art d'estil modernista—, honor que va correspondre al canonge de la seu vigatana, Jaume Collell,¹⁶ que tot seguit de beneir-la, la lliurà al president de l'orfeó, Esteve Ginesta. Després, a l'església del Sagrat Cor, que és als jardins de la casa, es cantà la missa *Te Deum Laudamus*, de Perosi. Una peça musical cantada amb sentiment per uns «[...] pagesos sense instrucció, —quasi cap d'ells sap de solfa, molt pocs saben de llegir—», com podem veure en la crònica publicada per la *Revista Musical Catalana*. Collell fou l'encarregat de fer el panegíric corresponent, en què, entre altres reflexions, batejà aquella església amb el nom de “basílica rural del Sagrat Cor”, i encoratjà als cantaires “per les vies de la fe i de l'art”.

Un cop acabada la cerimònia va començar l'acostumat dinar de germanor, ofert pel propietari de la casa, que presidia la taula, i on seien els orfeonistes i altres convidats. Després de les postres i la inevitable sobretaula, els cantaires entonaren entre d'altres, les cançons *La filadora*, *Somni d'un infant*, *Los bremadors* i *Los pescadors*. L'acte va acabar com «[...] un gran

15 Alexandre M. Pons i Serra (Barcelona, 1859-1907). Va ser diputat a Corts pel districte de Castellterçol. Havia estat regidor de l'Ajuntament de Barcelona (1904-1906) i formava part de diferents consells d'administració, com la Compañía Transatlántica, el Banco Hispano-Colonial i la Compañía de Tabacos de Filipinas, entre d'altres. Estava casat amb Maria Bofill i de Compte, que morí el 18 de novembre de 1917, amb la qual va tenir nou fills.

16 Jaume Collell i Bancells (Vic, 1846-1932). Sacerdot i periodista. El 1878 va fundar *La Veu de Montserrat*, publicació que va influir poderosament en el catalanisme d'arrel conservadora.

Casademunt (Arx. Medina-Serrahima).

aplec, una festa típica semblant a les del poble suís, presidint-la enmig del gran prat, que forma com la terrassa de Casademunt, la gran bandera catalana que despleguava a l'oneig de la marinada sos simpàtics colors».¹⁷

La darrera referència en els quaderns de l'activitat de l'Orfeó de Seva, fa esment a l'agost de 1908. Què va esdevenir més tard? Com va acabar aquella entitat de socis cantaires? On és ara aquella magnífica ensenya de l'orfeó, preciosa peça artística d'estil modernista que vàrem poder veure i fotografiar fa uns anys a la rectoria? Cap de les persones a qui hem preguntat per l'estendard ens saben donar resposta. Què s'ha n'ha fet d'aquella peça del patrimoni local?...

17 *Revista Musical Catalana*. Agost de 1906, p. 158-159.

Annex A.- Relació de socis de l'Orfeó de Seva.¹⁸

Nom	Ofici	Domicili	Alta soci
Joan Rovira	baster	Seva	06 novembre 1904
Antoni Parés	pagès	Seva	06 novembre 1904
Josep Clavell	propietari	Seva	06 novembre 1904
Jaume Ginesta	carreter	Seva	06 novembre 1904
Adjuntori Arumí	ferrer	Seva	06 novembre 1904
Lluís Aguilar	pastisser	Seva	06 novembre 1904
Josep Cuadrada	propietari	Seva	06 novembre 1904
Jaume Vilasis	ferrer	Seva	06 novembre 1904
Antoni Riera	carreter	Seva	06 novembre 1904
Jaume Parés	pagès	Seva	06 novembre 1904
Josep Parés	pagès	Seva	06 novembre 1904
Miquel Capdevila	pagès	Seva	06 novembre 1904
Josep Rovira	pagès	Seva	06 novembre 1904
Segimon Jordà	constructor de carros	Seva	06 novembre 1904
Francesc Colon	pagès	Seva	06 novembre 1904
Jaume Muntal	pagès	Seva	06 novembre 1904
Rafel Nuri	traginer	Seva	06 novembre 1904
Josep Pressaguer	pagès	Seva	06 novembre 1904
Joan Vilardell	teuler	Seva	06 novembre 1904
Josep Bassas	pagès	Seva	06 novembre 1904
Martí Mas	pagès	El Brull	06 novembre 1904
Francesc Solé	pagès	Seva	06 novembre 1904
Josep Rifà	pagès	Seva	06 novembre 1904
Antoni Oriol	traginer	Seva	06 novembre 1904
Ramon Bigas	pagès	Seva	06 novembre 1904
Pere Rovira	pagès	Seva	06 novembre 1904
Manel Comerma	barber	Seva	06 novembre 1904
Lluís Puig	pagès	Seva	06 novembre 1904
Lluís Ruaix	pagès	Seva	06 novembre 1904
Joan Pressaguer	pagès	Seva	06 novembre 1904
Josep Ruaix	pagès	Seva	06 novembre 1904
Josep Puig	pagès	Seva	06 novembre 1904
Lluís Noguer	sabater	Seva	06 novembre 1904
Antoni Mas	pagès	El Brull	06 novembre 1904
Josep Gallifa	pagès	Seva	06 novembre 1904
Josep Farrés	majordom	El Brull	06 novembre 1904
Sagimon Tortadés	pagès	Seva	06 novembre 1904
Josep Puig-Rull	comerciant	Seva	06 novembre 1904
Jaume Roma	pagès	Seva	06 novembre 1904
Lluís Creus	pagès	Seva	06 novembre 1904

18 Elaboració pròpia.

Francesc Xinela	pagès	Seva	06 novembre 1904
Josep Arquimbau	pagès	Seva	06 novembre 1904
Francesc Muntal	pagès	El Brull	06 novembre 1904
Miquel Rovira	pagès	Seva	06 novembre 1904
Josep Font	pagès	Seva	06 novembre 1904
Joan Riera	pagès	Seva	06 novembre 1904
Mariano Cañellas	pagès	Seva	06 novembre 1904
Sagimon Gallifa	pagès	Seva	06 novembre 1904
Esteve Ginesta	carnisser	Seva	06 novembre 1904
Pere Muns	pagès	El Brull	06 novembre 1904
Joan Vilardell (fill)	teuler	Seva	06 novembre 1904
Miquel Pujolà	pagès	El Brull	06 novembre 1904
Josep Carbonell	?	Seva	06 novembre 1904
Josep Comerma	pagès	Seva	06 novembre 1904
Josep Buxó	pagès	Seva	06 novembre 1904
Frederic Roca	pagès	Seva	06 novembre 1904
Esteve Figuerolas	propietari	Seva	13 novembre 1904
Jaume Datzira	pagès	Seva	13 novembre 1904
Adjuntori Portet	propietari	Seva	13 novembre 1904
Joan Majoral	pagès	El Brull	20 novembre 1904
Romà Riera	pagès	El Brull	20 novembre 1904
Joan Muntal	pagès	El Brull	06 novembre 1904
Andreu Rovira	guarda	El Brull	01 gener 1905
Segimon Boxó	pagès	Seva	08 gener 1905
Lluís Rovira	estudiant	Seva	15 gener 1905
Sidro Puig	pagès	El Brull	15 gener 1905
Pere Riera	estudiant	Seva	28 gener 1905
Lluís Roquer	pagès	El Brull	04 març 1905
Antoni Rovira	pagès	El Brull	02 març 19055
Jaume Prat	pagès	Seva	25 març 1905
Joan Soler	pagès	El Brull	01 d'abril 1905
Antoni Soler	pagès	Seva	01 d'abril 1905
Lluís Noguer	sabater	Seva	29 d'abril
Pere Boixó	pagès	Seva	30 d'abril
Isidre Font	pagès	Seva	29 d'abril
Ramon Fontarnau	pagès	Seva	29 d'abril
Jaume Masnou	pagès	Seva	31 març
Josep Carbonell	fuster	Seva	06 novembre 1904
Francisco Martín	peó	Seva	01 d'abril 1905
Josep Mas-Oliver	traginer	Seva	08 d'abril 1905
Jaume Roma	pagès	Seva	08 d'abril 1905
Josep Puig Arumí	?	Seva	03 setembre 1905
Joan Molist	?	Seva	08 juliol 1905
Josep Creus	?	Seva	22 novembre 1906

Annex B.- Estatuts i reglament general de l'Orfeó de Seva

Article 1r. L'Orfeó de la falda del Montseny és una associació que té per objecte lo foment de l'art de cant catòlich y la honesta diversió dels seus socis.

Art. 2n. L'Orfeó estarà domiciliat al poble de Seva en el local del Centre Catòlich, y usarà la llengua catalana en tots los seus actes, menos en relacions conveniens si té de ser oficial.

Art. 3r. La representació y l'administració de l'Orfeó de Seva estaran confiades a una Junta Directiva composta d'un President, un Secretari, un Tresorer, un Comptador y un Bibliotecari, dos vocals y dos auxiliars conserges y el director artístich de l'Associació. Aquesta Junta resoldrà amb força executiva los casos no previstos en los Estatuts y Reglaments de l'Associació.

Art. 4t. L'Orfeó atendrà als gestos que li ocasionin son sosteniment y la realització de sos fins ab los ingressos que obtinga dels socis per quotes d'entrades y anyals, y ab los donatius y subvencions que li facin los particulars o altres Corporacions.

Art. 5è. L'Orfeó de la falda del Montseny no's podrà dissoldre sinó per ordre de l'Autoritat competent, mentres [no] s'hi oposin la tercera part dels socis fundadors ó que tingan dos anys d'existència dins la Corporació. Se considera dissolt també quan no arribin a cinch el número de socis que compleixin el Reglament. Dissolta que sigui la societat, passaran los seus cents en haver pagat la Junta tots sos deutes, lo sobrant s'hi n'hi ha, als socis últims que quedin serà repartit.

Disposicions generals

Art. 1r. L'Orfeó de la falda del Montseny, per a realitzar sos fins, podrà emplear los medis següents:

Primer. Sosteniment d'un coro compost de les seccions d'homes y nois, modificant-lo segons convinga.

Segon. Organització de concerts, conferencies, vetllades literari-musicals y altres funcions.

Tercer. Organització d'excursions artístiques á altres poblacions ó comarques.

Quart. Participació ó col·laboració activa en actes organitzats per altres Corporacions, sempre que sian conformes als ideals de l'Orfeó. Y qualsevol altre medi que directa ó indirectament pugui afavorir a l'Associació ó ajudant-la á conseguir sos fins.

Art. 2n. Lo nombrament del director artístich correspon á la Junta. Al subdirector y auxiliars los nombrarà també la Junta.

Art. 3r. Lo repertori del coro de l'Orfeó ha d'estar compost de preferència d'obres inspirades en l'esperit catòlich.

Art. 4t. L'Orfeó procurarà tenir en son local los medis necessaris per á l'esbarjo y honest entreteniment dels socis.

Dels socis

Art. 5è. Los socis se classificaran en coristes, protectors y honoraris. Seran socis coristes los que formen part del cos coral. Seran socis protectors los que es limitin a pagar les quotes per al sosteniment de l'Associació. La Junta Directiva podrà nomenar socis honoraris als individus que hagin prestat grans serveys á l'Associació ó que per altre motiu sian dignes de ayal distinció.

Art. 6è. Seran sempre socis protectors los primers representants de les autoritats eclesiàstica y civil de la localitat, los quals vetllaran per l'ordre moral de l'Associació. Lo Sr. Pàrroco, á qui correspon especialment la vigilància de la moralitat, podrà enterar-se, per si ó per un delegat, de tots los actes de l'Associació, podent anular los acords de les juntes, sempre que les consideri poch conformes á la moral y bones costums. Per l'admissió ó expulsió, drets y deures dels demés socis, regirà lo Reglament interior, que podrà modificar-se quan les circumstàncies ho demanin.

Secció Coral

Art. 7è. Formen la secció coral lo director y subdirector artístich y els socis coristes.

Art. 8è. Lo director artístich fixarà lo número d'individus que puguin formar part de la secció coral, distribuirà les veus, podrà excloure interinament als individus que per ineptitud, ó poca aplicació, mala conducta, etc., dificultin la bona marxa de la secció, donant-ne després compte a la Junta directiva, reglamentarà los assaigs, triarà les obres musicals que hagin d'executar-se, y dirigirà tots los treballs artístics de la Corporació.

Art. 9è. L'organització general del Coro y les especials de cada una de les seccions, se regiran per lo Reglament interior.

Art. 10è. No's permetrà que la secció coral cooperi en cap acte que directa ó indirectament perjudiqui a la moral y bones costums.

El govern de l'Orfeó de la falda del Montseny

Art. 11è. Aquesta Associació se regirà per los seus Estatuts y Reglaments, per los acords de les juntes generals y per les disposicions de la Junta y de son President.

De les juntes generals

Art. 12è. Se celebrarà cada any una Junta General ordinària en el mes de Desembre; serà convocada ab quatre dies d'anticipació; se començarà mitja hora després de l'assenyalada, sia el que vulga el número de socis presents, y tindrà per objecte la lectura per lo Secretari de la Memòria artística y administrativa relativa a l'any anterior, l'aprovació de l'estat de comptes que llegirà el Comptador; l'elecció dels individus que hagin d'exercir los càrrecs que per defunció, per renúncia, o per disposició reglamentària estigan vacants; y per últim la discussió y votació de les proposicions que la Junta Directiva els sometin a l'estudi de la Junta General.

Art. 13è. Podran celebrar-se juntes generals extraordinàries com la Junta Directiva y son President considerin útils á l'Associació. Se'n celebraran també d'extraordinàries quan per escrit y expressant son objecte, ho demanin la quinta part dels socis. En aquestes juntes extraordinàries no es tractarà més que de l'objecte que les motivin.

Art. 14è. No's pendran acords si no hi ha majoria absoluta de socis, á no ser que sia de segona convocatòria, y els acords se pendran per majoria absoluta de votants, essent de calitat y decisiu lo vot del President en cas d'empat.

De la Junta Directiva

Art. 15è. La Junta Directiva la formaran cinch socis coristes, dos socis protectors, y el director artístich. Exceptuant el bibliotecari, que serà nombrat per la Junta á proposta del director artístich y podrà renovar-se cada any, los demás individus seran nombrats per elecció de la Junta General, y serviran dos anys, renovant-se per meytat cada any. Seran reelegibles los que hagin servit lo temps reglamentari, los quals vindran obligats com los demás si tan sols han servit dos anys.

Art. 16è. La nova Junta pendrà possessió el dia 1er de Jener de cada any, en qual dia se distribuiran els càrrecs que cada individu ha de desempenyar.

Art. 17è. La Junta celebrarà una sessió mensual ordinària y en podrà celebrar d'extraordinàries quan les convoqui lo President, ó bé ho demani la meytat de sos individus. Per la validesa dels acords regirà lo esmentat en lo article 14.

Art. 18è. La Junta directiva á més de les atribucions que li confereixen los Estatuts y aquest Reglament, tindrà les següents

Primera. Formar reglaments especials per al millor règim de l'Associació.

Segona. Determinar, d'acord ab lo director artístich, les funcions que hagin de celebrar-se, y els demás actes que el coro ha de pendre part per conseguir los fins de l'Orfeó.

Tercera. Nombrar y destituir als empleats.

Quarta. Estudiar y proposar als socis les persones que consideri més aptes per á exercir los càrrecs que hagin de votar-se.

Quinta. Resoldre los casos no previstos en los Estatuts y Reglament.

Del President

Art. 19è. Lo President de l'Orfeó de la falda del Montseny és son legítim representant, y els compromisos que com a tal contregui, aprovats que sian per la Junta directiva, queden garantits y són obligatoris per l'Associació, ja que en ella hi ha un sol cos.

Art. 20è. Presidirà los actes y sessions de l'Associació y les comissions que es nombrin; firmarà les actes de les sessions que presideixi, oficis, títols, certificats, etc. etc., y resoldrà los incidents imprevistos y urgents, donant-ne després compte a la Junta directiva.

Del secretari

Art. 21è. Lo Secretari redactarà y firmarà les actes de les sessions copiant-les en el llibre corresponent; firmarà les comunicacions, certificats, etc., arxivarà les comunicacions que es rebin, les propostes dels socis y altres documents importants; redactarà la Memòria esmentada en lo article 12è, sotmetent-la á l'aprovació de la Junta directiva, abans de llegir-la á la Junta General ordinària; portarà un registre d'ordre dels socis en lo que hi constin sos noms, professió, domicili, classe de soci á que pertanyen, quota setmanal que pagant, fetxa d'entrada, etc., y per últim guardarà lo segell de l'Associació.

Del Tresorer

Art. 22è. Lo tresorer serà lo dipositari dels cabals de l'Orfeó; ordenant lo més convenient per á la bona administració dels mateixos, en tot lo que no sia incumbència de la Junta directiva; verificarà ab intervenció del Comptador tots los cobros y pagos de l'Associació, firmant rebut dels primers; donarà compte á la Junta dels socis que s'atrassin en lo pago de ses quotes y dels que es donguin de baixa; y portarà els llibres de comptabilitat que sian necessaris. Los pagos que faci el tresorer deuran tenir la prèvia autorització de la Junta y ésser ordenats per lo President.

Vocals

Art. 23è. Lo vocal primer suplirà al President en ses ausències y malalties y cuidarà del bon ordre interior de l'Associació comunicant al President ó á la Junta qualsevol falta que noti en aquest punt.

Art. 24è. Lo vocal segon suplirà al Secretari en ses ausències y malalties y l'ajudarà en los treballs de secretaria. Ajudarà també al Bibliotecari quan per excés de treball la Junta així ho disposi.

Lo Vocal Comptador

Art. 25è. Lo Comptador portarà la comptabilitat de l'Orfeó; intervindrà en tots los cobros y pagos que fassa la tresoreria; cada mes y sempre que la Junta ó son President li demanin, donarà relació dels gestos é ingressos que hi hagi hagut sometent a l'aprovació de la mateixa Junta l'estat de comptes y cuidant de que el firmin lo President y lo Tresorer, firmant-lo també ell; y cada fi d'any formarà un estat general de comptes corresponent al mateix que prèviés les mateixes formalitats, podrà exposar-se al públich, sometent-lo després á l'aprovació de la Junta general de que parla l'article 12è y tindrà un inventari que estarà á la disposició dels socis en la Junta general esmentada á dit article.

Del Bibliotecari

Art. 26è. Lo Bibliotecari cuidarà de la classificació y conservació de les obres que constitueixin la biblioteca de l'Associació, de les que'n portarà els catàlechs ó registres necessaris ahont constin los coros, papers, etc.

Art. 27è A fi d'any presentarà á la Junta un inventari complert de totes les obres existents á la biblioteca y á l'arxiu.

Art. 28è. Comprarà y farà copiar la música que la direcció artística, ab l'aprovació de la Junta li encomani, comprovant-la y repassant-la quan sen fassa càrrech.

Art. 29è. En la manera de desempenyar son càrrech en los ensaigs, concerts, etc., com també per facilitar als socis les obres que li demanin, durà regir-se per lo Reglament interior.

Auxiliars

Art. 30è. Los auxiliars ajudaran en los treballs que los demani la Junta, posaran avisos en casos urgents ó imprevistos en cas de no haver "festa" ó reunió en lo domicili de l'Associació ahont hi haurà el quadro d'avís sempre que modifiqui alguna cosa la Junta. Los auxiliars cuidaran també de que hi hagi ordre en los ensaigs, d'avisar als que no hi tinguin entrada, y si tenen algun dubte ho consultaran a la Junta.

De les disposicions generals

Art. 31è. Primer. Segons data lo article 21è, les quotes se pagaran setmanalment o sia cada diumenge. El soci que estarà tres setmanes sens

cobrir les seues quotes la Junta li passarà avís y la que farà quatre, si no al·lega un motiu satisfactori per la Junta, se borrarà de les llistes.

Qual quota és de 25 cèntims cada setmana, hasta que la Junta vegi convenient una reforma.

Segon. Tots quants perteneixin á l'Orfeó al dia 30 Novembre de 1904 qual és lliure d'entrada, se consideren socis fundadors.

Tercer. Del primer de Desembre de 1904, hasta el trenta-u de Maig de 1905 se pagarà 1 pts. d'entrada y de tal fetxa endavant 2 pts. 50 cèntims hasta que la Junta ho modifiqui. Ab la diferència que un que hagi estat soci y vulgui tornar-s'hi inclourés á l'Orfeó, pagarà doble entrada, ó sia 5 pessetes.

Quart. Qualsevol soci que per faltes de mal comportament sia expulsat de l'Associació ó que se'n surti per sa pròpia voluntat, perd lo dret en reclamar cap objecte ni valor del dipòsit.

De des del dia que un soci entri á ser les llistes de l'Orfeó queda ab igual dret com als primers de la fundació. Com tampoch admetrà la Junta á un nou soci sens lo permís del President honorari.

Los Estatuts y Reglament de l'Orfeó de Santa Maria de Seva, fou aprovat en Junta general lo dia 13 de Novembre de l'any mil nou-cents quatre, de que firma la Junta.

BIBLIOGRAFIA:

Orfeó de Santa Maria de Seva. Llibres de la junta.

Llibre del tresorer, cobros i entregues.

Llibre del comptador.

Llibre del secretari.

Revista Musical Catalana.

Orfeó Vigatà. Història d'una entitat centenària. Editat per l'Orfeó Vigatà. Vic, 2004.

YLLA-CATALÀ i GENÍS, Miquel. *Catalunya Vella 1902-1936. Una societat catalanista del nou-cents.* Patronat d'Estudis Osonencs. Vic, 2013.

Arxius consultats:

Arxiu Municipal de Vic.

Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic.

Arxiu Municipal de Seva.

Els llibres parroquials de baptismes d'Arbúcies, una font pel coneixement de la societat en època moderna

JOAN ILLA COLOMER / GEMMA FONT VALENTÍ

ELS LLIBRES PARROQUIALS D'ARBÚCIES

Els arxius parroquials són una font d'informació primària per a l'estudi de la història local, ens aporten dades que abasten des d'aspectes demogràfics a aspectes socials o econòmics, o d'altres per entroncament amb la història general, com la procedència migratòria, els oficis, la mobilitat poblacional, o fins i tot l'evolució dels noms....

En l'actualitat, els llibres parroquials d'Arbúcies es conserven a l'Arxiu Diocesà de Girona. Els llibres de baptisme de la parròquia de Sant Quirze d'Arbúcies i de les sufragànies de Santa Maria de Lliors i Sant Pere Desplà que s'han analitzat en el present article corresponen a 3 volums que abasten els anys 1576-1696, 1696-1765 i 1766-1799¹. En el present article presentem els primers resultats del treball d'anàlisi dels llibres parroquials de baptismes d'Arbúcies, que caldrà en un futur complementar amb les dades aportades pels llibres d'òbits i matrimonis, per tal d'obtenir una visió global.

1 La transcripció de les dades dels llibres de baptismes l'ha elaborat en Joan Illa Colomer.

Els registres parroquials s'oficialitzen arran del Concili de Trento (1545-1563)². En la sessió del 24 d'octubre a l'11 de novembre de 1553 s'estableix que tots els rectors i vicaris anotessin i custodiessin els llibres de l'exercici del seu ministeri (llibres on constava la impartició dels sagraments del Sant Baptisme (naixements), el matrimoni, les defuncions i el compliment pasqual) també s'exigia portar una estricta comptabilitat de les rendes que sostenien la Parròquia. Totes aquestes disposicions de Trento obtenen rang de Llei arran de la Reial Cèdula del 12 de juliol de 1564, signada pel Rei Felip II, que també la fa extensiva a tots els territoris d'ultramar.

Els registres eclesiàstics esdevingueren d'obligat compliment bàsicament per motius "religiosos", pel fet del compliment pasqual i poder demostrar la pertinença a l'Església Catòlica en una època en que progressava a Europa la reforma protestant i l'expulsió de persones d'altres religions (jueus i musulmans). Per altra banda, els pocs registres civils de l'època, a banda de la seva parcialitat, tenien una finalitat merament recaptadora (capbreus, llistes cobratòries, cadastre³...) de manera que hi havia una voluntat de falsejar-los i evitar el pagament d'impostos o bé per no ser incorporats a files.

A partir del darrer quart del segle XIX, s'estableix una font registral alternativa: el Registre Civil, creat a Espanya en data de la Llei de 17 de juny de 1870. A Arbúcies el Registre Civil comença al 1876 i els padrons d'habitants el 1883. No obstant això, en el marc d'una societat fortament religiosa, els llibres parroquials continuaran registrant els individus que reben els sagraments.

Els primers llibres de caire "municipal" a Arbúcies apareixen paral·lelament als registres eclesiàstics, a finals del segle XVI. Es tracta dels llibres del Comú o Universitat de la vila. En aquests primers temps, el Comú (universitat o ajuntament) aprofitava el sistema organitzatiu propi de la parròquia per a realitzar les seves funcions, i de fet malgrat que no sabem amb exactitud quan es crea el comú o universitat de la parròquia i terme d'Arbúcies, si que podem afirmar que ja a finals del s. XVI, els obrers de la parròquia i els jurats de la universitat són les mateixes persones. Això és un clar exponent de la imbricació entre l'administració civil del terme i l'administració religiosa o parroquials en aquesta època (segles XVI-XVIII).

2 Feliu, F. : Anàlisi de la mortalitat segons els arxius parroquials del Vendrell del segle XIX (1801-1900) p. 10

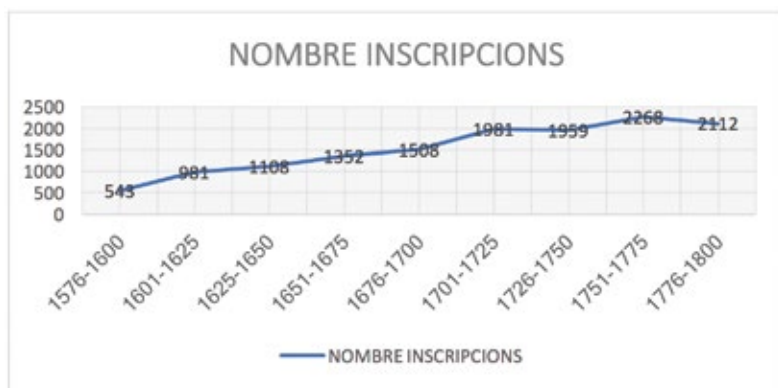
3 En el llibre del Comú d'Arbúcies, s'esmenta (acta del 25 de juliol de 1717) l'aplicació del cadastre

INSCRIPCIONS ALS LLIBRES BAPTISMALS

El nombre d'inscripcions de baptismes registrades en aquests tres volums (1576-1799) supera les 13.800. No obstant això, no pas en tots els registres apareix informació suficient per elaborar taules evolutives comparades de les temàtiques que analitzarem. Per aquest motiu cal subratllar la necessitat de contrastar la informació dels llibres de registres baptismals amb altres fonts informació (talles poblacionals, llibres del comú, dietaris i diaris personals de rectors i prohoms, documentació patrimonial...) i els llibres paral·lels de matrimonis i òbits.

Pel que fa al nombre d'inscripcions baptismals s'observa una tendència a l'alça considerable en la línia temporal. Passem de 543 en el darrer quart del segle XVI a 2.112 baptismes en el darrer quart del segle XVIII. També en el primer quart del segle XVII (1601-1625) pràcticament es dupliquen les inscripcions per baptismes (de 543 passem a 981), fenomen que podem relacionar amb l'onada migratòria procedent d'Occitània (especialment rellevant entre finals del segle XVI al 1626, quan la població del Principat de Catalunya es més que dobra (creixença de 111,6%)⁴. Una altre moment de repunt en les inscripcions baptismals és en el primer quart del segle XVIII (1701-1725) augmentant en un 24%.

Al llarg de 225 anys els baptismes de la parròquia d'Arbúcies pràcticament es quadrupliquen. Cal dir però que les inscripcions baptismals de nadons no suposa un augment real de la població a causa de l'alta mortalitat infantil de l'època (entre un 40 i un 50% dels infants morien abans de complir els 5 anys). No obstant, també es donen episodis de profunda crisi econòmica, entre 1617 i 1622 es parla d'un període caracteritzat

4 Vall-Llobera, F.: La immigració occitana a Catalunya de la fi del segle xv al començament del XVIII INH, 2010

per uns hiverns llargs i freds i uns estius frescos i humits (Petita Edat de Gel), i per la presència sovintejada de fenòmens atmosfèrics excepcionals que contribuïren a delmar els recursos alimentaris, en una societat marcadament de tipus agrari (carestia i fam 1629-1631 i pesta bubònica 1648-1653). És també l'etapa històrica coneguda pels processos de bruixeria i pel bandolerisme. En els processos contra les bruixes sovint s'esmenten greus tempestes esdevingudes després de l'any 1617: "l'any del diluvi", que també afectaren el veral d'Arbúcies on van destruir el pont Major de la riera, que no fou reconstruït fins al 1686 ⁵.

Fou lo gran deluvi que sen espallà lo pont de Arbucies, i també la casa que io ana feta nova al Oulivar, que la hagi de tornar fer de soca rel. Ioanan Momplet, pages de Arbucies, hi poso aci per mamoria dels qui vindran, que sens recordian. Avuy als 3 de desembre 1617.⁶

A Arbúcies, en la segona meitat del s XVII i primer quart del segle XVIII, les circumstàncies generals canviaren i, d'una manera progressiva i s'inicià una etapa de recuperació demogràfica i econòmica. De fet, en el primer quart del segle XVII, tenim testimonis documentals que ens parlen d'un cert increment poblacional i que es veu reflectit en una forta etapa constructiva de noves masies (anomenades noves cases o masoveries vinculades a un gran mas) situades en els límits altitudinals de la franja forestal del terme parroquial. Així, per exemple, sabem que en el primer quart del segle XVII el Regàs mana construir un nou molí i vàries masoveries (El Campàs, Santa Obina, Casanova de l'Olivar...). Els Regàs esdevindran una poderosa família de l'oligarquia terratinent local que ja des del segle XVII inicien una important política d'adquisicions d'antics béns senyorials, sobretot a la vall de Santa Fe (pastures, emprius...). Altres grans masos del sector com el Puig també edificuen noves masies (és el cas de el Rotés) amb la funció de conrear noves terres en altura per aprofitar feixes, boscos i pastures fins a la vall de santa Fe.

Aquesta etapa de creixement econòmic i demogràfic de mitjans del XVII també es percep a la vila amb la construcció del carrer Nou, al barri del Castell, on es documenten les cases amb hort al darrera, aquí dit *saió*; també la incipient urbanització dels barris del Sorral i de Magnes, així com la construcció de cases a la vila per part de les famílies del masos més rellevants, com la Casa Gran del Regàs o la Casa de la Gabella (Torra), així com l'ampliació de l'església parroquial.

5 23 de març 1686. ... acord del consell ordinari de la vila d'Arbúcies ha deliberat i determinat de que fasse una talla de tres centes lliures per gastos extraordinaris se ofereixen de present al terme i particularment per fer lo pont de la riera Major. AHMA. Llibre del Comú.

6 Arxiu patrimonial El Marcús d'Arbúcies (Narcís Roura). Transcripció Joan Illa

Malgrat tot, la vida a la parròquia d'Arbúcies a cavall dels segles XVII i XVIII era inestable, marcada sovint pel dessagnament dels allotjaments de tropes, per les epidèmies i per la fam.

El final del bandolerisme es situa precisament a mitjans del 1600 (ajusticiament d'en Serrallonga al 1634), fins que la guerra de Separació (1640-1653) marca un clar final de les accions de les bandes armades. El bandolerisme també fou molt present en el si de la societat arbucienca, entre els fautors d'en Serrallonga i la seva quadrilla, hi trobem gent d'Arbúcies: en Crous de Lliors, en Segimon Serrat i en Fogueres del Molí. I entre els bandolers aquadrillats: els germans Pere i Segimon Ferrer, els germans Antoni i Miquel Campeny i en Segimon Brull. Però malgrat la fi de les quadrilles armades de bandolers, encara durant la guerra de Successió, les partides de miquelets de caràcter essencialment polític, de resistència a la repressió borbònica, efectuaven actes de pillatge i bandolerisme, entre aquestes destaquen personatges com els arbuciencs Joan Campeny i Miquel Pujol, capità de terç de Miquelets al servei de França.

Pel que fa a l'allotjament de tropes, el llibre del Comú ens parla de la presència de tropes i allotjaments a Arbúcies en els anys 1680 (acta de gener), 1684 (octubre i novembre), 1686 (juny), 1687 (juliol i dues actes d'agost), 1689 (setembre i octubre), 1695 (octubre), 1696 (maig i novembre), 1698 (juny i en el mes de març s'especifica que es tracta de valons), 1701 (juny i juliol), 1710 (juliol), 1711 (juliol), 1714 (gener), 1717 (agost), 1720 (octubre), aquests devien de constituir quelcom de quotidià però un gravamen prou important per a ser font de conflictes i encadenar pràcticament la guerra dels 9 anys, entre tropes espanyoles i franceses, amb la de Successió. Tanmateix, la càrrega sobre la població no sempre era només en diners o despesa de manutenció, sinó que en ocasions s'hi afegien les prestacions personals. Així en l'acta del Comú de maig de 1689 es convoca sometent de 20 homes par anar a la plaça o vila de Camprodon, que estava assetjada pels francesos, en una altra de juny de 1690, es fa una lleva de 20 homes per l'exercit del rei, durant sis dies, o també en un mes de juny, però de l'any 1694, es convoca el sometent per ordre del comte de Solterra, anant la despesa a càrrec del Comú d'Arbúcies ⁷.

Amb tot, la societat arbucienca entre el segle XVII i XVIII és una societat activa, que s'allunya paulatinament dels modus feudals, de manera que es substitueixen els mecanismes del poder feudal (les senyories) per un nou tipus de poder representat per la nova oligarquia pagesa, que seran els negociants i incentivadors de la nova onada de creixement econòmic.

7 Rueda, J. M.: El llibre d'actes del comú d'Arbúcies (1680-1740), a: Monografies del Montseny, 11, Amics del Montseny, Viladrau 1996

Així, els efectes clarament negatius de les guerres, episodis de fam i epidèmies es van veure frenats per un creixement demogràfic sostingut i per l'arribada de la immigració occitana.

PROCEDÈNCIA GEOGRÀFICA

La procedència geogràfica dels pares i padrins (a partir de finals del segle XVIII també s'esmenta la procedència dels avis) que apareixen en les inscripcions és interessant doncs ens permet entreveure els fluxos migratoris. Com és de suposar, el nombre de persones que provenen de poblacions veïnes de la comarca de la Selva és el més nombrós i variat. Apareixen poblacions selvatanes com: Riells, Breda, Sant Feliu de Buixalleu, Gaserans, Grions, Joanet, Cerdans, Sant Miquel de Cladells, Sauleda, Carós, Santa Coloma de Farners, L'Esparra, Martorell de la Selva, Sant Hilari Sacalm, Massanes, Hostalric, Blanes, Santa Margarida de Vallors, Montsolís, Ramió. La Selva marítima (o Selva històrica, avui formant part del Maresme) també hi és representada amb les poblacions de Tordera, Malgrat, Canet de Mar, Arenys de Mar. Seguidament i per proximitat trobem procedència de persones vingudes de pobles de l'àrea del Montseny com: Montseny, La Costa, La Castanya, La Mora, Santa Susanna, Fogars de Montclús, Sant Celoni, Fuirosos.

Una de les poblacions de procedència més habitual és Taradell, així com altres poblacions d'Osona com: Espinelves, Seva, Tona, Viladrau, Vilalleons, Tavertet, Vic, Sant Sadurní d'Osomort, Vilanova de Sau, Sant Julià de les Olles (Vilatorrada), El Brull i Santa Eugènia de Berga.

Finalment, destaquem les persones vingudes del terç nord de Catalunya, fenomen il·lustratiu de la connexió amb àrea del Ripollès: Campdevànol, Ribes de Freses, Toses; i la Cerdanya (Montellà, Martinet), i l'Alt Urgell (Pont de Bar, Toloriu), ja sigui en relació a les vies transhumants (ramaderia estacional) o a la presència d'oficis com carboners i bosquerols on la procedència d'aquests especialistes és clarament nombrosa d'aquestes poblacions.

Altres poblacions que apareixen de forma esporàdica són les grans ciutats de Barcelona, Girona, Manresa, Terrassa, Igualada i Figueres, i pobles de terres gironines: Castelló d'Empúries i Cassà de la Selva.

La immigració procedent del "regne de França" és especialment significativa en el segle XVII. Després de la crisi de la baixa edat mitjana i la Guerra Civil de mitjans del segle XV, la densitat de població al Principat era molt baixa. Paral·lelament, a finals del segle XVI al centre i al migdia de França hi ha una forta crisi econòmica i social causada per les guerres de religió. Entre finals del XVI i la meitat del XVII hi ha una arribada important d'immigració gascona i pirinenca. La major part dels immigrants occitans

no eren pas luterans o calvinistes, sinó catòlics que fugien del desordre, per aquest motiu trobem les inscripcions en els llibres parroquials. L'allau humana vinguda del 1550 al 1700 procedia de diverses parts de la meitat sud de França, dels Pirineus a Llemotges, passant pel Llenguadoc, la Conca de la Garona i el Massís Central. La llei no escrita permetia als nouvinguts esdevenir naturals de la parròquia un cop havien complert l'any i un dia de residència continuada i havia pagat el dret de parroquiatge⁸.

La immigració va ajudar al creixement econòmic i demogràfic de la vila i parròquia d'Arbúcies, i tingueren una presència especialment rellevant en l'activitat econòmica del sector forestal. És significatiu la denominació específica d'un sector del terme com a veïnat de França des del 1645, situat en el sector oriental del Montseny arbucienc.

És interessant assenyalar també que els immigrants occitans documentats en els llibres de baptismes, s'estableixen a la parròquia i mantenen llaços familiars entre ells; a partir de la segona generació sembla ser que la situació d'alguns millora i s'especialitzen en oficis més concrets, com és el cas dels boters. Les nissagues que apareixen als inicis del 1600 continuen fins a finals del 1700, amb cognoms com: Roig, Serran, Martí, Pradell, Lavall, Finestres, Fornés, Claudi, Pujol, Selic, Puig, Pasqual, Gibert, Delort, Fàbregas, Santjan, Iglesias, Lafont, Ninou, Quadra, Artot, Vera, Bordeta, Laforja, Misergas, Caulús, Ventejó, Castanyer, Morel, Brussola, Puget, Galí, Ragué, Revolta, Vicens, ... i altres que malgrat no especificar l'origen de la persona en els llibres podem deduir que tenen un origen occità: Salarach, Desmarch, Buixó, Miropeix, Calmon...

En el segle XVII aquestes persones apareixen ocupant llocs de treball poc especialitzats com treballadors i bracers. Alguns s'identifiquen com a pagesos (Batista Morel del lloc "Cantonet") o pastors (Cristòfol Miropeix). Cal destacar en relació a les tasques desenvolupades pels occitans, que pràcticament el 50 % es dedicava a un únic ofici relacionat amb l'activitat forestal: l'ofici especialitzat de serrador. Alguns com els Pradell mantenen l'ofici des del darrer quart del segle XVI fins a finals del XVIII. També apareixen carboners com els Revolta. Altres oficis especialitzats relacionats amb persones vingudes d'Occitània són: mestre de cases (Antoni Misergas, Joan Ninou, Francesc Buixó)), blanquer (Pere Canti de *Cirach*), moliners (Jaume Gisbert), fargaire (Francesc Castanyer de *Dufort*).

La procedència dels habitants és indicativa de les relacions comercials, de les vies de comunicació i de les activitats econòmiques de les diferents àrees que conflueixen a Arbúcies en determinades etapes històriques. Nogensmenys, també les relacions familiars i de parentiu tenen un pes

8 Vall-Llobera, F.: *ibid* p. 5-10

important en l'afluència de persones vingudes d'arreu, atretes per una demanda de feina específica que sovint es transmetia també de forma nuclear en el si dels grups familiars.

ELS OFICIS REGISTRATS

La documentació parroquial ens deixa entreveure que el període de mitjans segle XVII fins a les darreries del XVIII fou una època de redreçament econòmic, vinculat estretament a un període d'intens aprofitament econòmic dels recursos naturals de la muntanya, especialment la fusta. En el conjunt de llibres baptismals de la parròquia d'Arbúcies només en un 45% de les inscripcions apareixen els oficis dels progenitors majoritàriament oficis masculins. En el cas dels oficis femenins, malgrat que les dones apareixen com a padrines dels infants, en poques ocasions esmenten un ofici propi (amb excepció de pageses i llevadores). Les dones sovint prenen l'ofici de la casa o mas on viuen (molinera, ferrera...). No obstant, aquestes dades serveixen per obtenir una imatge prou real de les tasques i feines de la societat en aquesta etapa històrica.

Bracers i treballadors

Segons la definició del diccionari català-valencià-balear un bracer és un Jornalero que treballa en el camp per cavar i altres feines de braços; es tracta del conjunt més nombrós present en els llibres de baptismes des del 1576 i que ocupava a un percentatge més elevat de població. El segon grup més important en quant a nombre és el de "treballadors" que podem assimilar a jornalers. Es tracta d'una gran massa de homes que realitzaven tasques pocs especialitzades o esdevenien la mà d'obra per a la realització d'altres activitats temporals (feines de bosc, de camp...)

Oficis forestals i sector de la fusta

Ja hem assenyalat suara que al llarg de l'etapa estudiada, 1576-1799, la majoria de persones que s'especialitzen i treballen en oficis forestals, com els serradors, provenien del regne de França.

Els **serradors**, són un dels primers col·lectius de treballadors del bosc que apareixen diferenciats en els llibres baptismals, ja des de finals del segle XVI. Dins el grup d'oficis forestals aquests treballadors són els més nombrosos i cal relacionar-ho amb les tasques d'explotació forestal derivada de la demanda de fusta, tant per l'obtenció de llenys per l'armada reial⁹ com per a la construcció. Només cal recordar la cita del 3 de març de 1564, quan Felip II ordenà a l'agutzil reial Onofre Ferrera, que es traslladés al Montseny i

⁹ Illa, J.; Font, G.: L'explotació forestal a Arbúcies per la construcció de galeres (s. XVI i XVII), Monografies del Montseny, 26, Amics del Montseny, Viladrau, 2011

adquirís tota la fusta possible amb destinació a les galeres que es construïen a les drassanes de Barcelona. Al llarg del segle XVI, les tales reials afectaren especialment els boscos del sector oriental del Montseny i també diversos llocs del vescomtat de Cabrera i Bas i la Selva (1587, 1588) ¹⁰. Malgrat no conèixer la totalitat de jornalers que foren de menester per aquesta intensa activitat extractiva, podem suposar que hi deurien intervenir un bon nombre de treballadors entre talladors, serradors i traginers que feien el transport dels arbres, en 6 trams d'un jornal, fins al lloc de Malgrat.

Un altre dels oficis forestals més emblemàtics d'Arbúcies és el de **roder**, que ja apareix en els llibres del segle XVII, i on destaca la provenença de molts homes de les parròquies veïnes com Sant Hilari. La primera dada concreta de la producció de rodells en el sector d'Arbúcies és del 1622

Avui a 13 d'abril de 1622 Joseph Rovira, boter de la parroquia de Arbuties, ha vingut y me a denuntiat que la nit mes prop passada, al toch de la oratio, venia de treballar del bosch de Solanells per Costa despinelbas que alli feian Rodas per dit Costa, juntament ab en Benet Vilamala despinelves i en Jaume Fatgeda... ¹¹

Relacionats amb els serradors i roders, molt sovint per parentiu, tenim els **boters**, que apareixen àmpliament representant amb nissagues com els Riera, Puig o els Quadras i Puget (d'origen occità) que es perllonguen al llarg de tot el segle XVI i XVII; i els Lligonya i Pujals que apareixen al segle XVIII.

Els **carboners** apareixen per primer cop identificats com a tal al segle XVI (Pere Revolta, al 1640) i al segle XVII ja se'n comptabilitzen 12, alguns dels quals provenen del Ripollès (Planoles i de Crexantí).

Finalment els **bosquerols** es documenten ja a inicis del XVI. Cal indicar que també en aquest cas apareixen nissagues familiars al llarg del segle XVIII especialitzades en aquest ofici (els Vinyes i els Blanc provinents de Viladrau; els Bosch provinents de Sant Hilari).

Pel que fa als oficis relacionats amb el treball de la fusta, tenim **esclopers** a partir del darrer quart del segle XVIII,

10 Bringué, J. M.; Sanllehy, M. À.: Boscos, pastures i ramaderia, a: Història Agrària dels Països Catalans, vol. III, p. 205

11 AEV Processos

especialment les nissagues dels Terresdevall, Clopés i Blanxé; i **torner** al 1707 (Pere Ferrer).

Els **fusters**, com a genèric, és també uns dels oficis més representats. Entre els personatges que s'indiquen com a fusters també veiem cognoms d'origen occità com els Castanyer, Puget, Finestres, Fornés, Cellabona, Quadras, Miralpeix, Llusach, Santrich... alguns dels quals també hem vist en les nissagues de serradors.

Traginers

No ens ha d'estranyar que un dels altres oficis més ben representat sigui el de traginers i mulaters / mulers. Tota la producció de forestal s'havia de transportar des de la muntanya fins als descàrrecs fora vila i més enllà a poblacions com Malgrat, Blanes, Hostalric... En els llibres parroquials de baptismes són nombrosos els traginers provinents d'altres poblacions veïnes com de Viladrau, Sant Hilari, Espinelves, Riudeperes, Sant Pere de Roda, Calldetenes... En una acta del llibre del Comú de 1690 es diu que la Universitat aplica un impost als traginers forasters per cada mercaderia que portin, equivalent a 4 diners per lliura.

Teixidors de llana i de lli

Arbúcies a finals del segle XVIII comptava aproximadament amb uns 2000 habitants i era un dels pobles més importants d'aquesta part del Montseny. El viatger Francisco de Zamora al seu pas per la vila a finals del segle XVIII (1787) ens diu: *es un pueblo de 200 casas, consistiendo su principal fruto en tardanías, pero el terreno y temperamento es tan bueno que se cogen castañas, aceitunas y buen vino.*

Una de les activitats econòmiques més remarcable a la vila d'Arbúcies en aquest període era la del tèxtil. A finals del segle XVIII (1791) el rei Carles IV atorga el permís a la vila per celebrar mercat setmanal i dues fires anuals, reflex de l'estat de l'economia i de les activitats preindustrials, en clara expansió. Els arguments del batlle a l'hora de demanar el permís de celebració de mercat ens diuen que la vila gaudeix d'un gran nombre de *Fabricas de Pelayres ó Cardadores en que se construyen Cordellates y Estameñas*, en les que hi treballen moltes famílies, especialment dones i nens. El mateix document afirma que una gran porció de la gent de la vila i rodalies vivia de la producció de productes tèxtils i del comerç d'aquests productes, són els paraires i traginers. Així ens diuen: *[les fàbriques tèxtils] segura la aplicación y subsistencia de una porción considerable de fabricantes, niños y mugeres en los pueblos y casería inmediatas a la población y sus entornos en todo el condado de Arbucias, acupando no menor parte de moradores en la conducción y transportes de los géneros a los mercados inmediatos.*

L'aigua com a font d'energia per a molins i fargues

La naixent indústria a Arbúcies es basava en tres pilars fonamentals, la producció tèxtil (de llana i lli/cànem), l'especialització en l'explotació forestal i l'agricultura, que seguia ocupant la major part de la població. A més a llarg del segle XVII-XVIII apareix amb força un altre tipus d'indústria que donarà lloc a l'aparició de fargues de ferro i aram.

Els **calderers** o perolers sovint provenien de França, i més endavant s'entronquen amb fargaires (també occitans) com és el cas de la família Castanyer que estableixen una nissaga de fargaires des del darrer quart del segle XVIII. També és de destacar la presència d'un fargaire d'aram vingut de Campdevàrol (Eudald Bach).

No sabem amb exactitud quan fou el primer establiment d'una farga a Arbúcies però la inscripció l'any 1695 de Joan La Farga, calderer, ens fa pensar ja en la presència d'un ofici relacionat amb aquesta activitat. Apareix també un esment amb el sobrenom de l'ofici de fargaire a partir de de la inscripció d'una dona "farguera" al 1724.

La primera notícia d'una farga de ferro a Arbúcies és del 1767 i d'una farga d'aram al 1771. El 28 d'abril de 1767 s'estableix contracte entre Miquel Fogueres del Molí, qui tenia l'úsdefruit de les aigües de la riera, i Joan Quadras, pagesos d'Arbúcies, pel qual s'estableix la prestació i paga anual de 50 lliures i dues arrobes de ferro a canvi de la facultat per a prendre, conduir i usar les aigües de la riera gran per una farga de ferro. Pocs anys després el mateix Joan Quadras obté de la Batllia General de Catalunya el dret per a l'ús de les aigües per l'establiment d'una nova farga d'aram, fet que provocà un litigi entre els Fogueres i els Quadras en el darrer quart del segle XVIII.

La descripció que el viatger Francisco de Zamora feu de la vila d'Arbúcies a finals del segle XVIII ens reafirma l'existència de la farga d'aram d'en Quadras: *... Antes de llegar vimos el martinete de cobre, cuya pasta traen de Barcelona, formando planchas de 2 ps de anchas y 3 de largas que vuelven a embarcar para América arregladas parar formar las calderas para sacar azúcar. Es único en Cataluña, y antes era de hierro, pero la mena que gastaban de muy cerca de martinete, no valia nada.*

És interessant també esmentar l'existència de **pedrenyalers** entre els segle XVI i XVII, concretament la família Barancells, possiblement originària de Viladrau.

Pel que fa als molins, a més a més dels tradicionals molins de farina es documenten molins de batà (per a la neteja i desintegració de les fibres) al segle XVII, molí blanquejador (del Roquer) i molins de draps. També es documenten adoberies des del 1580, situades al cap del Pont.

Mestres d'obra / mestres de cases

El mestre de cases, que posteriorment s'anomenaria mestre d'obres, estan documentats al nostre país des de l'època medieval. Els arquitectes comencen a tenir rellevància a partir del Renaixement, sobretot pel que fa a la construcció dels grans edificis. No obstant això, la major part de les construccions civils fins el segle XIX, anirà a càrrec dels mestres d'obra.

El segle XVII és una etapa constructiva important a la vila d'Arbúcies, sabem pel llibre del Comú que al 1686, s'aprova una talla de 300 lliures per fer el pont de la riera Major d'Arbúcies. És també el temps de construcció de masies i cases noves. A partir del segle XVIII es documenten també els forns d'en Pons, d'en Pasqual, de Pujals i de Fogueres per a la fabricació de teules i rajols.

Una de les nissagues d'aquest ofici recula fins a finals del segle XVI, són els Brull. Bartomeu Brull i els seus fills Rafel i Antich, de professió *Magister domorum*, foren els autors dels principals edificis de l'estil gòtic català d'Arbúcies. No sabem ni l'origen, ni la procedència de la nissaga Brull. La primera referència és del 15 de juny de 1575, quan el mestre de cases Bartomeu Brull, es casa amb Anna Cantalosella, d'Arbúcies. Dels fills del matrimoni, dos d'ells, en Rafel i Antich, continuaren l'ofici del pare. Els altres fills, un, en Joan, serà estudiant, mestre de minyons i prevere beneficiat de l'església d'Arbúcies; l'altre, en Segimon es podria suposar, per la coincidència de noms i dates, que fou el Segimon Brull, que s'incorporà a la banda d'en Serrallonga.

Les principals obres o construccions, realitzades per la família Brull, de les que en tenim constància són: l'església parroquial d'Arbúcies, la de Joanet i la casa gran del Regàs (actual rectoria) i molt possiblement l'edifici de la Gabella (antigament la casa d'en Torra). Totes elles construccions fetes entre els segles XVI i XVII. Pel que fa a l'ampliació de l'església, en els registres de baptismes apareixen alguns escultors, concretament Feliu Vidal, originari de Vic, i Francesc Budoy. Feliu Vidal fou l'autor de les figures del retaule Major al 1654.

Altres famílies que es dediquen a la construcció de cases (amb cognoms d'origen occità) foren els Lligonya, Buxó, Ninou, Castanyer, Misergas, Caulús...

Hostalers, taverners, carnisseres i flequers

L'any 1693 en una acta del llibre del Comú, s'especifica l'arrendament dels emoluments de la universitat, entre ells la fleca i la gabella del peix salat, bacallà, de l'oli, de la sal, de l'aiguardent, del tabac, del plom, de la pólvora, de les faves, de la civada, de la neu (que es venia de l'1 d'agost a l'1

de setembre)., dels esclops, de les cartes i de la taverna. L'any 1697 es diu que amb els ingressos dels arrendaments de la fleca i la Gabella es pagarà al predicador i al mestre de minyons. També es parla de l'arrendament de l'hostal. Des de finals del segle XVII es documenten dos hostals a Arbúcies, d'en Fogaroles a la plaça de la vila i el d'en Pujals situat al carrer del Vern, entre les condicions de l'arrendament s'esmenta la de tenir faves i ordi. Les tavernes tenien l'obligació de vendre el vi de raïm bo, mentre que les fleques la de tenir pa de dues qualitats.

Artesans i comerciants

En aquest grup ens apareixen els botiguers (Antoni Ferrer, 1656), mercaders, comerciants, marxants i negociants. Aquests darrers suposen el grup més nombrós i sovint es corresponen amb els cognoms dels grans masos forestals del sector. També ens apareixen inscripcions d'un gran nombre i variat tipus d'artesans com els cistellers, serrallers, barreters, ollers, espadenyers, sabaters, sastres, passamaners, corders de cànem (un dels grups més nombrosos), adroguers, pastissers, paquetaires, drapers, quinquillaires, sedassaire o garbeller, escultor, menestrals... tots plegats ens ofereixen una imatge pròpia d'una vila amb una economia activa.

Llevadores, cirurgians i apotecaris

Es documenta una farmàcia al carrer del Vern, propietat de Domènec Refart (1800) de la qual en sabem els emoluments mercès a un inventari de 1828: *un taulell ab sas balansas i pesos corresponents, un morter gran de coure i altre de petit, també de coure, ab sas corresponents mans, un tiburlant d'aram, setanta set pots blancs i quaranta sis de blaus, 48 ampolles de vidre i tres garrafes, dins dels quals pots i ampolles hi ha varios ungüents, algunes drogas i medicaments preparats.*

Un dels metges més rellevants d'aquest període fou Jaume Parcet, membre de l'acadèmia de medicina de Barcelona des del 1797. Treballà com a cirurgià a l'Hospital de de Sant Pau i Santa Tecla a Tarragona (1804-1823) on hi va presenciar l'assalt dels francesos (1811) fet sobre el qual publicà una relació que titulà *Barbarie francesa*.

Un dels oficis tradicionalment exercit per les dones és l'ofici de llevadora que a Arbúcies apareix esmentat en els llibres de baptismes des del 1681 (Isabel Fontiguella), actuant sovint com a batejadores dels infants nounats.

Mestres, notaris, jutges, estudiants i llicenciats

Dins el grup de persones instruïdes ens apareixen els mestres, el primer documentat és en Jaume Corcó al 1602, però també notaris (especialment els de la nissaga Bayer i Milans documentats des de finals del segle XVII),

escriptors de notaria, doctors en lleis, jutges (en l'acta del Comú del 15 de juny de 1685, surt esmentat Joseph Morer, com a jutge ordinari de la cúria), procuradors, claver de l'escrivania d'Aitona, governador, sagristà, batlles i curiosament un llibreter (Francesc Malla al 1719). Les inscripcions més nombroses corresponen a estudiants i llicenciats.

Militars

La situació de la vila d'Arbúcies, a peu del camí que voreja el Montseny pel sector oriental i que comunica amb la plana de Vic, ha fet que fos lloc de pas per a tropes i regiments militars. Especialment en època moderna són nombroses les inscripcions en els llibres de baptismes de progenitors amb els epígraf de: soldat, sergent, capità... doncs sovint viatjaven amb la família. Entre aquests volem fer esment de personatges com Carles Roquer (1655), Josep Macià, capità dels Miquelets (1697-99), el general Moragas o el coronel d'infanteria Antoni Puig i Sorribes, un dels militars catalans més reputats en la lluita contra els exèrcits borbònics en la Guerra de Successió. La seva biografia ens permet seguir els fets d'armes on participà des d'inicis del 1714, com a coronel del regiment de cavalleria Sant Jaume donant suport a la *revolta de les quinzenades* i a la darrera victòria de l'exèrcit català a la batalla de Talamanca (13 i 14 d'agost de 1714). Després li perdem el rastre... fins que, gràcies a la recerca en els llibres parroquials de baptismes d'Arbúcies, el retrobem a Arbúcies, on tingué tres fills (entre 1714 i 1718) amb la seva muller Teresa Estalella. Un arrelament a Arbúcies que no era nou per la seva família, doncs el seu germà Ramon Puig i Sorribes fou rector de la parròquia d'Arbúcies fins a l'any 1700.

BIBLIOGRAFIA

- Bover, A.; Rueda, J.M.: El comportament demogràfic d'Arbúcies al s. XVII. CUG, inèdit, 1977.
- Bringué, J. M.; Sanllehy, M. À.: Boscos, pastures i ramaderia, a: Història Agrària dels Països Catalans, vol. III, p. 205
- Feliu, F.: Anàlisi de la mortalitat segons els arxius parroquials del Vendrell del segle XIX (1801-1900). Universitat Rovira i Virgili, 2010
- Illa, J.; Font, G.: L'explotació forestal a Arbúcies per la construcció de galeeres (s. XVI i XVII), Monografies del Montseny, 26, Amics del Montseny, Viladrau, 2011
- Illa, J.: *El procés de formació d'una vila: Arbúcies*. Aixa, 7. Arbúcies, Museu Etnològic del Montseny, La Gabella, 1995.

Pladevall, A.: *La batllia d'Orri i Arbúcies*. Monografies del Montseny 9. Viladrau, Amics del Montseny, 1994.

Rueda, J. M.: *El llibre d'Actes del comú d'Arbúcies (1680-1740)*. Monografies del Montseny, 11. Viladrau, Amics del Montseny, 1996.

Zamora, F. de: *Diario de los viages hechos en Catalunya (1790)*, Curial, Barcelona, 1973.

Arxius consultats: Arxiu Comarcal de la Selva, Arxiu Episcopal de Vic, Arxiu Històric Municipal d'Arbúcies

Dues excursions científiques al Montseny (1880)

CAROLA DURAN TORT

L'escissió el 1878 en el si de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques va donar lloc al naixement de l'Associació d'Excursions Catalana amb propòsits similars, però diferenciats, que es posen de relleu en aquest treball, el qual també recull dues excursions al Montseny l'any 1880 amb la finalitat científica d'establir les altituds dels diferents indrets del massís. Es comenten els itineraris, els instruments utilitzats i es reproduïxen alguns passatges que donen fe dels canvis operats en els escenaris naturals de la serralada.

Aquest treball és, en part, una continuació i un complement al meu treball publicat a l'anterior *Monografies del Montseny* on recollia la ressenya d'una excursió al massís el 1879, portada a terme per membres de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques.

S'hi explicava el naixement d'aquesta entitat i com al cap de poc més d'un any de funcionament s'escindia en una nova associació que rebia el nom d'Associació d'Excursions Catalana. Encara que els noms d'ambdues són semblants, una petita anàlisi gramatical potser demostra l'esperit que propugnava la nova formació. La primitiva entitat encapçalava amb l'adjectiu *Catalanista* el seu títol, com una declaració de voler recollir tota l'activitat cultural i patriòtica que havia presidit la finada Jove Catalunya, de la qual se sentien hereus, per sobre de les activitats excursionistes pròpiament dites.

En canvi, en la nou nada entitat, el bloc principal del títol és Associació d'Excursions al qual s'afegeix la denominació topogràfica del seu àmbit

d'actuació a semblança de les associacions alpines similars d'altres països. A l'article 1r. del Reglament, es fa constar la definició de la nova entitat:

«L'Associació d'Excursions Catalana és una societat que té per objecte recórrer lo territori de Catalunya i comarques veïnes per estudiar-ne i fer-ne conèixer les bel·leses naturals i artístiques; les tradicions, monuments i antiguitats; les costums típiques, cants populars i particularitats del llenguatge i, en fi, les produccions de tota mena, així les d'avui en dia com les que s'hagin perdut i les que convinga restablir o introduir»

Segons el gran crític Josep Yxart en l'article «Sociedades de excursiones» publicat a *El año pasado 1888*, es poden establir mínimes diferències entre les dues associacions:

«Fue la primera patriota y ardiente regionalista; la segunda, sin ser menos explícita en este punto, se muestra más moderada [...]. Fue la primera originariamente inclinada al estudio de los monumentos religiosos y a la arqueología; la segunda aparece naturalmente propensa a las ciencias naturales. [...] Fue la primera más literaria e imbuida en principios y formas de los Juegos Florales; más innovadora y extranjerizada la segunda».

Les qualitats que Josep Yxart atribueix a l'Associació d'Excursions Catalana de ser més activa en el camp de les investigacions sobre el terreny, de defugir un excés d'actes literaris i de tenir la voluntat de ser més internacional queden reflectides en el lema de l'entitat que, redactat en anglès, proposa «*Deeds not words*».

Com que la fundació de l'Associació té lloc el mes de novembre de 1878, la presidència de Francesc X. Tobella i Argila només va durar fins a final d'any, quan en una nova sessió s'escull la directiva per a l'any 1879. Encara que la presidència va ser degudament oferta al promotor de l'escissió, Josep Fiter i Inglès, que ja havia estat fundador de la primera associació com a soci provinent de la primigènia Societat X, aquest va refusar al·legant que altres ocupacions li impedirien exercir el càrrec amb plenitud. És en aquell any que Fiter s'embarca en la publicació *L'Escut de Catalunya. Setmanari Català Il·lustrat*, revista de curta vida ja que només es va publicar el 1879.

Fiter també era propietari d'una fàbrica de blondes i puntes que, fins i tot, havia proveït la casa reial de randes, mantellines i altres guarniments en nombroses ocasions, així com també havia fabricat la blonda final d'una alba per al Papa Lleó XIII, i és possible que aquestes dues ocupacions l'absorbissin al complet en aquells moments i no volgués distreure més temps amb la dedicació a l'entitat acabada de néixer.

Sigui quina sigui la causa de la seva renúncia, la presidència de l'entitat va recaure en Ramon Arabia i Solanas, amic personal de Fiter des dels temps de la Societat X, fundador de l'Associació Catalanista d'Excursions

Científiques i evidentment, un dels primers membres de l'Associació d'Excursions Catalana. El nomenament no podia ser més escaient ja que Arabia va ser la persona que en la dècada dels 80 va dirigir l'entitat amb total encert i amb una dedicació completa.

Llicenciat en filosofia i lletres, la seva facilitat pels idiomes el va portar a situar-se professionalment com a traductor jurat del francès, anglès, italià i alemany, encara que també traduïa del llatí i del portuguès. Aquesta feina es complementava amb la direcció literària del col·legi de les seves germanes, encara que les ocupacions no devien ser gaire absorbents ja que li permetien dedicar molt de temps a l'Associació.

Nascut el 1850, formava part de la generació que va abjurar dels ideals romàntics vigents fins llavors per abraçar el positivisme com a mètode d'anàlisi, amb el convenciment que el científisme era un camí necessari i eficaç per al «progrés moral i material» de la societat. Aquesta màxima que mostra la creença en el nou mètode per ajudar a la millora de la humanitat és una frase constantment utilitzada en tota mena de programes i de propostes al darrer terç del segle XIX.

A casa nostra, la voluntat positivista queda reflectida principalment en el grup de joves universitaris i lletraferits que van viure el destronament d'Isabel II i que consideraven que un altre sistema polític era possible. Són els propulsors, entre d'altres iniciatives, de la Jove Catalunya, de la revista *La Renaixensa* i de la creació de les associacions excursionistes a finals de la dècada dels setanta. Noms coneguts com Antoni Aulèstia i Pijoan, Joan Sardà, Pere Aldavert, Àngel Guimerà, Francesc Matheu, Lluís Domènech i Montaner i, evidentment, Ramon Arabia i Solanas en formen part. Tots eren socis de la primera Associació Catalanista d'Excursions Científiques, però també van convertir-se en membres de la nova entitat, duplicant així l'adscripció a les dues societats excursionistes.

Si es repassen les activitats portades a terme per les dues entitats en aquests primers anys, es comprova que hi ha una duplicitat gairebé total en els actes programats: excursions, conferències, recuperació de personatges oblidats, oferiment de guardons als Jocs Florals i homenatges als guanyadors de premis en el certamen del mes de maig. Per això, Ramon Arabia i Solanas com a nou president va lluitar des del primer moment per la reunificació de les dues entitats, fet que s'esdevingué el 1891.

I és en el marc d'aquesta duplicitat on cal situar les dues excursions científiques al Montseny que l'Associació d'Excursions Catalana va portar a terme l'any 1880. La narració de les sortides apareix publicada al *Butlletí Mensual de la Associació d'Excursions Catalana* de l'any 80¹.

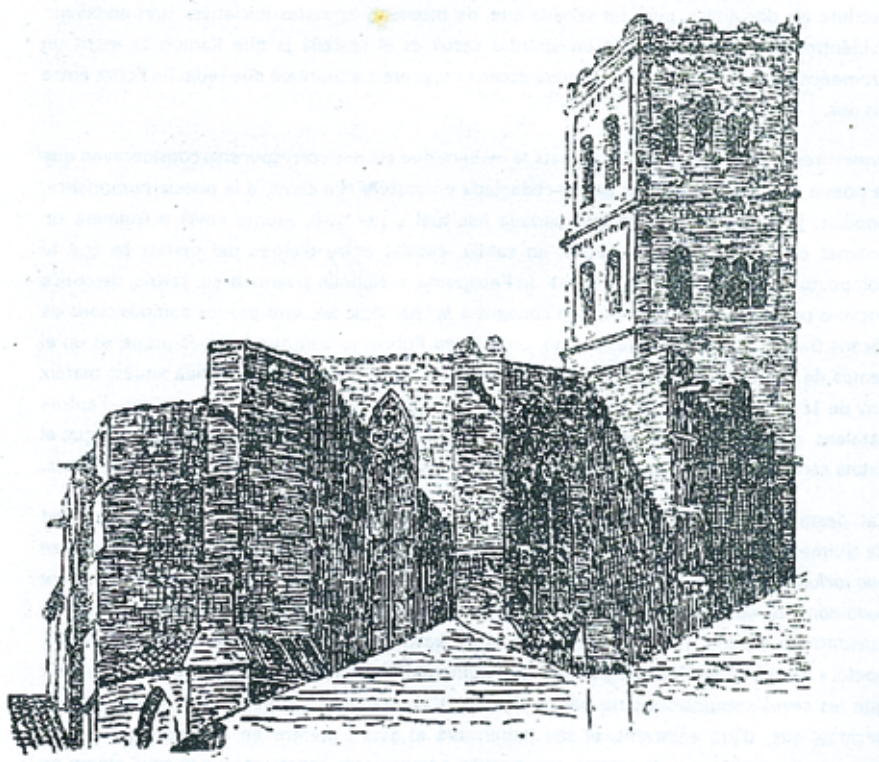
1 *Butlletí Mensual de la Associació d'Excursions Catalana*. Any III, 22 (agost 1880) p. 174-185; 23 (setembre 1880), p. 200-211.

PRIMERA EXCURSIÓ

La primera excursió va tenir lloc dels dies 26 al 30 de maig de 1880. Com no podia ser altrament, els detalls de l'organització van anar a càrrec d'Artur Osona, el propietari de Breda que va publicar la primera guia del massís el 1878 i amfitrió imprescindible de totes les sortides a la zona.

Els objectius de les expedicions segons queda explicat d'entrada són variats: col·locar a Santa Fe un termòmetre de màxima i mínima; fer observacions baromètriques i termomètriques per calcular les altituds; prendre les dades per a la rectificació dels plànols ja que tots són incorrectes o inexactes i, de manera general, preparar el terreny per a futures exploracions. Totes les observacions sobre el terreny es faran en combinació amb el soci Joan Montserrat i Archs, resident a Barcelona, que serà el responsable d'analitzar-les i de redactar i publicar el resultat de les sortides. Però qui era aquest erudit que tenia al seu càrrec la feina científica d'avaluar les dades i treure'n conclusions?

Joan Montserrat i Archs va néixer a Barcelona el 1844 en una família modesta que va veure agreujada la seva situació per la mort prematura del pare. La mare, però, va aconseguir a còpia de treballs que el fill tingués

Convent de Sant Salvador de Breda. Gravats de Ramon Arabia

una bona educació. Va obtenir un Excel·lent en el Batxillerat i continuà la seva formació a la Facultat de Medicina amb brillants notes en la llicenciatura i el doctorat posterior el 1873. Al mateix temps, es va formar com a naturalista en la mateixa universitat on va cursar assignatures de física i meteorologia; de botànica, mineralogia i zoologia així com classes de química. Per pagar-se els estudis, donava classes particulars i treballava com a regent de la farmàcia del Dr. Joaquim Font i Ferrés a la plaça del Pi de Barcelona, coneguda popularment com la Botica Central.

En aquest establiment, Joan Montserrat hi acollia una tertúlia literària amb els amics escriptors en llengua catalana, molts dels quals van fundar la Jove Catalunya poc temps després, fet que li va permetre formar-se també en el camp de les llengües. O sigui que la seva formació estava composta per tres branques diferents, però complementàries: medicina, ciències naturals i llengua i literatura. Com a metge, va viatjar a Marsella amb la comissió de l'Ajuntament de Barcelona, formada per Jaume Ferran, Enric Corominas i Joan Montserrat per estudiar l'epidèmia de còlera del 1884. Com a naturalista va redactar la part de botànica en l'extensa obra *La Creación*, publicada per Montaner y Simon. Com a filòleg va destacar pel seu domini del francès, l'italià, el llatí i el grec, amb importants traduccions de poetes llatins. El seu interès per la meteorologia el va portar a instal·lar un observatori a casa seva des d'on es compararien i estudiarien les dades que les excursions al Montseny li proporcionarien. La tasca científica portada a terme en el camp de la ciències de la naturalesa li va merèixer ser nomenat membre de l'Acadèmia de Ciències Naturals i Arts que va presidir entre 1888-1890, després de ser-ne el secretari entre 1882-1884. Va morir a Barcelona l'any 1893.

Els assistents a l'expedició són els següents: De Breda, Artur Osona i Gabriel Miró que era el soci corresponent de l'Associació. De Barcelona, Josep Canal, Àlvar de la Gàndara, Alfons Rosset, Modest Lleó i Ramon Arabia. A diferència de Ramon Arabia i Artur Osona, no es tenen dades biogràfiques dels altres components. Sembla que Àlvar de la Gàndara tenia experiència en topografia o geografia, Alfons Rosset, potser en geologia i tant Josep Canal com Modest Lleó apareixen com a adjunts numeraris del Jocs Florals.

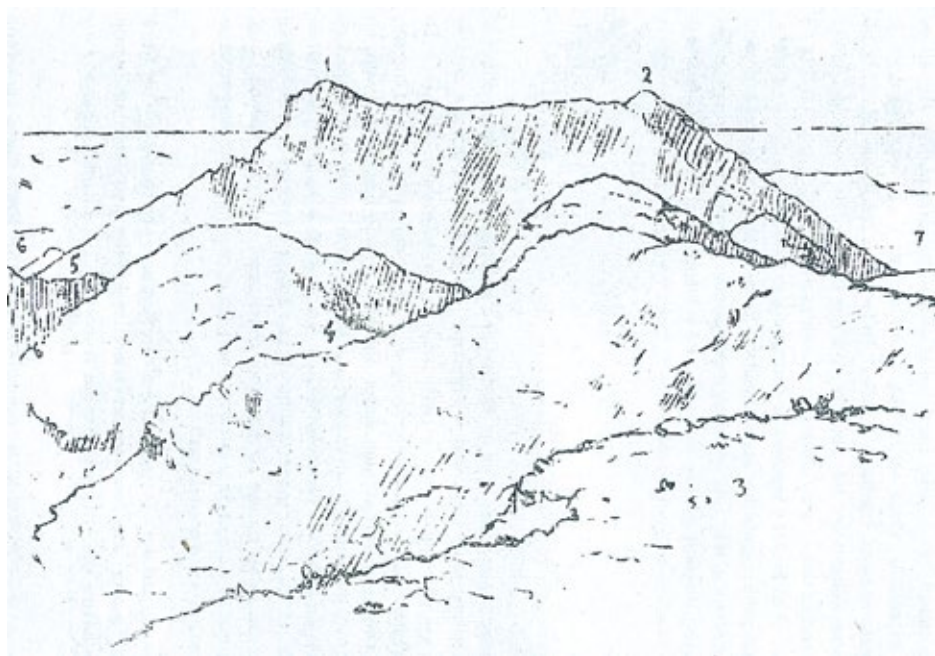
Els instruments que es pensaven utilitzar per fer les mesures no hi són gaire descrits, però s'hi esmenten dos baròmetres aneroides, propietat del Sr. Gàndara que han estat comprovats i sintonitzats per Joan Montserrat i un baròmetre de mercuri amb què fiaven de fer les observacions pertinents.

L'excursió comença el dia 26 amb l'arribada a l'estació de Breda dels expedicionaris on són rebuts per Artur Osona i Gabriel Miró. A l'estació

mateix fan la primera observació baromètrica i després es dirigeixen cap a Breda on visiten les ruïnes de l'antic monestir de Sant Salvador i a la plaça de l'església fan la segona observació baromètrica. Convidats a sopar a casa del Sr. Osona, són obsequiats amb una serenata a càrrec del cor local que interpretà peces de J. A. Clavé.

No van descansar gaire ja que a dos quarts de quatre es llevaven per emprendre l'excursió. Comptaven amb el guia Joan Llorens (a) Rafeló i dos matxos amb els seus mossos per a les provisions i per poder fer etapes a cavall, alternant-se els expedicionaris. El dia era excel·lent i la fresqueta de la matinada ajudava a caminar. Anaven a poc a poc per gaudir del paisatge i, sobretot, per les precaucions que obligava el transport del baròmetre de mercuri. Segurament era un tub de vidre omplert de mercuri que s'havia de muntar i equilibrar a cada mesura. Aquest instrument tan delicat era un present del consoci Tomàs Josep Dalmau, figura important en la popularització de la tecnologia a Barcelona.

Els Dalmau eren una família barcelonina, amb botiga a la Rambla, que es dedicaven a la venda i creació d'instruments d'òptica i física, atents sempre a les últimes novetats en el camp de la tecnologia. Francesc Dalmau, el seu fill Josep Tomàs i l'enginyer Narcís Xifra van instal·lar el 1873 la primera

El Turó de l'Home i les Agudes des de Matagalls. Gravat de Dionís Baixeras

fàbrica d'electricitat a la Rambla de Canaletes, núm. 10, fent servir una màquina Gramme, moguda a gas, que feia només tres anys que havia estat inventada. D'aquesta manera, Barcelona es convertia en la primera ciutat de l'estat que adoptà i distribuí l'energia elèctrica.

Però no acaben aquí les innovacions dels Dalmau. Tomàs Alba Edison construeix el 1877 el primer fonògraf i un any més tard, els Dalmau n'importen un, mitjançant el seu representant a Londres, destinat a l'Escola d'Enginyers Industrials. El 22 de març de 1878, Josep Tomàs fa una demostració de l'invent a la Reial Acadèmia de Ciències Naturals i Arts, com publica *El Porvenir de la Industria*, a la qual seguien altres exposicions, com ara a l'Ateneu Lliure o a l'Ateneu Barcelonès. Però té especial interès la vetllada fonogràfica organitzada el 1880 per l'Associació d'Excursions Catalana on Josep Tomàs va explicar i demostrar el nou invent davant dels socis entre els quals devien figurar els expedicionaris al Montseny. En conclusió, els Dalmau van adquirir, modificar, fabricar o inventar nombrosos dispositius i van contribuir eficaçment a donar a conèixer tècniques i estris sota el lema del progressisme.

Quan els excursionistes arriben al Pla de Fogueres descobreixen una:

«Magnífica vista: les Agudes es presenten perfectament sobre lo pla, extens i tot cobert de blat; a l'extrem d'aquest, al tornar a començar la pujada per entremig de boscos de pins, fem la tercera i última observació amb lo baròmetre de mercuri puix sense saber com se'ns va trencar.»

A partir d'ara, les mesures s'hauran de fer amb els aneroides i descartar, per tant, els càlculs de precisió. A un quart de nou arriben a la Feixa Llarga on esmorzen i reposen, i a les deu, ara ja sota un sol que torra tornen a emprendre la marxa, passen per la Font de la Teula, naixement de la riera de Breda, i arriben al pla de Santa Fe. Mentre se'ls prepara el dinar a l'hostal annex al santuari, aniran a col·locar el termòmetre de màxima i mínima en un punt «sinó el millor, lo menos dolent possible». La qualitat de la paret dificulta la col·locació que, gràcies a les habilitats de Gabriel Miró el corresponsal de Breda, arriba a bona fi. La descripció de l'instrument és la següent:

«Lo termòmetre és de dos tubos i va col·locat en una caixeta, perfectament nivellada, amb persianes als dos costats i al davant, pintada de negre a l'interior i de blanc i vernissada a l'exterior, amb la tapa inclinada formant teulada, de manera que es logri, per una part, la llibre circulació de l'aire i, per l'altra, l'ombra més perfecta i l'anul·lació més completa possible dels efectes de la radiació solar.»

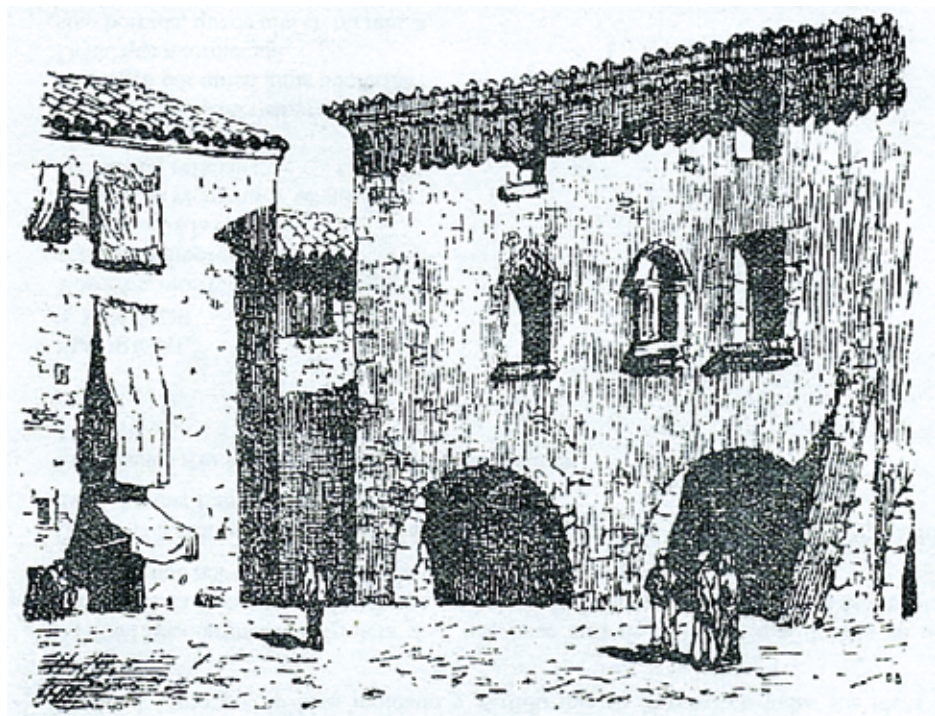
El Francisco, ermità i hostaler, és l'encarregat de prendre les observacions cada deu dies.

A la tarda, pugen al turó de Morou, des d'on contemplen la vall de la Tordera i la població de Breda. Com que era diada de Corpus, «vèiem des d'allà dalt la plaça de l'església, animada per la gent i els carrers que començaven a guarnir-se per a la professó.»

L'endemà, dia 28, es lleven dematí com sempre, fan les observacions pertinents i a les 5.30 surten cap el coll de Santa Elena, pla de Pedrers, on reposen una mica, coll de Monllobar i coll de l'Aire. Després de passar pel Turó Gros i el turó de Coll ses Basses arriben al Turó de l'Home a les 8.40.

«La immensa vista que des d'aquí es domina bé mereix los 25 minuts que ens deturem: Quantes valls i quantes muntanyes conegudes i estimades de tots nosaltres descobrim des d'allí! Quants records de nostres excursions, quants estímuls per fer-ne de noves! Se pot dir ben bé que des dels Pirineus al Llobregat i des del mar als confins occidentals de nostra província, no hi ha un pam de terra que no puguem escorcollar amb nostres mirades».

Mentre Alfons Rosset, Àlvar de la Gàndara i Ramon Arabia s'arriben a les Agudes pel pedregós camí de la carena, la resta d'expedicionaris baixa cap a la font de Briançó per preparar el refrigeri. La boira que primer puja

Plaça d'Arbúcies. Gravat de Ramon Arabia.

des de la banda d'Arbúcies i després de la banda de Sant Marçal els pren la visió i decideixen baixar pel dret fins a reunir-se amb els companys «a la font de Briançó, que dona aigua fresca i delitósíssima; llàstima que no hi hage més ombra!..»

I després de dinar, pel Pla de l'Espinal encaren el camí cap a Sant Marçal on a les 4h arriben a la Creu dels Tres Bisbes i després al santuari de Sant Marçal on faran nit. Però encara tenen temps de visitar la font de la Tordera i donar un cop d'ull a l'interior de l'església que no conserva cap cosa d'interès. A l'hora de sopar, comenten una peça de mineral de galena que els mostren com a trobada pels voltants encara que no els sembla versemblant que procedeixi de l'entorn.

«Amb lo molt escorcollat que ha sigut lo Montseny llarg espai de temps, i no fa gaire, per ses ametistes violades sobretot, que tallaven i muntaven en Vic i rumbejen avui encara les pageses d'aquesta encontrada, seria miracle que no s'hagués trobat una mina de plom tan rica.»

El dia 29 l'excursió ja ha superat la meitat del recorregut. Com és habitual, toca matinar i a les 5.15 hores deixen el santuari per emprendre la pujada al Matagalls, pel coll del Parany, el coll de ses Portadores, des d'on contemplen les Guilleries properes i, després de travessar un bosc d'avets i faigs colossals, arriben al coll Pregon, avantsala del Matagalls «amb sa molsa verda i fina i sa graciosa pendent que convida a rodolar coma avall» arribats al cim saluden la Creu i contemplen embadalits el panorama que és tan grandios que no tenen paraules per descriure'l. Baixen per la font del Matagalls, deixen a la dreta la font de l'Escot i sobtadament en girar un camí troben l'ermita de Sant Miquel dels Barretons. «L'horrorós precipici sobre el que s'alça l'ermita se flanqueja a la dreta per una baixada curta, però dolenta i perillosa a tot ser-ho per les moltes pedres que l'adornen i els precipicis que l'envolten.»

Ramon Arabia, que és el cronista de l'expedició, no pot deixar de recordar que l'Associació d'Excursions Catalana havia ofert un guardó als Jocs Florals per a un recull que expliqués algunes de les tradicions de casa nostra. El certamen, celebrat feia pocs dies, el primer diumenge de maig, havia premiat la col·lecció de relats que portava el títol de *Montseny* i, un cop oberta la plica, l'autora va resultar ser Maria de Bell-lloch, pseudònim que encobria Maria del Pilar Maspons i Labrós. Entre les narracions, n'hi una titulada *Sant Miquel dels Barretons* on l'autora explica la tradició de deixar i prendre capells a l'ermita com a ofrena al sant, que és la narració que Ramon Arabia esmenta.

Baixen cap al santuari de Sant Segimon que és tancat i només poden veure'l per fora. Com a previsió, envien el guia a Viladrau per tal de trobar

el dinar preparat quan hi arribin. Segueixen baixant i passen per la font dels Capellans i la cova de Sant Miquel dels Sants, arriben a la cascada de l'Oratori, travessen un bosc de castanyers i descansen a la capella de l'Erola on es regalen amb la fresca aigua de la font. De camí cap a Viladrau, on arriben a les 12 en punt, deixant enrere la Sala, «on es diu que nasqué lo llegendari Joan de Serrallonga.»

Tot i haver despatxat el guia amb temps per trobar el menjar a punt

«Lo dinar es fa esperar més de dues hores: anem a visitar la iglésia que res conté de notable, al menos a la vista; recorrem la població, pintorescament situada, però no bonica i a la fi nos assentem a taula. Lo dinar no respon a la fama de l'hostal ni a la fam dels hostes, però no hi ha més que contentar-se.»

Passades les tres, surten cap el coll de ses Pregàries, passen pel serrat de Cerdans que marca la divisió entre les conques del Ter i de la Tordera, baixen més d'una hora pel pedregós camí i arriben a la vall d'Arbúcies.

«Aquesta, tan coneguda pels barcelonins i tan atraient i simpàtica amb sos carrers moderns, ses torres o cases de recreo, ses fondes i sos passeigs, presenta un animat aspecte de festa. En la típica plaça estan ballant una sardana més d'un centenar de persones; la gran rodona va movent-se cadenciosament al so de la tenora, fluiol i tamborino, voleiant airosament los blancs mocadors de les donzelles i les vermelles barretines dels minyons; sota les voltes, en les escales de la iglésia i des de balcons i finestres segueixen l'animada dansa gran nombre d'espectadors forasters, entre els quals no som nosaltres los darrers en aplaudir i engrescar-nos.»

Acabada l'expedició el dia 30, el grup es divideix: des d'Hostalric amb tren, uns se'n tornen a Breda, els altres a Barcelona i Ramon Arabia anà a l'*Empalme* [Maçanet-Maçanes] per agafar el tren de la costa fins a Mataró, d'on era fill.

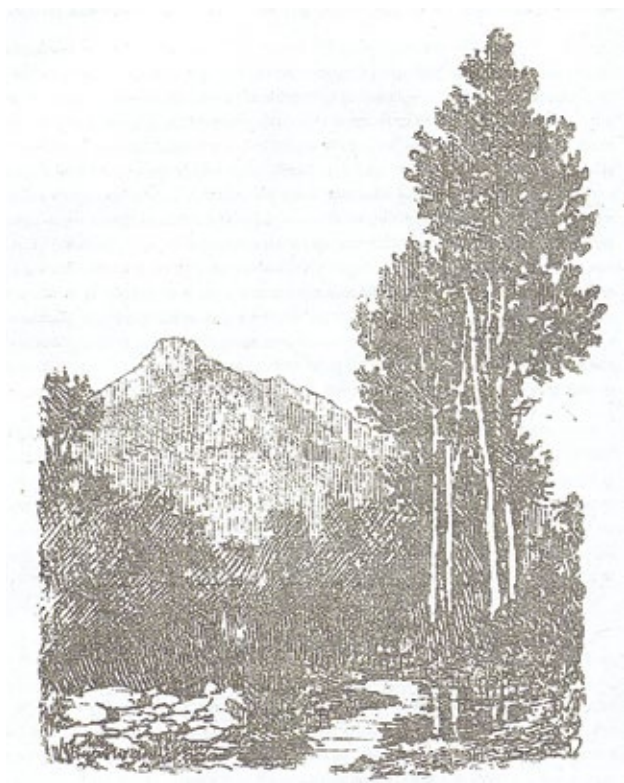
SEGONA EXCURSIÓ

Un mes després de l'excursió anterior, els dies 26, 27, 28 i 29 de juny, s'organitza una nova expedició amb menys individus que l'anterior. En aquesta ocasió, només cinc membres de l'Associació hi prenen part. Artur Osona ha previst el guiatge i la logística des de Breda, però no hi assisteix. En concret els excursionistes són: Alfons Rosset i Ramon Arabia, que repeteixen l'experiència i tres elements nous que cal destacar: Àlvar Verdaguer, Ignasi i Dionís Baixeras.

En aquell temps, Àlvar Verdaguer, encara que enginyer titulat, era el propietari de la Llibreria Verdaguer, situada a la Rambla, que el 1835 havia estat fundada pel seu pare Joaquim. La llibreria havia estat seu d'una tertúlia

famosa que reunia, a mitjan segle XIX, la intel·lectualitat catalana: C. B. Aribau, M. Milà i Fontanals, J. Mañé i Flaquer, J. Rubió i Ors, V. Balaguer, M. Aguiló o F. P. Briz s'hi trobaven freqüentment. Àlvar havia continuat la llibreria i la tertúlia que amplià amb la feina editorial en què s'havia encarregat de publicar, entre d'altres, obres de Jacint Verdaguer o de Marià Aguiló amb una dedicació especial cap a les edicions de bibliòfil.

Nascut el 1846, Àlvar tenia en aquells moments trenta-quatre anys i anava acompanyat dels seus nebots, Ignasi i Dionís Baixeras i Verdaguer, fills de la seva germana gran Genoveva. No es pot precisar l'edat d'Ignasi, però sí la de Dionís que, en aquell moment tenia divuit anys. El futur gran pintor estudiava a Llotja i excel·lia en el dibuix que era on abocava els seus sentiments més sincers. Seguidor de l'escola realista va destacar pels seus paisatges de muntanya on mostrava la vida senzilla de pastors i camperols, temes que prèviament havia recollit en notes i apunts ràpids. Segons deia, la natura li havia donat motius i empenta per crear i l'havia convertit en un autèntic excursionista. Potser que, a aquesta estimació per la naturalesa, hi va contribuir aquesta escapada al Montseny. Dionís Baixeras és recordat

Les Agudes des de la riera d'Arbúcies. Gravat de Dionís Baixeras.

sobretot per la sèrie de 50 dibuixos feta el 1907 que plasmava racons de Barcelona, que poc després desapareixien per l'obertura de la Via Laietana.

Com en l'expedició anterior, la part científica correrà a càrrec de Joan Montserrat i Archs des de Barcelona que serà qui traurà conclusions i dades de caràcter tècnic. Els instruments previstos són: un bon baròmetre Gay-Lussac per evitar trencadisses, un baròmetre aneroide, termòmetres, brúixola... L'experiència anterior va servir per seleccionar instruments de mesura més adients i resistents.

A les 5 de la tarda, els excursionistes baixen del tren a l'estació de Palautordera on els espera Francisco Casals amb un carro i el guia Martí Icart, tots dos de Sant Esteve de Palautordera. Tot just baixar del tren, Àlvar Verdaguer i Ramon Arabia fan una primera observació, condicionada pel fort vent i la nuvolada que tapava l'escassa llum del sol ponent. Passen de llarg de Sant Esteve i arriben a Santa Maria a l'hostal d'en Casals que els ha anat a recollir amb carro. Contracten un mosso de peu, sopen i a les 7.30 emprenen l'ascensió cap a Santa Fe, preparats amb mantes i impermeables perquè el temps s'empluja. Caminen per trobar la passera de Valmanya i la Tordera abans no es faci de nit, pugen per un bosc de pins de can Farrés, baixen fins a Mosqueroles on travessen la riera i tornen a pujar entre pins, alzines sureres i castanyers fins arribar a un clar amb ginestells. Són les 9.30, els núvols es desfan i llueixen les estrelles, «però fa un griso que glaça» i el guia i el mosso reconeixen que s'han perdut i que els caldrà retrobar el camí. Deixen els excursionistes sols, els quals temen haver de passar la nit al ras, però els homes tornen i després de caminar camp a través, ara amb una lluna que els il·lumina, troben de nou el camí. Fan parada a la font del Profit, al coll de Santa Elena i a les 12.30 de la nit truquen a la porta de Santa Fe.

Encara que l'horari establert preveia aixecar-se a les 4 del matí del dia 27, com que la nit anterior havien arribat amb més de dues hores de retard, tothom va començar a moure's a les 6 i, un cop preparades les provisions, carregat el matxo i fetes les observacions per duplicat dels baròmetres i termòmetres per tal d'establir el càlcul de l'altitud del santuari, l'expedició va arrencar a les 7.45. Com que l'itinerari era el mateix que el de l'excursió anterior, el narrador considera que no cal tornar-lo a reproduir. A les 5.35 del dia 27 arriben a Sant Marçal on passen la nit.

Dotze hores més tard, és a dir, a les 5.15 del dia 28 surten cap a Matagalls on arriben a les 7.35. El temps empleat entre un punt del recorregut fins el següent s'incrementa notablement perquè amb l'afany de fer més precises les observacions, la marxa s'alenteix.

«Alguna de les observacions, per circumstàncies especials, com per exemple lo vent, la falta d'ombra, lo desnivell del terreny, etc. etc. nos prengué una hora. De primer antuvi, en necessitàvem ja prop de mitja per muntar lo baròmetre Gay-Lussac sobre los tres peus, mantenint-lo a l'ombra uns 20 minuts (i si no n'hi havia, li havíem de fer nosaltres amb nostres cossos i alguna sombrilla) i tornar-lo a desmuntar luego; les lectures dels dos baròmetres (Gay-Lussac i aneròide), dels dos rellotges, dels tres termòmetres (tots a l'ombra) i de la brúixola, com eren dobles i independents per part del Sr. Verdaguer i meva, necessitàvem ben bé 7 a 8 minuts, de manera que per a cada observació, venint tot planer, no podíem rebaixar-ne res de 35 a 40 minuts i si es presentava alguna dificultat arribàvem a una hora sense adonar-nos-en»

Mentre Arabia i Verdaguer feien les mesures pertinents, Dionís Baixeras dibuixava el perfil de la serralada, Rosset prenia notes sobre la constitució geològica de la muntanya i Ignasi Baixeras recollia de la boca del guia la «tradició que del Vallès a la Costa se pot dir que en totes les fonts se renova, segons la qual la font de l'Escot està en comunicació subterrània i submarina amb l'illa de Mallorca».

A partir de Matagalls l'itinerari varia del de l'excursió anterior. Seguint els consells del guia Martí Icart, baixen cap a Sant Andreu de la Castanya on arriben després de caminar una hora per un pendent pelat d'arbres en què el sol hi bat de ple. La descripció de la masia no és gaire engrescadora:

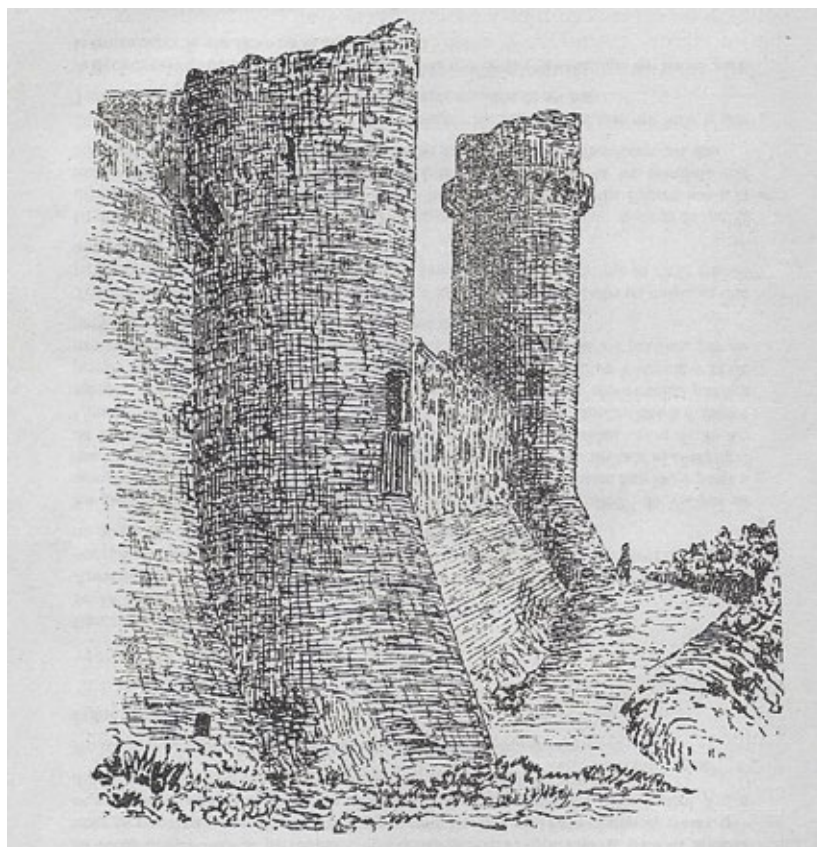
«Aquesta té una fesomia poc atractiva: gran pati murallat, gruixudes parets, fortes reixes a part de fora; a part de dintre, rònega cuina amb feixuga i típica terrissa de virolats colors i grotesques figures; immensa llar amb lo tradicional ascó; vastes habitacions de sostre baix i escassa llum que entra per esquifides finestres; moblatge pobre de corcada i negrenca fusta; cap mena de comoditat»

Després d'agafar forces amb un abundant esmorzar, a les 11.30 surten cap a Coll Formic en companyia d'un vailet amb un petit cavall que han llogat per anar fins a Tagamanent. Als pocs passos troben un espaiós safareig que rega les esglaonades feixes plenes de verdura que trenquen amb la monotonia de la flora natural del lloc. A Coll Formic no poden deixar de recordar els voluntaris liberals que hi foren afusellats pels carlins després de la presa de Vic el gener de 1875. Vint-i-tres soldats van ser enterrats al pou de gel que hi havia al mateix coll, mentre els altres vint-i-dos ho van ser a l'església de la Castanya.

La pujada cap al pla de la Calma es fa llarga i pesada i, un cop arribats al pla, els sembla monòton i sense vista a causa de la seva amplària. Arriben al Cafè «nom pompós amb què irònicament se coneix una casa pobre i aïlada». Continuen fins a Tagamanent, després de fer una observació

al punt més alt de la Calma. Quan hi arriben, el vailet i el cavall llogat se'n tornen cap a Sant Andreu de la Castanya i els expedicionaris recorren l'indret que mostra un panorama molt diferent de l'altre vessant. Des del cim es domina la plana de Vic i tota la longitud de la serra de Bertí «disposada com cortina d'una muralla immensa en faixes horitzontals, sobreposades en sòlids penyals».

Visiten l'església que no té res de notable, a excepció de la portalada i de les campanes. No és la primera vegada que aquestes són motiu d'orgull per als habitants de Tagamanent. Contava una llegenda que el repic de les campanes se sentia clarament fins a Barcelona i que la ciutat comtal, gelosa de la magnitud del so, el feu escurçar una hora. Els excursionistes de 1880 reporten que les campanes se sentien de quatre hores lluny, circumstància que els devia ser explicada pel capellà o per algú de l'hostal on fan un «àpat verament de pagès» i compren flabiols com a record de la visita.

Muralls d'Hostalric. Gravats de Ramon Arabia.

Després de dinar els cal baixar cap a Aiguafreda per un camí de «pedres brunyides i relliscoses per efecte de la continuada llepada de les aigües, ufanosos alzinars i rieres i torrents» que els condueix cap al poble passant per Puig Agut, la font Amargosa i la serra de Planelles. L'excursió programada ja preveia un apèndix fora del Montseny, cap a l'altre costat del Congost. Per aquest motiu, no s'aturen al poble, sinó que van directament a l'estació per poder agafar el tren cap a Centelles.

Els mals endèmics de la línia de Vic ja són presents el 1880, només cinc anys després de la seva posada en servei. El tren que devia passar per l'estació de Sant Martí de Centelles a les 6.57 no passa fins a les 7.35, retard que els excursionistes agraeixen ja que els permet descansar mitja hora a l'estació. El trajecte fins a Centelles dura disset minuts i des de l'estació van directes a la fonda i, malgrat ser vigília de sant Pere amb gatzara i xivarri pels carrers, el cansament els venç aviat.

Emparaulen per demà guies i cavalls per anar a visitar Sant Miquel del Fai en una excursió plàcida i ben organitzada ja que els guies l'han feta moltes vegades i tenen més experiència en el tracte amb els visitants que els de l'altra banda del Montseny. És una anada i tornada a l'antic monestir amb dinar inclòs que els permet agafar el tren de la tarda, evidentment amb retard, que els retorna a Barcelona.

Un cop d'ull als fets recollits en les actes de les dues excursions permet constatar que compleixen a bastament amb allò que Ramon Arabia i Solanas, ànima de l'Associació, havia proposat al pròleg de l'Anuari de 1881. O sigui que amb l'estudi de la història i l'arqueologia no n'hi ha prou per complir amb la idea fundacional de l'entitat perquè les ciències naturals (botànica, geologia, meteorologia) encara no estan prou desenvolupades per poder prescindir de l'excursionisme ni els mapes i guies són prou exactes per no haver de ser refets i ben establerts. Aquestes dues finalitats són ben visibles al llarg de les dues expedicions ressenyades, amb els fonaments meteorològics establerts per Joan Montserrat i Archs o amb el treball sobre topografia d'Àlvar de la Gàndara.

BIBLIOGRAFIA

- ALBESA i RIBA, Carles (2000). «Artur Osona, primer cicerone del Montseny». *Monografies del Montseny*, 15, p. 27-34
- ALBESA i RIBA, Carles (2005). «Ramon Arabia, explorador del Montseny». *Monografies del Montseny*, 20, p. 15-21.
- ALBESA i RIBA, «Carles Ramon Arabia i Solanas», al web de la Real Academia de la Historia. www.dbe.rab.es/biografies/111981/ramon-arabia-i-solanas. [consulta desembre 2018]

- Anuari de l'Associació d'Excursions Catalana* (1881). Barcelona: La Renaixensa.
- BAIXERAS i VERDAGUER, Dionís (1948). *Barcelona vista per D. Baixeras: cinquanta dibuixos precedits per un estudi d'Agustí Duran i Sanpere*. Barcelona: Aymà.
- DURAN TORT, Carola (2004). «Crònica vigatana de 1870. Dues cartes de Joan Montserrat a Antoni Aulèstia i Pijoan». *Ausa* XXI, 154, p. 521-538.
- GÀNDARA, Àlvar de la (1881). *Medició itinerària de camins, viaranyes y dres-seras: ensaigs verificats en lo Montseny*. Separata de l'Anuari de 1881.
- GOMIS, Cels (1903). «En Ramon Arabia i Solanas». *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, 103, any XIII (desembre 1903).
- MASPONS i LABRÓS, Maria del Pilar (1880). Sant Miquel dels Barretons. Jochs Florals de 1880. Barcelona: Estampa de La Renaixensa, p. 215-216.
- SENDRA i SALILLAS, Eloïsa (1977). «Baixeras i Verdaguer, Dionís». *D'Art*, 3-4, p. 74-78.
- VALL SOLAZ, Xavier (2015). «L'impacte del fonògraf a Barcelona (1877-1880)». *UABDivulga* (1 de juliol 2015). En castellà a «El impacto del fonógrafo en Barcelona (1877-1880)». *GeocritiQ. Plataforma Digital Ibero-Americana para la Difusión del Trabajo Científico*. (25 d'abril de 2015)
- YXART, Josep (1888). «Sociedades de Excursiones», *El año pasado (1886-1888)*, dins *Obra Completa de Josep Yxart*, vol. I, a cura de Rosa Cabré. Barcelona: Ajuntament de Tarragona / Proa, S. A. 1995, p. 387-410.

Asmarats i les fonts d'Aiguafreda

OSCAR FARRERONS

Al juliol del 2018 vaig tenir la sort que l'amiga Carola Duran em va facilitar una còpia del programa de la Festa Major d'Aiguafreda d'agost de 1927. En aquesta còpia apareix un poema titulat "Les fonts d'Aiguafreda" signat per J. Staramsa, un famós poema que en 28 estrofes apareixen una seixantena llarga de fonts d'Aiguafreda i rodalies. De totes maneres, fins aquell moment no havia vist mai la totalitat de les estrofes de l'obra original.

El poema de les fonts havia circulat durant molts anys sense autor o atribuït a Albert de S. Cruells, historiador aficionat d'Aiguafreda, ja que al 1952/53 el poema va ser reproduït al programa de la Festa Major per Cruells. Tot i que ell ja feia esment que era una reproducció del programa de 1927, des d'aleshores molta gent li havia atribuït l'autoria desconeixent la veritable signatura d'inicis de segle.

Al juliol però, desconeixíem qui podia ser el misteriós J. Staramsa, fins que ens vàrem adonar que llegit el cognom a la inversa apareixia J. Asmarats. Consultats els repertoris de pseudònims literaris, vàrem identificar-lo amb Josep Asmarats i Viñas. El poema amb tota seguretat va ser encarregat i pagat per Francesc Viader, factòtum de totes les festes estiuenques d'aquells anys vint¹.

JOSEP ASMARATS

Josep Asmarats i Viñas va ser un periodista prolífic que va col·laborar a totes les revistes humorístiques de finals del XIX, des de l'Esquella de la Torratxa, passant per Lo Pregoner, La Bugadera i, sobretot, La Tramontana.

¹ En opinió de Carola Duran, experta en cultura catalana de finals del XIX i història local d'Aiguafreda.

Té una cinquantena de monòlegs, sainets, i entremesos catalogats a la Biblioteca de Catalunya. Entre 1892 i 1935 li foren publicades una quarantena d'obres que s'estrenaren a nombrosos teatres de Barcelona (Olimpo, Mundial, Ateneo Constància, Unió, Zorrilla de Gràcia....). Gran quantitat d'obra d'Asmarats és de caràcter humorístic. També va escriure la lletra de la sardana "*El rei del calçat*" i, juntament amb l'escriptor Lluís Millà, el vers humorístic titulat "*La sardana dels geperuts*".

De fet es té constància que Asmarats ja havia escrit algun altre article sobre fonts, com el que hi ha publicat al 1892 a *Lo Teatre Català* (números 106 i 107 de 15 i 22 de desembre) titulat "*Una excursió a Argentona*", on d'una manera graciosa ens narra el viatge i les fonts on van a beure aigua de la famosa vila del Maresme. Així doncs, no ens ha d'estranyar el posterior vers sobre les fonts d'Aiguafreda.

LES FONTS D'AIGUAFREDA

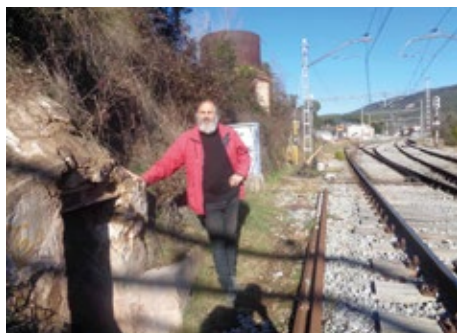
Al poema, que podeu llegir en versió original (no s'ha corregit a l'ortografia actual) a l'annexa d'aquest article, està organitzat en 28 estrofes. La primera estrofa serveix com a declaració d'intencions, on Asmarats ja ens indica que el poble és un paradís que té abundoses fonts. Val a dir que el poema no versa sols sobre el minvat terme municipal d'Aiguafreda (8 Km2, limitats per Seva i el Brull al nord, a l'est i sud amb Tagamanent, al sud-oest amb Sant Martí de Centelles, i al nord-oest amb Centelles), sinó que el poema va més enllà dels límits municipals que actualment constrenyen el terme, a ponent pel riu Congost, al nord per la riera de Martinet i al sud per la Riera de l'Avencó (més amunt del Pujol). Al poema, hem identificat fonts de Tagamanent, de Centelles i de Sant Martí de Centelles.

En cada quartet Asmarats utilitza la ironia per relacionar una font amb un topònim o alguna altra gràcia. Així en la segona corrandà ens parla de la Font de l'Abella, relacionant els somnis de lluna de mel de les noies amb el nom del nucli urbà de Sant Martí de Centelles a l'altre costat del Congost. També apareixen fonts avui desconegudes, com en la tercera i sisena estrofa, en parlar de la font dels Tres Quarts i la font del Pastoret, o en la novena referent a la font del Convent.

En la quarta estrofa apareix una font que encara avui és senyera per Aiguafreda. La font d'En Pinós ja devia ser als anys 20 una de les més apreciades per tota la colònia d'estiuejants que pujaven a passar l'estiu, a tenor de la poesia. La font esta enclavada a un mur de pedra ben treballada de 3 metres d'alçada. Dins el mur, un arc rebaixat dona lloc a un pla enfonsat d'uns 30 centímetres amb el mateix tipus de pedra que l'exterior. Un artístic cartell de barres de ferro corbades retolen el nom de la font. Sota una aixeta en desús trobem els tres brocs per on raja l'aigua, encastats en

Font d'en Pinós (foto A. Corella)

Font de l'Estacio (foto S. Aragay)

roques més antigues que la resta del pany de mur. Els brocs són diferents, dos de pedra i el de la dreta d'acer. Emplaçada a tocar el riu Congost, pertany formalment al terme de Centelles, tot i que pràcticament és annexa al nucli urbà d'Aiguafreda. S'hi accedia des d'aquest poble per una bonica passera de fusta que creuava el riu (derruïda en el moment d'escriure aquest article) un cop baixat als marges des del carrer que precisament porta el nom de Font de Pinós, que es creua a l'antiga carretera de Ribes, prop del tradicional restaurant Els Traginers.

També apareix relatada la font Fresca, a la cinquena estrofa, que situa al costat del Santuari, evidentment Aiguafreda de Dalt. Font històrica documentada des de l'any 898 (en l'acta de consagració de l'església del Sant Martí del Congost), és emplaçada a escassos 125 metres al sud del santuari, originari de l'actual vila. Des de l'església cal prendre un camí ascendent que arrenca al sud i marxa inicialment en sentit sud-est, seguint les marques del sender de Petit Recorregut PR-C 200.

Un altre lloc que avui ens és fàcil de reconèixer a la poesia és el referent a l'entorn dels pous de gel de l'Avencó, on avui hi ha una zona d'estada i el restaurant les Alzines. Al setè quartet escrit per Asmarats ens situa la font de l'Avencó on hi van a beure els amants de les costellades. També tenim perfectament identificada la font dels Enamorats que apareix a la vuitena cobla, prop de la riera de Martinet, on avui en dia al costat del generós broc té a la seva dreta una majòlica vermellosa i amb lletres daurades, tot i que en estat de mala conservació, permetent llegir el vuitè quartet que fa referència a aquesta preuada font.

En la desena estrofa Asmarats juga amb el nom de la font de Pèl de Gat per fer-la afí al jovent "pelat". Aquesta font situada a tocar la llera de la riera del Pujol, però ja al terme municipal de Tagamanent, encara avui en dia gaudeix de gran estima per la gent aiguafredenca, no sols pels que volen

tenir pèl, com escriu l'autor, ja que també rep el nom de font de Peu de Gat, donat que la font és sota de la muntanya anomenada Gat.

La onzena estrofa és dedicada a la font Grossa, on Asmarats sembla relacionar el volum considerable de la magnífica font Grossa de Centelles, a tocar la Riera Blanca, més amunt del Molí de la Llavina, amb lo grossa que voldria estar una noia prima, en relació als estàndards de bellesa de l'època (inversos als actuals). La magnificència de la font Grossa sembla lògic que aparegui a un poema dedicat a les fonts.

El poeta també ens diu amb molta ironia que no hem d'anar a beure aigua a la font de Can Banyeta si som casats amb dona coqueta, estrofa tretzena que si fos escrita avui en dia no passaria el filtre d'allò políticament correcte en qüestió de gènere.

Una altre font del terme de Sant Martí de Congost apareix al catorzè vers, la curiosa font de l'Estació, a tocar les vies mateix, encara avui un lloc on hi ha amants de l'aigua natural que en recullen el seu preuat líquid tot i el perill del pas de trens a tocar.

A la quinzena cobla Asmats utilitza la seva astúcia lingüística per enviar la sogra a la font del Pati per part d'un gendre que vol assegurar-se que "patirà". Es tracta d'una font que trobarem a Aiguafreda de Dalt, en el pla nord de l'església de Sant Martí, dins un recinte tancat que acull una petita zona d'esbarjo amb taules i bancs de fusta. L'aigua que brolla de la font es proveeix d'una antiga mina situada a uns 60 metres al sud-est. Raja per un broc d'acer inoxidable encastat a un muret de pedra i cau a una pica de pedra picada allargada i molt antiga. A l'altre costat de l'església de Sant Martí del Congost hi ha la font de l'Abadessa, inaugurada al 1998 (i per tant no existia en el moment de la redacció del vers) per commemorar els 1.100 anys del naixement d'Aiguafreda de Dalt, quan l'abadessa Emma feu construir l'església.

Font Grossa (foto O. Farrerons)

Font Pèl de Gat (foto A. Corella)

A partir d'aquí apareixen varies fonts en cada estrofa, com si l'autor se n'adonés que dedicant un quartet a cada una de les deus d'aigua no acabaria mai. A la setzena estrofa trobem les fonts de Cases Noves (Casanoves) i Acàcies. La primera a tocar el torrent de l'Aragai, prop de les runes que encara resten dempeus del mas homònim. La font de les Acàcies encara avui es pot trobar al camp erm del marge oest de carrer Abadessa Emma, darrera de les actuals naus Automàtic F. Company. Des del carrer cal creuar el camp en direcció un canyissar i sota d'unes acàcies ben formades trobarem la font constituïda per una estructura rectangular semisoterrada, feta de pedra ben lligada amb ciment. En una de les cares interiors hi havia fixat un brollador metàl·lic, actualment tallat ran del mur, i tampoc no en surt aigua, tot i que pel desguàs de la font se sent passar aigua abundant, de manera que tot fa pensar que seria una font fàcil d'arreglar. La font i el seu entorn, que havia estat habilitat amb taules i bancs, estan totalment coberts de vegetació, en un estat trist i abandonat. En aquesta estrofa també apareix una font del Ferro, que actualment desconeixem a Aiguafreda, potser fa referència a la font del Ferro de Centelles (a tocar la Llavina).

En el vers disset són protagonistes les fonts perdudes de l'Aragai (que estava situada al torrent homòleg) i del Grill, que va ser destruïda en el moviment de terres durant la construcció de l'actual càmping de l'Avencó, una font que molta gent d'Aiguafreda agradava de debò, i que el "progrés" va fer sucumbir. També hi apareix la font de Sant Roc, actualment al terme de Centelles, a tocar el Molí de les Canes, als camps nord d'aquesta masia situada al marge oest del Congost; avui aquesta font també rep el nom de Sant Marc.

Tenim fonts desaparegudes però també existents a la divuitena estrofa. Entre les primeres la del Còdol o la font Molsa de Tagamanent. Entre les segones

Font Amargosa (foto O. Farrerons)

Font de les Acàcies (foto O. Farrerons)

la font del Vern, situada al camí que ressegueix la riera del Pujol (aigües avall riera de l'Avencó), que delimita els termes municipals de Tagamanent i d'Aiguafreda, tot i que s'hi accedeix des d'aquest darrer municipi. La font és al propi talús del camí, al costat muntanya, 1,6 kilòmetres més amunt de Sant Salvador de l'Avencó. Actualment la font és un senzill broc que sorgeix del talús, sense cap indicador ni senyalització. Cap element acompanya la font, que es presenta de manera desangelada i una mica trista, i que costa de veure rajar, a no ser que sigui després de pluges copioses. També apareix al vers la font Amargosa. Passada la primera pista a la dreta que puja cap als masos Montcau de Dalt i Montcau de Baix, continuem amunt i prendrem la segona terrera que ascendeix per la serra de Planelles. Quan portem 600 metres caminant per l'ample pista, i just a una corba a dreta, veurem que surt un corriolet que s'endinsa al bosc. El resseguim, està indicat com el GR 5. L'ascensió és bastant vertical, fins que arribem a un petit replà que popularment rep el nom dels Hortals. El GR continua pujant, però a la nostra esquerra un viarany planeja fins a portar-nos a la font, on davant s'albira una magnífica vista de la vall i, al fons, de l'església romànica de Sant Salvador de l'Avencó.

Al dinovè vers apareix entre d'altres la font del Torrent, segurament la que actualment es coneix com font del Lleó, que també havia tingut aquest nom del Torrent o inclús a vegades de la Llobeta. La font del Lleó va ser arranjada pel Sr. Pi a principi del segle XX. L'aigua rajava d'un gros cap de lleó que avui encara endevinem malgrat haver estat trencada la ceràmica. També era anomenada la font del Xato, sembla ser perquè l'animal representat tenia el morro pla. Va ser tan popular que a les primeres dècades del segle XX la seva imatge fins i tot serví per al paper moneda d'Aiguafreda. Hi ha una postal dels anys 20 del segle passat de L. Roisin (nº18 Aiguafreda) on es pot apreciar la majestuositat de la font en aquells temps, amb dos noies estiuejants amb vestits blancs abillades de forma impol·luta, al costat del cap del lleó, i una tercera noia del poble asseguda a un mur avui desaparegut que hi havia davant. En aquest mateix vers també podem visitar les apreciades fonts de Valldàneu (Sant Martí de Centelles) i la Saleta (Centelles).

De la vintena estrofa en destaquem la font de la Llavina i la de la Plaça, tot i que Asmarats en relata d'altres també. Al sud del nucli de Centelles trobem el Molí de la Llavina, que al seu entorn disposa de dues fonts, avui anomenades ambdues del Ferro, tot i que sols d'una d'elles l'aigua actual és ferruginosa. L'altre font a destacar és la de la Plaça, suposem que l'autor es refereix a la font pública situada a la cara nord de la plaça Major d'Aiguafreda d'on antigament es treia l'aigua amb un volant i més endavant amb un motor. La font és adossada en un extrem de l'edifici de

l'antic hostel del poble de les Ferreries (carrer ral cantonada amb la plaça Major). Es tracta d'una estructura de pedra treballada amb data de 1871 cisellada sobre d'un medalló central en relleu, a la dreta té un polsador, i a l'esquerra una canella colzada de la que avui no en surt res.

Al vers vint-i-unè n'hi ha fonts desconegudes avui en dia però també en destaca la font de l'Oller. La font de l'Oller que va veure Asmarats no era com la que podem apreciar avui al parc de les Alzines, a tocar l'antic i històric mas de l'Oller al final del carrer homòleg.

A les següents tres estrofes el polifacètic autor continua enumerant fonts de l'entorn d'Aiguafreda, algunes d'elles avui desconegudes, però d'altres que podem situar perfectament. Per exemple ens parla de la font de Sant Joan, que imaginem que es refereix a la font d'aquest mateix nom propera al Folló (Tagamanent), situada al peu del camí dels Tres Monts, en el tram que puja des del Folló fins al Tagamanent passant per la Creu de Can Coll i el collet de Sant Martí. A uns 600 metres del Folló el camí té un eixamplament i, adossada a la muntanya, apareix la font, amb un sistema de murs de pedra que guanyen espai per l'obra. Dos murs divergents de quasi dos metres d'alçada ens porten a un muram al fons amb un broc d'acer inoxidable a bona alçada per on brolla gran quantitat d'aigua. El conjunt és replicat muntanya amunt per altres murs de pedra que ens permeten gaudir d'un gran espai sobre el sot del Seguer i Santa Eugènia del Congost al fons de la vall. Presidint aquest sistema de murs de pedra, i per sobre del broc, presa a la paret superior hi ha un grup esmaltat de quinze rajoles ceràmiques amb una imatge clàssica de Sant Joan i el nom de la font al seu peu. Sant Joan apareix amb una gran vara en creu, vestit amb un cos marró i una túnica vermella amb una banda amb l'escrit llatí "*Ecce Agnus Dei*", o sigui "*Heus aquí l'anyell de Déu*", i al costat un xai amb una cadeneta blava i un picarol. Lamentablement, el conjunt artístic ha estat picat pel que semblen balins.

A les següents dues estrofes també trobem fonts identificables en topònims del lloc, com el Rieral i la Casilla, tot i que no en coneixem les deus, i una altra font de Tagamanent. La font d'En Vinyes és actualment molt coneguda i apreciada arreu de la comarca, i molta gent carrega grans bidons d'aigua que brolla generosament del seu broc per emportar-se cap a casa. Es troba situada aproximadament un quilòmetre amunt passat la Casanova de Sant Miquel, refugi de la Diputació. 300 metres abans d'arribar a la font podem gaudir del Gorg de l'Olla, un lloc on moltes generacions de joves aiguafredencs s'han banyat a la riera del Pujol. Des del camí us serà fàcil reconèixer on és situada la font perquè hi ha dos grans verns, arbres de magnífica corpulència que de ben segur que fa molts anys beuen de

l'aigua de la font. Antigament el naixement de la deu era una mica més amunt d'on és ara, i ho podeu observar perquè encara entre la vegetació si escola un filet d'aigua. D'una terrassa pètria molt propera a la llera de la riera veureu sorgir dos grans brocs. Del més central i gruixut actualment no en raja aigua, però el del costat esquerra sempre en brolla gran quantitat. Davant del broc es forma un bon xaragall d'aigua que mena sense massa ordre cap a la riera.

La font del Senyor Rector que apareix a la vint-i-setena estrofa bé podria ser la que avui coneixem com font del Rector o de l'Obra, erigida per sota del camí que puja del collet de Sant Martí al turó de Tagamanent. Prenem el senderó que arrenca al collet en direcció sud oest, i només encetar-lo trobem enlairada a mà dreta les restes de l'ermita de Sant Martí. Emprenem la breu pujada al turó per un corriol que ascendeix de manera suau per la part obaga. Inicialment marxem en sentit ponent, però al cap d'uns 250 metres ens anirem adreçant al nord-oest. Quan portem caminats un centenar de metres més trenquem a l'esquerra per un corriol descendent i un xic desdibuixat que ens aboca, uns metres més avall, a una petita esplanada un pèl despoblada d'arbrat on trobarem arrambada al marge de la muntanya la poc coneguda font de l'Obra. Es tracta d'una senzilla però sòlida paret de pedra seca arrambada al marge de la muntanya, amb un broc de ferro galvanitzat encastat al capdamunt per on raja l'aigua, tot i que el cabal és condicionat a les pluges. A la dreta, i una mica més baix, es pot veure un antic broc del que actualment no en brolla res. Arran de terra pedres mal col·locades formen un petit bassal que recull l'aigua.

I finalment en les dues darreres estrofes el poema destaca perquè Aiguafreda és el paradís dels amants de les fonts, en una seixantena llarga de les fonts citades, destacant que totes són d'aigua fresca i sana, que totes fan venir gana, però, en un context com el dels anys vint, on menjar no era el mateix fet que als nostres dies, "cap fa venir menjar", potser un irònic però a la vegada trist epitafi d'una època en que hi havia estiuejants que prenien les aigües i gent pobra que passava gana.

CONCLUSIONS

Josep Asmarats va escriure una divertida poesia sobre les fonts d'Aiguafreda i el seu entorn segurament encarregada per Francesc Viader. L'estructura del poema fa pensar que potser coneixia personalment algunes de les fonts, però d'altres segurament no, i potser el mateix Viader i d'altres personatges gran coneixedors de l'entorn li facilitaren el nom de la font, perquè el que més destaca en la poesia és el seu caràcter humorístic i burleta, que no pas el desig de definir les fonts per la posteritat. Destaca que quasi un segle després de la seva escriptura, gran part de les fonts encara són de

gran coneixença i valorades a Aiguafreda i als pobles de l'entorn. D'altres però, se n'ha perdut la deu original o no es coneix la seva actual situació. Des del Projecte Fonts del Montseny coneixem la gran majoria de les fonts del poema d'Asmarats, però en canvi sobresurt que hi havia fonts al 1927 a Aiguafreda que creiem ja eren importants i que no apareixen al text, com la font de Cal Baldomero, del Pontasco, dels Balços, del Saní, o de la Granota. També en els municipis del voltant es troben a faltar fonts al poema, com les fonts de la Coveta, de la Vinya, dels Degotalls, o la del Clot a Tagamanent; i la font Calenta, del Llobetó o del Rosell de Centelles. Segurament algunes de les fonts estan al poema en d'altres noms, que la cultura popular avui ha oblidat, i que valdria la pena d'estudiar més a fons. També destaca de manera curiosa que malgrat que la poesia sobresurt del limitat terme municipal d'Aiguafreda pel sud i el nord-oest, no ho fa en canvi pel nord amb fonts de Seva i el Brull, segurament degut a la mala comunicació que hi havia al 1927 amb aquests termes.

EPÍLEG

Els que fa un temps que estem donant voltes pel Montseny, i per les seves fonts en particular, ens adonem com de mica en mica els dolls d'aigua es van aprimant, les construccions que les ennoblien s'han anat degradant i arruïnant, i si ho comparem amb les antigues postals on la font era un element central de la vida, on es feien les fontades, on es dipositava el llegat cultural i natural de l'aigua, ens adonem que cal preservar aquests racons com a font de coneixement. Per això hem de recuperar l'estudi de les fonts d'Aiguafreda i de tot el Montseny, redescobrir i animar a tothom, caminant i passejant, les fonts per apreciar aquest bé tant valuós. Que tornin els poetes a les fonts! Que hi tornin els enamorats! Evitem el declivi de les nostres fonts fent front a la societat de les preses que ens ha tocat viure.

Agraïments

Carola Duran Tort (Aiguafreda), Enric Alexandre (Can Pinú), Gemma Font (Museu Etnològic del Montseny, MEMGA), Joan Berruezo (Amics de Tagamanent), Joan Miró Farrerons (Aiguafreda), Maria del Molí de l'Avencó (Aiguafreda), Sisku Aragay (Aiguafreda), Jaume Font (Amics de Tagamanent).

Annex. Les fonts d'Aiguafreda (original 1927)

Aiguafreda es el país
de l'aigua i de la frescò
i es el poble un paradís
que té fonts en abundó.

Per la noia qu'es donzella
i llunes de mel somnia
allà a la **Font de la Abella**.
va a beure aigua amb alegria.

Per aquell que mai va a l'hora
volguent anà a totes parts
la font mes encisadora
es la **Font de Can Tres Quarts**.

Tota la gent ciutadana
que vé aquí en temps calurós
fa el vermut i agafa gana
si va a la **Pont de En Pinós**.

Sense fer cap comentari
ni seriosament ni en gresca
cal dir que qui va al Santuari
vol beure aigua a **La Font Fresca**.

Aquell pastor jovenet
que mai deixa els seus moltons
té les seves il·lusions
a la **Font del Pastoret**.

Forasters de l'encontrada
que'ls plau fer una excursió
van a fer la costellada
cap a la **Font d'Abancó**.

La parella enamorada
que'ls plau anar acostats
per ells la font mes preuada
es la dels **Enamorats**.

La noia que es rel·ligiosa
i l'amor del cel pretent
la veureu que va seriosa
cap a la **Font del Convent**.

Aquell jove que voldria
tenir pèl i es un pelat
sent una gran simpatia
per la **Font de Pèl de Gat**.

La noia que está molt prima
i vol esser bona mossà,
l'aigua que ella mes estima
es l'aigua de la **Font Grossa**.

Pel fadrí que aparellar-se
voldria amb nena xiroia
sempre d'aigua va atipar-se
allà a la **Font de la Noia**.

Aquell home que es casat
amb dona en extrem coqueta
a beura aigua mai ha anat
a la **Font de Can Banyeta**.

Per el que té el temps justet
i en marxar té precisió
si percàs te molta sed
va a la **Font de la Estació**.

La sogra que es desbarati
si amb el gendre mal esta
l'envia a la **Font del Pati**,
si es creu que allí pati-rà.

A lluir van les pubilles
a la **Font de les Acacies**,
de **Cases Noves**, **Creuilles**,
i del **Ferro**, que te gracies.

Tením la **Font del Canari**,
la del **Grill**, de l'**Aragai**,
i la de **Sant Roc**, que anar-hi
convida i no causa esglai.

La **Font del Vern**, la **Font Molsa**,
La del **Códol**, del **Cerdà**,
La **Amargosa**, que no es dolça
pro, no se que diu que fá.

La de **Can Serra de l'Arca**,
de Valdeneu, **del Torrent**,
la de l'**Arç**, de **La Saleta**,
totes de una aigua excelent.

Hi ha la **Font de la Llavina**,
de la **Plaça** i **dels Hortals**,
i la Font de Can Cortines,
que no cura ni fa mal.

I la **Font de les Caredes**
la del **Moli del Roset**,
de la Baga, **de la Mina**,
de l'Ollé i **del Suquet**.

De fons no es perdrà la mena
en aquesta població,
hi ha la **Font de Picamena**,
de **La Mina d' Abancó**.

Recurrent tots els voltants
us troveu en lloc humil
amb la **Font dels Capellans**
i la de **Ca'l Ufaril**.

I fent bon recorregut
arriveu tot passejant
a la **Fon del Desmunt Brut**
i a la **Fon de San Joan**.

I si en voleu mes encare
hi ha la **Font del Rieral**,
la de les **Bauses**, d'**En Viñas**
i **De les Monges**, formal.

Fins la **Font de Santa Eugenia**,
la **Font del Senyor Rector**
i la **Font de la Casilla**
que tanca la col·lecció.

Pels que visitar fons volen
en les seves excursions,
ja ho veuen, aquí a Aiguafreda
hi ha prop de xexanta fons.

Totes d'aigua fresca i sana
son les fonts que an aquí hi ha
i totes fan venir gana ...
pro, cap fa venir menjar.

BIBLIOGRAFIA

- AA.VV. (1927). Programa de les festes que's celebrarán durant els dies 14.15.16 d'agost de 1297.
- AA.VV. (2005). La font del Lleó. *Programa de Festa Major d'Aiguafreda*.
- FARRERONS VIDAL, Oscar (2018). Aiguafreda és el país de l'aigua i de la frescor, i és el poble un paradís que té fonts en abundor. *Aiguafreda, Festa Major d'Hivern*, pàgines: 70-80.
- FARRERONS VIDAL, Òscar (2018). Recuperando a cultura das fontes e a água no Montseny. *X Congreso Ibérico de Gestión y Planificación del Agua*. Coïmbra (Portugal). <http://hdl.handle.net/2117/122684>
- FARRERONS VIDAL, Òscar; Prat, Fortià (2018). Anàlisis mineralògiques de les fonts del Montseny oest i l'alt Congost. *AUSA*, 180. Pàgines: 533-555. <http://hdl.handle.net/2117/123051>
- FONTCUBERTA, Judit (2001). Un viatge de Josep Asmarats a Argentona. *Butlletí del Centre d'Estudis Argentonins Jaume Clavell*, núm. 6.
- GARCIA-PEY, E. (1997). Aiguafreda: els noms tradicionals (recull onomàstic). *Temes Aiguafredencs*, VII.
- GARCIA-PEY, E. (1998). Tagamanent. (Recull de noms de casa i de lloc). *Tagamanent*, 1998, 327 p.
- MATEU, Genís (2006). Les fonts de Tagamanent. Primera part. *Tagamanent*, 55, p. 14-20.
- PRAT, Fortià; Farrerons Vidal, Oscar (2018). Parámetros fisicoquímicos de las aguas de 48 fuentes naturales del Montseny oeste - Alto Congost y su comparación con las aguas del Montseny norte. *Tecnoagua*, 31. Pàgines: 52-59.
- SOLÀ, F. (1983). Aiguafreda. *Temes Aiguafredencs*, I.
- VALLBONA, Y. (2007). Montseny fotogràfic. Font Amargosa, Font del Faig, Font d'en Vinyes, Font del Pi, Font de Pel de Gat, Font de Tagamanent, Font del Bern, Font del Soler, Font del Barracó. *Tagamanent*, 59, p. 7-10.

El Montseny: terra de fonts, fonts de briòfits

MARCOS FERNÁNDEZ-MARTÍNEZ, JORDI CORBERA

RESUM

Tothom qui coneix el Montseny, poc o molt, té una font preferida. Els més experts, i sovint més vells, fins i tot saben quines són les més bones per veure-hi aigua. Però, ai las! Són realment més bones que les de les altres serralades? En aquest article expliquem algunes de les diferències de les fonts del Montseny respecte les de les serralades properes pel que fa a les seves aigües, amb l'experiència que dona haver-ne visitat més d'un miler a tota Catalunya. També proporcionem un resum del que hem trobat a les fonts, sobretot, en termes de la seva biodiversitat de molses i hepàtiques. En definitiva, en aquest treball us explicarem com hem viscut nosaltres les fonts del Montseny a través del Projecte Fonts.

INTRODUCCIÓ

De la gran diversitat biològica, paisatgística i patrimonial del Montseny es poden dir ben poques coses que no s'hagin dit ja anteriorment. D'igual manera, les fonts del Montseny no han estat pas mancades de reconeixements, elogis i fins i tot poemes. Tanmateix, tot i que desapercebuda durant força de temps, la tant nostrada "cultura de font" (Fernández-Martínez *et al.*, 2017) sembla renéixer novament, ara de la ma de naturalistes i amants del patrimoni arquitectònic històric. I és que no cal anar gaire lluny per adonar-se que fora de les fronteres del món Mediterrani, la paraula font està pràcticament restringida a l'ús ornamental. Al Montseny, però, sabem que malgrat que aquestes puguin estar dotades d'una elegància exquísida, les fonts han estat, durant molt de temps, pal

de paller de multitud d'activitats culturals i tradicionals lligades a la terra, els boscos i la ramaderia. I ara, en ple segle XXI, també a les ciències biològiques.

El 26 de gener de l'any 2013, l'antiga Secció de Ciències del Museu de Mataró, es reuniren a la Font de les Sureres d'Argentona per encetar el que seria el Projecte Fonts. Aquest és un projecte de caire purament naturalista, amb l'objectiu de conèixer les propietats físico-químiques de les aigües de les fonts i llurs comunitats de briòfits (i.e., molses i hepàtiques). Després de mostrejar unes 60 fonts la Serralada Litoral Central (Corbera *et al.*, 2015; Sabater *et al.*, 2015), el grup, ja convertit en l'actual Delegació de la Serralada Litoral Central de la Institució Catalana d'Història Natural, va encapçalar el mostreig de les regions del Montseny, les Guilleries i, amb la col·laboració del Grup de Naturalistes d'Osona i el grup naturalista Lluçanès Viu, el Lluçanès (Bes *et al.*, 2017; 2018; Sayol *et al.*, 2017; Fernández-Martínez *et al.*, 2018). A dia d'avui, el projecte ja ha mostrejat més de 370 fonts i llurs respectives comunitats de briòfits, incloent fonts de Collserola, la Garrotxa, el Ripollès, la Vall de Boí i, fins i tot, la Catalunya Nord. Comentari a part mereix el fet que, aproximadament, de mitjana, la nostra taxa d'èxit en la cerca i mostreig de fonts acostuma a ser d'un terç de les fonts que busquem. Això vol dir que, a grans trets, n'hem trobat i/o buscat més de 1100 fonts a hores d'ara. Això ens ha permès, a banda de visitar innumerables fonts i descobrir paisatges que d'altra banda mai no hauríem visitat, aprendre moltes coses sobre els hàbitats fontinals, sobre els briòfits que hi creixen i sobre les diferències en la química de l'aigua de les distintes serralades.

QUÈ HEM APRÈS DE LES FONTS?

De les fonts hi brolla aigua i sapiència. I com passa amb la cultura popular, cada regió en té la seva de pròpia. L'aigua del Montseny és diversa a causa de la seva riquesa litològica, en bona part diferent a la dels massissos adjacents com ara el Montnegre, el Corredor, el Moianès o bona part de les Guilleries. Bona part de les fonts del Montseny es troben sobre litologia granítica. Majoritàriament, aquesta dona com a resultat unes aigües amb una conductivitat elèctrica, el que col·loquialment coneixem com a duresa de l'aigua, que podríem situar a la banda mitjana-baixa ($100\text{--}400\ \mu\text{S cm}^{-1}$) del rang de conductivitats trobades arreu de Catalunya. En són bona prova d'aquestes la majoria les fonts d'Arbúcies i Viladrau. Aquestes aigües contrasten fortament amb les que es troben a la Serralada Litoral Central (arribant a sobrepassar els $900\ \mu\text{S cm}^{-1}$) i la serralada del Corredor (amb fonts al voltant dels $500\ \mu\text{S cm}^{-1}$), ambdues també granítiques, si bé la primera està majoritàriament formada per tonalites i la segona per granodiorites. No s'ha de menystenir, però, l'efecte de la brisa marina.

Figura 1. La font Freda prop del cim del Matagalls, on l'aigua tenia una conductivitat molt baixa ($38.6 \mu\text{S cm}^{-1}$) (Foto J. Corbera).

Aquesta fa augmentar la concentració de la majoria d'ions majoritaris (Na^+ , K^+ , Ca^{2+} , Mg^{2+} , Cl^- , SO_4^{2-}) que trobem a l'aigua, fet que vam poder demostrar gràcies al Projecte Fonts (Fernández-Martínez *et al.*, 2019). Fins i tot, els nostres resultats indiquen que a través de la deposició del Na^+ procedent de la brisa marina i la seva interacció amb les argiles del sòl, també podem detectar un augment en la concentració de ferro a mesura que ens apropem a la costa. Alhora, també vam constatar que la concentració d'aquests elements era més baixa en llocs amb precipitació elevada degut a l'efecte de dilució de la precipitació.

A les zones de litologia metamòrfica (pissarres i esquistos) del Montseny, l'aigua es torna més tova, amb força fonts per sota dels $100 \mu\text{S cm}^{-1}$. D'aquestes en tenim una bona mostra al vessant del Matagalls que mira a Collformic (Fig. 1). Al traspasar La Calma, vora Tagamanent i Aiguafreda, la litologia canvia dràsticament (hi apareixen roques sedimentàries), i dona lloc a les fonts de conductivitat més elevada del massís del Montseny (e.g., font dels Enamorats, font de la Vinya o Els Degotalls amb conductivitats per sobre dels $800 \mu\text{S cm}^{-1}$), més semblants a les aigües que es troben al Moianès o el Lluçanès que no pas a la resta del Montseny. Com a nota per a excursionistes, aquestes aigües dures són fàcilment reconeixibles per la "panxa" que apareix a les fonts, a la paret que queda entre el broc i el

pericó. N'és una bona mostra d'aquest fet la font d'Aiguafreda de Dalt del costat del comunidor. Aquestes són formacions de pedra tosca, que es creen per la precipitació de carbonat càlcic al reduir-se la concentració de diòxid de carboni dissolt en l'aigua, procés en el qual les moltes també hi juguen un paper molt important a través de la fotosíntesi.

Comentari a part mereixen les fonts picants (e.g., Sant Hilari, Argentona, Vall de Boí), que presenten, normalment, conductivitats molt més elevades que les fonts dels seus voltants. Aquestes fonts drenen aqüífers que es troben en contacte amb activitat magmàtica, on s'enriqueixen, de forma totalment natural, en anhídrid carbònic, en ions majoritaris, sovint en ferro (fonts ferroses) i en elements de tota mena (vegis la font Picant d'Argentona, amb nivells de manganès molt per sobre del límit acceptable per la Organització Mundial de la Salut). En la categoria de fonts "estranyes" també hi destaquen les fonts sulfuroses, sovint anomenades "Font Pudosa" i recobertes d'una esfilagarsada capa blanca, formada per bacteris, i la seva impetuosa ferum a ous podrits (e.g., Sant Joan de les Abadesses, Vall de Boí, Amer). Malgrat que la gran majoria de les fonts del Montseny que hem analitzat estaven lliures de nitrats (Fernández-Martínez *et al.*, 2018), al nostre país en trobem moltes, de les quals, a dia d'avui, se'n desaconsella beure la seva aigua per presentar altes concentracions de nitrat. El motiu és ben conegut: el jou de la ramaderia intensiva (Sayol *et al.*, 2017). Aquest és un problema abastament present a la Plana de Vic, el Lluçanès, les planes de la Garrotxa i, en general, arreu on l'ús intensiu dels adobs hi té cabuda. D'altra banda, la zona volcànica de la Garrotxa destaca per tenir les fonts amb les concentracions de fosfat més elevades, degudes a la seva particular litologia d'origen volcànic. No queda dubte, doncs, del perquè de la elevada productivitat de les seves terres.

PERQUÈ A LES FONTS HI CREIXEN MOLTES I HEPÀTIQUES?

Els briòfits (moltes i hepàtiques) són de les primeres plantes que van colonitzar els ecosistemes terrestres. El seu èxit ha estat molt gran i probablement aquesta és una de les causes per la qual encara mantenen alguns trets que podríem considerar com antics. Els briòfits no tenen vasos conductors, com passa amb les plantes vasculars, ni arrels amb les que obtenir aigua del subsòl, ni tampoc una cutícula endurida que redueixi la pèrdua d'aigua per evaporació. Això ha fet que la majoria dels briòfits visquin en llocs molt humits, on la disponibilitat d'aigua no els representi un problema. En ambients on l'aigua no hi és sempre disponible, l'evolució ha dotat als briòfits d'adaptacions especials que els permet passar períodes d'inactivitat quan no disposen d'aquest element tan vital. Però, a més, els briòfits poden colonitzar quasi tot tipus de substrat: des de les sorres salines prop del mar, fins a les roques de l'alta muntanya. A les fonts, els briòfits hi troben, quasi de manera constant, l'aigua que necessiten

per al seu cicle vital. A més, les parets i pericons que sovint els amants de les fonts hi han construït per dignificar i preservar aquestes surgències naturals, són un hàbitat ideal per establir-s'hi. D'altra banda, molt sovint funciona com si fos una illa pels briòfits, perquè acostumem a estar envoltades d'ambients on hi manca l'aigua i, per tant, no s'hi podrien establir. En aquest sentit, les fonts representen uns ambients clau per a la preservació de la diversitat de briòfits.

De les més de 800 espècies de briòfits que creixen al territori català, només una petita part –nosaltres fins ara n'hem trobat una setantena– creixen a les fonts. Són espècies aquàtiques o semiaquàtiques i que a causa d'això reben el nom de higrofítics. Però, tot i habitar en un ambient aparentment uniforme, les diferències climatològiques i en la composició química de l'aigua que ja hem esmentat abans, fan que segons quines siguin aquestes característiques s'hi estableixin unes espècies o unes altres. Segons els estudis que hem fet fins ara, hi ha una correlació positiva entre la precipitació anual, el pH i l'altitud de la surgència i la riquesa d'espècies, és a dir el nombre d'espècies que trobem a cada font (Bes *et al.*, 2017). Per contra, la concentració de nitrat afecta negativament aquesta riquesa, un fet que s'ha constatat de forma clara a les fonts del Lluçanès (Sayol *et al.*, 2017). El missatge és, doncs, força clar: la contaminació dels aqüífers suposa un greu problema per a la conservació de la biodiversitat.

De forma similar, la conductivitat, el clima i l'altitud són els principals responsables de la distribució de les espècies de briòfits a les fonts (Corbera *et al.*, 2015; Bes *et al.*, 2018). Així, en aquelles amb aigües de conductivitats elevades hi podem trobar *Eucladium verticillatum*, *Didymodon tophaceus*, *Pohlia melanodon* i *Pellia endiviifolia* (Fig. 2), mentre que a les fonts on la conductivitat és baixa, i que sovint coincideix amb aquelles situades a més altitud i on la precipitació és més elevada, les espècies més freqüents són *Platyhypnidium riparioides*, *Brachythecium rivulare*, *Bryum pseudotrichetum* i *Plagiomnium undulatum* (Fig. 3A). Aquestes associacions no són pas casuals, sinó que semblen el resultat d'un llarg procés evolutiu en el qual diferents trets morfològics han estat afavorits, davant d'uns altres, segons les característiques de l'aigua. En aigües d'elevada conductivitat, les espècies que hi predominen formen coixinets o gespes baixes, tenen baixa capacitat d'absorció d'aigua, i els seus fil·lids són de mida petita i sovint de forma allargada. En canvi, a les fonts d'aigües de baixa conductivitat les molles solen tenir fil·lids força grans, formen mates o gespes altes, tenen una capacitat d'absorbir aigua elevada i són menys denses que les que viuen a fonts d'aigües dures (Fernández-Martínez *et al.*, en revisió). Com veieu, el bon coneixedor de molles higrofítics sempre sabrà com és l'aigua de la font.

ELS BRIÒFITS A LES FONTS DEL MONTSENY I LES GUILLERIES

Tot i alguns treballs previs, fou la Dra. Creu Casas qui va fer un primer estudi en profunditat de la flora briològica del Montseny (Casas, 1959, 1960). Durant aquest estudi va visitar les fonts de Passavets, de la Beguda i Pomareta, a més d'algunes d'Arbúcies, Campins i Mosqueroles de les quals no esmenta el nom. A part d'aquestes primeres dades i l'actualització del catàleg per la mateixa Casas (1986), poc s'ha fet pel coneixement de la flora briològica fontinal d'aquesta regió. Durant el nostre estudi, a l'àrea del Montseny i les Guilleries hi hem visitat un total de 109 fonts que estan situades entre els 184 (font del Ferro, Gualba) i els 1.600 m d'altitud (font dels Cims, Matagalls). S'hi han pogut identificar 40 espècies (12 hepàtiques i 28 molles). El nombre d'espècies per font varia entre 1 i 8 (a la font Rupitosa) amb un valor mitjà de 2,63 briòfits per font, una valor lleugerament superior als obtinguts a la Serralada Litoral (2,0) però clarament inferior als del Lluçanès (3,34) o la Garrotxa (4,23) (Fig. 4).

No totes les espècies de briòfits apareixen amb la mateixa freqüència, n'hi ha que han estat observades en un nombre elevat de fonts mentre que altres tot just han aparegut en una de sola. Entre les molles més freqüents trobem *Oxyrrhynchium speciosum* (37 fonts), *Plagiomnium undulatum* (30) (Fig. 3A), *Brachythecium rivulare* (29), *Cratoneuron filicinum* (29) i *Platyhypnidium riparioides* (24); i entre les hepàtiques, *Pellia endiviifolia* (27 fonts) (Fig. 2) i *Conocephalum conicum* (10). En canvi, 11 espècies s'han localitzat en una única font, un fet que ens evidencia l'elevada variabilitat que s'observa entre fonts. D'entre les poc comunes també en destaca *Fissidens grandifrons* (Fig. 3B), trobada a les fonts de Can Pairana i de la Mancomunitat, ambdues a Arbúcies, i que segons la literatura és indicadora d'aigües netes i oxigenades. Una altra espècie curiosa, és

Figura 2. *Pellia endiviifolia* és l'hepàtica més freqüent a les fonts. A la fotografia es pot observar el seu característic aspecte tardoral, època durant la qual el tal·lus creix de forma dicotòmica. (Foto J. Corbera).

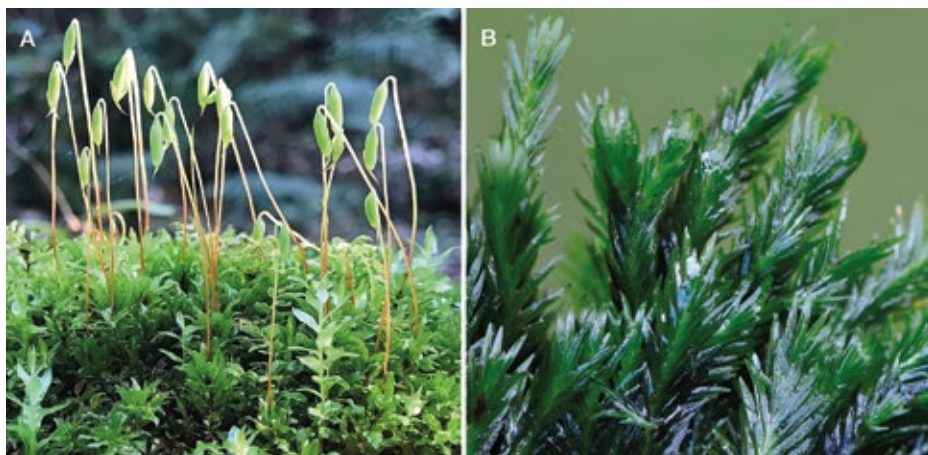

Figura 3. A, *Plagiomnium undulatum*, una molsa molt freqüent, de fil·lidis molt grans que prefereix les fonts de conductivitat baixa. B, *Fissidens grandifrons*, espècie indicadora d'aigües netes trobada a dues fonts d'Arbúcies (Can Pairana i Mancomunitat) (Foto J. Corbera).

Fontinalis antipyretica, trobada a les zones més elevades del massís del Matagalls, a les fonts de Mossèn Cinto, dels Cims i Font Freda, a banda dels torrents que drenen les respectives conques. Malgrat que a Catalunya també ha estat relacionada amb aigües fredes i netes, aquesta és una espècie que també es troba en abundància als recs de l'Empordà, segurament en aigües no gaire fredes però potser força netes. La literatura científica internacional, però, assenyala que aquesta és una espècie que pot viure tant en aigües netes com moderadament eutròfiques o contaminades (Atherton *et al.*, 2010; Dierssen, 2001). Malauradament, nosaltres no l'hem trobada a cap

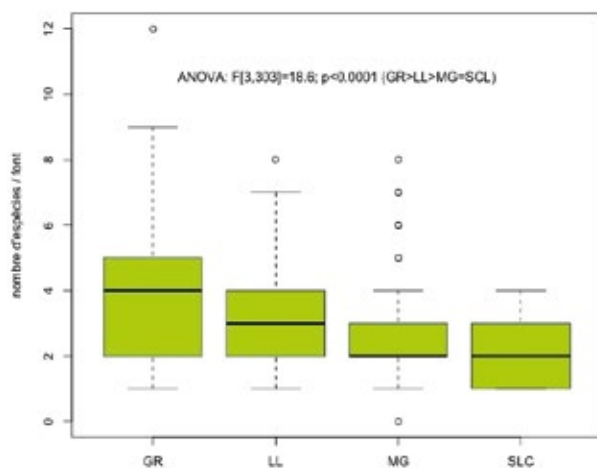

Figura 4. Gràfic de caixes del nombre d'espècies de briòfits per font en les diferents àrees muntanyoses estudiades (GR, Garrotxa-Ripollès; LL, Lluçanès; MG, Montseny-Guilleries; SCL, Serralada Litoral Central) (autor J. Corbera)

més font fora del Montseny, per la qual cosa ens reservem d'emetre cap suggeriment respecte les seves preferències ecològiques.

Com heu pogut llegir al llarg d'aquestes línies, les fonts són elements realment entranyables. I entre tots ens hi hauríem d'esforçar per mantenir-les, conèixer-les i estudiar-les. Però sobretot, quan visiteu una font no la "netegeu" de molses, si us plau.

BIBLIOGRAFIA

- ATHERTON, I. (BOSANQUET, S.D.S., LAWLEY, M. i British Bryological Society. 2010. Mosses and liverworts of Britain and Ireland : a field guide. British Bryological Society, 848 pp.
- BES, M., CORBERA, J., SAYOL, F., BAGARIA, G., JOVER, M., PREECE, C., SABATER, F., VIZA, A. i FERNÁNDEZ-MARTÍNEZ, M. 2017. Efecte de les variables ambientals i hidrològiques sobre la riquesa i distribució dels briòfits fontinals a la Catalunya oriental. *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural*, 81: 121–134.
- BES, M., CORBERA, J., SAYOL, F., BAGARIA, G., JOVER, M., PREECE, C., VIZA, A., SABATER, F. i FERNÁNDEZ-MARTÍNEZ, M. 2018. On the influence of water conductivity, pH and climate on bryophyte assemblages in Catalan semi-natural springs. *Journal of Bryology*, 40(2): 149–158. DOI: <https://doi.org/10.1080/03736687.2018.1446484>.
- CASAS, C. 1959. Aportaciones a la flora briológica de Cataluña. Musgos y hepáticas del Montseny. *Anales del Instituto Botánico Antonio José Cavanilles de Madrid*, 16: 121–226.
- CASAS, C. 1960. Aportaciones a la flora briológica de Cataluña. Catálogo de las hepáticas y musgos del Montseny. *Anales del Instituto Botánico Antonio José Cavanilles de Madrid*, 17: 21–174.
- CASAS, C. 1986. Briòfits del Montseny. A, *El patrimoni biològic del Montseny*. Catàlegs de flora i fauna, 1, pp. 31–39. Diputació de Barcelona.
- CORBERA, J., FERNÁNDEZ-MARTÍNEZ, M., JOVER, M., TORNER, G., CALPE, M., CIURANA, O. i SABATER, F. 2015. Els briòfits de les fonts de la Serralada Litoral Central: composició específica i efecte dels paràmetres ambientals en la seva distribució. *L'Atzavara*, 25: 105–116.
- DIERSEN, K. 2001. Distribution, ecological amplitude and phytosociological characterization of European bryophytes. A: Cramer, J. (ed.) , *Bryophytorum Bibliotheca*. Berlin and Stuttgart, pp. 1-289.

- FERNÁNDEZ-MARTÍNEZ, M., CORBERA, J., TORNER, G., BAGARIA, G. i SAYOL, F. 2017. Les fonts del Montseny: entre amenaces i oportunitats. *La sitja del llop*, 42: 9–11.
- FERNÁNDEZ-MARTÍNEZ, M., BES, M., BAGARIA, G., CALPE, M., SAYOL, F., FRAILE, I., JOVER, M., PREECE, C., SABATER, F., TORNER, G., VIZA, A. i CORBERA, J. 2018. Projecte Fonts : estudi de les comunitats de briòfits de les fonts. IX Trobada d'Estudiosos del Montseny. pp. 120–133.
- FERNÁNDEZ-MARTÍNEZ, M., MARGALEF, O., SAYOL, F., ASENSIO, D., BAGARIA, G., CORBERA, J., SABATER, F., DOMENE, X. i PREECE, C. 2019. Sea spray influences water chemical composition of Mediterranean semi-natural springs. *Catena*, 173(2019): 414–423. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.catena.2018.10.035>.
- SABATER, F., FERNÁNDEZ-MARTÍNEZ, M., CORBERA, J., CALPE, M., TORNER, G., CANO, O., CORBERA, G., CIURANA, O. i PARERA, J.M. 2015. Caracterització hidrogeoquímica de les fonts de la Serralada Litoral Central en relació a la litologia i als factors ambientals. *L'Atzavara*, 25: 93–104.
- SAYOL, F., CORBERA, J., PREECE, C., VILELLA, M., ASENSIO, L., JOVER, M., BAGARIA, G., DOMENE, X. i FERNÁNDEZ-MARTÍNEZ, M. 2017. El nitrat de les fonts del Lluçanès: efectes sobre les comunitats de briòfits (molses i hepàtiques). *Ausa*, 180: 513–532.

Projecte d'instal·lació d'una via Decauville de Campins a Sant Celoni

NEMESIO GALEA

El 7 de juliol de 1878 diversos propietaris de Campins, van cedir a Don Jacinto Casabona Canet i Don José Santiagosa, el dret d'explotació i aprofitament de les pedreres pròpies per a la fabricació de ciment i d'altres materials de construcció. L'explotació del ciment la realitzava a terme la societat Brossa i Companyia.

El transport del ciment i altres materials de construcció de Campins cap a Sant Celoni era difícil. Al principi, el ciment es traslladava amb carros. L'any 1885 l'Ajuntament de Campins va denunciar a l'empresa del ciment perquè el camí de Campins a Sant Celoni era intransitable a causa de la fabricació i el transport del ciment. Finalment, l'any 1886 es va signar un acord entre l'Ajuntament de Campins i la societat que explotava les pedreres, el qual va posar fi als conflictes.

L'any 1902, la societat Brossa i Companyia passa a denominar-se "La Campinense". El 7 de maig de 1912, La Campinense va obtenir el permís per col·locar rails per a vagonetes de conducció, per el transport de les escombraries del ciment, per tal de depositar-les dins de la propietat. La Campinense va deixar de produir ciment a les pedreres de Campins al voltant dels anys 1915-1916, decidint traspasar l'empresa. El 28 de desembre de 1916, es va atorgar, davant Notari, l'escriptura corresponent a la creació de la companyia La Auxiliar de la Construcció.

Finalment, l'any 1918, el senyor Joaquim Molins Figueres, director de la societat Auxiliar de la Construcció, va demanar permís a la Mancomunitat

de Catalunya, per construir un pont i fer la instal·lació d'una via Decauville que portaria el ciment de Campins a Sant Celoni.

La primera informació que s'ha trobat sobre el procediment de com s'havia realitzat l'instal·lació de les vies, ha estat en una acta del Ple Municipal de Fogars de Montclús, del dia 16 de febrer de 1918.

En aquesta acta, els reunits van exposar que s'estaven executant unes obres al marge dret del camí de Sant Celoni que divideix aquest terme municipal amb Campins, i que a l'alcaldia no li constava haver rebut de la Prefectura d'Obres Públiques, l'autorització per a l'execució d'aquestes obres.

Seguidament l'Ajuntament de Fogars de Montclús el 22 de febrer de 1919¹, va lliurar una diligència a l'encarregat de les obres que presentés els permisos pertinents a l'alcaldia i advertint que si no fos així, es veurien obligats a paraitzar les obres per a la construcció d'un pont i la col·locació d'una via Decauville en el camí de Campins a Sant Celoni. Van presentar els permisos demanats, amb la qual cosa el tema va quedar resolt.

El 15 d'agost de 1918 referent al projecte d'obres de l'instal·lació de la via es va dictar la resolució del projecte d'obres.

PROJECTE DE LES OBRES

Les obres que es detallen fan referència a la instal·lació d'una via Decauville sobre el marge dret del camí de Sant Celoni fins Campins des del seu origen al punt km. 4.383,37 i l'encreuament de la mateixa, amb el camí de Sant Celoni a Gualba Km. 1.

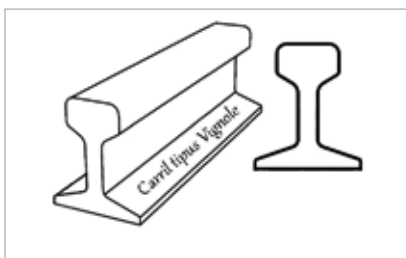
La via sistema Decauville seria de 0,60 metres d'amplada destinada al transport per mitjà de vagonetes per als productes de la fàbrica de ciment denominada "La Auxiliar de la Construcción S.A."

En l'actualitat (any 1918) el transport d'aquests productes es feia en carros, dit camí suportava un trànsit continu de 20.000 tones anuals, una de les causes més importants del mal estat del mateix, per tant amb la col·locació d'un sistema de via obtindríem una millor conservació del camí.

LA VIA

Per a la instal·lació de les vies van aprofitar en primer lloc els carrers del poble, el recorregut era des de la fàbrica fins al començament del camí de Sant Celoni a Campins. La via estava col·locada al costat dret del camí,

¹ Vist els documents on consten les dates citades, crec que hi ha una errada amb els anys esmentats, es a dir, el 16 de febrer de 1918 i el 22 de febrer de 1919.

Carril de via tipus Vignole.

Sistema Decauville.

per no dificultar el pas dels vehicles i vianants. En el lloc on es va projectar l'apartador s'eixamplaria la via per no reduir el pas al trànsit.

El traçat de la via anava des del km. 4.383,37 i s'aprofitaven terrenys de la propietat del peticionari i acabarien en els forns destinats a la calcinació del ciment, proper al poble de Campins.

La via era de 0,60 metres d'amplada amb carril tipus Vignole 0,07 d'alçada i 10 quilos de pes per metre lineal, muntada sobre travesses de fusta de escarada de 0,10 per 0,12 situades, de metre a metre.

La longitud total de la via era de 4.982,10 metres, de la qual 423,27 metres corresponien a la travessia, 4.383,37 metres a la part ocupada del camí i en 175,46 metres la via s'instal·laria en terrenys de propietat del peticionari.

TRANSPORT

El transport que s'utilitzava eren vagonets de 0,75 metres cúbics de cabuda proveïts dels seus corresponents frens per poder regular la marxa i d'aquesta manera evitar accidents.

La circulació de vagonets des dels forns fins a la fàbrica es feia formant trens de tres o quatre vagonets amb el nombre de frens que sigui necessari.

La tornada es feia per tracció animal, però el desig del peticionari era emprar, quan les circumstàncies ho permetin utilitzar un tractor de gasolina i potser s'arribi a la instal·lació de llum elèctrica, sol·licitant el permís oportú.

A continuació es detalla el contingut del pressupost:

PRESSUPOST

L'import d'aquest pressupost ascendia a la quantitat de cent vint-i-un mil seixanta pessetes amb vuitanta-un cèntims (121.60, 81) - (727,59 € aprox.). Estant inclòs en el mateix el valor de compra de tot el material de via i mòbil.

DETALL DEL PRESSUPOST

Explanació, 389.36 metres cúbics de desmunt a 0,80 pessetes. Terraplens, 405,21 metres cúbics de terraplè a 0,40 pessetes. Una claveguera de 2 metres de llum, 1.539,94 pessetes. Assentar la via general, 4.892,10 metres lineals d'assentament a 1,50 pessetes. Seient de la via a l'apartador, 90 metres lineals a 3 pessetes.

Material fix, 5.052,10 metres lineals de via a 16 pessetes. Dos canvis de via a 550 pessetes. Cinc mil cinquanta-tres (5.053 unitats), travesses de fusta per la via general a 1 pesseta. Deu travesses cachas², per l'apartador a 2 pessetes. Cinc amb cinquanta (5,050) tones de brides, cargols i escàrpijs a 130 pessetes.

Material mòbil, Quinze vagonetes amb fre a 750 pessetes. Quinze vagonetes sense fre a 600 pessetes.

S'adjunten també pels imprevistos l'1% amb un total de 1.175,35 pessetes i per a accidents de treball imprevistos, un 2% amb el total de 2.350,70 pessetes.

La mancomunitat de Catalunya, també posa unes altres condicions perquè es pugui autoritzar a la societat "La Auxiliar de la Construcción" la instal·lació de la via Decauville.

Un dels punts, és que la Societat "Auxiliar de la Construcción", seria responsable dels accidents que puguin ocórrer al trànsit públic. No seria permès executar reforma o reparació alguna de la instal·lació, sense haver obtingut la competent autorització.

El concessionari estava obligat a fer a la Mancomunitat, el pagament segons al pressupost dels impostos corresponents als permisos, que ascendeixen a 4.547,62 pessetes, pels 2.009,64 metres de via sobre el camí de Campins a Sant Celoni i pels 12 metres de via en el camí de Gualba i pels 2.373,73 metres de via al terme de Fogars de Montclús. També està obligat a pagar un cànon anual de 1.315 pessetes per la servitud de pas sobre els mateixos trajectes i camins.

Aquesta concessió era de caràcter provisional i s'atorga a títol precari per un termini de 5 anys, que seria prorrogable a petició de l'interessat. Es dóna el termini de dos mesos per a l'execució de les obres que afecten les vies mancomunades a comptar del dia en què es comenci, la qual cosa tindria lloc dins dels 15 dies següents al de la data en què es concedeixi la concessió sol·licitada.

2 És un tipus de travessa de fusta.

Si transcorrien els terminis esmentats sense haver fet ús de la present autorització, quedaria aquesta caducada.

ARXIU CONSULTATS

Arxiu Històric de l'Ajuntament de Campins.

Arxiu Històric de l'Ajuntament de Fogars de Montclús.

Arxiu Històric de la Mancomunitat de Catalunya.

Viladrau i la postal antiga

XAVIER JORDI MAJEM

Dedicatòria: "A Ernest Boix Felip el meu mentor
en la afició a les postals antigues"

Tot va començar quan vaig finalitzar la restauració de la meva casa a Viladrau. Hi havia un petit tram de paret buida que calia omplir...vaig visitar un parell de botigues d'objectes antics al barri gòtic de Barcelona i en la segona, vaig veure que tenien una caixa de sabates envoltada de llibres vells i revistes grapejades. Amb curiositat, vaig obrir la caixa que...estava plena de postals en blanc i negre amb fotos de ciutats i pobles d'arreu. Allí vaig trobar la meva primera postal antiga de Viladrau: era de la "Plaça Major". Com necessitava tres més per emplenar un marc de fusta antic, el

Viladrau. La Plaça del poble - El Sigle. Fototipia Thomas.

Sant Segimon. Radium Barcelona.

Viladrau. Xalets. L. Roisin.

Viladrau. Fonda de la Rita. Casa Juguetes.

propietari de la botiga em va indicar que al Mercat de Sant Antoni i a la Plaça Reial, durant el cap de setmana, podria trobar postals antigues.

Així va començar la meua afició a les postals antigues de Viladrau. M'aixecava d'hora els caps de setmana i vaig acabar d'emplenar el marc i iniciar la meua col·lecció. De mica en mica, vaig començar a classificar-les i fer llistes per evitar comprar dos cops la mateixa postal.

Fins que un dia em va trucar en Ernest Boix. "Ecoliti Xavier -em va dir- vostè arriba més aviat que jo i em "trapitxa" moltes postals de Viladrau en els mercats de cap de setmana, en comptes de competir, tindríem que col·laborar".

Vàrem quedar un dia, ens vàrem conèixer i, efectivament començarem a col·laborar. El Ernest és soci del Club Cartòfil de Barcelona i a banda de Viladrau, té milers de postals d'arreu... amb ell vaig aprendre molt d'aquest mon.

Les postals (genèricament) es varen començar a crear al 1869 pel govern; a Espanya al 1873 i les

primeres referides a Viladrau, a principis del Segle XX. A criteri d'Ernest Boix Felip, l'edat d'or de la postal va ser entre 1900 i 1918; aquestes postals es denominen antigues i tenen un format de 9 x 14 cms. Més tard, a partir de 1975, comença el període modern amb un format més gran, de 10,5 x 15 cm.

Calculem que el numero aproximat de postals antigues de Viladrau pot ser d'uns 1.100 exemplars catalogables. Hem de pensar que Viladrau va ser un lloc molt visitat per estiuejants i malalts que en aquells temps se'ls recomanava prendre les aigües locals per millorar la seva salut, tots ocupants d'hotels i fondes que proliferaven en aquells temps. Les darreres trobades de postals de Viladrau de la meua col·lecció provaven de França i Alemanya d'estrangers que també ens visitaven.

Generalment les postals es venien en àlbums complerts (de 10 a 20 exemplars) amb perforacions al marge esquerra per poder-les separar, tot i que també es podien vendre de forma individual.

El mètode més usat per classificar les postals està basat en els noms dels fotògrafs i/o de les botigues que editaven les seves postals i les venien. Com veureu al següent llistat, hi han fotògrafs que van vendre a diverses botigues postals de Viladrau:

SS Las Tres Creus. Tarjeta Postal PF.

Viladrau Vista General. Joan Cortes (GE).

Montseny. El poble de Viladrau vist des de la Creu de Matagalls. Zercowitz núm 824.

Montseny. Camí de S. Segimont-L'Arola. Post Card.

Font d'en Miquel.
L.Roisin.

- IGNACIO ARMENGOL: dues sèries de 1928 aproximadament, una d'elles acolorida a mà)
- J.ARMENGOU: 5 sèries de 1953 aproximadament, acabat brillant
- EDICIONS FOTOGRAFICAS BOSCH (Sant Hilari): 4 sèries 1958.
- CASA JUGUETES (Barcelona): 1 sèrie 1904.
- J.CUNILL (Barcelona): 1 sèrie 1903.
- FERGUI: 1 sèrie data desconeguda.
- JOSE M^aFONT GAIG (Sta. Coloma de Farnés)
- ORIOL: 6 sèries 1939-1945.
- PAGESPETIT: 3 sèries 1950.
- COMERCIAL PRAT 1 sèrie 1958
- L.ROISIN: 3 sèries de Ignacio Armengol-Estanch de Viladrau 1912.
- L.ROISIN: 1 sèrie de Ignacio Armengou, Estanc 1928.
- L.ROISIN: 1 sèrie Viladrau Nevat 1918.
- L.ROISIN: 13 sèries sense patrocinador i amb reversos varis (INFONAL, Tarjeta Postal) 1934-1951.
- LUIS TASSO: 2 sèries 1924.
- THOMAS: 7 sèries totes amb revers FOTOTIPIA THOMAS-BARCELONA i 6 d'elles amb El Sigle (antiga botiga a la Plaça) 1913-1932.
- ANGEL THOMAS VIAZO (ATV): 2 sèries. Una del 1906 (postals n° 782 al 796) i un altre del 1911 (postals n° 3340 al 3354).
- ZERKOWITZ: Diverses sèries, 2 de Viladrau (Montseny) de 12 postals cada una, 2 sèries de 12 postals de 1926 i diverses sèries relacionades amb Sant Marçal, Sant Segimon, la gran majoria sense numerar amb la dificultat que implica classificar-les.

Troben varies sèries amb el títol i el número escrits a mà a la part frontal de la fotografia sense cap menció de l'autor, la majoria referides a paratges propers a Viladrau (l'Erola, Can Bosch, Les Tres Creus, Sant Segimon....)

Finalment, cal esmenar altres sèries fetes per famílies de Viladrau per ús propi. Dos exemples: Marcos Redondo va fer la seva postal amb una foto del seu Xalet. Un altre dels propietaris de "Torra Cabanas" amb diverses fotos de la família a casa seva o a d'altres indrets propers a Viladrau.

Raimon Camprubí, el fotògraf discret

JOAN LÓPEZ CORTIJO

Raimon Camprubí i Sala (Vilarnadal, Alt Empordà, 1938) és fotògraf professional des de la seva joventut. Tanmateix no és pas gaire conegut entre, diguem-ne, la gent del carrer. A mitjan dels setanta va publicar amb mossèn Pere Ribot l'obra *Montseny*, editada per Destino, en blanc i negre i gran format. Passats els anys, el llibre ha esdevingut una obra entranyable, on la prosa poètica de mossèn Pere, deliciosa, es torna encara més amena gràcies a la fotografia clara i gens pretensiosa d'en Camprubí.

I per parlar d'aquest llibre, vaig posar-me en contacte amb el fotògraf empordanès, que molt amablement s'oferí a pujar a Campins. Després de dos ajornaments a causa de l'onada de fred que assotava el país, finalment ens vam poder reunir a mitjan febrer, un dia tebi de cel blavíssim.

Asseguts en un bar del poble, davant la llar de foc i amb el *Montseny* com a pretext, parlem de tota una vida dedicada a la fotografia. Feia anys que somiava en poder conèixer la figura a l'ombra del llibre més deliciós que mai s'ha escrit de la serralada. En Raimon és corpulent, i el rostre, contundent. Les celles, el

Raimon Camprubí (Foto C. Puche)

front, el nas, la boca, tot té una gran presència. Té una mata de cabell, llarg, envejable, una mata més aviat escabellada. Les mans són grosses, però els dits, botits, a penes hi caben: són mans atapeïdes. Mentre parlem, manté un mig somriure d'incredulitat, perquè no acaba d'entendre que l'individu que l'ha citat mostri interès per la seva obra.

“Vaig començar a treballar de fotògraf quan tenia 21 anys, després de fer el servei militar. El meu pare era aficionat a la fotografia i tenia un laboratori a casa. La casualitat em portà a treballar amb en Francesc Català-Roca. Volia un ajudant de laboratori. Vaig estar quatre o cinc anys treballant amb ell, encantadíssim de viatjar per tot arreu. En aquesta època vaig fer una exposició amb altres artistes, que va tenir un èxit colossal. Em van oferir la primera feina, i després ja vaig començar a fer llibres d'art. D'aquesta

Pista de Coll
de Te (foto
Campربی).

mena de llibres, n'he fets una barbaritat. Per exemple, d'en Subirachs tinc fotografiat el setanta per cent de la seva obra.

Un dia, tornant de Madrid, en Català-Roca i jo vam tenir una coincidència de pensaments. Jo era la seva mà dreta i n'havia après molt amb ell, però sentia que volia treballar per lliure. Feia temps que hi donava voltes, però no sabia com dir-l'hi. Tot d'una em diu: "Ara vostè (sempre em deia de vostè) el que hauria de fer és posar-se a treballar sol". I així va ser com vaig començar a treballar amb ell només als matins, i a les tardes, per a mi.

L'any 1965 el *Ministerio de Información y Turismo*, amb motiu de la celebració dels *25 años de Paz*, va organitzar un concurs de fotografia. Jo m'hi vaig presentar però no vaig guanyar. Tot i així, em van enviar una carta, on expressaven el seu interès per la meua foto. Deien que els premis ja s'havien decidit, però que a mi em donarien els 20.000 duros del premi. Aquesta foto, la vaig fer amb una Rolleiflex que m'acabava de comprar i amb l'última diapositiva del carret. Vaig disparar a un colom en el moment que alçava el vol, i amb les ales obertes semblava el símbol de la creu.

Cap a finals dels seixanta em van trucar de l'editorial Destino. Volien que fes un llibre d'Astúries, però em demanaven que els ensenyés alguna obra meua. Com que m'agradava molt el Montseny, vaig fer-hi algunes fotos i les vaig muntar en una maqueta, tot copiant l'estil de la col·lecció *Imatge de Catalunya* d'aquesta editorial, de la qual hi havia alguns títols com *Les Cases Pairals Catalanes*, *El Pirineu* o *Els Monestirs Catalans*. A la reunió de Destino, s'hi va acordar que jo faria el llibre d'Astúries. Quan ens acomiadàvem, en Joan Teixidor, un dels fundadors de l'editorial, es va quedar una bona estona mirant la maqueta, i finalment em demana: "I què penses fer amb tot això?!" Quan li vaig respondre que la meua intenció era oferir-los-hi, em contesta: "Doncs, mira, ja ho has venut!" També els vaig suggerir que el text el podia escriure en Pere Ribot, que per cert era un gran conegut d'en Teixidor. És estrany que el Montseny no estigués inclòs inicialment en la col·lecció, i va ser una sort que jo m'hi presentés a l'editorial amb una maqueta amb aquest possible títol.

Convèncer en mossèn Pere no fa ser fàcil. La proposta de fer un llibre del Montseny li feia respecte. Al final em va entregar un text de deu línies i em va demanar que ho ensenyés a l'editorial, per veure si els interessava. I en Teixidor, que ja el coneixia prou, em contesta: "No cal que mossèn Pere ens ensenyi res, ja sabem que escriu molt bé, el que volem és que acabi el llibre, m'entén?" Mossèn Pere va quedar ben fotut, perquè confiava en que no li acceptarien el text. Després s'ho va passar com els indis. M'acompanyava a molts llocs a fer fotografies i després ens entaulàvem en algun restaurant, que és el que més li agradava. El text l'anava escrivint sobre la marxa.

I quan ja va estar tot fet, el text, la maqueta i tot, vaig pujar a Riells i m'hi vaig estar una setmana, fent els peus de foto amb mossèn Pere. Jo fumava molts abans. Aquella setmana duia un tabac mentolat dolentíssim. Mai no he fumat res pitjor. Entre el fred que hi vaig passar i aquell tabac, vaig deixar de fumar de cop. Ho vaig llençar tot per la finestra i des de llavors ja no he tornar a fumar.

Totes les fotos del llibre estan fetes amb una Hasselblad i una Nikon. Jo em revelava les fotos i entregava a l'editorial les còpies en paper. La casa Fournier s'encarregava de fer-ne els fotolits. La maqueta final la vaig fer jo, i jo vaig decidir quines fotos hi posava i a quina mida. Només la foto de la portada, vaig haver de canviar-la. Hi havia triat una de les Agudes, però a en Teixidor li recordava massa el Pirineu. Llavors vaig tornar al Montseny a fer la foto que finalment seria la portada.

Per a aquesta col·lecció Imatge de Catalunya, en faria altres llibres, com *El Ter*, *La Pesca a Catalunya* o *Montserrat*, que rebria el premi Apel·les Mestres al llibre més ben il·lustrat. Per cert, en aquest llibre, hi ha una foto de l'escolania cantant, on un dels nens està girat mirant la càmera. Quan va sortir el llibre ja el van prou criticar, el nen, per distreure's, però en realitat vaig ser jo, que li vaig llençar nosequé, perquè es girés.

Per al llibre del Montseny, no recordo que cap fotografia m'hagués suposat una dificultat especial. Per fer la foto de la guilla embalsamada, on s'hi veu el fons mogut, vaig subjectar la càmera i l'animal en els extrems d'una fusta plana, que faig fer girar mentre feia la foto. Sí que recordo un petit enfrontament que vaig tenir amb un guàrdia, a la Rambla de Barcelona. Com que tenia la càmera molt enfilada dalt del trípod, necessitava una escaleta per poder mirar pel visor. I un cop era dalt, se m'acosta un policia i em diu: "*Eh, oiga! Què demonios hace usted ahí arriba?*" Li vaig contestar que es tractava d'un encàrrec de la Generalitat. "*Pués tiene que pedir permiso para hacer fotos desde lo alto de una escalerita*". I ara em ve a la memòria un altre ensurt que vaig tenir, el dia que vaig pujar a fotografiar l'aplec de Matagalls. Era a l'ombra d'un faig, ajagut, esperant que passés la gent, i tot d'un plegat sento el xiulet d'una bala que em passa per damunt del cap! Eren temps de merder polític.

Tornant al llibre del Montseny, hi ha una foto on surten els meus fills corrents per la pista d'en Garolera, dins la fageda, prop de Coll de Te (pàg. 186). Recordo que els vaig dir que arrenquessin a córrer quan jo els ho digués. Volia que els cossos quedessin retallats dins la claror de la pista, però els païos els van posar a córrer abans d'hora i quan els vaig fer la foto, els caps van quedar ocults en la foscor de la fageda. Tot i així, no vaig repetir-la. I un dia, sento a la ràdio que una empresa important, no

En Raimon Camprubi mirant el llibre (Foto C. Puche).

recordo quina, em volia conèixer. Va resultar que es tractava d'una agència de publicitat que volia utilitzar la foto per a un anunci.

De tots els projectes que he dut a cap, no sabia destacar-ne un en especial, però si no en tinc més remei, triaria el llibre *Ver Galícia*, que vaig fer amb Álvaro Cunqueiro. Va ser la seva obra pòstuma. Quan vaig reunir-me amb ell, ja estava molt fotut. Tenia sucre per tot arreu. Direu que és una tonteria, però em va demanar que les dues últimes fotos del llibre fossin una amb neu i l'altra, una posta de sol damunt del mar. I així ho vaig fer. Totes les fotos les vaig anar a fer sol. Ell no em va mai acompanyar perquè estava molt fotut. I va ser la filla qui, mort ja el seu pare, va haver de redactar els peus de foto.

Normalment faig les fotos d'un encàrrec, sense conèixer el text. Tot i que en els casos de *Ver Galícia* o *Montserrat* el text ja era escrit

Del llibre del Montseny se'n van fer 13.000 exemplars, que es van exhaurir en pocs mesos. El llibre va sortir a finals d'estiu i per Nadal ja no en quedava cap a l'editorial. Per cert, ara recordo una anècdota amb una de les meves fotos sobre la pobresa a Barcelona. Eren uns nens que es miraven un *tiovivo* al què no podien pujar. Quan Destino només editava la revista, els vaig oferir aquestes fotos, que em varen retornar per insignificants i d'escàs interès. Després, una d'aquestes fotos guanyaria uns quants premis"

Mentre ens acomiadem, en Raimon ens confessa que té més de 100.000 fotografies, desenes de documentals de 16mm, que el premiat periodista Josep Maria Domènech va començar amb ell com a aprenent i que s'ha passat al món digital sense cap trauma. Després de signar-nos el nostre exemplar del llibre del Montseny, es deixa fer unes fotografies amb una gest d'incomoditat quasi imperceptible, potser imaginat. Llavors, s'asseu al volant d'una furgoneta plena d'andròmines i enfila carretera avall.

(Aquest article va aparèixer per primer cop a la revista la Mostela, que s'edita a Campins, i és la transcripció d'una entrevista que en Carles Puche i jo vam fer a en Raimon Camprubí el 16 de febrer de 2012).

Itineraris romànics pels voltants del Montseny - IV

JOSEP PAGÈS I ROVIRA

Aquest nou itinerari té el propòsit d'oferir una rutes per les contrades del Montseny, per poder apropar-nos a uns monuments romànics ubicats dintre de la comarca del Vallès Oriental, concretament per la vall del Congost i fins la plana de Vilamajor, fent un tom pels seus pobles i pels seus indrets feréstecs, mostrant com es pot arribar-hi, així admirar i conèixer unes mostres de l'art romànic, un art ben nostre, un art que no hem d'oblidar, al contrari, hem de reviuir-lo, tot visitant-lo, fotografiant-lo, admirant-lo, i gaudint-lo.

El quart itinerari romànic pel Montseny, el començarem dintre del terme municipal d'Aiguafreda, on hi visitarem Sant Martí d'Aiguafreda de Dalt, Sant Salvador de l'Avencó i Sant Miquel de Canyelles. Seguirem pel Figaró, on hi trobarem Sant Miquel de Vallcàrquera, continuarem fins a La Garriga per visitar Sant Cristòfol de Monteugues i Santa Maria del Camí. Anirem a Cànoves i Samalús, on hi trobarem, primer Sant Andreu de Samalús, Sant Muç i el Castell de Cànoves. A Sant Antoni de Vilamajor, visitarem Sant Jaume de Rifà i Sant Julià d'Alfou, i a Sant Pere de Vilamajor, hi trobarem la "Torre Roja", el campanar de l'església de Sant Pere.

Completa aquest itinerari un mapa que he elaborat per fer més visual la ruta, veureu que hi apareixen situats els monuments romànics que us proposo visitar com les vies de circulació que permeten accedir-hi.

DESCRIPCIÓ DE L'ITINERARI

Aquesta ruta la començarem a la vall del riu Congost, concretament dintre del terme municipal d'Aiguafreda, continuarem pel Figaró i per La Garriga,

on, a partir d'aquesta localitat anirem cap els municipis de Cànoves i Samalús i l'acabarem a la plana de Vilamajor.

Tal com hem esmentat abans, el principi de l'itinerari romànic el farem a Aiguafreda. Dintre d'aquesta població, a la Crta. De Ribes, direcció Vic i abans de l'entrada a la C17 hi ha un trencall, a mà dreta i abans del pont de la riera de Martinet, on, per una carretera rural ens portarà fins Aiguafreda de Dalt, on visitarem l'església de Sant Martí.

Retornem a Aiguafreda, i amb direcció Sud, i abans de travessat el pont de la riera de l'Avencó, agafarem la carretera de l'esquerra, i primer arribarem a la capella de Sant Salvador de l'Avencó, i seguirem la mateixa pista fins arribar a la Casa Nova de Sant Miquel, i des d'allí, a peu fins l'ermita de Sant Salvador de Canyelles.

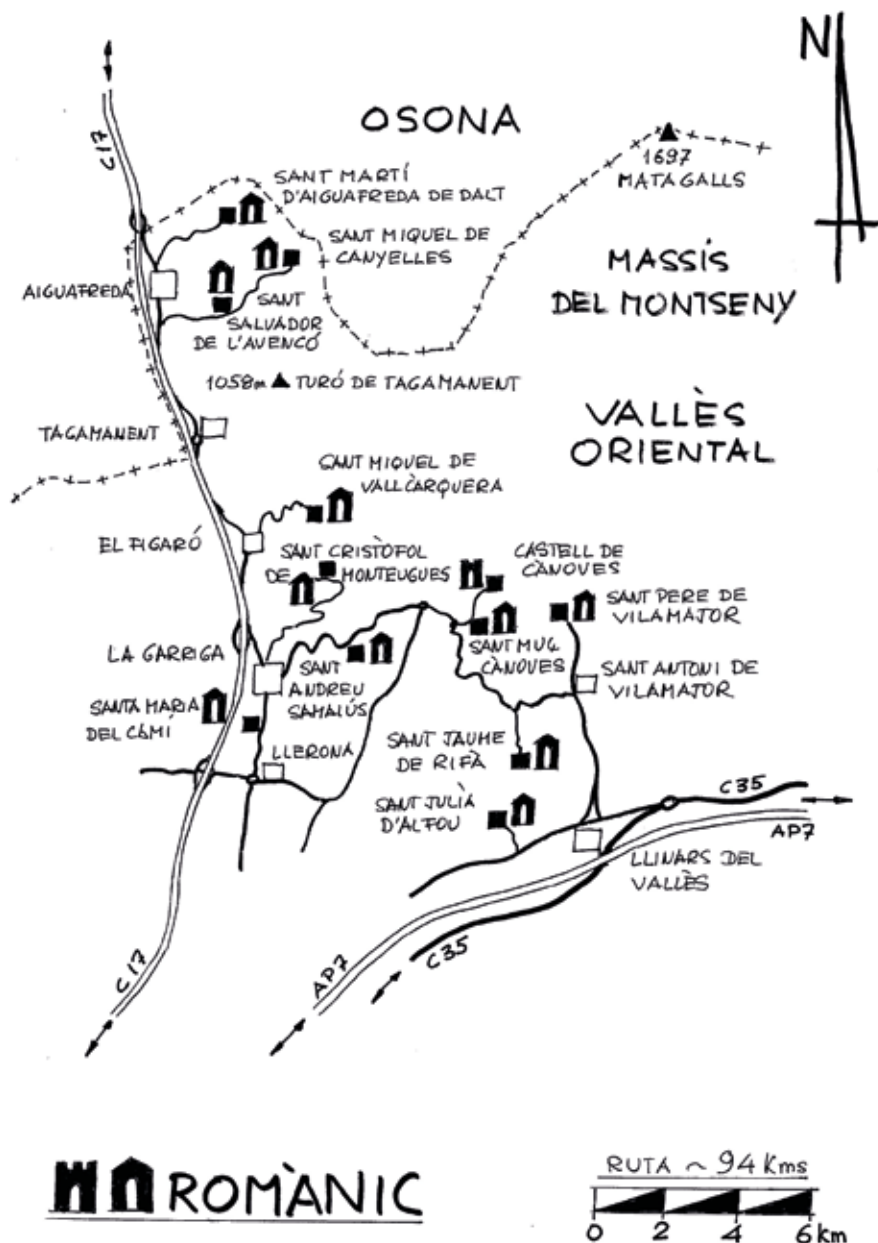
Tornarem a la C17, direcció al Figaró, i ja dintre de la seva població, agafarem el carrer Mossèn Jacint Verdaguer i una pista que es farà arribar als peus de l'església de Sant Miquel de Vallcàrquera. Retornem a la C17, direcció a La Garriga, agafarem la Carretera de Vic, i abans del primer semàfor, hem de trencar a mà esquerra, i per una pista de terra que ens portarà fins a l'ermita de Sant Cristòfol de Monteugues. Retornem a l'antiga carretera de Vic, travassarem tota la població fins a la seva sortida Sud, a mà dreta trobarem la capella de Santa Maria del Camí.

Tornem cap el centre de la població de La Garriga, on agafarem la carretera BP5107, direcció a Llinars del Vallès, seguim aquesta ruta, primer trobarem, a la nostra dreta l'església de Sant Andreu de Samalús, i continuarem fins arribar a Cànoves, on hi trobarem l'església de Sant Muç, i des d'aquí, per la carretera que porta al pantà de Vallfornès, al arriba a Can Congost, prenem una pista forestal, a mà dreta que ens portarà fins a les restes del Castell de Cànoves.

Tornem a la BP5107, direcció Vilamajor, i passat el PK44, a uns pocs metres, hi ha un trencall, a mà dreta, que ens portarà fins la urbanització de Can Miret, continuarem pel Carrer de Begues fins al seu final, on hi trobarem l'ermita de Sant Jaume de Rifà.

Retornem a la BP5107 fins a Sant Pere de Vilamajor, on visitarem la "Torre Roja", campanar de l'església de Sant Pere. Seguim per la mateixa carretera fins a Llinars del Vallès, on agafarem la C251 amb direcció a Cardedeu, i a la sortida de la població de Llinars, trobarem una rotonda, on hi ha el trencall, a la dreta, que ens farà arribar fins a la urbanització de Sant Julià d'Alfou, on hi trobarem l'església de Sant Julià.

I aquí donarem per conclòs el quart itinerari romànic pels voltants del Montseny.

Mapa de la situació dels monuments romànics i dels seus accessos.

SANT MARTÍ D'AIGUAFREDA DE DALT (AIGUAFREDA)

L'església Sant Martí es va erigir sobre una tosquera, en un indret ric en aigua i que té una cova sota l'església, amb enterraments dels Segles VI o VII. El temple construït el Segle XI subsisteix bàsicament, bé que amb moltes modificacions, dins el conjunt edificat de l'església de Sant Martí, la part de construcció romànica queda oculta i voltada pels afegits i les construccions annexes que s'hi han anat fent.

L'església original romànica era un edifici d'una sola nau, capçada a llevant per un absis semicircular ornat amb set fornícules i set columnetes força esveltes, la porta d'entrada primitiva, situada a la façana de migjorn, queda tapiada per una construcció afegida. Les voltes de la nau són de canó seguit un xic rebaixades i de quadrant d'esfera a l'absis, l'obertura de l'absis a la nau central es resol amb una forma poc habitual, mitjançant un arc en gradació, suportats per dos pilars de quart de cercle. Només des de l'interior de la façana de ponent és visible una finestra geminada amb columneta central de fust circular i capitell mensuliforme.

El campanar actual està totalment sobreposat. Les restes visibles de l'estructura de l'edifici permeten establir la filiació d'aquesta església dins les formes constructives de l'arquitectura llombarda de la segona meitat del Segle XI.

En el Segle XVII, l'antic portal romànic es va reemplaçar per una de més gran, també es va construir una nova sagristia, finalment, es construï el campanar que completava l'aspecte del temple, i en el Segle XVIII, se l'hi afegí una sagristia i un comunidor.

SANT SALVADOR DE L'AVENCÓ (AIGUAFREDA)

L'església de Sant Salvador és un edifici d'una sola nau, capçada a llevant per un absis rectangular i coberta amb voltes de canó força apuntades, sense altre element arquitectònic destacable que els dues finestres absidals, construïdes amb tres peces i són d'esqueixada simple, la de la façana de ponent és de doble esqueixada i lleugerament descentrada, és situada damunt de la portalada, que es va construir posteriorment. Hi ha senyals de la portalada primitiva, un arc adovellat que queda a la façana de migjorn, també sembla primitiu el campanar de cadireta a la façana de ponent, tot i que la coberta fou refeta. cal remarcar el ràfec amb motllura senzilla que recorre la nau principal.

L'església de Sant Salvador, es una construcció romànica del Segle XII, és un edifici que ha sofert poques modificacions.

SANT MIQUEL DE CANYELLES (AIGUAFREDA)

L'església de Sant Miquel de Canyelles es un edifici amb una estructura molt semblant a la de Sant Salvador de l'Avencó, però de dimensions més reduïdes. Consta d'una sola nau rectangular capçada vers llevant per una absis també rectangular, cobertes amb volta apuntades de canó seguit. La planta rectangular presenta una degradació en la zona de l'absis, un arc triomfal separa el presbiteri de la nau.

Sant Miquel de Canyelles.

La porta d'entrada es troba a la façana de migjorn, està formada per un arc de mig punt adovellat. Hi ha una finestra cruciforme a la façana de llevant i una altra en forma rectangular a la façana de ponent. La teulada es de dues vessants. El carener, damunt l'arc triomfal, fa pensar en un doble procés de bastida de l'edifici. És típica dintre l'època romànica, la volada del carener amb lloses en degradació.

La construcció se situa el Segle XII, ja que s'ha utilitzat l'aparell característic d'aquesta època. La capella va ser restaurada el Segle XIX.

SANT PERE DE VALLCÀRQUERA (EL FIGARÓ)

L'església de Sant Pere de Vallcàrquera és un edifici d'una sola nau, a la que en el Segle XVI, se li afegí una altra nau al costat de migjorn, separada per arcs de mig punt suportats per columnes cilíndriques, i una capella lateral al costat de tramuntana. Les restes romàniques més importants en el mur de ponent i en la capçalera. La nau és coberta amb volta de canó apuntada, fruit d'unes reformes, i es troba rematada vers llevant per un absis semicircular.

Sant Pere de Vallcàrquera.

Exteriorment l'absis és llis, i també ha sofert nombroses modificacions al llarg dels segles.

En l'absis, trobem dues finestres romàniques de doble esqueixada, mig amagades per l'arrebossat posterior. Una altra finestra, també d'època romànica, es troba a la façana de ponent, es tracta d'una finestra geminada sense mainell.

En el Segle XVII es fa reformar el temple, moment en que es va construir la nova porta d'entrada i el campanar que hi al seu damunt. Les restes romàniques de l'edifici original, indiquen una construcció dins del Segle XII.

SANT CRISTÒFOL DE MONTEUGUES (LA GARRIGA)

L'església de Sant Cristòfol de Monteugues és un edifici d'una sola nau rectangular, coberta amb volta de canó, i amb dos arcs torals apuntats que semblen posteriors a la construcció del temple. A llevant, l'encapçala un absis semicircular, d'eix desplaçat respecte a la nau i amb tres arcs en gradació que formen un ampli presbiteri, interiorment, una enguixada cobreix la volta de quart d'esfera de l'absis i els arcs en gradació. A l'exterior de l'absis resten encara unes arcuacions llombardes mig esborrades pels arrebossats i les emblanquinades.

Els murs laterals i de ponent tenen un gruix de 1,5 metres, el que fa suposar que foren refets per reforçar la volta, tot i que, al mur de la façana de migjorn hi ha dos contraforts que en contraresten el desplom.

La porta d'entrada s'obre a la façana de migjorn i està formada per una arcada de mig punt feta amb dovella senzilla, sense cap altre element. A la façana de ponent hi ha un campanar de dues obertures, coronades per arcs de mig punt, que pertany, com la nau, a una època posterior.

Tot l'aparell, de fet, resta molt amagat, però el poc que es pot veure és de carreus ben disposats. Tan l'aparell com l'ornamentació exterior de l'absis, hom fa pensar que la capella de Sant Cristòfol de Monteugues, es pot considerar com una construcció romànica del Segle XI. El temple va ser remodelat i reformat durant el Segle XVI.

SANTA MARIA DEL CAMÍ (LA GARRIGA)

La capella està unida a "can Tarrés de La Garriga", on si han trobat les restes d'una vila romana, l'origen de l'església és antic, del Segle X pre-romànic i possiblement visigòtic del Segle VII. Es tracta d'una ermita d'una sola nau i un absis de planta rectangular, coberts amb volta de canó seguit lleugerament apuntat, amb una finestra absidal de doble esqueixada i una bella portalada romànica a la façana de migjorn. L'ull de bou de la façana de ponent i el portal de la façana de tramuntana són d'època més tardana.

Santa Maria del Camí.

El portal romànic esta format per una arcada amb arquivolta i sense timpà, emmarcada per dovelles a dos nivells, les quals deixen entre elles un espai en angle recte que conté dues columnes amb base i capitells, i una imposta, els capitells són decorats amb temes molt variats.

La coberta de la nau, de teula corba, és dos vessants que formen plans a diferent nivell.. Hi ha un relleu esculpit, de factura basta, incorporat a la cornisa de l'edifici que correspon a unes modificacions efectuades el Segle XII.

SANT ANDREU DE SAMALÚS (CÀNOVES I SAMALÚS)

Tot i les reformes que ha sofert l'església de Sant Andreu de Samalús en el decurs dels temps, romanen ben patents les restes de la primitiva construcció romànica. Es tractava d'un temple d'una sola nau, avui només visible parcialment a l'interior. L'absis, amb tres finestres, consta de set plafons separats per lesenes, amb dues arcuacions a cada plafó. Nau i absis foren sobrealçats amb fins defensius, probablement en una època posterior a la seva construcció.

En l'edifici eclesial, adossat exteriorment, en el seu mur de migjorn, i prop de l'absis, hi ha un campanar, construcció de la segona meitat del Segle XI que conserva bé l'obra romànica. El conforma un primer cos que s'estructura amb una finestra central amb arcuacions llombardes a cada façana. Tot i que el segon cos també és romànic, roman incomplet en la seva part alta. De fet, en aquest punt s'hi afegí posteriorment un altre pis -aquest ja fora de l'època romànica- que correspon al cos que actualment allotja les campanes.

SANT MUÇ DE CÀNOVES (CÀNOVES I SAMALÚS)

L'església de Sant Muç, es un edifici molt modificat en diverses èpoques, però l'estructura primitiva romànica encara es pot identificar prou bé, El temple consta d'una planta rectangular de dos trams, coberta amb volta de canó seguit i amb un arc toral de reforç, el primer tram, més estret, queda a l'extrem de ponent, al costat de l'entrada. L'absis és llis i semicircular, és mutilat i cobert amb volta de quadrant d'esfera, i encapçada la nau amb l'arc triomfal.

Com elements arquitectònics queden dues finestres absidals de doble esqueixada i la portalada d'una arcada amb arquivolta, propis del Segle XIII.

Els murs de tramuntana i ponent són sobrealçats per tal de fortificar l'edificació. Tota la resta d'elements ja pertanyen a èpoques posteriors, com les capelles gòtiques, el campanar i altres dependències secundàries.

L'església de Sant Muç, ja estava documentada en el Segle XI, no hi ha cap notícia de l'edifici romànic que ha subsistit. L'església actual es devia reconstruir ja entrat el Segle XII. En el Segle XVI es va ampliar l'edifici amb quatre capelles

CASTELL DE CÀNOVES (CÀNOVES I SAMALÚS)

Les ruïnes del Castell de Cànoves es troben a la riba esquerra de la riera de Vallfornès. La fortalesa té encara visible tot el seu perímetre, importants llenços de murs amb obertures i fins alguna cambra plena de runa i vegetació.

Castell de Cànoves - Cànoves i Samalús
- s.XII

Resten els murs d'una nau orientada de tramuntana-llevant a migjorn-ponent, que té una longitud d'uns 19 metres i una amplada d'uns 8 metres. A la paret millor conservada s'obren tres finestres d'arc rebaixat. Cap a tramuntana-ponent s'estén una altra nau, ara unida sense solució de continuïtat a la primera, que té una amplada d'uns 15 metres i una longitud d'uns 16 metres. A la banda de ponent hi havia un cos sortint, potser una bestorre.

La datació és difícil i segurament té diverses etapes de construcció. El tipus d'aparell recorda a edificis pre-romànics, mentre que d'altres parets semblen més aviat d'època romànica. Les característiques constructives de les obertures fan pensar que és un edifici de la baixa edat mitjana, concretament dins del Segle XII, on, a causa del tipus de material constructiu utilitzat, es copien unes formes d'edificar que recorden les d'èpoques anteriors.

SANT JAUME DE RIFÀ (SANT ANTONI DE VILAMAJOR)

L'ermita romànica de Sant Jaume de Rifà es un edifici d'una sola nau rectangular coberta amb volta de canó seguit, capçada a llevant per un absis semicircular llis, cobert amb volta de quart d'esfera, que s'obre a la nau per un simple arc triomfal, al mur de l'absis s'obre una finestra de doble esqueixada coronada amb un arc de mig punt, damunt la qual hom pot veure una petita fornícula i una espitllera, només visible des de l'exterior.

La porta d'entrada, a la façana de migdia, és d'arc de mig punt fet amb gran dovelles de pedra granítica ben treballada.

A l'interior de la nau hi ha un arc toral, el qual sembla ser afegit posteriorment a fi de reforçar la volta, molt modificada per les reparacions efectuades en diverses èpoques.

Sobre el mur de ponent hi ha un petit campanaret de cadireta d'un sol ull.

L'edifici eclesial de Sant Jaume, és una construcció molt rústega, que palesa la forma de les construccions rurals romàniques del Segle XII.

Sant Jaume de Rifà

SANT PERE DE VILAMAJOR

L'existència d'una església dedicada a Sant Pere és antiquíssima. A la façana del temple actual s'hi exhibeix una làpida amb la inscripció següent: "AQUÍ REPOSA ORILA PREVERE. MORÍ L'ANY 910 DE L'ERA". De l'església romànica del Segle X no en queda cap resta. Tampoc ens n'ha arribat cap de l'església que degué construir-se en el segle XIII, coetània del cos superior del campanar. Conservem però els dos testimonis cabdals esmentats, la làpida d'Orila i la magnífica torre campanar.

Sant Pere de Vilamajor.

Ens trobem davant el millor campanar romànic del Vallès Oriental. S'hi identifiquen dues etapes de construcció.

La part inferior és llista i correspon a la torre d'homenatge del palau reial del Segle X, lloc d'estada de la reina Peronella (la muller de Ramon Berenguer IV i mare del primer comte-rei Alfons I el Cast) durant la seva infància. Posteriorment, en el Segle XIII, s'afegí el cos superior de tipus llombard, transformant-lo en un campanar.

SANT JULIÀ D'ALFOU (SANT ANTONI DE VILAMAJOR)

L'església de Sant Julià d'Alfou és un edifici d'una sola nau rectangular, d'estil romànic, coberta amb una volta lleugerament apuntada fins al presbiteri, el qual és cobert amb volta de creueria amb una clau decorada amb una creu gravada. La teulada és a doble vessant. La façana de ponent

és de construcció posterior. El campanar de tipus torre i de base rectangular, va ser ampliat el Segle XVI, presenta tres cossos separats per cornises, és de paredat i carreu, el campanar és coronat per merlets a les quatre cantoneres i coberta piramidal. A cadascuna de les cares estretes s'hi van obrir el Segle XIV les finestres de mig punt per les campanes grans i en una de les cares amples, el Segle XVII, es van obrir dues finestres per les campanes petites.

Sant Julià d'Alfou.

El Segle XVI es va ampliar el temple amb la obertura de quatre capelles laterals cobertes amb volta de canó seguida. El Segle XVII s'obrí una nova porta de llinda a la façana de ponent, coronada per un frontó semicircular amb forma de petxina, i també en el mateix segle es portà a terme una reforma general de l'església. El Segle XIX es tapià la porta situada a la façana de migjorn, segons sembla hi havia la primitiva porta romànica, que fou tapiada per construir-hi el baptisteri.

La primitiva església de Sant Julià d'Alfou és una construcció romànica datable dins del Segle XII, reformada i engrandida en els Segles XVI, XVII, XVII i XIX.

BIBLIOGRAFIA

- BARRAL i ALTET, Xavier, L'art pre-romànic a Catalunya, Segles IX,X, Edicions 62, 1981.
- CARBONELL i ESTELLER, Eduard, L'art romànic a Catalunya, Segle XII, Edicions 62, 1980.
- COMAS i DURAN, Pere, Esglésies i ermites del Montseny, Casal de Cultura Dr. Daurella, Cardedeu, 1984.
- JUNYENT, Eduard, Catalunya Romànica, l'arquitectura del Segle XI, Abadia de Montserrat, 1972.
- JUNYENT, Eduard, Catalunya Romànica, l'arquitectura del Segle XII, Abadia de Montserrat, 1980.
- VAL RIMBLAS, Ramon, El Romànic del Vallès, Editorial AUSA, 1983.
- Catalunya Romànica, Volum XVIII Vallès Oriental, Fundació Enciclopèdia Catalana, 1984
- Mapa Cartogràfic de Catalunya, Institut Cartogràfic de Catalunya, 2018.

Històries dels arbres singulars del Montseny

JOSEP M. PANAREDA CLOPÉS, JOSEP MASNOU CLOPÉS

La consideració dels arbres com objecte de protecció individual és actualment molt estesa. A Catalunya ja s'aprovà la primera protecció oficial el 1987. Actualment existeix una bibliografia força extensa i són nombrosos els catàlegs comarcals, municipals o d'altres àmbits territorials que han estat elaborats, alguns dels quals publicats en paper i molts penjats en webs (Parés, 2006).

És una visió puntual amb denominacions diverses que, tot i que signifiquen gairebé el mateix, expressen matisos que tenen la seva importància. S'anomenen arbres monumentals en referència a la mida excepcional per l'espècie; és el terme més emprat inicialment. Es parla també d'arbres remarcables, singulars, notables o excepcionals. En qualsevol cas se sol entendre que l'aplicació d'un d'aquests qualificatius va més enllà de tenir mides excepcionals. Cal considerar sobretot el sentit que té un arbre, per raons d'edat, d'excepcionalitat, d'ús, culturals, històriques, simbòliques o estètiques. El valor d'un arbre individual és sempre relatiu, en funció de la localització, del seu entorn i del que representa per una comunitat humana concreta. Es parla d'arbres d'interès nacional, comarcal o local. Els arbres poden ser també catalogats com a bens a protegir en els Plans d'Ordenació Urbanística Municipal (POUM) o ser declarats d'interès local pels plens dels ajuntaments.

Una mostra de l'interès actual pels arbres singulars és el llibre editat recentment sobre 89 arbres i arbredes de l'àrea situada entre la Seu d'Urgell i Puigcerdà (Tort, 2018). És una aproximació excel·lent als arbres que han esdevingut mite i referència per a la gent de l'indret. L'autora assenyala

que es tracta d'arbres excepcionals per la seva monumentalitat, pel seu aspecte singular i per les vivències i llegendes que atresoren. Afirmar que quan esdevenen molt vells entren a formar part de la història del lloc on habiten, els hi posen nom propi i els preserven com a símbol d'aquell poble o comunitat. Va més enllà de la botànica; l'interessa la dimensió espiritual en el sentit ampli del terme.

Sobre arbres singulars i monumentals del Montseny s'ha escrit força, en especial des de la perspectiva de catàleg, que sol concretar-se en un llistat dels arbres destacats amb les seves característiques morfològiques més significatives, com l'alçària, el volt del canó, que és el perímetre del tronc mesurat a 1,30 m del terra, i l'amplitud de la capçada; aquests tres paràmetres són els que se solen establir convencionalment en un primer moment. Entre les obres generals publicades destaquen les de Boada (1989), Broncano *et al.* (2006) i Vives (1996).

En aquest escrit es presenta el resultat d'unes reflexions entorn a l'origen dels arbres actualment considerats singulars a partir del treball de camp i documental al Montseny. Cal situar l'inici dels nostres plantejaments en el moment que ens vam adonar que molts d'aquests arbres havien estat plantats o afavorits per a unes funcions específiques, i que eren ben pocs els que han esdevingut singulars a causa només de la dinàmica natural. La intervenció humana gairebé sempre hi ha estat molt present. Per tant, l'estudi i la gestió d'aquests arbres depassa en molt l'àmbit naturalístic de l'ecologia o de la biologia, i caldria considerar-los des d'altres perspectives científiques i tècniques, com la geogràfica i l'antropològica, i també la literària, l'artística, la psicològica, la religiosa i la sanitària. Ho concretarem en dos apartats, l'un dedicat al plantejament global amb una tipologia d'arbres singulars en relació amb el seu origen i les funcions, i l'altre a l'exposició dels trets més significatius de les espècies arbòries que més sovint són objecte de protecció.

Aquesta aportació forma part dels resultats d'un projecte de recerca sobre l'estructura, dinàmica i evolució dels paisatges vegetals. Una de les temàtiques és l'anàlisi i la interpretació del nivell de maduresa tant a escala de poblacions, com de comunitats i de paisatge. Els canvis socioeconòmics recents han comportat l'abandó de terres i dels aprofitaments tradicionals, el que ha implicat un augment de la maduresa dels sistemes naturals, en especial en espais de muntanya.

Ara hi ha més arbres vells, boscos en fases de certa maduresa i paisatges més propers al naturals. Aquesta triple realitat correspon a tres nivells d'organització de la realitat, que alhora comporta tres aproximacions diferents de l'anàlisi i interpretació amb perspectives, metodologies i

Figura 1. Alzinar Vell del sot d'Arenys on no s'ha realitzat cap aprofitament des de fa molt de temps. Fotografia de Josep M. Panareda, el 30 d'agost de 2018.

tècniques específiques. El nivell de poblacions es concreta en els arbres singulars, monumentals o vells, el nivell de comunitats en els boscos madurs o en evolució natural, i el nivell de paisatges en els paisatges en mosaic. El coneixement d'aquest darrer és la fita i la referència del nostre projecte (Arozena, et al., en premsa; Panareda, en premsa). En aquest article ens centrarem en el primer nivell, els arbres.

UNA DIVERSITAT D'HISTÒRIES FINS A ESDEVENIR ARBRES SINGULARS

Al Montseny hi ha un gran nombre d'arbres que poden ser considerats singulars, tant per les dimensions excepcionals en alçària, volt del canó o amplada de la capçada, com pel que han estat en el passat i representen en l'actualitat. Però hem constatat una desavinença notable entre els catàlegs i la realitat. Als catàlegs només s'han inclòs uns pocs exemplars. En part, es pot entendre per la complexitat en la declaració d'un arbre com a monumental o singular; cal, entre altres actuacions, l'acceptació per part del propietari. La raó principal podria ser el desconeixement general de la realitat o l'interès escàs per part de les institucions que haurien d'intervenir

o tenir la iniciativa. Tanmateix, molts són els arbres singulars que es troben en finques de propietat pública.

De tota manera, la qüestió essencial no és pas la declaració formal d'arbre singular i la seva inclusió en un catàleg. Si la tendència actual en la gestió i els aprofitaments forestals segueix, els arbres remarcables seran cada vegada més nombrosos. El més important no és pas tenir catalogats tots els arbres grossos i singulars per alguna raó, ni tampoc cercar quin és el més alt, el més gros, el més gruixut o el més estrany de cada espècie. El que cal és entendre el que representen i que els ciutadans hi trobin referències per a conèixer millor el funcionament de la natura de manera global. L'essencial és comprendre el paper dels arbres en la dinàmica i en l'evolució del conjunt del paisatge. Aquesta evolució no té un final, sinó que anirà canviant en relació amb els factors externs, com els canvis climàtics, que també han estat i són constants, de la pròpia dinàmica del paisatge i de la intervenció que hi fem els humans. En tot moment cal considerar els arbres com un element del paisatge, en el qual s'integren de manera molt diversa i de manera variable en el temps i en l'espai.

L'arbre com organisme es reproduïx, germina, creix, floreix, fructifica i de les llavors poden sorgir nous individus. La maduresa i la mort d'un arbre formen part del seu sistema vital i així és com ha de ser interpretades. Altrament hi ha el perill de menystenir algunes de les fases de la vida de l'arbre. Tan important és el procés de germinació i de floració com el d'envelliment d'un arbre i la degradació de la fusta morta que amb la participació de múltiples microorganismes s'integra al sòl.

Un arbre monumental envellit i amb un brancatge ample pot ser esbessat, trencat o arrabassat per un corrent d'aigua o per una ventada amb certa facilitat, sobretot si el tronc ja està mig buit o corcat. No s'ha de dramatitzar quan això succeeix, ja que l'espai que ha quedat obert ben aviat serà ocupat per unes altres plantes, que esdevindran adultes i produiran de nou fruits que permetran germinacions noves. Un arbre monumental no és una realitat estàtica, és vida i, per tant, evolució i canvi permanent. Els salzes blancs, per exemple, que colonitzen les riberes creixen molt de pressa i esdevenen grossos en pocs anys, però una crescuda fluvial mitjana els pot arrabassar i deixar les branques trencades, que poc després rebrotaran i donaran lloc a nous peus que es desenvoluparan amb fermesa; en aquest cas no cal ni la germinació, encara que també hi té lloc. És un bon exemple de la vida d'uns arbres que assoleixen la maduresa i fins i tot la monumentalitat en pocs anys.

Molts dels arbres singulars corresponen a individus plantats amb finalitats ornamentals, majoritàriament originaris de terres llunyanes. La justificació

Figura 2. Om monumental i singular prop de Torrellebreta. Fotografia de Josep M. Panareda, l'1 de maig de 2015.

és precisament l'ornamentació, la bellesa, l'estètica, l'exotisme i l'ombra, sobretot si en alguna estació ofereixen unes formes o una variabilitat cromàtica especials, com la floració a la primavera o les tonalitats vermelloses o groguenques de les fulles a la tardor. Per aquests profits han estat deixats a un desenvolupament espontani, el que ha donat lloc a arbres de mides i formes excepcionals. Quan una ventada trenca o esqueixa una branca es considera una incidència negativa, i no hauria de ser pas així, excepte que hagi provocat danys a les persones.

Hi ha jardins privats històrics notables que hostatgen arbres exòtics de grans dimensions, alguns dels quals han estat declarats arbres monumentals, singulars o d'interès comarcal o local. És el cas dels jardins de Sors i de Can Vives a Seva, del Noguer i de Ca l'Herbolari a Viladrau i del Roquer a Arbúcies (Bofill, 1990; Pladevall, 1991; Vives, 1999 i 2003). Semblantment es pot dir de l'Arborètum de Masjoan a Espinelves (Masferrer, 1989), o del grup de sequoies de Santa Fe. Els arbres més plantats pertanyen al grup de les coníferes, com els avets, pins i cedres, però també hi ha til·lers, magnòlies, àlbers, plàtans, grèvols, blades, aurons, bedolls, roures i alzines.

Figura 3 Faigs singulars a Puig Sacreu al Matagalls, en un antic amorriador. Fotografia de Josep M. Panareda, el 16 d'agost de 2018.

Als entorns de les fonts solen haver arbres remarcables a causa de la fertilitat i la humitat permanent del sòl. Alguns són arbres espontanis que han estat deixats per a ombra i ornamentació, com són els salzes, els freixes o els àlbers. Sovint se n'han plantat d'exòtics, com el plàtan, el més freqüent i un dels que esdevé més gruixut i alt.

Alguns arbres han estat afavorits pels seus fruits, com la noguera, que ben sovint esdevé molt ramificada i grossa. Els fruiters de fruita dolça no solen esdevenir grossos i, a més, solen ser esporgats; i són engolits pel bosc quan són abandonats. El cirerer és el que esdevé més alt i gros i es naturalitza amb més facilitat; tanmateix molts dels cirerers que creixen en fondals són clarament espontanis.

Més destacats són els arbres singulars simbòlics, plantats vora les esglésies i cases o en claustres i cementiris, com el xiprer, el teix, el llorer o l'olivera. Al ser protegits sovint assoleixen mides extraordinàries per l'espècie. A vegades és l'espècie la que té un significat concret, com succeeix en els xiprers, però en altres és l'exemplar concret el que representa un ideal, una efemèride o un record personal, com en el cas del plàtan de la plaça de la Vila d'Arbúcies, conegut com l'Arbre de la Llibertat.

Els arbres que tenien profits remeiers solien ser plantats prop de les masies, ran de camins o als marges de les feixes, com el til·ler, el llorer i el saüquer. Un saüquer és un arbret amb un tronc que rarament supera els 30 cm de gruix, el llorer té una alçària mitjana i amb molts de rebrots i el til·ler pot esdevenir molt alt i amb tronc força gruixut.

El lledoner, que es troba sovint vora les masies i ha esdevingut remarcable, molt ramificat i amb brots nombrosos, fou plantat per a la fabricació de forques, rampins, batolles, bastons i mànecs d'eines. També ho fou la servera, pels seus fruits i per la fusta que ha estat aprofitada per a talladors, tallants o socons de carnisser, ja que és una fusta que no s'estella; és molt dura. El lledoner i la servera tenen en comú que els fruits són menjats pels ocells, els quals dispersen molt les llavors, de manera que actualment es troben exemplars en clarianes i enmig dels boscos propers.

Alguns arbres han tingut profits més enllà dels forestals, com a refugi, aixopluc o descans, com amorriador prop de masies o enmig de pastures, o com a referència per a orientar-se, per senyalitzar un terme o una fita de propietat, o per localitzar una font, les saleres o els abeuradors, o com reclamadors d'ocells.

La fusta, la llenya o el carbó han estat els aprofitaments tradicionals principals del bosc, que eren gestionats amb aquest objectiu. Els exemplars d'una certa mida eren tallats, esporgats o coronats segons els interessos. Es deixaven alguns de grossos per a la producció de llavors. Fins els torts i rebregats que creixien a les carenes i esqueis s'aprofitaven per a llenya o carbó.

ELS ARBRES MÉS SINGULARS

Quines són actualment les espècies arbòries de les quals trobem més exemplars singulars al Montseny? Caldria diferenciar el territori de muntanya dominat per boscos del territori amb construccions. En el primer hi ha especialment arbres forestals com l'avet, l'alzina, el castanyer, el faig, els pins, els roures i la surera; altres espècies, com l'arboç, els aurons, la blada, el boix, el cirerer, els freixes, el grèvol, les moixeres, l'om, el teix i els til·lers, hi tenen una presència més reduïda. En el segon també hi ha sovint arbres forestals, com l'alzina i els roures, però destaquen especialment algunes espècies exòtiques plantades per a usos específics, com és el cas del lledoner, el llorer i la servera, amb finalitats ornamentals, com els cedres, o deriven d'antics fruiters, com alguns cirerers, pomeres, pereres o pruneres. A part, cal considerar les riberes, amb arbres sovint de creixement ràpid i amb predomini de reproducció vegetativa, com el vern, els salzes, l'àlber, el pollancre i el plàtan; també s'hi localitzen freixes i robínies (Panareda *et al.*, 2011, 2012 i 2018).

L'alzina és l'arbre amb més exemplars singulars catalogats, i n'hi ha moltes d'altres que no ho són. Val a dir, també, que és l'arbre més estès del massís del Montseny i el que constitueix més superfície forestal. És alt i dona una ombra densa i permanent, un fruit molt útil per a l'alimentació del bestiar, un bon combustible i una fusta dura, compacte i resistent. Diverses alzines grosses són terminals o constitueixen un refugi per als ramats i pastors vora de les masies o a les pastures. Les alzines solitàries tenen un brancatge molt ample. No és rar localitzar alzinars amb nombrosos peus d'alzines grosses a causa de l'absència d'aprofitaments les darreres dècades.

Semblantment és pot dir dels roures, tanmateix les rouredes ocupen una superfície considerablement menor. Hi ha rouredes amb peus grossos i exemplars solitaris de grans dimensions no gaire lluny de les masies o ran de camins. Cal diferenciar diverses espècies i races amb nombrosos híbrids que dificulten una identificació precisa. En els vessants mitjans i inferiors del Montseny domina el roure martinenc, sovint amb el tronc tortuós i molt ramificat. Entre l'estatge de l'alzinar i el de la fageda al Montseny hi ha roures grossos, ben drets i alts, que corresponen a l'espècie de roure de fulla grossa, propi més aviat de les terres de clima temperat i humit del centre de l'Europa.

Les sureres han estat molt plantades i afavorides per a l'aprofitament de l'escorça, el suro. El suro de qualitat s'obté a partir de la tercera pela, quan els arbres ja assoleixen una certa dimensió i han superat el mig segle. Al cap d'unes dècades esdevenen arbres amb capçades amples i obertes pel sistema d'explotació. Una surera grossa i acabada de pelar ofereix una de les imatges més característiques del paisatge forestal mediterrani.

El castanyer és l'arbre que ens ofereix també molts exemplars singulars i remarcables del Montseny a causa de la grandària dels arbres i dels sistemes d'aprofitaments. És de creixement ràpid i esdevé molt gros i amb troncs especialment gruixuts i abonyegats. És fàcil trobar castanyers molt grossos i amb formes peculiars ben coneguts, com el de Can Cuc a Cànoves i el de Nou Branques a Viladrau. A l'entorn de Viladrau i cap Arbúcies són abundants els castanyers grossos, alguns amb un tronc basal extraordinàriament gruixut i tortuós, al capdamunt del qual broten nombroses branques ja força gruixudes i llargues, testimoni d'un aprofitament tradicional ja en desús. A més, la fusta de l'interior del tronc es podreix aviat; la fusta descomposta s'extreia per a jardineria, la famosa terra de castanyer; tot plegat crea encara més la imatge d'un arbre descarnat. Algunes malures, sobretot el xancre, els han malmès molt durant les darreres dècades (Boada, 1993; Panareda *et al.*, 2013, 2016, 2018a i b).

D'avets singulars n'hi ha molts en els dues avetedes principals del Montseny, a la de Passavets i la de l'obaga de Coll Pregon, o solitaris enmig de la fageda. Hi ha avets de Douglas i avets roigs singulars en jardins i repoblacions (Panareda *et al.*, 2019)

Hi ha també diversos pins singulars, alguns amb alçàries i gruixos notables. Destaquen alguns exemplars de pi pinyer, però també se'n troben de pi blanc, de pinassa i de pi roig. Alguns pins insignes i pinastres plantats han assolit dimensions notables, però solen caure i morir aviat.

De faigs singulars se'n troben tan enmig de la fageda densa, com de solitaris, aquests molt ramificats i amb una capçada ampla. Solen correspondre a peus per a llavor, termenals, de refugi o de referència, sovint amb un gran simbolisme. Alguns faigs vells arrelats en esqueis poden viure molts anys i esdevenir inclinats, tortuosos, abonyegats, mig trencats i amb branques esbessades, sempre amb poca alçària. Hem trobat un sector de fageda amb nombrosos peus envellits a causa de tenir metralla incrustada en el tronc, el que no els feia aptes per a ser serrats (Boada, 1992).

El teix és un arbre de creixement lent, rebrota molt, pot viure molts anys i és propi d'ambients rocosos ombrívols, pel que sovint pren fesomies molt particulars. Se'n troben alguns amb formes ben curiosos als esqueis del Montseny. Per la longevitat, el creixement lent, la tortuositat del tronc i l'elevada toxicitat de les fulles ha esdevingut un arbre mític i simbòlic com cap altre. Sol créixer solitari o en grups molts reduïts. Només coneixem una població nombrosa a l'obaga de Puig Drau, però aquesta no arriba constituir una teixeda, més aviat és una fageda amb nombrosos peus de teix.

Els freixes solen assolir dimensions notables. N'hi ha dues espècies autòctones. El de fulla estreta creix als boscos de ribera mediterranis, i actualment és en expansió a causa de què part de les terres on vivia foren rompudes i transformades en conreus; amb l'abandó el freixe recolonitza espontàniament el seu ambient; cap a la comarca de la Selva en trobem de ben singulars. El freixe de fulla grossa, en canvi, es fa en fondals de la muntanya mitjana, en condicions atmosfèriques més frescals i humides i poden assolir dimensions enormes, tant d'alçària com de gruix, com els que hi ha als fondals enlairats del Montseny.

De tells o til·lers no n'hi ha gaire, però han estat plantats o afavorits en jardins, passeigs i vores de fonts, com els que hi ha prop de la Font Bona a Sant Marçal del Montseny.

Els oms han estat uns dels arbres més nobles que ocupaven el punt central de moltes places i prop de masies i fonts. Es feien grossos i alts, a l'estiu donaven una ombra agradable i a l'hivern les fulles queien per deixar

passar tota la radiació solar possible. Això ja és història, a causa de la grafiosi de l'om, una malura provocada per un fong mortal. Però sempre hi ha excepcions; hi ha un om immens solitari enmig de conreus prop de Torrellebreta, ja a la Plana de Vic.

BIBLIOGRAFIA

- AROZENA, M.E., Panareda, J.M. (en premsa). *Árboles viejos, bosques maduros y paisaje natural. Una reflexión geográfica acerca de la dinámica de la laurisilva canaria*. Tenerife. Vieraeta.
- BOADA, M. (1989). *Els arbres de la regió del Montseny (I). La vida entorn de l'arbre*. Barcelona: ICE.
- BOADA, M. (1992). Alguns aspectes del faig. *Fagus sylvatica*, en el massís del Montseny. Viladrau. *Monografies del Montseny*, 7: 111-133.
- BOADA, M. (1993). Alguns aspectes del castanyer, *Castanea sativa* Mill., en el massís del Montseny. Viladrau. *Monografies del Montseny*, 8: 81-92.
- BOFILL, R. (1990). *Els arbres de Mas Noguer de Viladrau*. Viladrau. *Monografies del Montseny*, 5: 187-203.
- Bosch, D., Diez, E., MALUMBRES, J., SANCHE, H. (2003). *Estudi dels arbres monumentals, notables i singulars del municipi d'Arbúcies*. Barcelona: Diputació de Barcelona. Diagnosi ambiental al Parc Natural del Montseny. *Monografies*, 36: 109-116.
- BRONCANO, M.J., BOADA, M., RAMÍREZ, S., BOSCH, D. (2006). *Arbres i arbredes singulars del Montseny*. Sant Vicenç de Castellet: Farell editors.
- GARCIA, A., FERRET, E., RAMÍREZ, S. (2003). *Estudi dels arbres monumentals, notables i singulars del municipi de Viladrau*. Barcelona: Diputació de Barcelona. Diagnosi ambiental al Parc Natural del Montseny. *Monografies*, 36: 117-125.
- MASFERRER, J. (1989). *L'avet de Masjoan "Abies masjoanis". Història de la seva aparició, obtenció, descobriment i nominació*. Viladrau. *Monografies del Montseny*, 4: 145-153.
- PANAREDA, J.M. (en premsa). *Història i evolució dels arbres vells, boscos madurs i paisatges naturals a la Cerdanya*. Puigcerdà. Era.
- PANAREDA, J.M., Masnou, J. (2018a). *El paisatge del Cafè de la Calma del Montseny*. Viladrau. *Monografies del Montseny*, 33: 65-82.
- PANAREDA, J.M., Masnou, J. (2018b). *Los castaños monumentales del Montseny*. En Molinero, F. et al.. *Paisajes patrimoniales de España*. Madrid:

- Ministerio de Agricultura, Alimentación y Medio Ambiente. 780-793 pàgs.
- PANAREDA, J.M., MASNOU, J., BOCCIO, M. (2011). *Les moixeres al Montseny*. Viladrau. Monografies del Montseny, 26: 181-189.
- PANAREDA, J.M., MASNOU, J., BOCCIO, M. (2012). *Els aurons i les blades del Montseny*. Viladrau. Monografies del Montseny, 27: 163-175.
- PANAREDA, J.M., MASNOU, J., BOCCIO, M. (2016). *Els castanyers grossos del Montseny*. Viladrau. Monografies del Montseny, 31: 67-87.
- PANAREDA, J.M., MASNOU, J., BOCCIO, M. (2013). *El paisatge actual del Triador del Cot (Montseny): alzinars i castanyers*. Viladrau. Monografies del Montseny, 28: 177-189.
- PANAREDA, J.M., MASNOU, J.; BOCCIO, M. (2017). *Avets i avetedes al Montseny*. Viladrau. Monografies del Montseny, 32: 141-160.
- PARÉS, E. (2006). *Arbres monumentals de Catalunya: 18 anys des de la primera protecció*. Barcelona: Departament de Medi Ambient i Habitatge, Direcció General del Medi Ambient.
- PLADEVALL, A. (1991). *La petita història del Mas Noguer de Viladrau, una gran hisenda i pairalia del Montseny*. Viladrau. Monografies del Montseny, 6: 47-56.
- TORT, P. (2018). *Les veus dels arbres. 89 arbres singulars entre la Seu d'Urgell i Puigcerdà*. Barcelona: Editorial Piolet.
- VIVES, J.M. (1996). *Arbres monumentals i singulars del Montseny*. Viladrau. Monografies del Montseny, 11: 69-92.
- VIVES, J.M. (1999). *Arbres exòtics del Montseny*. Viladrau. Monografies del Montseny, 14: 133-156.
- Vives, J.M. (2003). *Plagues d'insectes que afecten els arbres del Montseny*. Viladrau. Monografies del Montseny, 18: 101-121.

Més sobre Sant Segimon

ANTONI PLADEVALL I FONT

Sant Segimon històricament és el sant o santuari més venerat del Montseny, tant per la grandària de la seva edificació com per l'atracció que tenia sobre gran part del país, sobretot del sector d'Osona i també fora d'ella, com ho revela el nom històric que tenia el llarg camí que des de Tagamanent creua tot el Pla de la Calma fins al santuari, abans conegut com el camí de Sant Segimon.

Hem parlat més d'una vegada del santuari des de les primeres Monografies del Montseny, del 1986, fins a les darreres.

Avui, i espero que ni que sigui per última vegada, en puguem donar algunes de les notícies que sobre el sant patró i el seu culte tenim aplegades per l'encara no nat llibre sobre *Viladrau, el Montseny i Sant Segimon*, que decidirem escriure el 1982 amb motiu dels nou-cents anys de la consagració de l'església romànica de Sant Martí de Viladrau, de la que resten alguns elements del seu atri o galilea.

L'estudi i més tard l'adquisició del manuscrit del que es va tractar en les *Monografies* de l'any passat, m'han posat sempre l'interrogant, mai esclarit, del perquè es feu el santuari o perquè es dedicà a un sant de l'àrea francesa, que fou rei de Borgonya el segle VIè. D'ell es troben els primers indicis per aquestes regions en l'acta de consagració d'Arbúcies del 923, però que no fa encara referències a Sant Segimon del Montseny sinó a la capella de Sant Segimon de la parròquia de Sant Feliu de Buixalleu, que actualment no mostra cap símptoma de vellesa anterior als segles XV o XVI.

Feia anys que teníem anotades totes les notícies aparegudes en velles publicacions del Montseny i en deixes testamentàries del final del segle XIII dels arxius de Taradell i Viladrau, perquè pel 1950 em va demanar notícies sobre el sant, el culte i la capella, l'arquitecte Josep Maria Pericas, quan restaurava l'església i el seu campanaret i la casa o hostatgeria annexa, a càrrec dels amos de Can Gat que des del període comprès entre el 1830 i el 1846 són propietaris del santuari i del seu entorn. Inicialment el santuari i el seu redós es considerava de domini dels comtes d'Aranda i ducs d'Hixer, com a senyors de la muntanya del Montseny o del seu sector de Viladrau i entorn de Sant Marçal, també els rectors de Viladrau que tradicionalment el consideraven unit a la seva parròquia i al domini de l'església com a bé eclesiàstic. Foren les lleis liberals de les Corts de Cadis de 1812 i els primers decrets d'exclaustració del inici de les guerres carlistes, amb la creació dels registres de propietats, els que feren que el santuari i el entorn s'inscrivissin com a pertanyents a la propietat del Can Gat.

Deixem aquest tema llargament debatut en el *Llibre de Sant Segimon* recopilat pel rector Francesc Corominas, segons s'exposava en el treball de l'any passat.

No pretenc aquí insistir en aquesta matèria o vella polèmica, sinó intentar exposar l'origen i el perquè del santuari, cosa que sap molt bé la llegenda i la tradició, però que no hi ha manera de provar documentalment, crec amb tot que serà interessant conèixer qui era aquest sant i l'abast de la seva devoció.

La tradició ho té tot molt clar i sense cap mena de dubte. Segons ella, Segimon era fill del rei Gondemar d'Aquitània i era un cristià arrià, que el bisbe Sant Avit de Vinaire, va convertir al catolicisme i molt jove, poc abans dels vint anys, va voler deixar el regne i d'amagat dels seus pares, els reis Gondemar i Caratene, es va vestir d'ermità o captaire i marxà cap al Pirineu per trobar un lloc on fer vida d'ermità i d'oració.

Diu la llegenda que va comprar una creu passant per Narbona i passant el Pirineu, per la part de l'Empordà, el dirigiren a Vic, on un eclesiàstic li va dir que per trobar pau i solitud es dirigís al Montseny i així ho feu. Enfilant-se vers el Matagalls, trobà pel camí un petit planell amb una gran balma o cova i aigua propera i per això decidí quedar-se aquí a fer oració i penitència. Per allà hi va trobar algun altre penitent o eremita, que el va orientar un xic i li va dir que al veí monestir de Sant Marçal hi podria anar pels actes religiosos i que li donarien un pa cada divendres, que amb algunes herbes i fruits del bosc varen ser el seu aliment durant un parell o tres d'anys.

Santuari de Sant Segimon (Foto Genís Sañé).

Segons la història, aquesta autèntica, Segimon fou rei de Borgonya entre els anys 516 i el 523, es va casar dues vegades i tingué dos fills de cada muller, la segona que es deia Constància i tingué els infants Guisald i Gombau. Els anys que fou rei va tenir constants desavinences, com n'havia tingut el seu pare, amb Teodoric, rei dels francs, que volia annexar el regne de Borgonya al seu estat o a la França pròpiament dita.

Durant tot el regnat de Segimon, tingué guerres amb el rei Clovis o Clodoveu I, que tenia la capital a Orleans. En aquestes guerres hi participà també molt activament Gondemar, germà de Segimon, però ambdós foren derrotats per Clodoveu; aquest, per venjar-se d'ells va fer tirar en un pou a Segimon, a la seva muller i els dos fills, mentre el seu germà Gondemar, aliat als ostrogots, reeixia a recuperar encara, només que per algun temps, el regne de Borgonya.

El fet que Segimon s'hagués convertit al cristianisme fidel a Roma i que hagués afavorit als catòlics, erigint esglésies, ajudant a la fundació d'un monestir a Cremona, foren causa que fos considerat màrtir i sant i com a tal inscrit en el martirologi romà.

La majoria d'aquestes notícies me les va explicar el professor bolandista, G. Delahaye, que pertanyia al grup d'estudiosos de les vides i autenticitat de les històries dels sants que venera l'església. Aquest fou professor meu a Lovaina el 1961, i ell va ser el que em va dir tot seguit que la llegenda de Segimon i d'altres sants de Catalunya, que recullen Croiset, Domènech

i altres autors que han tractat dels nostres sants, eren una invenció tardana creada per la bona fe o imaginació de devots d'aquests sants.

En explicar-li jo que a la diòcesi de Vic teníem un gran santuari, amb una cova i des de sempre una gran devoció i atracció a sant Segimon, va dir-me que això passa en molts indrets, sobretot en sants que vivien al desert o en coves, que eren l'admiració dels fidels. Encara que aquest i altres sants fossin documentats des de l'edat mitjana o segle XIII, alguns eren una pura invenció i en altres cassos, com en el cas de Sant Segimon, eren persones que havien existit, però la seva història era falsejada per la gran devoció dels fidels. Els ermitans explicaven amb tot detall la seva suposada història i visita al santuari començant per la cova on el sant havia fet penitència, cosa que era el gran centre d'atracció vers el gran santuari i casa d'acolliment que completava i feia atractiva la seva visita.

La suposada història del nostre sant era un dels testimonis més clars d'aquestes invencions o relats populars, per tant, la vinguda al Montseny i la seva estada tres anys aquí continua essent un gran enigma. No oblidem que entre el sant mort l'any 524 i el segle XIII, que és quan trobem les primers notícies, hi ha molts segles de silenci.

No obstant les notícies que es tenen del seu culte revelen que sant Segimon era un sant molt conegut al centre d'Europa, on hi ha moltes esglésies i capelles que li són dedicades, com era el cas que ell fos el titular de la catedral de Buda, antiga diòcesi que es trobava a Buda, ciutat de l'esquerre del Danubi, que en l'època imperial medieval es va unir a Pest, ciutat creada a la vessant oposada a Buda, en lloc més planer i habitat que és l'actual Budapest, la capital d'Hongria. També es coneix que hi havia un monestir de Cremona que el tenia per patró, així com altres esglésies importants que te dedicades. Creia aquell professor que era molt possible que la seva devoció fos aquí introduïda pel domini dels francs a Catalunya que va durar del 875 al 988. El mateix que moltes altres sants titulars o devocions d'esglésies catalanes aquell temps a casa nostra.

En tot cas la llegenda de Sant Segimon al Montseny es devia crear del segle XIII en endavant, quan comencem a trobar en els vells testaments de gent del seu voral deixes al sant; la majoria d'uns pocs diners i algunes destinades a obres per la capella o a coses concretes com per adobar el camí que hi pujava el 1376, per fer una campana per la capella el 1442, encarregar a un feligrès que anava a Roma el 1494 que cursés una petició d'indulgències pels devots del sant, per refer el 1557 la capella del sant, cosa que va fer l'ermità Miquel dos anys després quan el bisbe de Vic, Aciscle Moyà de Contreras va concedir 40 dies d'indulgència a tots el que visitessin el santuari; també consta que el rei d'Espanya, Felip II el 1574, va

concedir un privilegi perquè l'ermità de sant Segimon pogués estendre les seves recaptas per la seva capella pel Principat de Catalunya i pel Rosselló, etc. Vegeu *Monografies del Montseny* 1, (1986) pp.20-27.

Quan es parla de capella es refereixen sens dubte a una capella anterior a l'església actual, refeta o ampliada diferents vegades, com ja s'ha fet esment el 1557 o més concretament el 1594 quan el feligrès i obrer de Sant Segimon va fer contracte el dia 6 d'agost amb el mestre Montserrat de Sant Martí per fer un nou retaule per l'església o capella nova de Sant Segimon.

O sigui que del segle XVI en endavant ja hi havia, a més de la Cova on es creia que Segimon va viure quan hi feia penitència i que, almenys des del segle XIII, es va construir dintre seu una petita capella d'obra, que és el primer que visitaven els devots, i un parell de segles més tard es feu una nova capella fora de la cova a la que es feien dir les misses i a la que es donaven almoines per obres per arreglar-la o ampliar-la. El seu emplaçament devia ser més o menys on hi ha l'església actual. Aquesta, tal com ha arribat a nosaltres, sabem per les deixes i pel *Llibre de Sant Segimon*, que es va fer entre el 1732 i que es va beneir ja acabada i amb el seu campanaret, anterior a l'actual, el 1775, essent així una obra barroca poc diferent de les esglésies dels Morató que aquests anys es refeien a Viladrau i a Taradell, i a tants altres indrets de la comarca.

En aquests temps tot es feia amb el permís del senyor dels termes de Taradell i Viladrau, que tot i canviar de cognoms i línies sempre eren descendents dels vells barons de Taradell i Viladrau, senyors de tota la part osonenca del Montseny.

El rector, obtinguda la llicència senyorial, actuava sempre com a amo del santuari i terres del redós junt amb els pagesos o caps de casa, coneguts com els obrers parroquials i del segle XVIII en endavant hi havia també dos obrers propis per Sant Segimon, que sota les ordres del rector tenien cura del santuari. Aquest, pel que hem constatat, sempre eren els caps de masies dels volts del santuari.

Aquest costum va perdurar fins el 1852 quan va passar la propietat del santuari als hereus de Can Gat; els rectors de Viladrau en protesta d'això des del 1853 deixaren de pujar en processó a Sant Segimon i traslladaren el culte que donava la parròquia a la capella de la Pietat de la població, inicialment annexa al cementiri.

Els autèntics conservadors i expansors del culte eren els ermitans, normalment nois solters ja grans, que vestien un hàbit especial tipus fraresc i que gairebé sempre eren dos, almenys del segle XVI en endavant.

Aquests es presentaven al rector de la parròquia i ell els imposava l'hàbit després d'haver-los adoctrinat sobre el sistema de vida piadosa que devien portar. Inicialment vivien en el santuari, segurament en alguna edificació situada no molt lluny de la cova, però des dels volts del 1570, sens dubte amb l'acord del rector, varen decidir passar a viure a un indret menys àrid i fred que el racó de la muntanya i amb l'ajuda dels captiris que feien i no cal dir del rector i feligresos de Viladrau, varen erigir una casa amb capella en territori considerat del mas Puig de la Vall, en un lloc que devia ser destinat a era i que era conegut com l'Erola. Aquí vivien els ermitans en ple hivern, quan no feien sortides per fer captes a favor del sant.

Consta que la primera casa de l'Erola es va incendiar pel 1628 i que el 1630 l'ermità Onofre Masjoan, conegut per tothom com fra Onofre, va cuidar de la reedificació d'una nova casa, però gairebé no la va veure acabada puig que va morir el 30 de desembre de 1631 i fou acabada i ampliada pels seus successors amb l'atri de dues arcades obertes a ponent i a migdia, que constitueixen com un reposador i aixopluc pels que van a Sant Segimon, cosa que els permet visitar la capella que forma part de la casa dels ermitans, on es venera la Mare de Déu de l'Erola. Aquí es reunien i es formava la processó fins al santuari presidida pel rector i amb molts feligresos que fins el 1833 feien al santuari el dia 1 d'abril, dia de sant Segimon.

Ermita de l'Erola (Foto Genís Sañé).

Ermita de l'Erola. Accés. (Foto Genís Sañé).

Per trobar-se fora del terme o propietat de Can Gat, aquesta capella va quedar de propietat de la parròquia, amb la categoria d'ermita. Quan la parròquia va perdre la propietat del santuari, la vella processó a Sant Segimon des del 1853 es fa a l'altar que Sant Segimon té a la capella de la Pietat del poble de Viladrau.

L'Erola, com s'ha exposat, era residència dels ermitans de Sant Segimon des del dia de Tots Sants al dia 1 d'abril, festivitat del sant.

La devoció a l'Erola va rebre un primer sobresalt el 1833 al inici de la primera guerra carlina, quan fou cremada pels constitucionals però la devoció dels viladrauencs la va restaurar tot seguit i el 3 d'agost de 1837 s'hi feu un primer aplec i festa.

També el santuari de Sant Segimon fou objecte d'una notable destrucció pels francesos el 1810 quan, durant la guerra contra les tropes de Napoleó, els soldats francesos calaren foc a l'església i hostatgeria, perquè s'hi havia refugiat un grup de resistents, sobretot de Viladrau. Acabada la guerra, després d'una forta campanya dels devots del sant, l'any 1815 es va restaurar de nou l'església del santuari i amb gent de Viladrau i voltants que fent cadena d'homes i dones pujaren des de l'Erola teules i rajoles per a restaurar Sant Segimon.

Aquí posem final a aquesta evocació sobre Sant Segimon, esperant que en una altra ocasió es pugui parlar del vell santuari d'una manera més

optimista i es completi la seva restauració, almenys de l'església sense culte des de la destrucció que hi causà la desventurada guerra civil del 1936-1939 i el llarg temps d'abandonament que, tot i algunes campanyes de restauració i revitalització que en diferents ocasions hi han dut a terme els seus propietaris, resta encara molt per fer perquè el santuari recuperi bona part de l'atracció que havia tingut segles enrere.

La Costa del Montseny i Santa Susanna. Dos exemples de l'evolució de la població al Montseny des de mitjan segle XIX fins avui

JOAN PORTALS MARTÍ

RESUM

Aquest treball pretén presentar el que ha estat l'evolució de la població a la muntanya del Montseny des de la meitat del segle XIX fins al dia d'avui, prenent com a exemple d'aquesta evolució i del consegüent despoblament dues entitats veïnals que tenen força elements en comú: La Costa del Montseny i Santa Susanna, les quals comparteixen el fet d'ésser nuclis muntanyencs relativament aïllats i amb un habitatge disseminat.

Per fer-ho, partint de les dades actuals de població, es comparen aquestes amb padrons municipals i censos parroquials elaborats en els moments de màxim poblament de la muntanya (al voltant de l'any 1867), així com en una època intermèdia que correspon als anys 1925-1930.

HÀBITAT DISPERS AL MONTSENY

Històricament, el Montseny havia estat una zona amb una quantitat baixa però relativament estable d'habitants. Aquesta estabilitat de la població al Montseny i al seu entorn més proper es va mantenir durant segles, fins que va començar a incrementar-se de manera significativa després de la Guerra de Successió, és a dir, al llarg del segle XVIII. Aquest procés va culminar a la dècada dels anys seixanta del segle XIX, quan petits nuclis dispersos, com va ser el cas de La Costa i de la seva antiga sufragània Santa Susanna, assoliren la seva màxima població.

Amb l'excepció d'alguns nuclis urbans situats a les planes que l'envolten, com Arbúcies, La Garriga, Sant Celoni o Breda, al massís hi ha predominat tradicionalment l'hàbitat dispers. Així, des de temps molt antics, els masos han estat la base del poblament del Montseny i han tingut un paper decisiu en la configuració del seu paisatge. El mas ja apareix als segles XI i XII com a lloc de poblament dins els termes d'un comtat o d'un castell, o bé entre les possessions d'un monestir o d'una catedral. I es troba ja plenament consolidat a la segona meitat del segle XV, quan la pagesia s'ha alliberat, almenys en bona part, de les càrregues feudals que havia patit fins a la Revolta Remença.

Més enllà del conreu de la terra, l'aprofitament del bosc havia estat tradicionalment el primer recurs per la subsistència: l'alzina surera i el castanyer, entre d'altres espècies arbòries, constituïen un mitjà de vida molt important i, cadascuna a la seva manera, van contribuir al procés d'industrialització del país. Ja en èpoques antigues la fusta dels arbres del Montseny havia servit per la construcció de galeres i tot tipus de vaixells. Més tard, amb el desenvolupament de les fargues, el carbó fou un producte molt necessari i, finalment, a mitjan segle XIX, la industrialització del país i l'arribada del tren a Sant Celoni van fer augmentar l'exportació dels productes forestals, un procés que la irrupció dels combustibles fòssils als anys seixanta del segle passat va capgirar definitivament.

Tot plegat va tenir dues conseqüències importants: els canvis en el paisatge derivats de la major o menor explotació dels recursos forestals i l'evolució de la població dels nuclis urbans de l'entorn del Montseny i també dels masos escampats per la muntanya. Aquesta evolució es va produir en un doble sentit. Primer, d'increment sostingut del nombre d'habitants, en un procés que als veïnats més o menys escampats culmina cap a l'any 1867 i que a les zones planes s'ha mantingut fins avui. I, més tard, de disminució constant de la població disseminada amb una evolució que acabarà sent el motiu del tancament de molts masos en els darrers temps.

La crisi del model de societat rural tradicional provocada per l'enfonsament de l'economia forestal i també de l'agricultura de muntanya, ha estat molt ben descrita per Martí Boada i Sònia Sánchez en la seva recent obra *Masos del Montseny*, en la qual *"es presenta una aproximació a com són, quina activitat tenen i on es troben trenta masos representatius de la diversitat actual del Montseny"*. Al llibre expliquen com l'enfonsament de les formes tradicionals de subsistència va ser la causant directa del despoblament de les àrees rurals i més elevades de la muntanya i del simultani augment de la població a les planes circumdants, on s'incrementa notablement el procés d'industrialització, especialment en els corredors fluvials de la Tordera i del Congost.

Can Tarrer. Exemple de masia actualment en runes del veïnat de Santa Susanna. (Fotografia de Josep Gil Segú).

Tot plegat, ens diuen, ha tingut com a conseqüència el tancament d'uns 700 masos en el conjunt de la muntanya i la reconversió de molts altres, els quals van passar de centrar la seva subsistència en unes activitats basades en l'explotació del sector primari (aprofitament forestal, ramaderia, agricultura) a exercir-ne d'altres en el sector terciari, dels serveis o de l'artesanat. Avui, la restauració, l'educació ambiental, algunes tasques relacionades amb el Parc Natural del Montseny, el tele-treball i la segona residència són el mitjà o la forma de vida d'alguns dels habitants que queden en aquells antics masos, sense oblidar, però, que encara avui algunes famílies, sens dubte amb un caràcter residual, es dediquen a activitats relacionades amb el sector primari.

DOS CASOS CONCRETS: LA COSTA I SANTA SUSANNA

La parròquia de Sant Esteve de La Costa, centre d'un veïnat dispers i extens, així com la seva antiga sufragània Santa Susanna, un veïnat amb característiques semblants, són un bon exemple del que ha estat l'evolució del poblament en les zones muntanyoses del Montseny, un territori bàsicament boscós al llarg dels anys i molt especialment en el darrer segle i mig. Ambdues es caracteritzen per haver tingut tradicionalment la seva població escampada en cases que estenien els cultius al seu voltant.

Els recursos que històricament havien permès la vida als seus habitants eren l'agricultura, bàsicament de secà amb algun regadiu complementari, i l'aprofitament forestal. L'activitat ramadera era sovint subsidiària i més marginal per la majoria dels masos, a excepció tan sols dels més importants, que aprofitaven antics drets comunals de pastures (els emprius) a les parts més altes, on hi havia els corrals (d'en Rovira, d'en Daumal...).

Els camps de conreu, que generalment aprofitaven replans de terreny guanyats al bosc, amb el temps anaven augmentant, a mesura que els seus propietaris artigaven noves terres en funció de les persones que els masos havien de mantenir. Els horts, generalment de dimensions reduïdes, aprofitaven els petits cursos d'aigua, aprofitament que servia també pel cultiu dels arbres fruiters, generalment pomeres i nogueres.

L'aprofitament del bosc, especialment de l'alzina, la surera i el castanyer, havia estat tradicionalment el primer recurs per la subsistència en ambdós llocs. En aquest sentit, el desenvolupament de les fargues feia que el carbó fos un element molt necessari i, en general, el procés d'industrialització exigia cada vegada més l'exportació de productes forestals.

També la ramaderia, bàsicament formada per ramats de bous i cabres que aprofitaven les pastures de les parts més altes, amb un puntual i limitat desenvolupament de la ramaderia bovina, era un altre dels recursos que asseguraven la subsistència de les famílies que habitaven aquells masos escampats per la muntanya, entre els quals hi havia explotacions relativament importants al costat de masoveries que disposaven de recursos més limitats.

Altres activitats complementàries havien estat presents al llarg dels anys als veïnats de La Costa i la seva sufragània. L'hostal, una activitat que es remunta a segles enrere, els molins de farina (Viladecans, Can Illa), les pedreres (Can Marsal), la fàbrica de filats (únic establiment fabril situat al Rieral des de finals del segle XIX) i l'antiga farga de coure situada també al Rieral. Aquestes activitats configuraven una economia en la qual, encara que de forma molt limitada i complementària, s'hi podien trobar també algunes persones relacionades amb diversos oficis: ferrers, fusters, traginers,...

Aquest model de societat rural que a La Costa i Santa Susanna va tenir la més genuïna expressió durant segles, es va veure seriosament afectat per les causes apuntades, les quals van provocar l'enfonsament de l'economia forestal i de l'agricultura de muntanya, mitjans principals de vida dels habitants dels dos veïnats.

ELS PADRONS I ELS CENSOS, LA PROVA DEL DESPOBLAMENT

Encara que La Costa i Santa Susanna avui pertanyen a entitats municipals diferents (Fogars de Montclús i Sant Pere de Vilamajor, respectivament), per la seva situació geogràfica a la muntanya i per la distribució aïllada dels seus habitants en masos amb activitats i formes de vida similars, les dues entitats veïnals comparteixen una sèrie d'elements comuns en els quals es poden veure reflectits els canvis en el model de societat en què la gent havia viscut durant segles. En aquest sentit, l'estudi d'alguns padrons municipals i també de censos parroquials dels darrers cent-cinquanta anys ens poden ajudar a comprendre l'evolució de la seva població amb el consegüent procés de despoblació, d'abandó de masos o, si més no, de canvis d'activitats dels habitants d'alguns d'ells. N'explicarem alguns exemples que ens ajudaran a visualitzar aquest procés.

La Costa va assolir el seu màxim poblacional l'any 1867, un any en el qual comptava amb 84 cases habitades per un total de 475 persones, mentre Santa Susanna va arribar aquell mateix any a 207 habitants distribuïts en un total de 34 masos oberts. I uns cent-cinquanta anys després, ambdues entitats veïnals han vist dràsticament reduït el nombre dels seus residents i de les cases habitades com a conseqüència de la transformació de les activitats del sector primari que s'hi realitzaven en unes altres, generalment relacionades amb el sector terciari, les quals requereixen un molt menor nombre de persones per casa, sense comptar a més que algunes dels antics masos han esdevingut segones residències.

En l'actualitat, segons les dades municipals obtingudes, el veïnat de La Costa està habitat per un total de 118 persones, les quals resideixen en els que el padró denomina "domicilis" i que són 62. La simple comparació de les dues xifres és una mostra evident de l'escàs nombre de persones que resideixen a cadascun dels respectius "domicilis" i que, per tant, les activitats que en aquests es duen a terme no tenen res a veure a les que venien essent habituals en èpoques anteriors. I que, a més, la població actual no arriba a ser una quarta part de l'existent l'any 1867.

Pel que fa a Santa Susanna, també segons les dades municipals consultades, hi ha actualment 14 cases habitades per un total de 43 persones, un nombre d'habitants que representa aproximadament un 20% del màxim poblacional assolit l'any 1867. I en aquest cas es fa també evident que les activitats que s'hi desenvolupen tenen poc a veure amb el que havia estat el model tradicional.

Segons el padró municipal de l'any 1860, al veïnat de La Costa hi vivien 429 persones en 84 cases habitades. És un padró que no detalla el nom de les cases sinó que està fet en base al nom dels respectius caps de casa.

Com a dades interessants, ens informa del mode de vida o professió dels respectius estadants del mas, encara que emprant termes força confusos dels quals l'únic que s'infereix clarament és que en la seva immensa majoria es dediquen a activitats relacionades amb l'aprofitament dels recursos agrícoles, forestals o ramaders que l'entorn del mas els proporciona, ja sigui com a "pagès", "propietari", "masover", "arrendatari", "inquilí", "bracer" o "jornaler del camp". El padró utilitza aquests qualificatius sense massa rigor i com que no estan relacionats amb un mas determinat i no queden ben definits, resulten força imprecisos. Apareixen també, esporàdicament, algunes activitats més marginals, com les de "fonedor de coure", "carboner", "traginer" o "fuster". I, per descomptat, en les cases que diuen ser les més importants del veïnat s'hi troben el que anomena "servents", d'un i altre sexe, que generalment són persones molt joves. Són aquestes les cases en què sovint hi figuren un o alguns pastors i a vegades també alguna "mainadera".

A part d'informar-nos també de l'edat dels membres de les respectives famílies i dels vincles de parentiu dels seus components, entre els quals sovint es troben representants de diverses generacions que conviuen en un mateix mas, aquest padró ens facilita altres dades interessants, com són la presència d'alguns "pobres de solemnitat" (set, concretament) i la dels que anomena "expòsits", uns nens que generalment complementen el nombre de fills de famílies que ja tenen descendència, en molts casos nombrosa. Són criatures, generalment de molt poca edat, que deuen provenir de la Casa de Maternitat (els antics "incògnits" de l'Hospital de la Santa Creu) i criades per famílies amb pocs recursos.

Del padró s'infereix de manera clara les activitats que es desenvolupen en la majoria dels masos, molts dels quals compten amb un nombre relativament elevat d'estadants, així com el lloc de naixement dels seus habitants, la immensa majoria dels quals són naturals de la mateixa Costa del Montseny o bé de pobles veïns de la zona, entre els qual destaca Montseny per damunt de tots.

Encara que la mitjana d'habitants per casa està al voltant de sis, es detecten notables diferències, de les quals és fàcil deduir la relativa importància de cadascuna. En no figurar el nom de cada casa en aquest padró municipal, ens hem de guiar només pel nom del respectiu cap, encara que alguns dels cognoms ens donen indicis de quin és el mas on resideixen. Pel nombre dels seus habitants, destaquen alguns masos: el primer pel nombre d'estadants és el d'Isidre Pou Llovera, un "propietari-pagès" de 53 anys, casat amb Francesca Puig, amb dos fills, i que conviu també amb la seva mare, un germà, quatre pastors, dos mossos, un mestre i una serventa, és a

dir, un total de catorze persones (Can Tonijaume). Amb el mateix nombre d'estadants, trobem el mas que habita Joan Cañellas, "pagès-jornaler" de 65 anys (Can Cañellas) casat amb Mariana Riera, amb els quals conviuen un fill casat i cinc néts, a més d'una altra filla casada que té també una filla. A la casa hi ha, a més, dos pastors.

Tres masos compten amb dotze habitants, els respectius residents els quals són: Josep Virgili, masover i propietari (Can Virgili) casat amb Teresa Rovira, els quals tenen tres fills solters, un fill casat, un servent, una serventa i dos pastors; a la casa hi trobem també una nena d'un any, "expòsita". Jaume Rovira, pagès-propietari (Can Rovira) casat amb Rosa Sivina, conviu amb diversos germans i descendents, a més d'un pastor. I Jaume Daumal, també pagès-propietari casat amb Antònia Castañera amb quatre fills, dos germans solters i quatre servents és el restant cap d'una de les cases (Can Daumal) que compten amb un nombre elevat de residents.

Onze persones viuen amb Manuel Cardona, un jornaler-inquilí de 40 anys, casat amb Catalina Solé, els quals tenen sis fills i un nen "expòsit" a càrrec seu. A la casa hi té allotjament un "pobre de solemnitat" a més d'un carboner. I Salvador Illa, pagès-propietari (de Can Illa del Pont encara que no ho digui el padró), Josep Bach, fonedor de coure (també del Rieral, de La Farga), i Antoni Argemí (El Vilar) completen aquesta relació de cases amb més habitants.

La resta de cases són habitades per un nombre variable de persones. La majoria d'elles constitueixen un nucli familiar més o menys nombrós, amb comptades excepcions de persones soles que consten al padró, algunes de les quals són qualificades com a "pobres de solemnitat".

Complementaris a aquest padró municipal són els padrons parroquials, uns padrons trets dels llibres del Bisbat de Barcelona. En general hi trobem dades coincidents, encara que amb algunes diferències poc significatives. D'ells en resulta que l'any 1859 La Costa tenia 451 habitants; el 1861, 438, i el 1867, any de màxim poblament, en tenia 475 amb 84 cases habitades, les mateixes que resulten del padró municipal del 1860.

Aquest padró parroquial de 1867 és un bon complement de l'anterior ja que en ell s'esmenten, una per una, les 84 cases amb el nombre dels seus habitants. Per aquest motiu, és interessant reproduir-lo almenys esquemàticament, ja que ens permet conèixer el nom de cadascuna de les cases que fa uns cent-cinquanta anys conformaren el màxim de la població del veïnat. En ordre decreixent en funció del nombre dels seus respectius estadants, la relació començaria per Can Tonijaume (13), seguint per Can Rovira (12), Can Daumal i Canyelles (11), Can Nofre, El Vilar i Viladecans (10), Can Morell, Can Patolla, Ca l'Escarrà, Can Illa del Pont, i La Farga

(9), Casa Municipal, Can Dansa, Rocanegra, Les Vernedes i Can Virgili (8), Can Plantavinyes, Lo Vilardell, Can Puig, Riera de Ciuret, Cal Satanàs, El Salicrup, El Vilardell, Can Castanyer, Can Peu de Ca, el estadants de Can Farga i Can Coca (7), La Rectoria, Can Batista, Can Llop o Pararó, Corral d'en Riera, Les Planes de Fontmartina, Coloreda, Can Parera i Can Seró (6), l'Escola de Nens o Ca l'Estudiant, Can Pasqual, Can Barracés de Canyelles, Can Rubí, Can Toni Planas, Can Verdaguer, Can Jep Vidal, Cal Magí, Can Marsal, Can Domènech, el Molí de Viladecans, Can Felip, i Can Barraca (5), Cal Trompa, Can Nofret, el Porxo de Can Riera, el masover de Can Rubí, La Traüna, Cal Rei, Cal Coix, Can Pau Vilà, Can Joan Hosta, Cal Jacinto i Cal Nan (4), Can Jaume Nofre, El Baiés, Can Mitjané, masover de La Traüna, Can Menció, Can Cruspinell, Cal Músic, Cal Tonador, Can Perxachs, Cal Borracer, Can Real, i la fàbrica de pipes de Can Farga (3), la casa de la Plaça, Can Saleta, casa d'estadants Can Pasqual, el Corral d'en Daumal, el masover de la Coloreda, Can Ginesta, Can Biel, Can Castanyer Xic, i Serratosa, 2; i finalment, Can Tarré, Roureda i Can Cristòfol, 1.

En paral·lel a aquest padró, el de la parròquia de Santa Susanna d'aquell mateix any, ens retrotreu també al moment de màxim poblament del lloc. Les cases que esmenta (34) i els seus habitants (207) són les següents per

El Polell. Masia restaurada propietat de la Diputació de Barcelona des dels anys 70. S'utilitza com a alberg rural. Forma part del veïnat de Santa Susanna (Fotografia de Josep Gil Segú).

ordre decreixent de persones que viuen a cadascuna d'elles: El Samon (18), Can Vesa i el Tarré (12), El Suros (10), Can Païssa, Cal Marxant i el Saüc (9), Masjoan, Las Planes del Cortés i Can Sagrera (8), Can Bernat, Ca l'Andreu Roca i Vallmanya (7), El Vilaró, Can Ramonet, Cal Toni i Can Gorchs (6), Can Roca, Can Planas i Cal Tart (5), Cal Ros, Can Ginesta, Can Jaume Cabreta, Mas Rovira i El Polell (4), Sant Elies, Cal Petit, Can Girabés, Cal Regatxo, Can Jaumet Roca, Can Soley i la Casa Nova (3), Can Vallana (2) i Cal Magí (1). Com en el cas de La Costa, la mitjana d'habitants per casa està al voltant de 6 persones, amb alguns màxims que superen els 10 habitants per casa, dades indicatives d'una considerable activitat també en aquest veïnat encara més aïllat i d'accés més difícil que el de La Costa.

A l'Arxiu Parroquial de Sant Celoni es conserva un llibre que conté un complet cens de la parròquia de Sant Esteve de la Costa datat el primer d'agost de l'any 1925 i rectificat a 1 d'abril de 1929 i 31 de desembre de 1930. Al mateix llibre hi figura també un cens parroquial de Santa Susanna corresponent a l'any 1929, i rectificat el 1931. És interessant estudiar-ne el seu contingut, ja que ambdós ens poden il·lustrar de l'evolució del poblament del dos veïnats i ens mostren una fase intermèdia entre el moment de màxima població i l'actualitat.

Sant Elies. Ermita dalt del turó que porta el mateix nom. Antic centre de devoció i pelegrinatge dels pagesos de l'entorn. (Fotografia de Josep Gil Segú).

Pel que fa a La Costa, el nombre cases habitades, segons aquest padró, seria de 55 l'any 1925 i de 58 el 1930. Les persones residents eren 330 l'any 1925 i pràcticament les mateixes el 1930. En relació al cens de 1867, transcorregut més de mig segle, podem veure que el nombre de cases on hi viu gent ha disminuït més d'un 30% i que el nombre d'habitants de la parròquia és també inferior en un 28%, el que fa que la mitjana d'habitants per cadascun dels masos sigui força semblant, és a dir, estigui al voltant de les 6 persones.

Segons aquest padró parroquial, la casa amb més habitants en aquest moment és Can Canyelles, amb catorze estadants, tots familiars, seguida per Can Tonijaume, on entre la propietat i els masovers sumen tretze persones, i Can Nofre, amb onze estadants. Una casa amb molts residents és Ca la Xica, on hi viu un matrimoni amb deu fills. El que crida l'atenció és que, malgrat mantenir-se en general la mitjana de residents per casa, ha disminuït sensiblement el nombre de servents, mainaderes i pastors i per tant gairebé sempre tots els estadants pertanyen a la mateixa família, el que és, sens dubte, indicatiu d'una disminució de l'activitat d'aprofitament dels recursos de l'entorn, especialment en els masos que havien estat més importants en èpoques anteriors. Destaca també la pràctica desaparició dels nens "expòsits" i dels titulats "pobres de solemnitat", la presència

Església de La Costa del Montseny amb el seu comunidor. (Fotografia de Josep Gil Segú).

Església de Santa Susanna. (Fotografia de Josep Gil Segú).

dels quals havia estat força habitual en els padrons de mitjans del segle anterior, com hem vist.

Pel que fa al lloc de naixement de les persones relacionades en aquest padró parroquial de 1925, una gran majoria són originàries de la mateixa Costa del Montseny, encara que a la llista hi estan representats gairebé tots els petits nuclis habitats de la muntanya i el seu entorn, entre els quals destaquen de manera especial Montseny i Fogars de Montclús, seguits de Sant Esteve de Palautordera, Campins i Mosqueroles. Hi són presents també algunes poques persones procedents de pobles de l'Empordà i d'algun altre lloc, totes elles però amb caràcter pràcticament testimonial, com és el cas d'algunes persones procedents de pobles de la resta de la península Ibèrica.

En aquest cens hi figuren ja com a cases deshabitades les següents: Can Cristòfol, Can Cruspinell, Can Parera, Can Peu de Ca, Can Rany i Can Sabata, a part d'algunes altres en què hi ha canvis en els seus estadants i que, per tant, passen períodes sense ser habitades. Es tracta de les masoveries més petites, ja que en general els masos importants mantenen la seva activitat i un nombre relativament estable d'habitants.

El llibre de referència inclou també dos censos de l'antiga parròquia de Santa Susanna datats els anys 1929 i 1931, respectivament. Del primer en resulta que aquest veïnat tenia 15 cases habitades amb un total de 83

residents, mentre en el segon es comptabilitzen 17 cases obertes amb el mateix nombre total d'habitants. En ambdós casos el nombre d'estadants per casa és inferior al de La Costa, ja que en aquest cas no arriba a les cinc persones per casa. Segons el llibre, l'any 1931 estan tancats el masos següents: Andreu, Cabreta, Domènech, Esquena Ampla, Gorchs, Ginesta, Magí, Ramonillo, Regatxo, la Rectoria i Soley.

Comparant aquestes dades amb les que abans esmentàvem corresponents al moment de màxima població a mitjans del segle XIX, es detecta clarament que en aquest cas la disminució tant del nombre de cases obertes com del conjunt d'habitants és més considerable que en el cas de La Costa. Si agafem el padró de 1931, veiem que de les 34 cases obertes que hi havia l'any 1867 en resten només 17, és a dir, la meitat; i que dels 207 habitants s'ha passat a només 83, el que representa una disminució del 60%. I aquestes xifres són una clara expressió de que la vida en un veïnat més aïllat era encara més difícil.

Segons aquest cens parroquial de 1931 les cases encara obertes aquell any a Santa Susanna, amb el nombre dels seus estadants eren: Can Bernat (1), Cal Castanyer (5), Can Coca (7), Can Girabés (2), Masjoan (3), Mas Rovira (8), Can Marsal (4), Les Planes (6), El Polell (7), Can Ramonet (4), Can Roca (5), Roques (4), Cal Tart (3), el Tarré (4), Vallmanya (5) i Can Sagrera (6), amb un total de 83 persones.

Totes les dades anteriors són, doncs, una bona mostra de com ha evolucionat en poc més de cent-cinquanta anys el poblament de dos veïnats de la zona muntanyosa del Montseny que comparteixen molts elements en comú entre ells i també amb altres petits nuclis de la muntanya. Es tracta, sens dubte, d'un bon exponent dels canvis que en els darrers temps s'han produït en aquell antic model de societat rural, en el que van viure tants i tants habitants dels masos escampats per la muntanya.

FONS CONSULTATS

ADB. ARXIU DIOCESÀ DE BARCELONA. *"Parròquies"*: Capsa de La Costa. Llibre particular parroquial de Sant Pere de Vilamajor.

ARXIU MUNICIPAL DE FOGARS DE MONTCLÚS. Padrons de població.

ARXIU MUNICIPAL DE SANT PERE DE VILAMAJOR. Padrons de població.

ARXIU PARROQUIAL DE SANT CELONI. Cens parroquial de La Costa del Montseny a 1 d'agost de 1925, rectificat a 1 d'abril de 1929 i 31 de desembre de 1930. Cens parroquial de Santa Susanna, any 1929, rectificat el 1931.

BIBLIOGRAFIA

BOADA JUNCÀ, Martí; SÀNCHEZ MATEO, Sònia. (2018) *Masos del Montseny*. Figueres: Brau Edicions.

BOADA JUNCÀ, Martí. (2002). *El Montseny. Cinquanta anys d'evolució dels paisatges*". Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

LLOBET, SALVADOR. (1947). *El medi i la vida al Montseny*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.

PORTALS MARTÍ, Joan. (2000)*La Costa del Montseny. Entre el Turó de l'Home i la Tordera. Història d'una parròquia*. Arenys de Mar: Els llibres del Set-ciències.

RUEDA TORRES, Josep Manuel; TURA MASNOU, Jordi. (1995). *El Montseny*. Girona: Quaderns de la Revista de Girona, núm. 58.

SARRIÀ SARACHO, Ferran. (2008) *Quaderns de Vilamajor. Les masies (II). El veïnat de Santa Susanna*. Sant Pere de Vilamajor: Centre d'Estudis de Sant Pere de Vilamajor.

Història d'una experiència al peu del Montseny: La Galeria TAU

JOAQUIM REBERTÉ FERRAN, EDUARD DOMÈNECH
TURIELLA, JAUME GRAU XENA, JOAN MUNTASELL SERRET

El passat dia 2 de febrer d'enguany es va inaugurar, amb el suport de l'Ajuntament de Sant Celoni i a l'espai cultural de la Rectoria Vella, una exposició que va romandre oberta fins el 31 de març, sobre allò que s'esdevingué a la Galeria TAU que durant uns quatre anys, entre el 1.976 i el 1.979, va tractar d'acostar la "fotografia creativa" que en tot Catalunya només es podia veure a Barcelona, a tota la gent de Sant Celoni i per extensió dels pobles del Baix Montseny o per dir-ho d'una manera més col·loquial: a comarques. A més del batlle de la vila Francesc Deulofeu que va presidir la inauguració i dels organitzadors i altres membres del col·lectiu TAU, també hi eren alguns dels autors amb obra exposada: Manel Esclusa, Joan Fontcuberta, Joan Garcia, Josep Rigol, Manel Úbeda i Joan Vidal que amb la seva presència van donar relleu a l'acte.

En una vuitantena de marcs si van penjar més de quaranta fotografies d'autors que havien mostrat la seva obra a la Galeria TAU i més de trenta cartells de les exposicions d'aquells anys. Els visitants van poder veure i viure una trajectòria artística creiem que molt interessant en el món de l'art fotogràfic. De passada va servir per donar a conèixer la galeria als joves que per edat no la podien haver conegut i als més grans que no la van visitar en el seu temps de existència o ja l'havien oblidat.

Per explicar en poques paraules el que va ser la Galeria TAU podem dir que va ser una experiència portada a terme inicialment per 11 persones amb ganes de fer quelcom de nou encara que fora arriscat. Aquest risc era tant per la resposta general del possible públic com per la incapacitat de

poder mantenir econòmicament les despeses que comportava mantenir obert i viu un espai com aquell. Més de 90 exposicions, dos cursets de fotografia i dues pel·lícules va ser la tasca dels quatre anys de vida activa.

HISTÒRIA D'UNA EXPERIÈNCIA AL PEU DEL MONTSENY.

Experiència ve del llatí *experientia* (prova, assaig) i d'ella se'n deriven "experimentar i experimentació". Tot això és el que va ocórrer durant l'activitat dels quatre anys que la Galeria TAU va romandre oberta. Com tot experiment, i més si els seus actors són neòfits i inexperts, té avanços i retrocessos, assaigs i errors, que en moltes ocasions ens van fer millorar i en d'altres, canviar de rumb. Ara sabem, revisant aquells anys, que al llarg del període vam arribar a unes fites, que a l'inici de la galeria, no pensàvem possibles. També som conscients que la gestió, organització i el compromís dels experimentadors va ocasionar no poques discussions i, finalment, l'abandó per part d'alguns de nosaltres del dia a dia de la sala.

En aquell grup inicial, que es va crear a finals de l'any 1975, hi participàvem en Marià Barón, Joan Canals, Eduard Domènech, Manel Gimeno, Tomàs Gimeno, Jaume Grau, Ferran Millàn, Joan Muntasell, Imma Nauguet, Miquel Nauguet i Joaquim Reberté. Ens trobàvem en reunions nocturnes fins a altes hores de la nit on les idees es succeïen en xerrades esgotadores, on passàvem dels aspectes tècnics a la lectura amb fruïció de la revista *Nueva Lente* i d'altres de l'època. Durant aquells vespres de llargues discussions

Galeria Tau. ©Miquel Nauguet.

Presentació del catàleg. ©Montse Guillamón.

vàrem copsar que alguna cosa es movia al voltant de la fotografia, on fotògrafs ara de reconeguda fama, començaven a treballar i difondre la fotografia arreu per tal d'inserir-la en l'àmbit artístic i cultural del país.

Ens hem de situar al moment cultural, social i polític de finals de la dècada dels 70, en què a un grup d'entusiastes se'ns va acudir fer una cosa diferent, canviar el paradigma del que estàvem acostumats fins al moment. Es tractava de passar de la fotografia artística en què ens bellugàvem dins de les agrupacions fotogràfiques a experimentar i assajar allò que a la resta d'Europa estava succeint, el que en denominaríem "fotografia creativa".

Aquest esperit de "crear", d'impregnar l'obra fotogràfica d'elements més enllà de la simple estètica i la recerca de paràmetres que la posessin a l'alçada de les altres manifestacions artístiques de l'època és el que ens va abocar a fer aquest "experiment". Com se'ns va ocórrer ficar-nos en aquella aventura? Érem joves, actius i inconformistes, sense un duro a la butxaca però amb molta il·lusió per ser pioners en millorar l'agenda cultural de Sant Celoni, i del Baix Montseny, mitjançant un local permanent d'exposició i venda d'obres fotogràfiques d'arreu del món.

Volíem ser un referent en el que en denominaríem "el fet cultural de comarques" per diferenciar-lo de tot allò que passava a Barcelona i més en el nostre àmbit.

En què va consistir l'experiment? Doncs no va ser fàcil però al final la solució va ser crear una cooperativa. Copiant d'altres cooperatives vam

redactar uns estatuts de participació, gestió i funcionament. Ens faltava un local i arreglar-lo: marcs, llums, decoració, etc. Calia una llicència d'activitats, una sol·licitud a l'Ajuntament, que ens va permetre obrir el local de lloguer, el qual va quedar prou digne per exposar-hi després de molts dies de feina. Tot això valia diners i tots plegats no en teníem gaires, finalment ens van concedir un crèdit que va servir per pagar les obres i el material. A partir d'aquell moment a cada un de nosaltres ens tocava pagar mensualment una participació per assolir la quota del préstec i el funcionament ordinari de la sala.

Els membres de la galeria Tau mai agraiem prou a l'Albert Guspí i a Sandra Solsona l'ajuda i el tracte preferent que ens van mostrar durant la primera etapa de funcionament. Penseu l'alegria que ens van donar quan la Galeria Spectrum-Canon, la primera de l'Estat, ens va oferir un acord de programació amb ells. Totes les exposicions que es feien a Spectrum al cap d'unes setmanes venien a Sant Celoni.

Mai ens haguéssim imaginat que el dia de la inauguració, el juliol del 1976, tindríem a la nostra sala l'obra d'en Manel Esclusa i la Tana Kaleya. A partir d'aquí els millors i reconeguts fotògrafs nacionals i internacionals exposaven en un local de comarques. La mostra retrospectiva dona bona nota de la programació i els autors que van passar per Tau. En una segona etapa entre el 1978-79 es produeix un replantejament de la línia seguida fins aleshores. Comencem a contactar directament amb els autors per fer les exposicions, mantenint encara una certa col·laboració amb Spectrum. En

Inauguració exposició. ©Montse Guillamón.

Inauguració exposició. ©Aitana Such.

aquest període la majoria de les exposicions van ser de fotògrafs nacionals que van entendre la importància de participar i exposar a Tau. No hi havia més alternatives en tot l'Estat: Barcelona, Madrid i Sant Celoni per tenir l'obra exposada de forma permanent. Els contactes i els intercanvis amb d'altres grups i autors van créixer i ens permetien inaugurar de forma regular amb obra nova. Crèiem que no tant sols havíem de tenir la sala oberta i ensenyar el que es feia arreu, sinó que vèiem la necessitat d'actuar d'una forma més dinàmica amb la comunitat. D'aquí van sortir el "I Taller Fotogràfic Tau" i el "Seminari d'història de la fotografia i Tendències fotogràfiques". Com totes les iniciatives, possibles gràcies a l'esforç d'una colla de persones que hi vam posar el temps i els diners, basades en la bona voluntat i la "militància cultural", la seva durada sol ser limitada en el temps.

En la tercera etapa alguns del membres inicials vam deixar de ser referents actius i d'altres van incorporar-se intentant canviar de model de gestió i enfocament. Tot i que a finals de l'any 1979 la Galeria Tau va tancar, en aquest últim període encara va funcionar amb més de 13 exposicions, seminaris, un segon taller de fotografia i diverses projeccions audiovisuals.

A continuació fem una relació de algunes de les exposicions fetes en aquest període.

1976:

Manel Esclusa, Tana Kaleya, Franco Fontana, Paul de Nooijer, Pere Formiguera, J.M.Oriola, J.L.Galindo, Doiug Steward, Joan Fontcuberta, Rafael Navarro, P.J.Amar, Pedro López, Irina Ionesco, Carlos Villasante, Col·lectiu TAU, Francisco Hidalgo.

1977:

Bernard Plossu, F/8 de Sevilla, Javier Apraiz, Santiago Ferrés, Cendra, Taller TAU de nens, Humberto Rivas, Carlos Bosch, Ron Stark, Jaume Grau, Jaime i Jorge Blassi, Arthur Tress, Beatrix von Conta, Eiko Hosoe, Jordi Garcia.

1978:

Joan Marlet, Ferran Artigues, Mariano Zuzunaga, Equipo Yeti, Grup Ventall, Jeff Gates, Quim Reberté, F/8 de Sevilla, Manel Úbeda, Gómez Buisán, Genís J. Muñoz, Fausto Olcina.

1979:

Alejandro Dhers, Josep Rigol, Joan Vidal, Joan March.:

Un cop tancada la galeria, els diversos membres varem continuar dedicats al món de la creació, la recerca i treballs de tot tipus al voltant d'aquest mitjà. Així, en Tomàs Gimeno, en Miquel Nauguet i la Neus Julià van estar treballant per trobar i recuperar fotografies antigues de Sant Celoni per seleccionar un ventall representatiu i muntar una mostra amb el títol: *"Sant Celoni, fragments d'una història"* (Any 1983).

La majoria del membres inicials encara ens vam ajuntar per produir dues pel·lícules en Super 8 mm: *"La Guspira"* i *"La Nena"*. Un altre cop els "voluntaris culturals" varem tornar a invertir temps i diners perquè aquests projectes tinguessin el millor grau d'execució, edició i acabat, tenint en compte els medis en què comptàvem. De fet, *"La Guspira"* la vam presentar a un concurs de Super 8 mm a les Illes Balears.

A l'última etapa vam començar a experimentar amb allò que els francesos en deien el *"diaporames"*. Es tractava de muntatges audiovisuals mitjançant un encadenat de diapositives i acompanyats de música adient a la temàtica. Tot això a la recerca de defugir de les projeccions de muntanya o documentals, que eren els que més es confeccionaven en aquells moments. Del Col·lectiu Tau en va sortir un de nou: El Grup Nadar, més endavant n'expliquem els detalls, però encara teníem aquell ideal d'obrir la fotografia al públic i d'engrescar a un munt d'artistes, empreses i institucions per donar a conèixer i defensar la fotografia "creativa" com un element més de l'art i inserir-lo dins de l'espai cultural de Catalunya.

MOSTRA DE L'AUDIOVISUAL A CATALUNYA 1981/1987 – EL GRUP NADAR

Diversos membres de la Galeria TAU varen continuar treballant en la fotografia, descobrint en l'audiovisual una nova font estètica i creativa. Els audiovisuals dels anys 80 eren produccions fetes per empreses del sector de la publicitat en gran format o per afeccionats a la muntanya i escalada que utilitzaven les diapositives per explicar les seves experiències. Els

primers utilitzaven noves tecnologies de multi-projecció amb grans efectes sonors i musicals; els segons, més modestos, feien les seves obres amb un o dos projectors.

Atrets per aquesta nova font d'expressió i comunicació, es va constituir un col·lectiu que es va denominar NADAR, en record del fotògraf francès Gaspar-Félix Tournachon (1820-1910) periodista i el primer fotògraf en utilitzar llum artificial a les seves obres, conegut pel pseudònim NADAR.

Miquel Nauguet, Esteve Alfaras, Eduard Domènech, Miquel Amat i Joaquim Reberté, acrònim de NADAR, van decidir formar un grup de treball per recollir, en una "Mostra de l'Audiovisual a Catalunya", el panorama i les obres que s'estaven fent a Catalunya. La intenció del col·lectiu era sortir de les produccions basades amb la muntanya i els muntanyencs, que eren la majoria, i buscar i mostrar les produccions que tinguessin una estètica i creativitat que poguessin esdevenir una obra d'art amb la idea d'inserir l'audiovisual dins de la cultura del moment.

A França ja s'havien començat a anomenar aquestes obres "Diaporames" i el grup NADAR la va introduir a les Mostres com a nou lèxic per fer referència al sistema de diapositives lligades amb so.

La primera Mostra es va efectuar a Sant Celoni el mes de novembre de l'any 1981 amb l'ajut del CEASC, que va col·laborar amb tota l'organització del primer esdeveniment. En tres sessions es van exhibir 12 obres, algunes d'elles del mateix grup NADAR que, sortint de les realitzades fins al moment, buscaven una nova expressió artística aprofitant aquesta tecnologia moderna.

Títol de l'audiovisual projectat	Autors
DELTA DE COLORS	Eduard Domènech
SOMNI L'ATLÀNTIDA	Joaquim Reberté
PRÒLEG PER UN TORNAR	Lluís Diumaró
LA CAIXA DE PANDORA	"El taller a vapor" - Audiovisuals
COMPÀS D'ESPERA	"El taller a vapor" - Audiovisuals
CARBÓ PER A EN JOAN	"El taller a vapor" - Audiovisuals
LES 4 ESTACIONS	"El taller a vapor" - Audiovisuals
LA MATANÇA DEL PORC	"El taller a vapor" - Audiovisuals
MEMÒRIES D'UN FERROCARRIL	Joan Martí i Frisach
EL ENFERMO MENTAL	Jaume Larrain Ayuso i Albert Ripoll Coca
LA TERCERA EDAD	Jaume Larrain Ayuso i Albert Ripoll Coca
LA 2a. REPÚBLICA A CATALUNYA	Gabriel Colomé, M ^o José Recoder, Olga Huguet, Joan Carles Lluch i Lluís Diumaró

Amb l'èxit de la primera Mostra, el grup va decidir prolongar-la en successius anys, de manera bianual, aprofitant aquests dos anys entre mostra i mostra per donar-la a conèixer a la resta de col·lectius i artistes.

Les següents Mostres de l'Audiovisual van tenir lloc en els anys 1983, 1985 i 1987. La seu de l'esdeveniment va ser Granollers, a l'auditori del Cercle Cultural de la Caixa, amb l'ajuda del creatiu freelance Albert Ripoll, gran coneixedor del medi i amb molts contactes amb les empreses col·laboradores.

Les dades de participació donen idea de l'èxit i l'interès que aquest certamen va tenir entre els professionals i amateurs de Catalunya i la resta de l'Estat espanyol:

Any 1983, amb la col·laboració de les empreses KONIC (Barcelona) i Audiovisual Hardware (Madrid), i el suport de la Caixa i la Generalitat de Catalunya s'exhibeixen 24 treballs amb 5 dies de durada.

Títol de l'audiovisual projectat	Autors
FOTO, FOTO, FOTO	Projecció de multivisió (inaugural)
EXPEDICIÓ KILIMANJARO MT. KENIA 82	Ll.Diumaró, Josep A.Ferrer, Carles Garcia i Joan Rosas
EL OCASO DE LA VIDA	Carlos Contreras Novoa
MEMÒRIES D'UN ROBOT	Eduard Domènech i Turiella
REALITAT FANTÀSTICA	Joaquim Reberté i Ferran
MONTSENY	Josep Anton Ferrer Illa
DELTAREM	Carlos Contreras Novoa
EL VI	Pep Blanes
UNA SORTIDA AL MONT PERDUT	José Antonio Jiménez Garrido
SARDANES PER A TOTHOM	Agrupació sardanista "Salta i Balla"
VENEZIA 81	Pere Comellas i Aligué
TARDOR I HIVERN	Productora STAV
GIRONA	Productora STAV
OJALA	Grupo Taller – Rellat
EL MURO	Montse Llinàs, Jordi Piris i Marta Filgueira
EL OCASO DE LA VIDA	A.Iglesias, J.Dotti, J.MªPedrol, R.Ferrándiz i A.Con-suegra
EROS Y THANATOS	Manolo Coronado
AQUÍ VIENE EL SOL	Sun Films
LA GRAN AVENTURA	Sun Films
RECURSOS	Albert Ripoll
VIAJES EN EL MUNDO INTERIOR	Roberto Núñez
EL BANCO DE LA IMAGEN	Sun Films
EL MODERNISME	Konic, S.A.
CATALUNYA, UN PAÍS PER VIURE-HI	Konic, S.A.

Any 1985, es celebra amb la col·laboració de S.A.T.V, KONIC, S.A. (ambdues de Barcelona) i Asociación Española de Medios Audiovisuales i Audiovisual Hardware (les dues de Madrid) i el suport de la Fundació de la Caixa de Pensions. Aquest any, les obres creixen a 29 produccions amb una durada de la Mostra de 4 dies.

Títol de l'audiovisual projectat	Autors
SENDEROS DE LUZ, REFLEJOS DE COLOR	José Antonio Jiménez Garrido
FACTOR PLUS	Estudio 67
GUINEA-BISSAU, TRES ANYS D'INDEPENDÈNCIA	Josep Vidal Viellas
ESCALADA EN ROCA	Pep Botey
ESTADI 1992	J. Moret, F. Prieto, J. Ornia, A. Roca, J. Fàbrega, J. Ribó, G. Molar, A. Jaime
STOP: DIRECCIÓ ÚNICA	Pere Comellas
BARCELONA, QUÍ ÉS?	Konic, S.A.
TRES CANÇONS EN COLOR	Josep Mas i Planell
RUANDA, ELS GORIL·LES DELS VOLCANS	Àngela Dalmau, Francesc Serrat i Joan Jolis
METAMORFOSI	Àmbit de Recerques del Bergadà
SOTATERRA	Servei de Parcs Naturals de la Diputació de Barcelona
POSTAL DE LA MANCHA	María Rosa Wennberg
MODERNISME	Dau al 3
PRIMAVERA I ESTIU	S.T.A.V. S.L.
LOS DESASTRES DE LA GUERRA	Pilar Macià, Montserrat Iglesias i Quima Romagosa
SÀHARA	Antonio Lajusticia Bueno
EL ESPÍRITU DE LA LIBERTAD	New Media Productions
GERNIKA	Dau al 3
LATONA	Carlos Contreras Novos
LA NOCHE CANALLA	Roberto Núñez i Néstor Chprintzer
LA DANZA DE LA BALLENA	Asociación Española de los Medios Audiovisuales
MENORCA	María Rosa Wennberg
COLOR Y AMBIENTE	Magí Boronat i José Antonio López
GEANTS	Pep Busquet i Duran
CRUZ DEL CAMPO	Sono Multivisión S.A.
E. A. 84	Pere Comellas
UN	Pep Botey
CATALUNYA VERS L'ANY 2000	Sono Multivisión S.A.
BARCELONA AL FUTUR	Sono Multivisión S.A.

Any 1987, creixen les empreses col·laboradores amb Sono Multivisión, S.T.A.V., KONIC S.A. (totes de Barcelona) i Audiovisual Hardware (Madrid) i el suport de la Fundació de la Caixa de Pensions. En aquesta ocasió és tal la quantitat de treballs presentats que la Mostra va durar 5 dies, restringint incorporacions, amb 51 obres exhibides.

Títol de l'audiovisual projectat	Autors
MI ESCUELA	Jesús Coll Carbonell
A LOOK AT THE WEST	Jesús Coll Carbonell
SOMNI C/C	Pere Cornellas
CAFÉS MARCILLA	Sono Multivisión
MODERNISME A BARCELONA	Sono Multivisión
OLOR DE PRIMAVERA	Àngel Font
XINA AVUI	Joan Soley Farrés
LA PELI	Judith Vizcarra Puig
CONFINIS	Antoni Carulla Serra
BARCELONA 92	Sono Multivisión
UN DIA AMB BARCELONA	Josep M. Pons i Dau al 3
INFANTS DEL MON	María Rosa Wennberg
L'ESCALADA FREE	Ignasi Isusti i d'altres "Homes grimaires"
MODA ESPAÑA	S.T.A.V. S.A.
LA REHABILITACION ALTERNATIVA DEL	
HABITAT HISTÓRICO	Magí Boronat Francesc
HISTÒRIA SOBRE UN CONTE DE PERE CALDERS	Alumnes de l'I.E.F.C. curs 86/87
JOAN MIRÓ	Josep Rebull
UNA FESTA MAJOR	Josep Mas Planell
LES QUATRE ESTACIONS	Josep Mas Planell
PARA VOSOTROS.... DOÑANA	Tack Ibérica
LA NOSTRA POLS ES CONFONDRA AMB EL PAISATGE	Miquel Planchart
U.S.A. ESPAIS NATURALS	Joan Soley Farrés
MODA BANY ESTIU '87	Jesús Coll Carbonell
PINK AGE	Jesús Coll Carbonell
SALAMANCA	Producciones MQ
SOMNI LINEAL D'UN RONDÓ	Miquel Planchart
ANDES 1.986	Jordi Cañameras Sanahuja
BRETXES IL·LUMINACIONS	Jordi Encinas i Lluís Eloy Puig (Grup Gagi)
ORGIA DE FANTASMES	Alumnes de l'I.E.F.C. curs 86/87
PENSAMENT	Alumnes de l'I.E.F.C. curs 86/87
JEREZ SE PROYECTA	Objetivo - 4

JO ESTIMO L'INSTITUT	Josep A. Ferrer Illa i Grup Platans
PARC EL `PEDREGAR	Mercé Rios i Josep M. Gamez
HEM FET EL PONT!	Josep A. Ferrer Illa i Grup Platans
LOS TRES BANDIDOS	José M ^a Barrio Fernández (Imagen y Gangarilla)
FAJAS "LA DESEADA"	Alumnes de l'I.E.F.C. curs 86/87
BÉCQUER	Ana Funes
VIET - SWEET	Sigfrid Romañac Salvadores
ESCOLTAR CAMPANES	Roberto Núñez
JUEGOS SECRETOS	Roberto Núñez
PHILLIPS SOFTONE	TCM (Madrid)
CAMEL TROPHY - MADAGASCAR '87	Jaume Puig
SOMNIS	Antoni Carulla Serra. SAV 2000
PINTURANIMACIÓN	Joan Doggenweiler
EL MONTSENY	Konic S.A.
RECORREGUT	Ferran Terra Terro
MANUSCRITO ENCONTRADO EN UN	
BOLSILLO (J.Cortázar)	Alumnes de l'I.E.F.C. curs 86/87
BAIXO A LÚA	Obradoiro
CANTARRERIÑA	Obradoiro
EL REGNE D'ANFÍTRITES	Unisub
KODAK, EL COLOR DE L'ESPORT	Konic S.A.

Fins aquí el nostre esforç per recordar al lectors d'aquestes Monografies del Montseny el que va ser la Galeria TAU i NADAR. Volem donar les gràcies a totes les persones que es van poder aprofitar d'aquestes dues iniciatives per la seva participació, i a aquesta publicació per convidar-nos participar-hi.

La terra de paraire de Viladrau

FRANCESC ROMA, FERRAN CARDONA, JORDI VILALLONGA

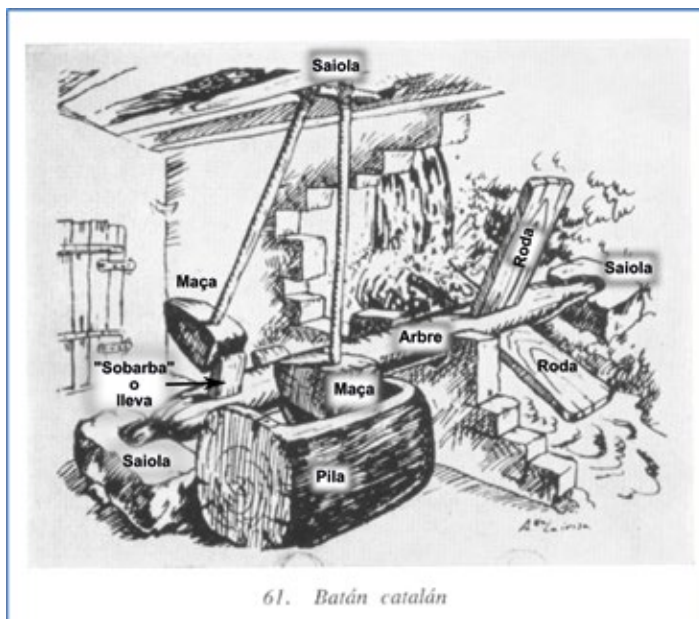
En la literatura dedicada a l'estudi dels molins i en alguns documents elaborats per historiadors i historiadores no és estrany que es parli dels molins drapers. Tot i això, el seu funcionament ens és força desconegut. L'objectiu d'aquest escrit és precisament aportar informació sobre aquest tipus de molí i analitzar i descriure una mina d'on s'obtenia una de les seves matèries primeres, la terra de paraire.

ELS BATANS

A l'època clàssica, les peces de llana pràcticament acabades s'enfortien posant-les en aigua, on eren batanades durant hores colpejant-les amb els peus calçats amb uns esclops especials. S'hi acostumava a afegir potassi i orina que ajudaven a desengreixar aquests productes. Des del segle XII, però, es varen començar a construir uns molins drapers, també dits batans o enfortidors, que es movien gràcies a la força de l'aigua (Donat & Solà, 2003, p. 41; Rius i Jové, 1994, p. 84) i que varen estar en funcionament fins al segle XIX, quan varen ser substituïts progressivament pels batans rotatoris. En algun moment que no podem precisar, l'aigua es va començar a barrejar amb un tipus d'argila que, per la seva funció, era coneguda com a *terra de paraire*. Tinguem en compte que el paraire era la persona que es dedicava a elaborar la llana, des del rentat fins al perxat i el comerç final.

La Il·lustració 1 mostra com era un d'aquests batans, tot i que sabem que n'existien diverses variacions. Normalment eren màquines fetes amb fusta i algunes peces de metall que consistien en dues maces que colpejaven alternativament els draps que eren col·locats en una pila feta de fusta o

Il·lustració 1 –
Esquema d'un batà,
a partir del model
proposat per (Rius
Caba, 1973).

d'obra (a vegades revestida amb una *galtera* de ferro). Aquestes maces podien funcionar de manera perpendicular a la pila (o sigui, que penjaven del sostre) o pràcticament en paral·lel al sòl (Trilles i Villamón & Ochando i Jurado, 2014, p. 25).

Tècnicament, el batà aprofitava la força de l'aigua per fer girar una roda de pales de la mateixa manera que passava amb els martinets de les fargues o amb els molins paperers. D'aquesta manera s'aconseguia un moviment d'anada i tornada que es manifestava en un martelleig constant i repetitiu. Per facilitar el procés, els teixits eren posats dins d'una pica amb aigua calenta o algun altre líquid.

Actualment no en coneixem cap a Catalunya, però disposem de l'esquema que en va fer Jorge Rius Caba (1973) (Il·lustració 1). Amb aquesta ajuda, les referències historiogràfiques que en tenim i alguns casos conservats fora del nostre país, el més proper al Pirineu Aragonès, ens podem fer una idea de la seva forma i funcionament.

Gràcies a aquestes fonts, hem pogut conèixer el nom d'alguns dels elements que formaven aquestes màquines, que hem col·locat sobre la il·lustració feta per Rius Caba. De la seva part, la documentació històrica ens parla d'aqüeductes o recs, torns i rodes (Palmada, 2014, p. 95). També sabem que es collaven al terra mitjançant sots i que algunes de les peces que apareixen en aquesta mena de maquinària eren fetes de ferro.

EL PROCÉS DE BATANAT O ENFORTIT

Tot i l'existència de molins drapers, sabem que els bataners de peus encara existien a la Catalunya del segle XVII, com es recull en el *Llibre dels quatre senyals del General de Catalunya* (1634), i com es troba en documents de les parròquies de Centelles o de Balenyà, quan a finals de segle XVII parlen de persones la professió de les quals era “*fullo*” (rentador, bataner).¹

Creiem que val la pena reproduir un apartat del ja esmentat llibre dels quatre senyals, perquè en ell apareix una primera referència a la terra de paraire:

“(…) que tot perayre, è altra qualsevol persona, qui haje à fer, è esbroar draps, ò scapolons en adobador de peu, que lo dit adobador sia tengut de fer lo dit esbroar, o starrar ab bona terra seca, è ben assolejada, è que lo dit adobador noy gos metre aygua calda en alguna manera, ans haje esbroar los dits draps ab aygua freda”.

A la vista d'aquest text, no hi ha cap dubte de la pràctica de l'adobat de peces de roba amb els peus, ajudat d'una barreja d'aigua i terra. Després, el text que comentem diu:

“E que si ay tals draps, ò scapolons se sbroaran en la vila de Perpinya, se hi haje à metre terra de forques, ò semblant en bonesa, car les altres ciutats, viles è locs de Cathalunya ja son provehides de bones terres necessaries à les coses damunt dites, sots ban de sinquanta sous.”

De manera que sembla que la majoria de viles i ciutats catalanes d'aquell moment (1634) feien servir terra de paraire en l'adobat dels draps. En aquest sentit, l'any 1669, els paraïres de Centelles signaven una concòrdia amb un moliner de l'Abella (Sant Martí de Centelles) que estava acabant de construir un batà, i una de les condicions establia:

“Item que tindra terra de Viladrau, o de Caldes de Malavella pera netejar dits draps y no terra de la parroquia de Centelles”.²

Segurament hem de pensar que existia una explotació d'aquesta mena de terra a Centelles, però no devia ser de massa bona qualitat. En canvi, se l'obligava a batanar amb terra de Viladrau o de Caldes de Malavella, llocs que devien comptar amb explotacions d'aquest producte.

D'altra banda, per la resposta al qüestionari que Francisco de Zamora va enviar a la vila de Moià, contestat per Francesc Villarrubia, amo del Masot, sabem que existia una mina de *tierra de pelaires* que estaria situada al sud-

1 Àpoca de Francesc Estrada, fullo de Centelles, ABEV, Balenyà, R/4, fol. 1. Censal d'Andreu Busquets i Fontsorell, fullo de Centelles, ABEV, Balenyà, R/4, fol. 30.

2 ABEV, Centelles, R01/94, fol. 64.

oest del terme. D'ella se n'extreia una greda de color blanquinós que es feia servir per als batans i per treure l'oli i les taques a les peces de llana.³

Així doncs, aquesta *terra de paraire* (*tierra de batán* en castellà) s'extreia del subsòl, en explotacions a cel obert o fins i tot mitjançant galeries, tal com ens demostra el cas que pretenem estudiar, que parla d'una explotació de terra de paraire en terme de Viladrau.

Segons l'Enciclopèdia Catalana, la terra de paraire seria una substància argilosa de color bru clar, groguenc, verd clar o blanquinós, substància que al segle XVIII es descrivia com "(...) una marga la mas fina, la mas suave, y la mas blanda, y se deshace en cortíssimo tiempo en la agua" (Valcàrcel et al., 1765, p. 203). Per entendre la seva funció, aquesta darrera obra sempre en parlava com de "*tierra de batán, o de quitar manchas*".

El millor material per ser utilitzat en l'ofici de paraire és la roca anomenada argilita (pertanyent al grup de les lutites), una roca sedimentaria d'origen clàstic, constituïda per fragments detrítics de mida inferior a 1/256 mm i formada a partir de l'argila, que adquireix plasticitat en barrejar-se amb aigua. Aquest material posseeix en la seva estructura interna una fina barreja de silicats d'alúmina i altres metalls que són components minerals del grup de l'esmeclita (del grec *smektikos*, netejar) (Odom, Fowden, Barrer, & Tinker, 1984; «Smectite Group», 2018).

L'argilita té una gran capacitat d'hidratació quan es posa en l'aigua, cosa que provoca un augment important del seu volum, capacitat de canvi catiònic i importants propietats col·loïdals, perquè en alguns casos pot interactuar amb líquids orgànics, raó per la qual a vegades s'ha utilitzat com a producte terapèutic.⁴ En aquest darrer sentit, el diccionari Alcover-Moll recull erròniament una accepció de la terra de paraire en el diccionari Labèrnia: "mena de terra groga que empren les mares per a curar el foc de les criatures". Diem erròniament perquè per a Labèrnia la terra de paraire era una "marga fina y suau que absorbeix lo oli de las tacas".

Evidentment, segles enrere, els paraïres no tenien coneixements tan refinats o científics ni mitjans d'anàlisi de les terres, però s'adonaven de quines eren les que millor funcionaven per a la seva indústria de la llana. Possiblement, aquest coneixement deriva de les propietats abans esmentades.

3 Villarrubia, Francisco : "Último documento sobre Moyá hallado y transcrito por el P. Picanyol". *Modilianum*, any X (octubre de 1969). P. 287.

4 "*Quand elle est mélangée dans le vinaigre, elle dissipe les boutons ou les pustules, les éleveures, &c. elle guérit les brûlures & arrête les inflammations*" (Valmont-Bomare, 1791, p. T1-V9, 759-760).

En aquest sentit, tot i que posteriorment la terra de paraire seria substituïda per diverses varietats de sabons i lleixius, al segle XVII era força habitual trobar-ne referències documentals que ens testimonien el seu ús, com passa amb el molí de Malianta (Sant Feliu de Torelló), l'any 1650,⁵ o en l'inventari dels béns de la dona d'un paraire de Rupit.⁶ En el mateix sentit, en l'arrendament del molí del gremi de paraires i teixidors de llana de Borredà (1781) es donava llibertat als mestres "(...) de poder posarse la terra per amolinar dita roba (...)".⁷

José A. Valcárcel, a la segona meitat del segle XVIII, explicava que per explotar-la "(...) es el lance de imitar à los minadores, que siguen por medio de las peñas la vena, que al principio solo es como un hilo, hasta que llegan al sitio, donde se ensancha, y forma una veta considerable" (Valcárcel et al., 1765, p. 205). El que Valcárcel estava dient era que la terra de paraire s'extreia del subsòl tal com ho feien els minaries amb altres minerals. En paral·lel, un autor francès explicava que els anglesos, a Surrey, l'explotaven excavant pous "(...) dont les côtés sont soutenus comme ceux des mines de charbon" (Valmont-Bomare, 1791, p. 759-760).

Un cop extreta del subsòl, la terra de paraire s'havia de deixar assecar, perquè, com diu un llibre francès del segle XVIII, "(...) la terre humide ne se dissout que tres difficilement dans l'eau", raó per la qual s'aconsellava guardar-la sota un espai cobert (Bertrand, 1777, p. 104).

LA TERRA DE PARAIRE DE VILADRAU

Tenim la sort que a l'Arxiu Biblioteca Episcopal de Vic es guarda el fons documental de la major part dels notaris de la comarca d'Osona, i entre aquests documents apareixen diversos contractes que fan referència a la terra de paraire que era explotada a Viladrau. Així, el 30 de juliol de 1572, el moliner Joan Vidal, amo d'un molí que hi havia a la riera d'Osormort, a la parròquia de Sant Sadurní, i el seu fill, venien per 4 anys a Benet Ullastre, moliner de Sant Pere de Roda, dos molins fariners i dos de drapers "(...) y ab empriu de terra de moli lo qual tenim en las heretats den Strany de Viladrau".⁸

En un sentit semblant, el 13 de febrer de 1620, Joan Noguera, del mas Noguera de Viladrau, arrendava per quatre anys al mercader Onofre Fontanelles, de Vic, i a Joan Saleta i Santmartí, també mercader de Sant Hilari Sacalm, el dret de treure terra de paraire de l'heretat del mas Noguera, del lloc menys

5 ABEV, notaria de Torelló, 195, fol. 110v.

6 ABEV, notaria de Rupit, núm. 1114, fol. 82v.

7 ABEV, Borredà, AP1/1, sp.

8 ABEV, Vilatorta, R/46, fol. LVI.

danyós per a ell “(...) *ad oppus vestros molendinos de pannis et non aliis*”. En aquest cas es va pactar que els arrendadors podrien endur-se tota la terra que els fes falta per als seus molins drapers i que no en poguessin vendre a ningú, “(...) la qual terra tingau de traure del lloc ahont se acostuma de traure y del lloc a mi y a ma heretat manco danyós a us y costum dels treballadors qui la acostumen de traure”.⁹ Com deixa veure aquest document, l'explotació de la terra de paraire de Viladrau era ja un fet habitual.

La tercera referència és del 5 d'octubre de 1631, quan Pere Joan Noguera i el seu fill Segimon arrendaven per quatre anys al moliner de Manlleu Joan Miarons la facultat d'extreure terra de paraire del seu mas de Viladrau. Per aquesta concessió, en Miarons podia extreure tota la terra que li calgués per al seu molí i no per cap altre ni per vendre-la. La segona condició resulta per a nosaltres molt interessant, perquè ens permet parlar de la dimensió del negoci:

“Item que en lo darrer any y lo dia que lo present arrendament aura acabat vos dit Miarons no pugau tenir mes de quatre cents quintars de dita terra de parayre en vostron moli ni en altro lloch y sintrindreu mes dels dits quatre cents quintars que tota la terra de parayre que y sera de mes que lan tingam de partir entre nosaltres a mitges (...)”.¹⁰

Si tenim en compte que un quintar són 41,5 kg, s'estaria parlant de més de setze tones i mitja de terra de paraire retinguda només en un sol molí, fet que ens podria donar una idea de la magnitud de l'explotació.

Així mateix, el 13 de març de 1652, Joan Masnou, pagès del Masnou de Viladrau, arrendava per quatre anys les herbes, els aglans i la “terra de parayres” a Joan Masvidal, també de Viladrau, un tros de terra que es deia els bacs de l'Estrany i que arribava fins a l'esquei de Plana Vidala, baixant sot avall fins a la partió d'en Noguera.¹¹

Finalment, un altre document del 27 de maig de 1667 ens informa que Joan Masnou, amo del Masnou de Viladrau, va vendre a Onofre Dachs i Verfull, del mas Verfull de la mateixa parròquia, la facultat d'agafar, extreure i vendre terra de parandum pannos lana vulgo dicto terra de Parayre del mas Comas de Viladrau, proper al mas Masnou, en el lloc dit bosc d'en Prat i l'artiga d'en Gat. Com veurem, la delimitació de l'espai que en Dachs podia explotar començava i acabava al turó de Mirambell.

En aquesta venda, es va pactar que el comprador podria tallar tota mena de bosc menut i gros per poder-hi fer dues barraques per posar i conduir la terra de paraire “(...) be y degudament conforme se acostuma es assaber

9 ABEV, ACF, 2115, sp.

10 ABEV, ACF, 2126, sp.

11 ABEV, ACF, 2438, fol. 46.

una barra de fusta [pots] y altra de ginesta [barras] o altre bosch manut quey sia bo". Tot i que el document no és més específic, pel text que acabem de transcriure es podria pensar que es tractava d'estructures semblants a les barraques que tradicionalment feien els carboners pel massís del Montseny i que, segurament, es farien servir per posar la terra de paraire a assecar.

Aquest contracte també especificava que en Dachs podria agafar fusta i branques de roure, alzina o altres arbres que fossin bons per fer "(...) Pitjas per apuntalar los forats y sots ques fan per trauer dita terra de Parayre".¹² Aquesta darrera condició és molt interessant, donat que ens confirma que l'explotació d'aquest producte es feia excavant galeries sota terra.

El document que comentem inclou els límits espacials que delimitaven l'objecte del contracte, una mena de rodalia que el notari va inscriure amb els següents termes:

"(...) dendel turó de Mirambell sot havall dret a la font de mas Bou y torrent havall fins ques dret del serrat o serra dita de las Vinyasses y de aquí al collet de las Comas y dret al del dit turó de Mirambell (...)." ¹³

Amb aquestes indicacions es va localitzar la mina en qüestió, que de fet presenta dues o tres galeries. Per les mides de l'explotació, no sembla que el negoci hagués estat massa rendible, tot i que no es descarta que algun dia aparegui alguna nova mina o que el pla de la Terrera hagués estat una gran explotació a cel obert, com sembla suggerir el topònim.¹⁴

Per aquesta raó, en la primera prospecció sobre el terreny es va decidir visitar el pla de la Terrera, a tocar de la casa de l'Estrany,¹⁵ atrets sobretot pel topònim. Aquí no es va poder localitzar res, donat que el lloc és actualment cobert per una plantació de pins rojos i molta vegetació. De tornada, es va descobrir el topònim camps de Masbou, indicat en el mapa del Montseny editat per Editorial Alpina i Geo Estel (2010-2011), mig quilòmetre a l'oest del turó de Mirambell. Aquell mateix dia es varen localitzar les dues primeres mines, situades a tocar del coll de la Baralla, segons l'ICC, o de la Burra, segons l'Editorial Alpina. En visites posteriors s'han anat localitzant la resta.

12 ABEV, Viladrau, R/24, fol. 206v. Una pitja és un puntal que serveix per sostenir o evitar que alguna cosa caigui (DIEC).

13 ABEV, Viladrau, R/24, fol. 207.

14 En aquest sentit, val la pena remarcar que el dia 5 de febrer de 1563, Joan Estrany deixava a parceria a Joan Sala un ginestar que pujava pel serrat de la Terrera fins a la plana Vidola (o Vidala). ABEV, Viladrau, R/15, sp.

15 Aquest topònim apareix en el mapa del Parc Natural del Montseny editat pel mateix Parc i la Diputació de Barcelona, revisió de l'any 2001.

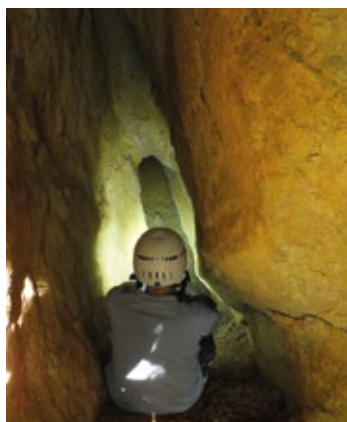
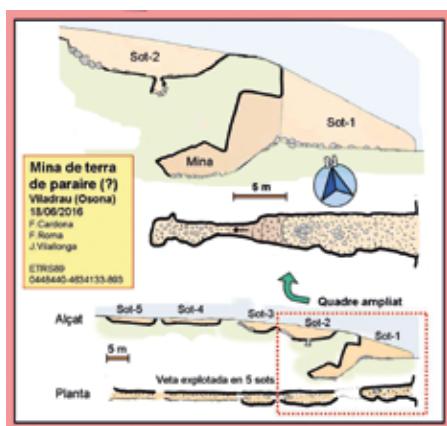
INVENTARI DE CAVITATS

A continuació es fa una descripció i es dona la topografia de les cavitats que s'han localitzat en el terreny prospeccionat. Tres d'elles corresponen a mines de terra de paraire, sense massa marge d'error. Dos altres casos semblen explotacions lligades a l'extracció de barita (recordem que existien unes mines d'aquest mineral al nord de la zona estudiada, a la Serra Morena). Hi incloem, també, una mina d'aigua a tocar de mas Batlluc, que presenta una morfologia semblant a una de les mines de terra de paraire localitzades.

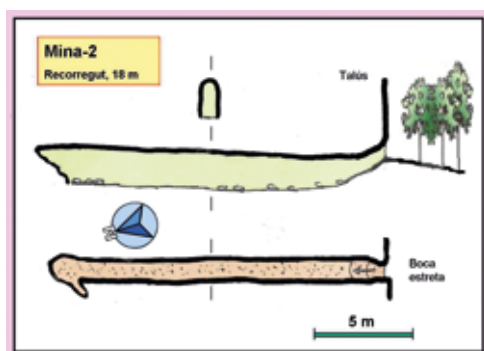

16 Mapa planimètric de Viladrau, Instituto Geográfico y Estadístico (Espanya), 1914. Col·lecció digital: Catalunya: minutes municipals 1:25 000 (1914-1936), <http://cartotecadigital.icc.cat>

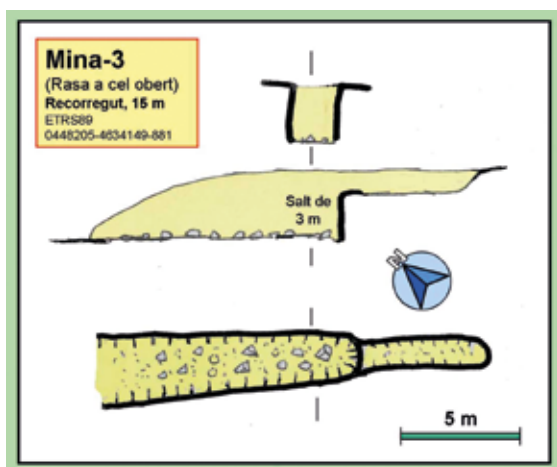
1. Enmig del bosc, al sud del coll de la Baralla (31T x=448452 y=4634113). Gran cavitat, en part ensorrada, d'una vintena de metres de recorregut pràcticament rectilini. La part sud de la mina era sotterrània mentre la que es troba més al nord sembla que només va ser una cala per anar a trobar la veta que es volia explotar. Al final de la zona subterrània apareix una argila compacta, pràcticament en forma de roca.

2. Una cinquantena de metres al sud de la cavitat número 1 (31T x=448443 y=4634095). Amb uns primers metres de desenvolupament a cel obert, un petit forat (fruit d'un ensorrament) permet entrar a una cavitat rectilínia de 17 m de recorregut. S'observen perfectament les marques dels pics tallades a les parets rectes i al sostre de mitja volta. A la banda dreta hi ha petites fornícules per deixar llums. Al final del recorregut, la galeria es torna més irregular i apareix una veta de terra de paraire de color ocre de gra molt petit i sense estar compactada. Sembla que aquesta galeria seguia la mateixa direcció que una cala que hi ha just a sobre del seu final, que no sembla haver donat lloc a cap galeria. El conjunt sembla orientat a anar a trobar la mina descrita en el número 1.

3. A uns 260 m a l'oest del coll de la Baralla (31T x=448213 y=4634148), a la banda nord de la carena es troba l'inici d'una trinxera, que després continua com una cala superficial. No es pot assegurar que tingués recorregut subterrani. S'hi evidencien mostres de barita.

4. A 340 m al nord de l'antena de comunicacions que hi ha al cim de Mirambell (31T x=448452 y=4633929) es troba una mina de grans dimensions i de curt recorregut (entre la part subterrània i la descoberta). Al sostre, just a l'inici del recorregut soterrat, apareix una veta de barita, que creiem que va ser el material que es va explotar en aquesta mina.
5. Petita cala a 50 m a l'est de la torre de telecomunicacions de Mirambell (31T x=448542 y=4633849). Segurament per provar de trobar una veta de barita.
6. Mina de can Batllic, situada uns 120 m al sud-est i just abans d'arribar a la masia (31T x=447712 y=4634149). Antiga mina d'aigua, de morfologia igual que la que presenta la cavitat número 3. Just a sota, a l'altra costat de la pista, hi ha una font actualment seca (font de can Batllic).

CONCLUSIONS

La terra de paraire va ser un dels elements necessaris per a l'acabat de les peces de llana. Aquest producte s'extreia del subsòl, en galeries subterrànies o en explotacions a cel obert. Una d'aquestes mines es trobava en terme de Viladrau, i sembla que va estar en funcionament durant el segle XVI i XVII. Actualment encara es poden observar els seus efectes sobre el paisatge de la zona.

BIBLIOGRAFIA

- BERTRAND, J. E. (1777). *Descriptions des arts et métiers*. Neuchatel: Dans l'Imprimerie de la Société Typographique.
- DONAT, L., & SOLÀ, X. (2003). *Els molins*. Girona: Diputació de Girona i Caixa de Girona.
- Libre dels quatre senyals del General de Cathalunya. (1634). *Libre dels quatre senyals del General de Cathalunya: contenint diuersos capitols de cort, ordinations, declarations, priuilegis y cartas reals fahents per lo dit General: manat estampar essent deputats del dit General ... Don Garci Gil Manrique ...* Barcelona: de manament de ses senyorias, en casa de Hieronym Margarit.
- ODOM, I. E., FOWDEN, L., BARRER, R. M., & TINKER, P. B. (1984). Smectite clay minerals: properties and uses. *Philosophical Transactions of the Royal Society of London. Series A, Mathematical and Physical Sciences*, 311(1517), 391-409. <http://doi.org/10.1098/rsta.1984.0036>
- PALMADA, G. (2014). Molins, tints i fargues dels recs de Banyoles (segles XIV-XVIII). En *Aigua i ciutat: els recs de Banyoles, història i futur* (p. 85-115). [Banyoles]: Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles.
- RIUS CABA, J. (1973). *Historia de la maquinaria y de las fibras téxtiles*. Barcelona: Bosch-Casa Editorial.
- RIUS I JOVÉ, J. (1994). Els molins hidràulics: una innovació tecnològica com a eina de treball i de dominació feudal. *Quaderns de Vilaniu*, (26), 77-88. Recuperat de <http://www.raco.cat/index.php/QuadernsVilaniu/article/view/107866>
- Smectite Group. (2018). Recuperat de <https://www.mindat.org/min-11119.html>
- TRILLES I VILLAMÓN, M., & OCHANDO I JURADO, R. A. (2014). *Batans de la província de Castelló*. Vinaròs: Editorial Antinea.
- VALCÀRCEL, J. A., ESTEVE I DOLÇ, J., LUCAS, J. T., BURGUETE, F., ESTEVE I CERVERA, J., CORRADI, Á., ... BAYLO, A. (1765). *Agricultura general, y gobierno de la casa de campo*. Valencia: por Joseph Estevan Dolz ...
- VALMONT-BOMARE, M. (1791). *Dictionnaire raisonné universel d'histoire naturelle*. Lyon: chez Bruyset freres. Recuperat de <https://play.google.com/books/reader?id=dpxc2bF3-WEC&hl=ca&pg=GBS.PA522>

XXXVI è Premi Montseny-certamen poètic

El jurat del XXXVIè Premi Montseny-certamen poètic, integrat pels sotasignats Imma Gómez, Viorica Chiric, Antón Carrera, Víctor Pallàs, Joan Mercè i Xavier Jordi, com a secretari, després de valorar els 28 originals rebuts, es plau a fer públic el seu veredict.

Un cop valorats els poemaris seleccionats per cadascuns dels membres del jurat i després de fer un estudi acurat dels coincidents, s'han seleccionat tres originals per la seva qualitat. El jurat proclama guanyador del XXXVI è Premi Montseny el poemari número 26 i atorga la condició de finalistes a les obres corresponents als números 28 i 10.

Així, esmentats els números, els títols i els lemes dels poemaris, el jurat ha proclamat com a finalistes els poemaris següents:

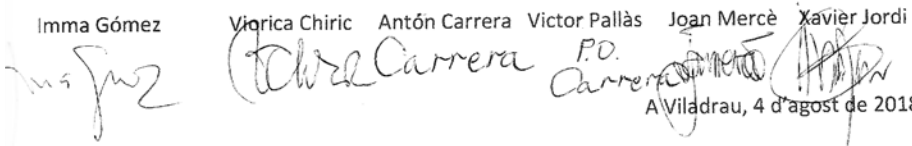
Número 28. Títol: Un silenci turgent

Número 10. Títol: Escala de cargol

I ha proclamat guanyador el poemari següent.

Número 26. Títol: La pell de fang

El jurat felicita els autors de les obres guanyadores, que seran publicades en el proper volum de les Monografies del Montseny, que es proposa editar l'any que ve l'Associació d'Amics del Montseny, organitzadora d'aquest certamen poètic.

Imma Gómez Viorica Chiric Antón Carrera Víctor Pallàs Joan Mercè Xavier Jordi

A Viladrau, 4 d'agost de 2018

La pell de fang

JAUME CASES I MAS (PREMIÀ DE MAR)
(*Guanyador*)

I

Aquest és el temps que es despenja
 per l'aiguavessant de les teulades.
 I em pregunto cada vespre,
 quan els fanals groguegen
 cànvida llum sobre els carrers:
 - Quants en són els anys de resistència
 de la pell de les teules?

II

A l'esquena de cada teula s'hi pot veure
 la marca de l'aigua, les cicatrius de la pedregada,
 l'erosió del vent, i la crosta groga dels líquens
 sobre la porositat clivellada del fang.

Defora
 les xemeneies
 fumen l'hivern
 amb tot el caliu de la brasa,
 marcant en el cel,
 la basca de les hores noctàmbules

de llargues nits dibuixant
 l'arquitectura dels teus versos.

III

Des de casa estant s'escoltava,
 com filaven els telers
 a la fàbrica, amb el so asclat
 de les llançadores:

cla clac,
 cla clac,
 cla clac...

No feia falta repassar
 els forats més visibles dels corcs
 a les bigues del sostre.
 N'hi havia prou
 de tancar els ulls

i modelar el son al ritme
uniforme del torn de nit.

Ara, amb els anys
tinc el record del poble
com una postal vigent
mentre la memòria no m'hi faci rovell
i n'esborri les imatges.

IV

Refila fi i fort el vent
entre les juntes de les teules,
arranant-ne el so xiulat
pel desguàs buit de la teulada.

Dedins rebufa el fum a la xemeneia
d'un vespre tensat pel temporal.
Amb les finestres tancades,
escolto com s'ensorra el galliner de l'era,
fortament sacsejat.

És abrupte, també, el foc que encén cada paraula.

Catifa apelfada: jaç íntim de deliberació.

Entre la llenya que crema i jo, mots en flama
reduïts a cendra.

V

Teula esquerdada:
ulls en goteres.

Entre poca pena
i malta

cau la nit,

severa damunt les teulades.

Cubell a terra,
al replà de l'escala
per recollir-ne l'aigua,

gota a gota,

perquè a fora encara hi plou massa.

VI

L'alè m'ha fet gebra a la boca
i els versos del poema
s'han espargit en la boira densa del matí,

riu avall.

VII

Després de la tamborinada
l'estesa de fulles

omplen l'era,

i el fort vent, que emergeix
des dels marges de la riba del riu,
les arremolina al racó humit del porxo.

La boira avança passatgera
entre els masos i els camps,

a negre nit la mastego bé,

vora el foc, l'amanida de fulles verdes
reposa al plat.

Damunt la taula la pols del pebre
se'n va amunt;
pel tir estret i sutjós de la xemeneia.

Sota el llindar del portal
l'aranya llop hi ha fet niu,
i a l'escalfor del gresol
udola a les mosques que,

atrapades,

es resignen abatudes,
i amb les ales vençudes.

VIII

Més enllà de la porta
ja no hi queda massa cosa:

Aigua,

fang

i un sostre de galliner esbotzat
amb les teules escampades arran del camí.

IX

M'enfosqueixo la pell,

de vell,

com ho fan les teules
a la teulada del mas,

i també vaig perdent el to precís
de les paraules.

La veu se'm projecta més rogallosa,
d'intempèrie

en l'abatiment del cos
per la decadència.

Sol a taula, vora del foc,
a l'habitació:
ofegat en la dissipació de la memòria,

perquè

-i ho sabem bé-

caminar escrutant la pila dels records
es fa feixuc i cada dia s'ha d'assumir
una pèrdua més elevada,
amb el flux de la senilitat fent via

en el compte enrere.

Ah... i així potser és com l'aire humit acaba fent glaç
damunt la pell del fang de les teulades.

Un silenci turgent

JORDI PLA PLANAS (FIGUERES)
(Finalista)

OBERTURA DE XÀFEC

Se'ns esmicola el cel sobre el bassal
 que ara la pluja està cosint a màquina.
 Cada repunt és fible que perfora
 i cada fible dits que percudeixen
 el silenci turgent del que hem callat.
 Tot el que ara sentim és l'univers
 encabit en la forma més perfecta
 de cada gota d'aigua estavellant-se
 contra el mirall aquós d'aquests instants.
 Tingui poc, tingui molt, cap por no hi cap.
 Tot el temps i l'espai viscuts s'enclouen
 en aquest toll vibrant de plenitud.

SENSE SENYALS NI CAMINS

Foraviats per inhòspits indrets
 on la ciutat agonitza entre recs
 contaminats i torres d'alt voltatge,
 se'ns fa onerós avançar a les palpenes
 sense senyals, ni camins, ni cruïlles.
 Tot és incert quan ni calen preguntes
 ni cap paraula ens acut en ajuda.
 En solitud bastirem la cabana
 rere les altres, de maons i canyes,
 sobrevivint a un naufragi perenne
 entre desferres d'un temps immolat.
 Tan sols ens queda maleir la sort,
 però tampoc la revolta és possible:
 un mur cobert d'heura ens ofega el crit.

INCAUTS

Percacem, amb els peus al llot, la Idea,
 escàpola voliaina, com déus
 que no han hagut el tast ambrosíac;
 i quan els nostres ulls mortals l'albiren
 com un llampec en la fosca, s'esmuny
 talment la mà tremolosa d'Eurídice
 en l'erma fredor de l'Hades ombrívol.

Som un ressò que llangueix per congostos,
engolit per la borinor del torb
que amenaça la migrada collita
del nostre fer i desfer de cada jorn.
Creiem que duem al cos de la pensa
un cervell amb potestat demiúrgica,
incauts com som. I és tan sols embolcall
rebregat pel solc de verms que bateguen
al ritme trencat pel dol que ens amara.

OBJECTIU DEL POETA

Si pronunciem la paraula justa
sense el joc de miralls de l'artifici,
¿sabrem reflectir el tot que es descabdella
en fina conjunció dels sentits?
Si omplim el vers d'adjectivals matisos,
d'airores figures en cavalcada,
¿serem fidels torsimanys de l'essència,
que amb zel escondeix la seva nuesa?

¿Hem de mirar les engires dels mots
i preservar llur sentit primigeni
per esculpir en una imatge pètria
el que és ritme etern que crea i conforma?

¿És destriar el sentit de cada cosa
i ordenar el caos que no deixa veure
l'objectiu del poeta, home entre els homes?

¿O és potser l'arlequí que al febrer
entre canals de boira es desensonya
i amb mim mesurat s'estira fent flanc
entre el quadrant d'hivern i primavera,
mentre Venècia agonitza, aurífera,
en la seva vella esplendor caduca?

L'alquímia dels mots conjuga el somni
amb el trepig esscrú damunt el terra.
El poeta hi avança fent tentines
però amb l'esguard fixat en l'horitzó
com l'au que cerca el niu des de l'altura.

FILLS DE L'ATZAR

Fills de l'atzar, anòmala pregunta,
cerquem res postes com qui fa camí
amb el sol horitzontal que l'encega.
Res no veiem sinó el dolor en els ulls
i els peus arrossegats, a la intempèrie,
mal calçats i en indrets esborradissos.

Zelosos de no perdre un tast d'infinitud,
collim les engrunes del pa que ens sustentava.
Fibla l'enyor de les olles d'Egipte,
sols al desert sense confins ni ombres.

ALES DE FALENA

És deleteri retenir l'instant,
fer-ne un capmàs amb el desig
i avarar naus a l'incert oceà
on segons diuen espera el futur.
És tan en cegador com atansar-se
-talment les ales d'incauta falena-
a l'ondulant flama bo i encerclant-la
en constant espiral, fins a abrusar-s'hi.

"Immolar-se és el súmmum del poeta",
diran els obcecats devots de Keats,
"És el llegat dels herois invencibles",
afegiran els de l'Etern Retorn.
Mentre jo, que no sé com fer que el sol
tan sols s'aturi un moment fugisser,
assumiré el meu jou de cada dia
i ara caic ara m'alço, reprendré
no pas l'arjau, ni l'airívol corcer,
sinó el vell quadern gris, amb estil pla,
i escriuré, sense boina ni burilla,
una seqüència de dietari
i, si convé, el vers lleu i vibratil
de Joan Alcover o Costa i Llobera.

Serà a l'entrada de fosc, i altre cop
una falena obsessiva i tenaç,
amb inquiet vol tornarà a rondar
la flama incerta del meu llantió.

A L'ENCALÇ

Flueix, alígera, l'airina tènue
ara que el sol, lassat, se'n torna a joc
i estén lluors d'aram entre les branques.
El groc aurífer esdevé magenta,
batec calidoscòpic de la llum,
vànova immensa que exorna el capvespre,
ínclita volta d'amplíssimes naus.
Vibrant sentit de l'u amb tot el cosmos,
de fer un mosaic de tessell·les vivents,
car som vibràtils cordes que polsades
fan perceptible la música astral
a tants poetes d'insomne silenci,
que esperen pacients el primer tast
per expandir, encalçant les paraules,
la inaturable força del poema,
un nou estel que generarà vida.

Escala de cargol (Llum)

TERESA SERRAMIÀ I SAMSÓ (BARCELONA)
(Finalista)

Portem en nosaltres el desconcert d'haver estat
concebuts <...> Venim d'una escena en la que no hi érem.
P. Quignart, *El sexo y el espanto*

Tot ve a ser el mateix en definitiva, com si tot hagués
estat fet de cara al vol nupcial, de cara a la glòria, però
que no ens deixessin tastar més que una sola gota, aquest
sol instant, per aquest llampec de glòria incerta...

Joan Sales, *Incerta Glòria*
Club Editor, 2017

ESCALA DE CARGOL (Llum)

Dins l'espiral dels dies plens de nits
despertes adormida, misto espantat
enmig de la tempesta. Puges baixes
l'escala de cargol, bucle infinit,
graons de temps escantellats
per on amb tu ensopegues
i el teu instant, encès, tremola
i la cerca del cos se't fon

a
go
tes

com un amarg bombó molt dolç llepat de vida
mentre tu penses t'interrogues,
perquè no saps pas que faries si no hi hagués ningú,
si només fossis tu,
si no hi haguessin pas uns altres ulls
que et fessin de mirall captant-te la presència,
el plorar del teu riure,
la immensa set de joia.
No saps pas que faries si només fossis tu.
Malgrat fossis un Crist un Mozart un Gaudí,
tot i existir, tu no series res
sense cap altres ulls que et fessin de mirall.

Et busques al mirall, dona de vidre
 impenetrable i fràgil,
 perquè sense els seus ulls
 mai no et veuries
 i és per això que, sense ni adonar-te'n,
 el busques constantment
 t'invokes dins l'espill i t'interrogues
 i t'adones que el món
 és ben ple de miralls, ple de mirades
 que es cerquen dins el vidre.
 I et poses els seus ulls dins els ulls teus
 per, feta simulacre, poder veure't.

Hi veus fora de tu, pots veure-hi!
 Pots veure-hi ment endins, museu
 desmantellat per on passeges,
 paisatge del record, memòria a pinzellades
 mentre, amb fil prim d'enyor, cuses
 els dies que es descusen i se't taca de sang
 el dit sense didal. L'agulla de l'adéu
 se't clava fons, l'espina de la rosa,
 i et punxes, roges
 go
 tes
 gemecs
 perfum.

És com si el temps fugís de si mateix rivalitzant.
 Com si de cop llancés el disc del sol a l'altra
 tomb del dia i es desdoblés en el no temps
 i es perseguís en l'olimpíada vulgar.
 Com si, al tret de sortida, a l'hora zero,
 els moments, ajupits tot redreçant-se,
 amb els peus del present, arranquessin
 a córrer pista enllà, esperitats,
 fugint vers el futur
 batent-se ardidament, sempre endavant,

re{{{
 tro{{{
 cedint{{{

Com si dins el flascó, el teu maig,
 expandís la fragància
 i es buidés lentament emplenant-se d'absència.
 Com si el teu sol, golut, escurés bé
 les restes de l'hivern, les llàgrimes.
 Com si volent consolar tombes,
 florissin entre mans cants roses
 i entre els teus dits, els petals s'esvanissin
 fets remolins de seda.
 Com si el flascó s'aboqués tot
 ves
 sant
 per fu
 m mmmm

Com si la seda s'esquincés, i es descosís el teu vestit,
 costura del teu cos, pell a estrebades.
 Com si avall de les espatlles, els moments rellisquessin
 i el vent arrenqués brusc, enfurismat,
 el full del calendari
 i un volcà cec de comiats erupcionés
 la boca sangonosa,
 i a glops, regurgités papallones de foc
 "" pe/""
 ""tal
 ""s/"" de temps
 milers de roses vives entre pàgines mortes

mentre el teu maig se'n va,
 se'n va tan en silenci,
 i deixa aquest teu cos regalimós d'adéus.
 La teva pell, esponja degotant la seva olor,
 L'arrel de la ferida, oberta,
 memòria perforada de l'ahir. Riu i se'n va,
 llagrimaja records
 de dies esvanits, blondes de vida.
 I tu li dius, adéu, te'n vas.
 Te'n vas.
 Te'n vas....

tan en silenci iii iii iiiii....,

Índex d'autors de les Monografies del Montseny (1986-2019)

CAROLA DURAN TORT

ABRIL LÓPEZ, Josep M. *Josep Alfaras i Prat i l'arribada de l'electricitat a Sant Celoni el 1909*. 30 (2015), p. 211-227

— *Un retaule de Destorrents i el canonge barceloní Bernat Vallès*. 10 (1995), p. 85-97

— *L'empremta del pintor Josep Morell a Sant Celoni i a Sant Esteve de Palautordera*. 31 (2016), p. 25-44

— *La capella de Sant Celdoni i la formació del primer nucli urbà de Sant Celoni*. 32 (2017), p. 37-60

ADROER I TÀSIS, Anna Maria i CABESTANY I FORT, J.-F. *El castell de Fluvià*. 2 (1987), p. 11-22

ALABAJOS I FERRER, Pau. *Insubordinacions*. 19 (2004), p. 35-40 [Suplement]

ALBESA I RIBA, Carles. *Accidents d'aviació al Montseny*. 21 (2006), p. 137-145

— *Aparicions misterioses al Montseny. La por, extraterrestres i ovnis*. 27 (2012), p. 117-125

— *Arbúcies vista pels primers excursionistes*. 30 (2015), p. 155-160

— *Artur Osona, primer cicerone del Montseny*. 15 (2000), p. 27-34

— *En el vintè aniversari de la mort de Mossèn Pere Ribot*. 32 (2017), p. 137-140

- *Ermita de Sant Marçal 1957-1966. Missa anual en sufragi dels excursionistes morts a muntanya*, 33 (2018), p. 15-18
- *Frenologia i taumatúrgia a Arbúcies. Marià Cubí, Josep Oriol i la família Milans*, 23 (2008), p. 163-170
- *Mosqueroles, 9 de juliol de 1932. La colla del Colon visita la Masia Mariona*, 25 (2010), p. 57-67
- «*Mossèn Anton a les muntanyes del Montseny*», 19 (2004), p. 63-68
- *Penitencial montsenyenc. La cova de la Penitent(a)*, 24 (2009), p. 211-217
- *Pere Ribot: vint Nadals montsenyencs i un de bèl·lic*, 16 (2001), p. 25-28
- *Pòrtic*, 20 (2005), p. 11-14
- *Ramon Arabia, explorador del Montseny*, 20 (2005), p. 15-21
- *Salvador Espriu a Viladrau*, 29 (2014), p. 97-102
- *Una poesia de mossèn Pere Ribot premiada als Jocs Florals de Sant Celoni de 1946*, 22 (2007), p. 137-143
- *Una germandat arbucienca de mitjan segle XIX*, 28 (2013), p. 51-57
- *Una poesia inèdita (i insòlita) de mossèn Pere Ribot*, 18 (2003), p. 69-74
- *Una quinta columna al Montseny (1936-1939)*, 31 (2016), p. 17-24
- ALCÀZAR SERRAT, Tomàs-Ivan. *Tres maragdes al bassal*, 22 (2007), p. 17-21 [Suplement]
- ÁLVAREZ HENARES, Cristina. *No d'aquí, no d'ara*, 17 (2002), p. 21-24 [Suplement]
- AMAT I ORRIOLS, Fèlix. *Les serps del Montseny. Alguns apunts sobre biogeografia, ecologia i conservació dels ofidis del massís*, 25 (2010), p. 295-321
- AMAT I ORRIOLS, Fèlix i CARRANZA, Salvador. *Aproximació a l'evolució i biologia del tritó del Montseny. Conservació d'una raresa amagada i singular*, 21 (2006), p. 165-191
- ANGLADA, M. Àngels. *Als Amics del Montseny*, 14 (1999), p. 13-14
- ARDÈVOL I LLOPIS, Jordi. *Vegeu: CLOP I GARCIA, Xavier. Les inscultures de la pedra...*
- ARIET BARBERIS, Antoni. *Proses del Montseny. El primer accident desgraciad d'aviació*, 6 (1991), p. 145-151

- *Topografia mèdica de Viladrau*. 6 (1991), p. 125-144 [Facsimil de l'edició de Barcelona: Fidel Giró, 1915]
- ARMENGOL, Antoni. *La vespa asiàtica (Vespa velutina nigrithorax) al Montseny*. 34 (2019), p. 19-30
- ARNAN I VIADIU, Xavier. Vegeu: BOET I ESCARCELLER, Olga. *Efectes dels incendis...*
- ARNAU I FIGUEROLA, Josep. *Pròleg*. 4 (1989), p. 9-10
- ARRIZABALAGA I BLANCH, Toni. *El Museu de Ciències Naturals i el Centre de Documentació del Parc Natural del Montseny*. 7 (1992), p. 149-154
- Vegeu: FREIXAS, Lúdia. *El liró gris del Montseny...*
- ARRIZABALAGA I BLANCH, Toni i MONTAGUD I BLAS, Elia. *Els petits mamífers del Vallès*. 4 (1989), p. 99-114
- *Els rat-penats al Montseny*. 8 (1993), p. 93-100
- ARXÉ I GÀLVEZ, Joaquim. *L'arqueologia a l'àrea del Montseny. Evolució del poblament a l'antiguitat*. 5 (1990), p. 145-169
- ASENSIO I OLIVA, Jaume. *Quadern de Rocatova*. 19 (2004), p. 23-28 [Suplement]
- ASSOCIACIÓ D'AMICS DEL MONTSENY. *Col·laboradors i articles publicats a les Monografies*. 19 (2004), p. 237-255
- *Col·laboradors i articles publicats a les Monografies*. 20 (2005), p. 205-217
- *Col·laboradors i articles publicats a les Monografies*. 21 (2006), p. 199-216
- *Col·laboradors i articles publicats a les Monografies*. 22 (2007), p. 243-260.
- *Col·laboradors i articles publicats a les Monografies*. 23 (2008), p. 251-269
- *Col·laboradors i articles publicats a les Monografies*. 24 (2009), p. 229-248
- *Col·laboradors i articles publicats a les Monografies*. 25 (2010), p. 373-396
- *Col·laboradors i articles publicats a les Monografies*. 26 (2011), p. 191-222
- *Col·laboradors i articles publicats a les Monografies*. 27 (2012), p. 255-285
- *Col·laboradors i articles publicats a les Monografies*. 28 (2013), p. 239-266
- *Col·laboradors i articles publicats a les Monografies*. 29 (2014), p. 199-224

- *Col·laboradors i articles publicats a les Monografies*. 30 (2015), p. 374-402
- AUQUÉ RIBAS, Maria Emília. *A toc de pell*. 16 (2001), p. 19-22 [Suplement]
- *Claps de llum i d'ombra*. 10 (1995), p. 13-16 [Suplement]
- AVENTÍN, Mercè i SALRACH, Josep M. *Documents d'història medieval de Gualba i el Baix Montseny*. 16 (2001), p. 45-58
- ÀVILA, Anna. La contaminació atmosfèrica al Montseny: el cas de la deposició de sofre. 34 (2019) p. 31-38
- BARBA MIRALPEIX, Júlia, JUANTO BENERIA, Idoia, MANEJA ZARAGOZA, Roser i MIQUEL RUIZ, Sergi. *Evolució dels usos i cobertes del sòl al Parc Natural del Montseny en els darrers cinquanta anys*. 18 (2003), p. 123-142
- BARRIACH I SUGRANYES, Aleix. *Amor filial*. 12 (1997), p. 17-20 [Suplement]
- BARTOLOMÉ I FILELLA, Jordi. *Els pastors, personatges cabdals per a la conservació del Parc Natural del Montseny*. 18 (2003), p. 43-50
- BATLLE, Maria. Vegeu: OLIVER I BRUY, Jaume. *La «Rúbrica dels actes...»*
- BAUCELLS I REIG, Josep. *Dinamisme vital a l'angle sud-oest del Montseny el segle XIV (I part)*. *La Garriga, Sant Cristòfol de Monteugues, Sant Pau de Montmany i Sant Pere de Vallcàrcara*. 21 (2006), p. 87-124
- *Dinamisme vital a l'angle sud-oest del Montseny el segle XIV (II part)*. *La Garriga, Sant Cristòfol de Monteugues, Sant Pau de Montmany i Sant Pere de Vallcàrcara*. 22 (2007), p. 63-79
- *Nissagues dels senyors o barons de Taradell-Viladrau*. 24 (2009), p. 79-92
- *Panoràmiques de Sant Esteve de Palautordera i de la rodalia al segle XIV*. 18 (2003), p. 23-42
- *Sant Celoni, un nucli urbà d'empenta*. 30 (2015), p. 229-245
- *Sant Celoni, cap territorial*. 32 (2017), p. 25-36
- BAYÉS DE LUNA, Pilarín. *Acte de lliurament del XX Premi Montseny*. 18 (2003), p. 7-21 [Suplement]
- BENET I CLARÀ, Albert. *Localització de l'encontre entre Claudi Neró i Asdrúbal a l'Ausetània*. 10 (1995), p. 165-172
- BERTRAN DUARTE, Jordi i TARRAGÓ I VIDAL, Mercè. *Estructura i estratigrafia del massís del Montseny*. 9 (1994), p. 211-248
- BIGORRA I RIUS, Rafel, *Quan Mambrú se'n va anar a Seva*. 17 (2002), p. 223-229
- BLANCAFORT I PARÍS, Manuel. *Manuel Blancafort (1897-1987)*. 11 (1996), p. 39-56

BOADA I JUNCÀ, Martí. *Alguns aspectes del castanyer, «Castanea sativa mill.» en el massís del Montseny*. Dibuixos de Carlos Puche. 8 (1993), p. 81-92

- *Alguns aspectes del faig, «Fagus sylvatica», en el massís del Montseny*. Dibuixos de Carlos Puche. 7 (1992), p. 111-133
- *Aproximació a la fauna del massís del Montseny*. 4 (1989), p. 87-97
- *L'Arboretum del Montseny, una experiència lúdico-pedagògica a Sta. Maria de Palautordera*. Fotografies de Jordi Morera 10 (1995), p. 99-114
- *Canvi ambiental a les zones supraforestals de l'Alt Montseny. Plantacions forestals i bioinvasions*. 16 (2001), p. 149-161
- *Canvi ambiental global, Una perspectiva històrica. El Montseny com a exemple*. 14 (1999), p. 93-110
- *Evolució dels oficis, mobilitat nupcial i immigracions. La conca de la Tordera (1900-1936)*. 9 (1994), p. 49-72
- *Manifestacions del canvi ambiental al Montseny. Orígens i conclusions*. 17 (2002), p. 77-94
- *Montseny, focs de l'estiu de 1994*. 10 (1995), p. 43-60
- *La recerca científica en els massissos del Montseny i del Montnegre*. 5 (1990), p. 93-114
- *Riscos globals i mortalitat associada, al massís del Montseny*. 12 (1997), p. 121-143
- *Vegeu: PUJANTELL I ALBÓS, Josep. Els campaments de les milícies...*
- *Vegeu: SÁNCHEZ MATEO, Sònia. La producció hidroelèctrica...*

BOADA I JUNCÀ, Martí i LIZ I RODRÍGUEZ, Josep. *El fenomen de la metropolització al massís del Montseny. El cas del turisme escolar*. 11 (1996), p. 139-155

BOADA I JUNCÀ, Martí i RIVERO ESCRICH, Mònica. *Els boscos de faig del Montseny, indicadors de canvi ambiental*. 15 (2000), p. 159-178

BOCCIO, MARAVILLAS. *Vegeu: PANAREDA, Josep M. Els aurons i les blades*

- *Vegeu: PANAREDA, Josep M. La distribució de les plantes rupícoles...*
- *Vegeu: PANAREDA, Josep M. Les moixeres del Montseny...*
- *Vegeu: PANAREDA, Josep M. El paisatge actual del Triador...*
- *Vegeu: PANAREDA, Josep M. El paisatge dels Cingles de Bovilà...*
- *Vegeu: PANAREDA, Josep M. El Sot de les Cordes, un refugi...*
- *Vegeu: PANAREDA, Josep M. Els castanyers grossos del Montseny...*
- *Vegeu: PANAREDA, Josep M. i MASNOU, Josep. Avets i avetedes al Montseny...*

BOET ESCARCELLER, Olga, ARNAN I VIADIU, Xavier i RODRIGO I DOMINGUES, Anselm. *Efectes dels incendis forestals sobre les comunitats de formigues*. 18 (2003), p. 143-161

BOFILL I BOFILL, Eugeni. *Alexandre Novellas*. 27 (2012), 25-30

— *Una història romàntica*. 11 (1996), p. 219-228

BOFILL, Eugènia. *Carlota Bofill i Mates (1887-1977). Una mirada al passat de Mas Rusquelles de Viladrau*. 25 (2010), p. 233-249

BOFILL, Eugènia i ROJAS, Loli. *Jacint Verdaguer i dues famílies de Folgueroles: els Bonay i els Coma Puigseslloses*. 27 (2012), p. 219-227

BOFILL I PORTABELLA, Ramon. *Els arbres de Mas Noguer de Viladrau*. 5 (1990), p. 187-203

— *Els sometents de Viladrau i d'Espinelves en la Guerra del Francès*. 4 (1989), p. 135-144

— *Felip Graugés, Mestre en Gai Saber*. 22 (2007), p. 15-22

— *Pòrtic*. 19 (2004), p. 13-16

— *Presentació*. 7 (1992), p. 11-12

— *Pròleg*. 16 (2001), p. 13-15

— *Ramon Bofill, o la passió del Montseny*. 6 (1991), p. 23-27

BOFILL I PORTABELLA, Roser i ZAMORA i ESCALA, Jaume Enric. *Els inicis de l'estiueig a Viladrau*. 20 (2005), p. 49-78

BOFILL I SURÍS, Francesc. *Retorn al Montseny*. 30 (2015), p. 275-280

BOIX, Carmina. *Llum d'atzavara*. 22 (2006), p. 12-16 [Suplement]

BOMBÍ, Antoni. *Vegeu: LÓPEZ CORTIJO, Joan. Les fonts de la vall...*

BONAFONT GIMÉNEZ, Maria. *Misteri a quatre mans*. 30 (2015), p. 363-365

BONET I GALOBART, M. Àngels. *Etnobotànica del Montseny. Plantes, remeis i cultura popular*. 23 (2008), p. 171-195

— *Recerca etnobotànica al Montseny. Primers resultats*. 9 (1994), p. 91-108

BOSCH I LLORET, Àngel, LLORENS i RAMS, Josep M. i RUEDA i TORRES, Josep Manuel. *La Feixa Llarga (Arbúcies). Un testimoni de la presència de comunitats ramaderes prehistòriques al Montseny*. 6 (1991), p. 105-112

BOSCH I MARCET, Quim. *El fill del foc*. 18 (2003), p. 31-33 [Suplement]

— *Mentre el dia ensopega*. 21 (2006), p. 33-34 [Suplement]

— *Guerau de Liost, poeta del Montseny*. 4 (1989), p. 73-86

BRETON, Françoise. *Cases i comunitats a la Catalunya Vella: una reflexió sobre les relacions entre societat i territori*. 8 (1993), p. 37-57

BURJACHS i CASES, Francesc. *Vegeu: RUEDA i TORRES, Josep Manuel. El paisatge vegetal...*

BUSQUET I PUJÓS, Víctor. *La missa de mossèn Pere*. 11 (1996), p. 21-22 [Suplement]

BUSQUETS CALM, Oriol. *El Montseny: un nexa d'unió entre Jaume Bofill i Mates i Marià Manent*. 19 (2004), p. 17-30

CABALLÉ I CRIVILLÉS, Antoni. *El castell de Taradell: un exemple d'intervenció en el patrimoni històric (1984-1989)*. 7 (1992), p. 167-186

CABAÑAS ANGUITA, Núria. Vegeu: GEA I BULLICH, Miquel. *El Molinot*

CABESTANY I FORT, J.-F. Vegeu: ADROER, Anna Maria. *El castell de Fluvià*

CABOT, Pilar. *La plàcida mirada de Guerau*. 11 (1996), p. 9-11 [Suplement]

CAMPAÑÀ I ROS, Joan. *Guerau de Liost, Sant Marçal i la Penya Soler*. 22 (2007), p. 39-49

— *Pòrtic*. 22 (2007), p. 11-14

— *Pòrtic*. 27 (2012), p. 15-18

— *Pòrtic*. 29 (2014), p. 13-16

— *Pròleg*. 17 (2002), p. 13-16

— *Pròleg*. 28 (2013), p. 15-18

CAMPENY VALLS, Roser. *El poblament d'amfibis del Montseny*. 19 (2004), p. 175-194

CAMPRODON I SUBIRACHS, Jordi. *Maduresa de l'hàbitat, gestió forestal i abundància d'ocells. Les fagedes del Montseny en relació amb altres localitats catalanes*. 22 (2007), p. 181-201

CANALS SANGRÀ, Núria. Vegeu: PAGESPETIT BLANCAFORT, Lluís. *Castanyers centenaris...*

CANALS I SURÍS, Manuel. *L'efímer noucentisme*. 15 (2000), p. 35-56

— *Estada de Joan Maragall a la Figuera*. 17 (2002), p. 17-36

— *Estadística d'autors i articles publicats a les «Monografies del Montseny»*. 14 (1999), p. 215-229

— *Estadística d'autors i articles publicats a les «Monografies del Montseny»*. 15 (2000), p. 213-22

— *Estadística d'autors i articles publicats a les «Monografies del Montseny»*. 16 (2001), p. 209-225

— *Estadística d'autors i articles publicats a les «Monografies del Montseny»*. 17 (2002), p. 239-255

— *Estadística d'autors i articles publicats a les «Monografies del Montseny»*. 18 (2003), p. 243-260

— *Jaume Bofill i Mates, una trajectòria política*. 10 (1995), p. 61-84

— *Marià Pidelaserra, pintor del Montseny*. 21 (2006), p. 41-46

CANALS I SURÍS, Manuel, MASVIDAL I VALLE, Carles i MENACHO I SOLÀ-MORALES, Antoni. *Taula rodona «Les guerres carlines al Montseny»*. 4 (1989), p. 39-60

CARALT, Delmiro de. *L'ermita de Sant Bernat a Montseny*. 3 (1988), p. 51-60

CARANDELL BARUZZI, Miquel. *L'excursionisme científic en el Montseny durant la presidència de l'Agrupació Excursionista de Granollers d'Antoni Jonch (1944-1957)*. 34 (2019), p. 39-50

CARDONA, Ferran. *La terra de paraire de Viladrau*. 34 (2019), p. 197-208

CARDONA I ROMEU, Margarida. *1909. Esports de neu al Montseny*. 7 (1992), p. 99-109

CARRANZA, Salvador. *Vegeu: AMAT I ORRIOLS, Fèlix. Aproximació a l'evolució...*

CASALS I GINESTA, Enric. *Arbúcies, gent, astúcies, matavalons*. 2 (1987), p. 159-180

— *Arbúcies, Santiago Rusiñol i el Montseny*. 15 (2000), p. 17-25

— *El Montseny perd un dels seus millors amants: Enric Carolera Bohils*. 24 (2009), p. 17-20

CASANELLAS BASSOLS, Francesc. *Gravats rupestres al Pla de la Calma*. 29 (2014), p.165-180

CASAS, Raquel. *Record de València*. 20 (2005), p. 21-24

CASTELLA, Antoni. *Pròleg*. 11 (1996), p. 11-13

— *El rebombori del pa de 1789*. 22 (2007), p. 119-136

CASTELLÓ I SALA, Ramon. *Llegendes del Montseny*. 4 (1989), p. 163-171

CASTELLÓ I VIDAL, Joan Ignasi. *El Montseny, Parc Nacional de Catalunya*. 5 (1990), p. 39-54

— *Notícia sobre una fundació pia a la rodalia de Santa Fe del Montseny*. 21 (2006), p. 63-70

— *El Patronat de la Muntanya del Montseny entre 1928 i 1959*. 11 (1996), p. 15-37

CASTRO, Òscar de. *El Bosc del Quer, un jaciment arqueològic a cavall entre la Plana de Vic i el Montseny*. 27 (2012), p. 47-59

CATALÀ ROCA, Pere. *Vegeu: PLADEVALL I FONT, Antoni. El castell de Tagamanent*

CATEURA I VALLS, Xavier. *Esbós biogràfic del claretà, nascut a la Castanya, Frederic Vila i Bartrolí*. 28 (2013), p. 31-49

— *Estances de febre. El sanatori del Montseny*. 25 (2010), p. 181-232

- *La fàbrica de cadires «Guàrdia» de Tona i la «Corbadora» d'Arbúcies*. 30 (2015), p. 305-337
- *Els germans Puigneró, rectors de la Castanya*. 29 (2014), p. 17-54
- *Els hereus de La Figuera (Tagamanent)*, 22 (2007), p. 101-118
- *In memoriam Víctor Serra i Raventós (1939-2013)*. 32 (2017), p. 183-212
- *L'Orfeo de la falda del Montseny*. 34 (2019), p. 51-68
- *Un estudiant d'arquitectura al Montseny*. 24 (2009), p. 41-63
- CERVERA I BATARIU, Joan. *Enric Garriga i Trullols. Un patriota català*. 29 (2014), p. 55-60
- *Galceran, l'heroi de la guerra negra*. 28 (2013), p. 19-30
- *Els noms populars dels núvols, boires i vents a la comarca d'Osona*. 27 (2012), p. 209-218
- *Els noms populars dels núvols, boires i vents al Vallès Oriental*. 25 (2010), p. 355-360
- *Les pàgines del «Mai enrrera» i el Montseny*. 24 (2009) p. 189-196
- *Terminologia popular dels fenòmens atmosfèrics a la comarca de la Selva*. 26 (2011), p. 161-166
- CHÀVEZ, Anna, OLIVER, Jaume i PASTOR, Isidre. *El castell de Sant Martí, o dels Centelles, abans de ser castell reial (segles IX-XIV). Problemàtiques històriques i arqueològiques*. 25 (2010), p. 115-134
- CHECA, Josep. *El fruit amarg*. 20 (2005), p. 25-29 [Suplement]
- CHECA I FALGÀ, Joan. *Insòlita percepció*. 21 (2006), p. 24-28 [Suplement]
- CLARASÓ COLLBATALLÉ, Helena. *Les successions de la família propietària del mas Tortadés*. 19 (2004), p. 107-122
- CLOP I GARCIA, Xavier, GANGONELLS I RIFÀ, Mercè i FAURA I VENDRELL, Josep Miquel. *Primera troballa de ceràmica campaniforme a les Guillerries*. 10 (1995), p. 173-189
- CLOP I GARCIA, Xavier, MOLIST I MUNTAÑA, Miquel i ARDÈVOL I LLOPIS, Jordi. *Les inscultures de la Pedra del Gili (Vilalleons, Osona)*. 8 (1993), p. 145-162
- CLOPÉS TRAVERIA, Carme. *Vegeu: MASNOU CLOPÉS, Jaume. Barraques de pedra...*
- *Vegeu: MASNOU CLOPÉS, Jaume. Troballa d'un assentament...*
- COLET I GIRALT, Josep i PAGÈS I PLA, Ramon. *El nostre Ernest. En memòria del poeta i amic Ernest Torra i Duran*. 17 (2002), p. 65-75
- COLL, Carles. *Joaquim Mir i Gualba*. 25 (2010), p. 287-293

COLOMINA I COLL, Joaquim. *La Rectoria Vella de Sant Celoni: un punt de referència al Baix Montseny i Montnegre*. 8 (1993), p. 71-80

COMAJUAN I MORÉ, Esteve i MÉNDEZ I GRANADOS, Ricard. *Museu Comajuan. Arbres i fauna vertebrada del massís del Montseny*. 7 (1992), p. 155-165

CORBERA, Jordi. *El Montseny: terra de fonts, fonts de briòfits*. 34 (2019), p. 113-22

CORELLA MORAGAS, Adrià. *El patrimoni històric, cultural i natural de Breda més enllà del monestir i la terrissa. Les fonts breddenques*, 33 (2018), p. 31-46

COROMINES VILARDELL, Neus. *Travessant els ponts*. 25 (2010), p. 11-13 [Suplement]

CRUELLS I PADRÓS, Albert de S. *Aiguafreda i el mercat de Granollers*. 3 (1988), p. 167-172

— *Les ermites del Montseny. Sant Salvador d'Avencó a Aiguafreda*. 21 (2006), p. 47-62

— *Històries de can Bellit. Una important família del Montseny*. 24 (2009), p. 135-150

— *Joan Maragall, Tagamanent i la masia de la Figuera*. 3 (1988), p. 91-98

— *Poemari del Montseny. Costumari i estacions*. 22 (2007), p. 235-242

— *Un moment important per a Aiguafreda: la nova carretera*. 3 (1988), p. 159-166

DARDER I VIDAL, Pere. *Vegeu: SOLIGUER I VALLS, Roser. Jaume Bofill i Bofill*

DIAZ DE QUIJANO BARBERO, Maria. *Vegeu: PAGESPETIT BLANCAFORT, Lluís. Castanyers centenaris...*

D'ORS, Eugeni. *Gualba, la de mil veus*. 6 (1991), p. 39-46

DOMÉNECH TURIELLA, Eduard. *Història d'una experiència al peu del Montseny: La Galeria TAU*. 34 (2019), p.185-196

DUART I RIBA SENSERRICH, Guillem. «Jau!» 27 (2012), p. 177-207

DURAN I CAIXAL, Montserrat i MESTRES I SANTACREU, Imma. *El Camp de les Lloses(Tona. Osona). La museïtzació gradual d'un jaciment en procés d'excavació i la creació del seu centre d'interpretació*. 23 (2008), p. 197-209

DURAN I LLEIDA, Josep Anton. *Acte de lliurament del XV Premi Montseny*. 13 (1998), p. 9-14 [Suplement]

DURAN TORT, Carola. *Anton Busquets i Punset i el Montseny*. 22 (2007), p. 213-234

- *Dues excursions científiques al Montseny (1880)*. 34 (2019), p. 85-100
- «*La creu de Matagalls (1894)*» a la revista *La Creu del Montseny (1899)*. 25 (2010), p. 251-270
- «*Montsenyenques*» de Jaume Novellas de Molins. 30 (2015), p. 67-91
- *Passatgers intrèpids: el pas del Congost*. 23 (2008), p. 143-161
- *Primera ressenya d'una excursió al Montseny. 1879*. 33 (2018), p. 19-30

DURAN TORT, Carola i PORTALS MARTÍ, Joan. *Miquel Bosch i Jover, mestre i poeta*. 31 (2016), p. 127-141

ESCOLÀ RIBOT, Hermínia, NOGUERA SANMARTÍ, Esteve i PANAREDA I CLOPÉS, Josep M. *Les fonts de La Garriga*. 22 (2007), p. 163-177

ESPADA, Arcadi. *Ramon, la mort múltiple*. 6 (1991), p. 29-32

ESTRADA, Ferran, FONT I VALENTÍ, Gemma, MATEU I GASQUET, Joaquim, PUJADAS I MITJÀ, Sandra, ROIGÉ, Xavier, RUEDA I TORRES, Josep Manuel i TURA I MASNOU, Jordi. *Mas i poblament al Montseny*. 18 (2003), p. 177-189

FÀBREGA I SELVA, Josep. *Obsedit*. 24 (2009), p. 7-19 [Suplement]

FÀBREGAS, Pilar G. *Port del Montseny*. 12 (1997), p. 9-11 [Suplement]

FARRERONS, Oscar. *Gènesi, desenvolupament i maduresa dels primers cinquanta anys de l'Aplec de Matagalls a través dels seus Àlbums*. 31 (2016), p. 45-66

- *Asmarats i les fonts d'Aiguafreda*. 34 (2019), p. 101-112
- *El patrimoni històric, cultural i natural de Breda més enllà del monestir i la terrissa. Les fonts breddenques*, 33 (2018), p. 31-46
- *Les fonts de la conca hidrogràfica de la Riera Major de Viladrau a la Vall de Matagalls. Des de la Creu a La Noguerola*. 32 (2017), p. 101-136
- *Pròleg*. 34 (2019)

FAURA I VENDRELL, Josep Miquel. Vegeu: CLOP I GARCIA, Xavier. *Primera troballa...*

FERNÁNDEZ-MARTÍNEZ, Marcos. *El Montseny: terra de fonts, fonts de briòfits*. 34 (2019), p. 113-22

FERRÀNDIZ I ROVIRA, Joaquim. *Les orquídiades del Montseny*. 5 (1990), p. 11-23

FERRÉ I TRILL, Xavier. *El Montseny vist pel reusenc Joaquim Santasusagna*. 20 (2005), p. 23-31

FERRER I RUNDAN, Mercè. *Recull de Haibuns*. 19 (2004), p. 17-22 [Suplement]

FIERRO, Xavier. *Vegeu: LÓPEZ MULLOR, Albert. Les muralles del Montgròs...*

FIGUERAS I COSCOLLA, Nydia i MESSEGUER I GARCIA DE CASTRO, Miquel. *L'observatori meteorològic del Turó de l'Home*. 11 (1996), p. 105-115

FLAQUER I SÁNCHEZ, Carles. *Els ultrasons dels ratpenats del Montseny*. 17 (2002), p. 185-191

FONOLLOSA, Anna. *Hores d'ombra*. 20 (2005), p. 9-14 [Suplement]

FONT I RIUS, Joan. *Els goigs del Montseny*. 5 (1990), p. 115-127

FONT I RIUS, Josep Maria. *Parlament. Acte de presentació de les «Monografies del Montseny, 20»*. 21 (2006), p. 1-7 [Suplement]

FONT I VALENTÍ, Gemma, MATEU I GASQUET, Joaquim i PUJADAS I MITJÀ, Sandra. *Els aprofitaments hidràulics de la conca de la Tordera. L'exemple del Mas Bonamic (Sant Esteve de Palautordera)*. 16 (2001), p. 119-130

— *Els llibres parroquials de baptismes d'Arbúcies, una font pel coneixement de la societat en època moderna*. 34 (2019), p. 69-84

— *Interpretació poliòrcètica de les reformes del segle XIV al castell de Montsoriu*. 24 (2009), p. 119-133

FONT I VALENTÍ, Gemma, MATEU I GASQUET, Joaquim, PUJADAS I MITJÀ, Sandra, TURA I MASNOU, Jordi i LLORENS, Josep M. *100 anys de recuperació del castell de Montsoriu*. 30 (2015), p. 49-66

FONT I VALENTÍ, Gemma, MATEU I GASQUET, Joaquim, PUJADAS I MITJÀ, Sandra i TURA I MASNOU, Jordi. *El comerç de la neu del Montseny en època moderna*. 19 (2004), p. 133-156

— *Síntesi històrica del castell de Montsoriu*. 23 (2008), p. 109-134

FONT I VALENTÍ, Gemma, MATEU I GASQUET, Joaquim, PUJADAS I MITJÀ, Sandra, RUEDA I TORRES, Josep Manuel i TURA I MASNOU, Jordi. *El poblament ibèric ala vall d'Arbúcies*. 15 (2000), p. 71-83

— *Els sistemes d'aprofitament dels recursos hidràulics al castell de Montsoriu*. 13 (1998), p. 177-191

FONT I VALENTÍ, Gemma. *Vegeu: ESTRADA, Ferran. Mas i poblament...*

— *Vegeu: ILLA I COLOMER, Joan. L'explotació forestal...*

— *Vegeu: MATEU I GASQUET, Joaquim. Les activitats i els oficis...*

FONTSECA I AUMATELL, Jordi. *Haver-nos d'adormir*. 21 (2006), p. 29-32

FORTUNY I FELIU, Antoni. *Montseny crismal*. 10 (1995), p. 17-20 [Suplement]

FREIXAS I MOPRA, Lúdia, TORRA, Ignasi i ARRIZABALAGA I BLANCH, Toni. *El liró gris al Montseny. Seguiment d'un rosegador peculiar en un massís únic*. 26 (2011), p. 91-99

GALEA APOLO, Nemesi. *Construcció i funcionament dels forns de ciment de Campins*. 28 (2013), p. 101-116

— *El Sot de les Mines. Campins*. 30 (2015), p. 25-39

— *Projecte d'instal·lació d'una via Decauville de Campins a Sant Celoni*. 34 (2019), p. 123-128

GALEA APOLO, Nemesi i GALEA AGUSTÍ, Elisabet. *El ciment de Campins*. 17 (2002), p. 125-132

GALÍ, David. Vegeu: LÓPEZ MULLOR, Albert. *Les muralles del Montgròs...*

GALLARDO I MATHEU, Joan Maria. *Els funiculars del Montseny*. 11 (1996), p. 115-137

— *Projecte d'un ferrocarril de cremallera a Santa Fe*. 16 (2001), p. 163-171

GANGONELLS I RIFÀ, Mercè. Vegeu: CLOP I GARCIA, Xavier. *Primera troballa...*

GARCIA ELENA, Albert. *Fragment d'un exili*. 16 (2001), p. 25-28 [Suplement]

— *Mobiliari urbà*. 15 (2000), p. 17-21 [Suplement]

— *El vent de les crineres*. 26 (2011), p. 230-234

GARCIA MARÍ, Emmanuel David. *Cercles 2000*. 16 (2001), p. 29-33 [Suplement]

GARCIA MOLSOSA, Arnau. *La presència humana als sectors supraforestals del massís del Montseny al llarg de la història Resultats d'una recerca arqueològica al Pla de la Calma i el Matagalls*. 28 (2013), p. 125-139

GARCIA-PEY I PEY, Enric. *Can Dragó a Gualba*. 21 (2006), p. 147-163

— *Oficis tradicionals de Gualba*. 20 (2005), p. 141-164

— *La ratafia*. 14 (1999), p. 179-199

GARCIA PORTERO, Elisabet, QUEROL ROIG, Esther, SERRA LLOBET, Anna i VILA PUJOL, Judit. *Canvi ambiental global al municipi de Viladrau*. 19 (2004), p. 221-233

GARCIA I PUJADES, Xavier. *40 anys de Festa Poètica a Sant Martí de Riells*. 10 (1995), p. 115-124

GÀZQUEZ PICÓN, Antonio. *Alguns trets sobre els climes del Montseny*. 19 (2004), p. 207-219

GEA I BULLICH, Miquel i CABAÑAS ANGUITA, Núria. *El Molinot*. 30 (2015), p. 41-47

GINEBRA I MOLINS, Rafel. *La crònica del Prat de Seva. Context i síntesi de la «Breu relació» de Josep Molins i Prat (1838-1923)*. 21 (2006), p. 71-85

— *Inversions de la comunitat de beneficiats de la Pietat de Vic al Montseny al segle XVIII. La configuració d'un gran patrimoni coherent*. 19 (2004), p. 81-106

— *Les parròquies del Montseny al 1330, segons les visites parroquials del bisbat de Vic*. 14 (1999), p. 69-92

— *Tradició i història. L'assassinat d'Antoni Molins (1628) i el duel entre Serrallonga i Fèlix Torrelles*. 13 (1998), p. 101-134

GISPERT, Núria de. *Discurs de la Presidenta del Parlament de Catalunya en el XXIX Premi Literari del Montseny*. 27 (2012), p. 229-238

GOL ROCA, Toni. *Paterna rura*. 28 (2013), p. 233-237

— *Tòbit*. 29 (2014), p. 194-198

GOMIS SANAHUJA, Llorenç. *Introducció*. 8 (1993), p. 11-13

GONZÁLEZ FELIP, Marisol. *València*. 17 (2002), p. 15-20 [Suplement]

GONZÁLEZ PUJALTE, Joan C. *Els festivals de l'aire*. 28 (2013), p. 221-225

GORGOLL I NOELL, Pere. *Els fills de Kosovo*. 15 (2000), p. 23-25 [Suplement]

— *Licantropia*. 23 (2008), p. 23-28 [Suplement]

GRAU XENA, Jaume. *Història d'una experiència al peu del Montseny: La Galeria TAU*. 34 (2019), p. 185-196

GUASP, Joan. *Poemes descentralitzats*. 18 (2003), p. 23-30 [Suplement]

[GUDIOL I CONILL, Josep]. *Collformich. Relació històrica dels successos ocorreguts des del dia 8 al 11 de gener de 1874, amb motiu de l'entrada dels carlins a Vic*. 3 (1988), p. 13-50 (Facsimil de l'original de 1913)

GUIX I FERRERES, Josep M. *Pròleg*. 13 (1998), p. 15-22

HERNANDES I OLIVERES, Joan. *L'aigua termal, factor determinant de la Garriga*. 3 (1988), p. 181-190

IGUAL, Josep. *Davant la darrera foscor*. 23 (2008), p. 17-22 [Suplement]

ILLA, Faustí. *Quaranta anys d'aplecs a Matagalls i millores fetes al Montseny*. 5 (1990), p. 55-63

ILLA I COLOMER, Joan. *Consueta de la parròquia de Sant Quirze i Santa Julita d'Arbúcies i les sufragànies de Santa Maria de Liors i Sant Pere Desplà*. 16 (2001), p. 73-97

— *El domini de la baronia de Dosrius al Montseny*. 29 (2014), p. 103-145

- *Les enramades d'Arbúcies*. 17 (2002), p. 167-184
- *Els límits de la diòcesi de Girona en el Montseny i les Guílleries*. 25 (2010), p. 135-143
- ILLA I COLOMER, Joan i FONT VALENTÍ, Gemma. *L'explotació forestal a Arbúcies per la construcció de galeres (s. XVI i XVII)*. 26 (2011), p. 73-89
- *Els llibres parroquials de baptismes d'Arbúcies, una font pel coneixement de la societat en època moderna*. 34 (2019), p. 69-84
- ILLA I VILA CLARA, Valentí. *Joan de Serrallonga*. 11 (1996), p. 13-15
- JAIME I LOZANO, Maria. *Les respostes inèdites del municipi de La Garriga al qüestionari del «Correo General de España» de F.M. Nipho (1770)*. 28 (2013), p. 59-77
- JARDÍ, Enric. *«Xenius» i Gualba*. 6 (1991), p. 33-38
- JOFRE, Lluís. *Vegeu: VENDRELL, Lluís. El visible i l'invisible...*
- JONCH I CUSPINERA, Antoni. *Salvador Llobet. S'ha parat el tren de la vida però continua viu l'esperit*. 6 (1991), p. 153-157
- JORDI MAJEM, Xavier. *Viladrau i la postal antiga*. 24 (2019), p. 129-134
- JUANTO BENERIA, Idoia. *Vegeu: BARBA MIRALPEIX, Júlia. Evolució dels usos...*
- JULIÀ I GARRIGA, Jordi. *L'altra natura*. 18 (2003), p. 35-39
- JUNYENT, Eduard. *El beat Miró de Tagamanent, canonge de Sant Joan de les Abadesses*. 3 (1988), p. 75-80
- LACUESTA, Raquel. *Vegeu: LÓPEZ MULLOR, Albert. Les muralles del Montgròs...*
- LATORRE I PIEDRAFITA, Xavier. *La problemàtica de l'aigua al Montseny*. 24 (2009), p. 197-210
- LIZ I RODRÍGUEZ, Josep. *Vegeu: BOADA I JUNCÀ, Martí. El fenomen de la metropolització...*
- LLEÓ I BERTRAN, Mireia. *Sense pròrroga*. 13 (1998), p. 27-29 [Suplement]
- LLESUY I SUÑOL, Josep M. *Pòrtic*. 24 (2009), p. 13-15
- LOBET I REVERTER, Salvador. *Gènesi geològica, erosió i periglaciària en el Montseny*. 5 (1990), p. 79-92
- LLORENS, Josep Maria. *Vegeu: FONT I VALENTÍ, Gemma. 100 anys de recuperació...*
- LLORENS, Josep Maria, MATARÓ, Montserrat, RUEDA I TORRES, Josep Manuel i TURA I MASNOU, Jordi. *El castell de Montsoriu*. 7 (1992), p. 187-209

LLORENS I BAULENAS, Montserrat. *Quan tornis de la nit*. 14 (1999), p. 19-22 [Suplement]

LLORENS I RAMS, Josep M. Vegeu: BOSCH I LLORET, Josep M. *La Feixa Llarga...*

LÓPEZ I CORTIJO, Joan. *Camins del Montseny*. 4 (1989), p. 115-134

— *La balma d'en Pere Coix*. 18 (2003), p. 191-198

— *La llum d'en Manel*. 23 (2008), p. 237-244

— *Els pous de neu i de glaç del Montseny*. 7 (1992), p. 61-97

— *Raimon Camprubí, el fotògraf discret*. 34 (2019), p. 135-140

— *Records de Morou*. 15 (2000), p. 191-203

— *Supersticions a la parròquia de Montseny*. 22 (2007), p. 203-211

— *Topònims amb cua*. 12 (1997), p. 65-82

— *La tronca del Pujol i altres surgències intermitents*. 16 (2001), p. 131-137

— Vegeu: ROVIRA I ROSÉS, Joan. *Records dels Vimeners...*

LÓPEZ I CORTIJO, Joan i BOMBÍ, Antoni. *Les fonts de la vall de Santa Fe*. 6 (1991), p. 159-187

LÓPEZ MULLOR, Albert, FIERRO, Xavier, GALÍ, David i LACUESTA, Raquel. *Les muralles del Montgrós a El Brull*. 25 (2010), p. 69-114

MALUQUER I SOSTRES, Joaquim. *Reconeixement i homenatge a Rafael Patxot i Jubert*. 25 (2010), p. 25-33

— *L'«Univers Patxot» a la masia Mariona de Mosqueroles*. 25 (2010), p. 35-55

MANEJA ZARAGOZA, Roser. Vegeu: BARBA MIRALPEIX, Roser. *Evolució dels usos...*

MANENT I SEGIMON, Albert. *Jaume Bofill i Ferro: retrat d'un crític humanista*. 9 (1994), p. 15-21

— *Pere Ribot, un símbol de l'exili interior*. 5 (1990), p. 65-77

MARÍ, Manuel. *Sonets del barri*. 17 (2002), p. 25-28 [Suplement]

MARTÍ, Xavier. *Protecció i desenvolupament en la reserva de la biosfera del Montseny*. 25 (2010), p. 361-372

MARTÍ I POL, Miquel. *Discurs en l'acte de lliurament del XIX Premi Montseny*. 17 (2002), p. 7-13 [Suplement]

MARTÍNEZ-PASTOR, Esther. *Cita al Montseny*. 10 (1995), p. 9-12 [Suplement]

MARTÍNEZ I TEN, Daniel. *L'abast de la bellesa*. 17 (2002), p. 29-33 [Suplement]

MARTORI I ROIG, Raquel. *El mas Martorell de Sant Esteve de Palautordera*. 2 (1987), p. 23-36

MASFERRER I TORRENT, Jesús. *L'avet de Mas Joan «Abies Mas Joanis». Història de la seva aparició, obtenció, descobriment i nominació.* 4 (1989), p. 145-153

— *Espinelves, context històric i geogràfic.* 13 (1998), p.23-39

MASNOU CLOPÉS, Josep i CLOPÉS TRAVERIA, Carme. *Barraques de pedra seca al Montseny.* 28 (2013), p. 117-123

— *Troballa d'un assentament d'emprivers.* 23 (2008), p. 245-250

MASNOU CLOPÉS, Josep. *Vegeu: PANAREDA, Josep M. Els aprofitaments forestals...*

— *Vegeu: PANAREDA, Josep M. Els aurons i les blades...*

— *Vegeu: PANAREDA, Josep M. La distribució de les plantes rupícoles...*

— *Vegeu: PANAREDA, Josep M. Les moixeres del Montseny*

— *Vegeu: PANAREDA, Josep M. El paisatge actual del Triador...*

— *Vegeu: PANAREDA, Josep M. El paisatge dels cingles de Bovilà...*

— *Vegeu: PANAREDA, Josep M. El Sot de les Cordes, un refugi...*

— *Vegeu: PANAREDA, Josep M. Els castanyers grossos del Montseny.*

— *Vegeu: PANAREDA, Josep M. i BOCCIO, Maravillas. Avets i avetedes al Montseny...*

— *Històries dels arbres singulars del Montseny.* 34 (2019), p. 151-162

MASVIDAL I VALLE, Antoni. *Vegeu: CANALS I SURÍS, Manuel. Taula rodona...*

MATARÓ, Montserrat. *Vegeu: LLORENS, Josep Maria. El castell de Montsoriu...*

MATEU I GASQUET, Joaquim, FONT I VALENTÍ, Gemma i PUJADAS I MITJÀ, Sandra. *Les activitats i els oficis tradicionals al Montseny.* 12 (1997), p. 145-164

MATEU I GASQUET, Joaquim i TURA I MASNOU, Jordi. *Arbúcies 1714.* 28 (2013), p.191-206

MATEU I GASQUET, Joaquim. *Vegeu: ESTRADA, Ferran. Llar i poblament...*

— *Vegeu: FONT I VALENTÍ, Gemma. Els aprofitaments hidràulics...*

— *Vegeu: FONT I VALENTÍ, Gemma. Interpretació poliorcètica...*

— *Vegeu: FONT I VALENTÍ, Gemma. 100 anys de recuperació...*

— *Vegeu: FONT I VALENTÍ, Gemma. El comerç de la neu...*

— *Vegeu: FONT I VALENTÍ, Gemma. Síntesi històrica del castell...*

— *Vegeu: Font i Valentí, Gemma. El poblament ibèric...*

— *Vegeu: Font i Valentí, Gemma. Els sistemes d'aprofitament...*

MATEU I SUBIRÀ, Joaquim. *Les fargues d'aram en el Montseny.* 10 (1995), p. 147-163

— *Vegeu: Les fargues del Montseny.* 9 (1994), p. 157-180

MAYER I OLIVER, Marc i RODÀ I DE LLANÇA, Isabel. *La via romana del Congost*. 11 (1996), p. 93-103

MENACHO I SOLÀ-MORALES, Antoni. Vegeu: CANALS I SURÍS, Manuel. *Taula rodona...*

MÉNDEZ I GRANADOS, Ricard. Vegeu: COMAJUAN I MORÉ, Esteve. *Museu Comajuan...*

MERCADER I SUÑER, Joan. *Montseny viu*. 12 (1997), p. 21-22 [Suplement]

— *La vall humiliada*. 30 (2015), p. 367-369

MESSEGUER I GARCIA DE CASTRO, Miquel. Vegeu: FIGUERAS I COSCOLLA, Nydia. *L'observatori meteorològic...*

MESTRES SANTACREU, Imma. Vegeu: DURAN I CAIXAL, Montserrat. *El Camp de les Lloses...*

MILLET I BEL, Salvador. *Presentació*. 6 (1991), p. 11

MIQUEL RUIZ, Sergi. Vegeu: BARBA MIRALPEIX, Roser. *Evolució dels usos...*

MOLIST I MONTAÑA, Miquel. Vegeu: CLOP I GARCIA, Xavier. *La inscultura de la pedra...*

MONREAL I TEJADA, Lluís. *Montclús, poblat ibèric i castell medieval*. 2 (1987), p. 147-157

— «Sant Esteve de Nadal» fiesta en Palautordera. 2 (1987), p. 181-188

MONTAGUD I BLAS, Elia i Oró i BADIA, Ignasi. *Els protagonistes de la recerca naturalística al Montseny al segle XIX i primera meitat del segle XX*. 7 (1992), p. 135-142

MONTAGUD I BLAS, Elia. Vegeu: ARRIZABALAGA I BLANCH, Toni. *Els petits mamífers...*

— Vegeu: ARRIZABALAGA I BLANCH, Toni. *Els rat-penats al Montseny...*

MORERA, Jordi. Vegeu: BOADA I JUNCÀ, Martí. *L'«Arboretum» del Montseny...*

MUNTASELL SERRET, Joan. *Història d'una experiència al peu del Montseny: La Galeria TAU*. 34 (2019), p.185-196

NOGUERA I SANMARTÍ, Esteve. Vegeu: ESCOLÀ RIBOT, Hermínia. *Les fonts de La Garriga...*

NOSÀS I SISQUELLA, Enric. *Acte de lliurament del XIX Premi Montseny*. 19 (2004), p. 7-15

NOVELLAS I DE MARTÍ, Alexandre. *Entre el record i l'enyor*. 12 (1997), p. 179-191

— [Necrològica de Ramon Bofill]. 6 (1991), p. 13-15.

— *Pròleg*. 1 (1986), p. 7-8

— *Pròleg*. 2 (1987), p. 9-10

— *Pròleg*. 3 (1988), p. 9-11

NUET I BADIA, Josep. *Vegeu: PANAREDA i CLOPÉS, Josep M. Cartografia de les plantes...*

— *Vegeu: PANAREDA i CLOPÉS, Josep M. El paisatge vegetal dels cingles...*

— *Vegeu: PANAREDA i CLOPÉS, Josep M. El paisatge vegetal del Riugròs...*

— *Vegeu: PANAREDA i CLOPÉS, Josep M. El paisatge vegetal del sector...*

— *Vegeu: PANAREDA i CLOPÉS, Josep M. Un vol per la Calma...*

— *Vegeu: PANAREDA i CLOPÉS, Josep M. La vegetació del Puig Sacarbassa...*

— *Vegeu: PANAREDA i CLOPÉS, Josep M. La vegetació del turó de Collformic...*

— *Josep. Vegeu: PANAREDA i CLOPÉS, Josep M. La vegetació del turó dels Garrigs...*

OLIVA PRAT, Isabel. *Paradís retrobat*. 26 (2011), p. 235-240

OLIVÉ I GUILERA, Francesc. *El Matagalls, una fita en el mesurament del meridià de París i el sistema mètric decimal*. 13 (1998), p. 41-54

OLIVER I BRUY, Jaume. *Entre el Congost i el Montseny. Nous llibres sobre Figaró-Montmany i Tagamanent*. 18 (2003), p. 199-206

— *L'accés de les elits rurals al monopoli senyorial de la metal·lúrgia a principis de l'època moderna. El cas de la farga de can Caselles de La Garriga*. 32 (2017), p. 83-100

— *L'exemple de l'estiueig com a font de conflicte al Figueró i Montmany*. 20 (2005), p. 89-100

— *La Guerra del Francès i el Vot de Poble de la parròquia de Vallcàrquera*. 19 (2004), p. 47-62

— *Origen, funcionament i destrucció planificada del regadiu de les Roques d'en Nualart de La Garriga (segles XVIII-XXI)*. 27 (2012), p. 61-82

— *Origen i desenvolupament dels veïnats de camí ral de la vall del Congost: El Figueró i Gallicant (segles XIV-XVIII)*. 28 (2013), p. 141-162

— *Vegeu: CHÀVEZ, Anna. El castell de Sant Martí...*

OLIVER I BRUY, Jaume i BATLLE, Maria. *La «Rúbrica dels actes en pergami de la casa y mas Agustí de Tagamanent»: els pergamins de l'arxiu patrimonial actualment perdut*. 30 (2015), p. 115-143

— *El testament inèdit d'Ermetrut d'Aiguafreda, vídua de l'Aloer Odesind*, 33 (2018), p. 47-54

ORENES I NAVARRO. Francesc. *10 poemes a la carta*. 19 (2004), p. 29-34 [Suplement]

ORÓ I BADIA, Ignasi. *Vegeu: MONTAGUT I RIAS, Elia. Els protagonistes de la recerca...*

ORS I SELLABONA, Josep. *Poemes sense metàfora*. 14 (1999), p. 15-18 [Suplement]

PADRÓS GÓMEZ, Carles. *Ausetans i ositans, estat de la qüestió*. 26 (2011), p. 23-36

PAGÈS I PLA, Ramon. *A Ramon Bofill i Portabella*. 6 (1991), p. 18-19

— *Vegeu: COLET I GIRALT, Josep. El nostre Ernest...*

PAGÈS I ROVIRA, Josep. *Itineraris romànics pel voltant del Montseny. Els campanars llombards*. 30 (2015), p. 247-22

— *Itineraris romànics pels voltants del Montseny I*. 31 (2016), p. 155-169

— *Itineraris romànics pel voltant del Montseny – II*. 32 (2017), p. 169-182

— *Itineraris romànics pels voltants del Montseny – III*. 33 (2018), p. 55-64

— *Itineraris romànics pels voltants del Montseny - IV*. 34 (2019), p. 141-150

PAGESPETIT BLANCAFORT, Lluís. *L'Erola de Viladrau. Breu història, una vivència i el Trobador de la Mare de Déu*. 30 (2015), p. 263-274

PAGESPETIT BLANCAFORT, Lluís, CANALS SANGRÀ, Núria, DIAZ DE QUIJANO BARBERO, Maria, PICANYOL VALLS, Gisela, PRESSEGUER GRAU, Joan, ROMERO GÓMEZ, Mar i TRAVESSA DANÉS, Sergi. *Castanyers centenaris de Viladrau, aproximació d'estudi-inventari i catalogació*. 27 (2012), p. 151-162

PANAREDA i CLOPÉS, Josep M. *Pòrtic*. 26 (2011), p. 13-15

— *Pròleg*. 31 (2016)

— *Pròleg*. 32 (2017)

— *Pròleg*. 33 (2018)

— *Vegeu: ESCOLÀ RIBOT, Hermínia. Les fonts de La Garriga...*

— *Vegeu: MASNOU, Josep; BOCCIO, Maravillas. Els castanyers grossos del Montseny*. 31 (2016), p. 67-87

PANAREDA i CLOPÉS, Josep M. i MASNOU i CLOPÉS, Josep. *Els aprofitaments forestals dels brucs al Montseny*. 24 (2009), p. 173-187

— *Històries dels arbres singulars del Montseny*. 34 (2019), p. 151-162

PANAREDA i CLOPÉS, Josep M., MASNOU i CLOPÉS, Josep i BOCCIO, Maravillas. *Els aurons i les blades del Montseny*. 27 (2012), p. 163-175

- *La distribució de les plantes rupícoles al Parc Natural del Montseny*. 25 (2010), p.329-343
- *Les moixeres al Montseny*. 26 (2011), p. 181-189
- *El paisatge actual del Triador del Cot (Montseny): Alzinars i castanyers*. 28 (2013), p. 177-189
- *El paisatge del Cafè de la Calma del Montseny*, 33 (2018), p. 65-82
- *El paisatge dels Cingles de Bovilà (Montseny)*. 30 (2015), p. 293-303
- *El Sot de les Cordes, un refugi biològic al cor del Montseny*. 29 (2014), p. 149-164.
- *Avets i avetedes al Montseny*. 32 (2017), p. 141-160

PANAREDA i CLOPÉS, Josep M. i NUET i BADIA, Josep. *Cartografia de les plantes del Montseny*. 13 (1998), p. 55-75

- *El paisatge vegetal dels cingles d'en Jeroni (Montseny)*. 19 (2004), p. 165-174
- *El paisatge vegetal del Rigròs (Montseny)*. 18 (2003), p. 83-99
- *El paisatge vegetal del sector granític de la Garriga*. 17 (2002), p. 107-123
- *Un vol per la Calma, l'altiplà del Montseny*. 20 (2005), p. 187-202
- *La vegetació del Puig Sacarbassa (Montseny)*. 16 (2001), p. 139-147
- *La vegetació del Turó de Collformic (Matagalls)*. 15 (2000), p. 147-157
- *La vegetació del Turó dels Garrigs*. 14 (1999), p. 123-134

PANIKKAR, Raimon. *Els estius a ca l'Herbolari abans de la guerra civil*. 19 (2004), p. 31-35

PARELLA i CODINA, Miquel. *Aproximació històrica al cultiu de la vinya a l'alta vall del Congost*. 4 (1989), p. 193-205

- *Els règims pluviomètrics d'Aiguafreda, Centelles, La Garriga i Balenyà, comparats*. 6 (1991), p. 71-82

PARÉS i VIDAL-RIBAS, Santiago. *Una conspiració contra el domini francès a mitjans del segle XVII*. 9 (1994), p. 109-124

PASSOLA, Josep M. *Les ametistes del Montseny en el memorial Josep Puigrubí (1651-1690)*. 17 (2002), p. 133-143

PASTOR, Isidre. Vegeu: CHÀVEZ, Anna. *El castell de Sant Martí...*

- PERA, Albert. *Pare nostre, Montseny*. 12 (1997), p. 13-15 [Suplement]
- PERAIRE I ALCUBIERRE, Josefina. *Per rutes de silenci i crits de tramuntana. Paisatges íntims*. 30 (2015), p. 371-374
- PICANYOL VALLS, Gisela. *Vegeu: PAGESPETIT BLANCAFORT, Lluís. Castanyers centenaris...*
- PIE, Gerard i VILAR I SAIS, Lluís. *Noves aportacions a la flora vascular del Montseny*. 25 (2010), p. 345-354
- *Noves aportacions a la flora vascular del Montseny (II)*. 26 (2011), p. 167-174
- PLA PLANAS, Jordi. *Temps de recompondre*. 29 (2014), p. 185-188
- PLA I REVERTER, Joan. *El Montseny que jo he conegut*. 4 (1989), p. 155-161
- PLADEVALL I FONT, Antoni. *Algunes aportacions noves a la història i a la toponímia del Montseny segons un document del 1722*. 15 (2000), p. 93-108
- *Algunes notícies sobre el bandolerisme a Arbúcies*. 19 (2004), p. 37-46
- *Alguns aspectes de la vida quotidiana dels bandolers de la quadrilla d'en Serrallonga*. 19 (1995), p. 31-42
- *Les ametistes del Montseny*. 1 (1986), p. 75-92
- *L'aprofitament del bosc i de les pastures del Montseny de Viladrau i un vell molí serrador*. 28 (2013), p. 91-100
- *Les arrels històriques de Palautordera. Pregó de les Festes del Remei del 1979*. 2 (1987), p. 45-70
- *La Batllia d'Orri i Arbúcies*. 9 (1994), p. 125-135
- *El benefici de Santa Maria de Puigdot de l'església de Sant Martí de Viladrau*. 17 (2002), p. 145-154
- *El Brull, un terme entre la Plana de Vic i el Montseny*. 14 (1999), p. 55-67
- *El Casal d'Espinzella*. 24 (2009), p. 65-78
- *La Creu del Carlí del Pla de Terrades (Seva)*. 7 (1992), p. 227-236
- *La «Crònica» de Joan Camps de Seva i el Montseny*. 23 (2008), p. 51-65
- *El doctor Antoni Ariet i la «Topografia mèdica de Viladrau»*. 6 (1991), p. 117-123
- *Dos nous llibres sobre el Montseny*. 10 (1995), p. 205-213
- *Evocació de Tagamanent*. 3 (1988), p. 81-90
- *La fi dels trabucaires del Montseny*. 29 (2014), p. 75-83
- *La Fossa d'en Toca-Son. Vida, mort i mite d'un bandoler montsenyenc*. 8 (1993), p. 163-185

- *Fra Ramon de Vilademany i Roger de Vilademany. Dos nobles afincats al Montseny.* 25 (2010), p. 145-154
- *La Guerra del Francès a Viladrau.* 20 (2005), p. 33-47
- *Ildefons Cerdà i Sunyer.* 26 (2011), p. 17-22
- *Introducció.* 1 (1986), p. 9-37
- *Introducció.* 9 (1994), p. 11-14
- *Joan Sala i Ferrer, àlies Serrallonga (Viladrau 1594-Barcelona 1634). Evocació del famós bandoler amb motiu dels quatre-cents anys del seu naixement.* 10 (1995), p. 17-30
- *Josep Francesc de Ferrer, baró de Savassona.* 11 (1996), p. 57-68
- *Josep Moragues, un montsenyenc il·lustre, en el tercer centenari de la seva mort.* 30 (2015), p. 281-291
- *Les malifetes dels trabucaires. Seva al segle XIX.* 3 (1988), p. 151-158
- *El mas Casademunt del Brull. De mas a sanatori i a casa d'espiritualitat.* 12 (1997), p. 15-28
- *El mas Gat de Viladrau i els emprius del Montseny.* 22 (2007), p. 51-61
- *Les masies del Montseny. Viladrau i el Pujol de muntanya.* 18 (2003), p. 163-176
- *El monestir de Sant Marçal del Montseny.* 4 (1989), p. 11-38
- *El Montseny a l'època medieval. Dominis i jurisdiccions.* 6 (1991), p. 83-106
- *El Montseny a l'època medieval. L'organització religiosa.* 8 (1993), p. 101-124
- *Mossèn Ramon Garriga i Boixader.* 7 (1992), p. 13-35
- «*Notas per a l'resident prevere de la Mora.*» 23 (2008), p. 89-10
- *Notícies històriques d'Espinelves.* 4 (1989), p. 173-192
- *Persecució de bruixes a les comarques de Vic a principis del segle XVII.* 1 (1986), p. 93-165
- *La petita història del mas Noguer de Viladrau, una gran hisenda i pairalia del Montseny.* 6 (1991), p. 47-56
- *Pòrtic.* 25 (2010), p. 19-23
- *Pròleg.* 15 (2000), p. 13-16
- *Pròleg.* 30 (2015), p. 19-23
- *Recordant Llorenç Gomis Sanahuja (1924-2005).* 21 (2006), p. 15-27
- *Rodalia i consuetud de la parròquia de Sant Martí de Viladrau.* 1 (1986), p. 39-74
- *Roser Bofill.* 27 (2012), 19-24
- *La Sala de Viladrau. Antic casal medieval i bressol del bandoler Joan Sala, àlies Serrallonga.* 1 (1986), p. 183-215

- *Sant Cebrià de la Mora, una antiga parròquia del Montseny*. 13 (1998), p. 87-99
- *Sant Pere Desplà. Un racó interessant de les Guillerries-Montseny*. 2 (1987), 189-198
- *Sant Segimon, el més important santuari del Montseny, ara en curs de restauració*. 16 (2001), p. 59-71
- *Santa Fe del Montseny*. 5 (1990), p. 129-144
- *Santa Magdalena de Mosqueroles*. 2 (1987), p. 37-44
- *Santa Maria de Tagamanent i els seus rectors*. 26 (2011), p. 37-46
- *Serrallonga. Comentari crític d'un film i d'una novel·la sobre el bandoler*. 24 (2009), p. 219-228
- «*Serrallonga, l'últim bandoler*» de Llorenç Soldevila. 21 (2006), p. 193-198
- *Síntesi històrica i geogràfica dels municipis de les vessants vallesana, del Congost i osonenca*. 3 (1988), p. 99-150
- *Síntesi històrica i geogràfica dels municipis de les vessants vallesana i selvatana del Montseny*. 2 (1987), p. 71-145
- *El turó del Montgròs del Brull. Un lloc de gran interès arqueològic*. 3 (1988), p. 173-180
- *Un cas curiós de condomini en el Montseny*. 1 (1986), p. 167-181
- *El Montseny segons el Diccionari Madoz*. 31 (2016), p. 171-181
- *El llibre de Sant Segimon*, 33 (2018), p. 83-88
- *Més sobre Sant Segimon*. 34 (2019), p. 163-170

PLADEVALL I FONT, Antoni i CATALÀ ROCA, Pere. *El castell de Tagamanent*. 3 (1988), p. 61-74

POCH I RUESTES, Josep. *La rectoria de Sant Pere de Vilamajor esdevé un centre d'art*. 9 (1994), p. 33-48

PONS FERNÁNDEZ, Xavier. *Vegeu: RIBAS FALOMIR, Xavier. Avaluació dels poblements...*

PORTALS I MARTÍ, Joan. *Allotjaments militars al Baix Montseny: el memorial de Sant Celoni (1653-1657)*. 20 (2005), p. 125-140

- *Algunes formes d'explotació del negoci de la neu al Montseny*. 31 (2016), p. 143-153
- *Aprofitament hidroelèctric de les aigües de la Tordera per a usos industrials. Els projectes presentats per Domènec Sert i Ramon Tàpies l'any 1909*. 17 (2002), p. 193-209
- *Apunts sobre la Guerra del Francès a Sant Esteve de Palautordera*. 25 (2010), p. 155-177
- *Arbúcies, vila de pas i Fogars, lloc de refugi a la Guerra del Francès*. 11 (1996), p. 177-202

- *Ermittants a Sant Elies (1665-1906)*. 9 (1994), p. 189-209
- *La febre dels minerals al Montseny al voltant del 1900*. 19 (2004), p. 157-164
- *Les fortificacions i altres aspectes inèdits de la tercera guerra carlina a Sant Celoni*. 26 (2011), p. 47-72
- *La Guerra de Successió al Montseny. Anys 1713-1714*. 23 (2008), p. 211-235
- *Les guerres carlines a Sant Esteve de Palautordera*. 13 (1998), p. 135-151
- *Josep Jubany, un pagès de Montseny a la Guerra dels Matiners*. 29 (2014), p. 85-96
- *El Montseny de Víctor Balaguer. «Al pie de la encina», una aproximació romàntica i llegendària al Montseny de finals del segle XIX*. 30 (2015), p. 191-209
- *Les ordinacions per al govern de la vila de Sant Celoni*. 24 (2009), p. 93-118
- *Orígens històrics de les comunitats de regants de Santa Maria i Sant Esteve de Palautordera (1680). Els llargs plets amb la vila de Sant Celoni (1722-1826)*. 16 (2001), p. 99-118
- *El pagament del delme a la parròquia de Sant Esteve de la Costa del Montseny*. 12 (1997), p. 99-111
- *Parròquies i ermites sota l'advocació de Sant Martí al Montseny*. 22 (2007), p. 81-100
- *La plaga de la llagosta de 1687-1688 a Sant Celoni, origen de la festa major de setembre en honor de la Verge del Puig de Bellver*. 32 (2017), p. 61-82.
- *Records de la darrera pujada de mossèn Jacint Verdaguer al Matagalls el 18 d'agost de 1901*. 18 (2003), p. 51-67
- *El sindicat remença de 1448 al Montseny*. 21 (2006), p. 125-136
- *Un capellà guerriller. Mn. Josep Baborés, cronista de la Guerra del Francès a Gualba*. 14 (1999), p. 35-54
- *Una nova dada de la història antiga de l'ermita de Santa Fe. La donació de Guillem de Montclús el 1261*. 15 (2000), p. 121-130
- *Vida i medi natural al Viladrau del 1900. La «Topografia mèdica» del dr. Antoni Ariet, metge rural i alcalde*. 27 (2012), p. 127-150
- *Viladrau, el Montseny i Sant Segimon: un llibre a mig fer*, p. 17-24
- *Vegeu: DURAN TORT, Carola. Miquel Bosch i Jover, mestre i poeta*.
- *«Una anada a Matagalls»*, 33 (2018), p. 89-100
- *La Costa del Montseny i Santa Susanna. Dos exemples de l'evolució de la població al Montseny des de mitjan segle XIX fins avui*. 34 (2019), p. 171-184

POU, Jordi. *La pervivència de models d'assentament a la vall d'Arbúcies*. 27 (2012), p. 31-45

PREMI MONTSENY

- XII PREMI MONTSENY. *Certamen poètic*. 10 (1995), p. 3-9 [Suplement]
- XIII PREMI MONTSENY. *Certamen poètic*. 11 (1996), p. 3-7 [Suplement]
- XIV PREMI MONTSENY. *Certamen poètic*. 12 (1997), p. 3-8 [Suplement]
- XV PREMI MONTSENY. *Certamen poètic*. 13 (1998), 1-8 (Suplement)
- XVI PREMI MONTSENY. *Certamen poètic*. 14 (1999), p. 3-8 [Suplement]
- XVII PREMI MONTSENY. *Certamen poètic*. 15 (2000), p. 3-6 [Suplement]
- XVIII PREMI MONTSENY. *Certamen poètic*. 16 (2001), p. 3-6 [Suplement]
- XIX PREMI MONTSENY. *Certamen poètic*. 17 (2002), p. 3-6 [Suplement]
- XX PREMI MONTSENY. *Certamen poètic*. 18 (2003), p. 3-6 [Suplement]
- XXI PREMI MONTSENY. *Certamen poètic*. 19 (2004), p. 3-6 [Suplement]
- XXII PREMI MONTSENY. *Certamen poètic*. 20 (2005), p. 3-7 [Suplement]
- XXIII PREMI MONTSENY. *Certamen poètic*. 21 (2006), p. 11-17 [Suplement]
- XXIV PREMI MONTSENY. *Certamen poètic*. 22 (2007), p. 3-6 [Suplement]
- XXV PREMI MONTSENY. *Certamen poètic*. 23 (2008), p. 11-12 [Suplement]
- XXVI PREMI MONTSENY. *Certamen poètic*. 24 (2009), p. 5-6 [Suplement]
- XXVII PREMI MONTSENY. *Certamen poètic i de fotografia*. 25 (2010), p. 1-10 [Suplement]
- XXVIII PREMI MONTSENY. *Certamen poètic*. 26 (2011), p. 223-226
- XXIX PREMI MONTSENY. *Certamen poètic*. 27 (2012), p. 239-240
- XXX PREMI MONTSENY. *Certamen poètic*. 28 (2013), p. 215-219
- XXXI PREMI MONTSENY. *Certamen poètic*. 29 (2014), p. 181-183
- XXXII PREMI MONTSENY. *Certamen poètic*. 30 (2015), p. 357-361
- XXXIII PREMI MONTSENY. *Certamen poètic*. 31 (2016), p. 183-201
- XXXIV PREMI MONTSENY. *Certamen poètic*. 32 (2017), p. 213-228
- XXXV PREMI MONTSENY. *Certamen poètic*. 33 (2018), p. 101-124
- XXXVI PREMI MONTSENY. *Certamen poètic*. 34 (2019), p. 209-226

PRESSEGUER GRAU, Joan. Vegeu: PAGESPETIT BLANCAFORT, Lluís. *Castanyers centenaris...*

PUCHE I RIUS, Carlos. Vegeu: BOADA I JUNCÀ, Martí. *Alguns aspectes del castanyer...*

— Vegeu: BOADA I JUNCÀ, Martí. *Alguns aspectes del faig...*

PUIG I FONT, Pere. *Caminadors de l'alba*. 11 (1996), p. 203-207

PUIGFERRAT I OLIVA, Carles. *Les fonts del tonencs a Matagalls*. 19 (2004), p. 69-80

— *La quadra d'Aiguafreda. Història d'un senyoriu del Montseny*. 12 (1997), p. 83-97

— *La quadra i els masos de Terrassola a l'Edat Mitjana*. 8 (1993), p. 125-143

PUIGPELAT, Bàrbara i RAURELL, Carles. *Els últims masovers*. 26 (2011), p. 101-160

PUJADAS I MITJÀ, Sandra. Vegeu: ESTRADA, Ferran. *Mas i poblament...*

— Vegeu: FONT I VALENTÍ, Gemma. *Els aprofitaments hidràulics...*

— Vegeu: FONT I VALENTÍ, Gemma. *100 anys de recuperació del castell...*

— Vegeu: FONT I VALENTÍ, Gemma. *El comerç de la neu...*

— Vegeu: FONT I VALENTÍ, Gemma. *Interpretació poliorcètica...*

— Vegeu: FONT I VALENTÍ, Gemma. *El poblament ibèric...*

— Vegeu: FONT I VALENTÍ, Gemma. *Els sistemes d'aprofitament...*

— Vegeu: FONT I VALENTÍ, Gemma. *Síntesi històrica del castell...*

— Vegeu: MATEU I GASQUET, Joaquim. *Les activitats i els oficis...*

PUJALTE, Carles G. *Llum*. 25 (2010), p. 14-23 [Suplement]

PUJANTELL I ALBÓS, Josep. Vegeu: SÁNCHEZ MATEO, Sònia. *La producció hidroelèctrica...*

PUJANTELL I ALBÓS, Josep i BOADA I JUNCÀ, Martí. *Els campaments de les milícies universitàries a la vall de santa Fe (1943-1947)*. 29 (2014), p. 115-131

PUJOL I SOLEY, Jordi. *Discurs*. 23 (2008), p. 5-10 [Suplement]

PUJOL I MAS, Andreu. *Les antigues escoles de Sant Antoni de Vilamajor*. 30 (2015), p. 145-153

— *1968: Per molts anys, Breda!* 28 (2013), p. 79-89

— *La revista «Montseny» de Miquel Grivé*. 29 (2014), p. 61-74

PUYOL TORRES, Carme. *Una obra de l'arquitecte Josep Puig i Cadafalch al Montseny. El Casal de Sobrevia (Seva)*. 17 (2002), p. 211-222

QUEROL ROIG, Esther. Vegeu: GARCIA PORTERO, Elisabet. *Canvi ambiental...*

RAURELL I SALVADOR, Judith. *Breu història sobre els forns de pega*. 9 (1993), p. 181-187

- *Evolució dels prenomes d'infants a través dels llibres sacramentals de baptismes de la parròquia de Sant Celoni. (1568-1577; 1668-1679; 1785-1794)*. 10 (1995), p. 191-203
- *La fàbrica de gel de Cardedeu*. 12 (1997), p. 113-120
- RAURELL, Carles. Vegeu: PUIGPELAT, Bàrbara. *Els últims masovers...*
- REBERTÉ FERRAN, Joaquim; DOMÉNECH TURIELLA, Eduard; GRAU XENA, Jaume; MUNTASELL SERRET, Joan. *Història d'una experiència al peu del Montseny: La Galeria TAU*. 34 (2019), p.185-196
- REDACCIÓ, La. *El Montseny cada vegada més conegut. Dos nous llibres sobre els termes i poblacions de Gualba i Seva*. 17 (2002), p. 231-246
- REDONDO, Carmen i Maruja. *Marcos Redondo a Viladrau*. 16 (2001), p. 17-24
- REIXACH I BRIÀ, Roser. *El curs de l'any al Montseny segons Joan Amades*. 31 (2016), p. 89-106
- REIXACH I FELIPE, Jaume. *Pòrtic*. 18 (2003), p. 17-21
- RENAU I MANENT, Xavier. *Demografia a la vall de Gualba (1376-1722)*, 15 (2000), p. 109-119
- RENAU I MANENT, Xavier. *Les llegendes de les dones d'aigua*. 16 (2001), p. 173-183
- REVENTÓS I CARNER, Joan. *Pròleg*. 12 (1997), p. 11-14
- RIBAS FALOMIR, Josep i PONS FERNÁNDEZ, Xavier. *Avaluacions dels poblaments avifaunístics nidificants del massís del Montseny i àrees limítrofes*. 14 (1999), p. 157-177
- RIBOT, Pere. *Del meu Montseny*. 10 (1995), p. 11-16
- RIBOT BAYÉ, Cristina. *Hermen Anglada-Camarasa a Arbúcies: pintura, paisatge i refugi a la darrerria del segle XIX*. 31 (2016), p. 107-126
- RIERA, Salvador. *L'alimentació dels tudons (Columba palumbus)*. 25 (2010), p. 323-328
- RIERA D'ORISTÀ, Josep. *Com ara jo*. 13 (1998), p. 15-17 [Suplement]
- RIGOL I ROIG, Joan. *Acte de lliurament del XVIII Premi Montseny*. 16 (2001), p. 7-13 [Suplement]
- RIU I BARRERA, Eduard. *Vestigis arqueològics i edificis històrics als termes de Cànoves i Samalús*. 15 (2000), p. 57-69
- RIVERO I ESCRICH, Mònica. Vegeu: BOADA I JUNCÀ, Martí. *Els boscos de faig...*

- ROCA I TORDELACREU, Enric. *Pòrtic*. 21 (2006), p. 13-14
- ROCAFIGUERA I GARCIA, Francesc. *El capbreu del terme del castell del Brull de 1419*. 7 (1992), p. 211-226
- ROCOSA I MITJAVILA, Jaume. *Bell Montseny*. 10 (1995), p. 21-23 [Suplement]
- RODÀ I DE LLANÇA, Isabel. *L'arqueologia pre-romana i romana al Montseny*. 24 (2009), p. 27-40
- Vegeu: MAYER I OLIVER, Marc. *La via romana del Congost...*
- RODRIGO I DOMINGUES, Anselm. Vegeu: BOET ESCARCELLER, Olga. *Efectes dels incendis...*
- ROIG I PI, Jordi. *Faltes d'ortografia*. 24 (2009), p. 11-14 [Suplement]
- *Fets paral·lels*. 21 (2006), p. 19-23 [Suplement]
- ROIGÉ, Xavier. Vegeu: ESTRADA, Ferran. *Mas i poblament...*
- ROJAS, Lali. Vegeu: BOFILL, Eugènia. *Jacint Verdaguer...*
- ROMA I CASANOVAS, Francesc. *Pere Serra i Pou (a) «Matagossos» (1909-1947)*, 30 (2015), p. 93-113.
- *La terra de paraire de Viladrau*. 34 (2019), p. 197-208
- ROMERO GÓMEZ, Mar. Vegeu: PAGESPETIT BLANCAFORT, Lluís. *Castanyers centenaris...*
- ROVIRA I ROSÉS, Joan. *Records dels Vimeners*. Transcripció de Joan López Cortijo. 9 (1994), p. 73-89
- ROYES, Manuel. *[Salutació]*. 5 (1990), p. 9-10
- RUEDA TORRES, Josep Manuel. *La Gabella d'Arbúcies: un centre de conservació del patrimoni del Montseny*. 4 (1989), p. 61-72
- *El llibre d'actes del comú d'Arbúcies*. 11 (1996), p.157-175
- Vegeu: BOSCH I LLORET, Àngel. *La Feixa Llarga...*
- Vegeu: Estrada, Ferran. *Mas i poblament...*
- Vegeu: FONT I VALENTÍ, Gemma. *El poblament ibèric...*
- Vegeu: FONT I VALENTÍ, Gemma. *Els sistemes d'aprofitament...*
- Vegeu: LLORENS, Josep Maria. *El castell de Montsoriu...*
- RUEDA TORRES, Josep Manuel i BURJACHS I CASES, Francesc. *El paisatge vegetal a la vall d'Arbúcies en època ibèrica (Can Pons) i a l'Edat Mitjana (Castell de Montsoriu)*. 14 (1999), p. 111-121
- RUEDA TORRES, Josep Manuel i TURA I MASNOU, Jordi. *El Corpus i les Enramades d'Arbúcies. Una festa en transformació*. 8 (1993), p. 59-70

RUSCALLEDÀ I GALLART, Santiago. *Francesc Camprodon, montsenyenc il·lustre*. 22 (2007), p. 23-37

SALES CARBONELL, Jordina. *Excavació arqueològica d'una necròpolis tardoantiga o altmedieval al turó del Prat d'Ori*. 19 (2004), p. 123-131

— *La necròpolis del turó del Prat d'Ori. La transició del món antic al món medieval a les terres d'Osona*. 20 (2005), p. 165-180

SALES I LLAVIÀ, Joan. *Plantes medicinals d'avantguarda en el Montseny (I)*. 13 (1998), p. 77-86

— *Plantes medicinals d'avantguarda en el Montseny (II)*. 15 (2000), p. 131-145

— *Plantes medicinals d'avantguarda en el Montseny (III)*. 17 (2002), p. 95-105

— *Plantes medicinals d'avantguarda en el Montseny (IV)*. 19 (2004), p. 195-205

SALRACH I MARÉS, Josep M. *Inguilrada, la gran propietària del Montseny de fa mil anys*. 15 (2000), p. 85-92

— *Vegeu: AVENTÍN, Mercè. Documents d'història...*

SÁNCHEZ MATEO, Sònia, PUJANTELL ALBÓS, Josep i BOADA JUNCÀ, Martí. *La producció hidroelèctrica a la vall de santa Fe. L'obtenció d'una nova font d'energia per al Baix Montseny a principis del segle XX*. 30 (2015), p. 339-356.

SANTAMARIA I PUIG, Santi. *La cuina dels bolets*. 5 (1990), p. 25-38

SÀRRIAS MOSSO, Cristóbal. *Quan Sant Esteve es deia Vallflorida...* 15 (2000), p. 205-212

— *Els refugiats*. 20 (2005), p. 181-186

— *(Sense títol)*. 27 (2012), p. 241-243

SERRA LLOBET, ANNA. *Vegeu: GARCIA PORTERO, Elisabet. Canvi ambiental...*

SERRA I SALA, Rosa. *Can Saleta i can Massaguer. Dues experiències de colònies escolars al Montseny*. 12 (1997), p. 165-178

SERRALLONGA I MORER, Segimon. *Acte de lliurament del XVI Premi Montseny*. 14 (1999), p. 7-14 [Suplement]

SERRAMIÀ I SAMSÓ, Teresa. *Dents de llet*. 24 (2009), p. 15-19 [Suplement]

— *Hora baixa íntima*. 22 (2007), p. 7-11 [Suplement]

— *Miralls*. 28 (2013), p. 227-231

SIBINA I MASVIDAL, Joan. *El faig del Montseny (Fagus sylvatica). L'aprofitament: fusta, llenya o carbó*. 22 (2007), p. 145-151

- SIDERA I PLANA, Joan. *Mossèn Anton Claret, regent de la parròquia de Sant Martí de Viladrau*. 23 (2008), p. 19-49
- SIMARRO I MONTANÉ, Francesc Xavier. *Ruta cega*. 23 (2008) p. 13-16
- SIMÓ, Isabel Clara. *Acte de lliurament del XVII Premi Montseny*. 15 (2000), p. 7-10 [Suplement]
- SOLIGUER I VALLS, Roser i DARDER I VIDAL, Pere. *Jaume Bofill i Bofill*. 14 (1999), p. 21-34
- SUÑER I CASADEVALL. *Pròleg*. 14 (1999), p. 17-20
- SUNYER, Salvador. *Primavera a Weimar*. 20 (2005), p. 15-19 [Suplement]
- SUNYER I COMA, Enric. *Els grans valors geològics del Montseny Occidental. La vall del Congost i el pla de la Calma*. 24 (2009), p. 151-171
- SUNYOL I GENÍS, Joan. *Elegia en record de Ramon Bofill*. 6 (1991), p. 20-21
- *Sobre la «Comedia famosa, El mártir de tres coronas, San Segismundo, rey de Borgoña»*. 5 (1990), p. 171-186
- *Un llibre escrit a Viladrau*. 9 (1994), p. 23-32
- SUNYOL I BUSQUETS, Martí. *Santa Maria del Camí (La Garriga)*. 3 (1988), p. 191-198
- TARRAGÓ I VIDAL, Mercè. *Vegeu: BERTRAN I DUARTE, Jordi. Estructura i estratigrafia...*
- TARRÉS I TURON, Josep. *Mossèn Cinto, l'excursionista Osona i el tinent Serra*. 18 (2003), p. 75-82
- TICOULAT I COLL, Anna M. *Aigua del Montseny*. 11 (1996), p. 17-19
- TOLOSA I CABANÍ, Ferran. *Camins tradicionals de Viladrau*. 13 (1998), p. 153-175
- TORRA, Ignasi. *Vegeu: FREIXAS, Lúdia. El liró gris al Montseny...*
- TORRA I DURAN, Ernest. *La tristor dels avets*. 6 (1991), p. 17
- TRAVESSA DANÉS, Sergi. *Vegeu: PAGESPETIT BLANCAFORT, Lluís. Castanyers centenaris...*
- TRES I ARNAL, Joan. *Joaquim Vilardebò, un metge originari de Tagamanent amb afeccions literàries*. 20 (2005), p. 101-124
- TUBAU I PASQUAL, Sadurní. *Llumombra, ombrallum*. 15 (2000), p. 13-16 [Suplement]
- TURA I MASNOU, Jordi. *Vegeu: ESTRADA, Ferran. Mas i poblament...*
- *Vegeu: FONT I VALENTÍ, Gemma. 100 anys de recuperació...*

- Vegeu: FONT I VALENTÍ, Gemma. *El comerç de la neu...*
- Vegeu: FONT I VALENTÍ, Gemma. *El poblament ibèric...*
- Vegeu: FONT I VALENTÍ, Gemma. *Síntesi històrica del castell...*
- Vegeu: FONT I VALENTÍ, Gemma. *Els sistemes d'aprofitament...*
- Vegeu: LLORENS, Josep Maria. *El castell de Montsoriu...*
- Vegeu: MATEU I GASQUET, Joaquim. *Arbúcies 1714...*
- Vegeu: RUEDA I TORRES, Josep Manuel. *El Corpus i les Enramades...*
- ÚBEDA I IRANZO, Pepa. *Hi havia l'espant*. 29 (2014), p. 189-193
- VENDRELL, Lluís, VENDRELL, Isabel i JOFRE, Lluís. *El visible i l'invisible*. 28 (2013), p. 163-175
- VENDRELL, Isabel. Vegeu: VENDRELL, Lluís. *El visible i l'invisible...*
- VERDAGUER I VIVET, Lluís. *Pòrtic*. 23 (2008), p. 15-18
- VIDAL I BONAFONT. Amadeu. *Camins onírics*. 13 (1998), p. 19-26 [Suplement]
 - *Les formes de la pols*. 14 (1999), p. 23-26 [Suplement]
 - *Postals d'ametista*. 12 (1997), p. 23-25 [Suplement]
 - *Rastres*. 16 (2001), p. 15-18 [Suplement]
- VILA CASTELLS, Anna. *La contaminació atmosfèrica al Montseny: el cas de la deposició de sofre*. 34 (2019), p. 31-38
- VILA I CABA, Miquel. *Del Maresme al Montseny, subseguint una oratòria*. Rvd. P. Lluís M. de Valls i Riera. 27 (2012), p. 93-115
 - *Escletxa poètica del Montseny. Petita història de la recerca d'un segon cognom*. 23 (2008), p. 67-74
- VILA PUJOL, Judit. Vegeu: GARCIA PORTERO, Elisabet. *Canvi ambiental...*
- VILALLONGA, Jordi. *La terra de paraire de Viladrau*. 34 (2019), p. 197-208
- VILALTA I VIDAL, Enric. *Un montsenyenc desconegut. El brigadier i notable militar Francesc Palou i Palou, nascut a Viladrau*. 27 (2012), p. 83-91
- VILAPLANA BARNÉS, Silvestre. *Foscós vaixells*. 26 (2011), p. 227-229
- VILAR I SAIS, Lluís. Vegeu: PIE, Gerard. *Noves aportacions a la flora...(I), (II)*,
- VILASECA I BASCO, David. *Del Montseny a la Maladeta. Excursió d'Emili Juncadella i Joan Baptista d'Aguilar-Amat*. 26 (2011), p. 175-180
- VIVES, Ignacio. *Pregó de la Festa Major de Seva 2016. 8 d'agost de 2016*. 32 (2017), p. 161-168
- VIVES DE QUADRAS, Josep M. *Arbres exòtics del Montseny*. 14 (1999), p. 135-156
 - *Arbres monumentals i singulars del Montseny*. 11 (1996), p. 69-92

- *Plagues d'insectes que afecten els arbres del Montseny*. 18 (2003), p. 101-121
- *30 anys després del foc del 1983*. 29 (2014), p. 133-148
- VIVES I RÓDENAS, Enric. *Coses passades i viscudes. Records d'Adelaida Vila i Vilardebò*. 16 (2001), p. 185-207
- *En Pep de can Tallada, carter rural de Tagamanent*. 11 (1996), p. 209-217
- VULART I RIERA, Agustí. *Guerau de Liost, Sant Marçal i Viladrau*. 20 (2005), p. 81-87
- *La pintura i els seus artistes al Montseny*. 13 (1998), p.193-201
- *Rondalles i llegendes del Montseny*. 7 (1992), 237-259
- WILLAERT I GARCIA, Lluís. *El sanatori del Montseny*. 23 (2008), p. 135-141
- YLLA-CATALÀ I GENIS, Miquel. *La llegenda de Sant Segimon*. 10 (1995), p. 125-145
- *L'herba de Sant Segimon i altres saxifragàcies a la muntanya del Montseny*. 22 (2007), p. 153-162
- *El Montseny en la vida i obra de Jacint Verdaguer*. 8 (1993), p. 15-35
- *Sant Miquel dels Sants i la muntanya del Montseny*. 6 (1991), p. 57-69
- ZAMORA I ESCALA, Jaume Enric. *Agustí Duran i Sanpere i el Montseny. Memòria i paisatge*. 25 (2010), p. 271-286
- *El carboneig al Montseny*. 7 (1992), p. 37-59
- *Correspondència entre Jaume Bofill i Mates i Jaume Bofill i Ferro*. 17 (2002), p. 37-64
- *Els edificis religiosos de l'àrea del Montseny: estat de conservació durant la guerra civil espanyola*. 13 (1998), p. 203-227
- *Els Godayol, família de campaners de Viladrau*. 14 (1999), p. 201-213
- *L'homenatge a Guerau de Liost a Viladrau el 1936*. 16 (2001), p. 29-44
- *Joan Mirambell i Ferran: un dissenyador de jardins oblidat*. 23 (2008), p. 75-87
- *Els molins fariners de Viladrau (I)*. 9 (1994), p.137-151
- *Noia russa al Montseny*. 21 (2006), p. 29-40
- *Tomàs Balvey i Bas i el salvament dels arxius catalans durant la guerra civil espanyola (1936-1939)*. 18 (2003), p. 207-242
- *Tractament arxivístic del fons documental de Jaume Bofill i Ferro (1891-1968)*. 15 (2000), p. 179-190
- *Els últims llops del Montseny*. 12 (1997), p. 29-64

— *Viladrau, refugi dels arxius catalans durant la guerra civil espanyola (1936-1939)*. 11 (1996), p. 229-260

— *Vegeu: BOFILL PORTABELLA, Roser. Els inicis de l'estiueig...*

ZAMORANO I RODRIGO, Roger. *La transformació urbanística d'Arbúcies*. 17 (2002), p. 155-166